

Problemi, časopis za mišljenje in pesništvo,
maj-junij 1970, letnik VIII, št. 89-90

A

PROBLEMI
PROBLEMI
aktualnosti

PROBLEMI

Problemi, časopis za mišljenje in pesništvo. Ureja uredniški odbor: Niko Lehrman, Rudi Rizman, Marjan Rožanc, Dimitrij Rupel, Fedor Žigon (Aktualnosti); Spomenka Hribar, Valentin Kalan, Milan Pintar, Ivo Urbančič, Slavoj Žižek (filozofija); Andrej Inkret, Taras Kermauner, Andrej Medved, Rastko Močnik, Dušan Pirjevec (literarna teorija); Iztok Geister, Niko Grafenauer, Dušan Jovanović, Ivo Svetina, Marko Švabić (literatura). Glavni urednik: Niko Grafenauer. Odgovorni urednik: Rudi Rizman. Tehnični urednik: Mar-

jan Rožanc. Uredništvo in uprava: Ljubljana, Soteska 10, tel. 20 487. Tehnični urednik posluje vsak delovni dan od 9. do 12. ure, uprava pa v četrtek od 14.30 do 16.30. Naročila pošiljajte na upravo Problemov, Ljubljana, Soteska 10, tekoči račun 501-8-475/1 z oznako: za Probleme. Celoletna naročnina 50 din, cena posamezne številke 5 din, cena dvojne številke 8 din. Nenaročenih rokopisov uredništvo ne vrača. Izdajata predsedstvo ZMS in UO ZŠJ. Tiska »Tiskarna PTT« v Ljubljani.

Ivan Mrak: RDEČA MAŠA	1
Marko Švabić: MOJA NAJLJUBŠA PACIENTKA	16
Andrej Hieng: BALTASAR	21
Jože Snoj: OB KANALU	30
Mate Dolenc: LIGHT SHOW	39
Drago Jančar: VRNITEV	45
Tomaž Šalamun: 5 PESMI	51
Dimitrij Rupel: SLUŽBENO PRI ODGOVORU	53

Dimenzije moderne informacije in modernega človeka

JOŽE OLAJ

1. Kaj je informacija

Hamlet ni vedel, da se prikazuje očetov duh. Z dejstvom, da sta stražarja Bernardo in Marcel dve noči zapored videla pokojnega kralja, ga je moral prej nekdo seznaniti.

Tudi Ojdip in Tebanci niso vedeli, kakšne so misli Apolonovega preročišča glede zla, v katerem tone mesto. Besede preročišča jim je posredoval Kreon.

In tudi galjot ni mogel vedeti, kaj se godi na njegovem domu: to je lahko zvedel od mladeniča pri kraju morja.

V vseh treh primerih je šlo za informacijo. Pripovedovanje stražarjev je v Horatijevi zavesti povzročilo nastanek informacije. Ta je obogatila njegovo vednost. Ko je to vednost ustno posredoval Hamletu, je prišlo do nastanka informacije v zavesti le-tega. Do nastanka informacije je torej lahko prišlo s prenosom (stražarja—Horatio ali Horatio—Hamlet). Medij te informacije je bila govorjena beseda.

Tedaj lahko torej sklepamo, da je 1. za nastanek informacije potrebna prisotnost zavesti, 2. da je informacija interpersonalni pojav in 3. da potrebuje svoj medij.

Vednost Hamleta se z nastankom informacije v njegovi zavesti obogati. Toda že isti hip zaradi tega v njem zaživita slutnja in sum, da gre očitno za neke zle spletke in da nekaj ni v redu z očetovo nenadno smrtjo. Za Shakespeara ima nastanek pričujoče informacije v Hamletovi zavesti tako moč, da ga lahko uporabi za sprožilni element v drami. Podobno je pri Ojdipu: na informacijo o tem, da bosta zlo in nesreča odpravljena samo s kaznovanjem morilcev, reagira njegova zavest z odgovorom, da bo zločinca iztrebil. V obeh primerih torej predstavlja informacija gibalno, ki bo sprožilo plaz usodnosti, v obeh tragedijah je začetni konflikt zgrajen na informaciji. Galjota pa, kot vemo, informacija o njegovem domu in družini požene naravnost na sredo morja, v smrt.

V gornjih primerih smo lahko podčrtano videli, da informacija ne poveča samo vednosti posameznikov, pač pa v njih tudi sproži tako ali drugače reakcijo, katere posledice lahko dosežejo včasih skoraj nesluten obseg. Skušali smo namreč z izrazitimi primeri poudariti tudi neko še neomenjeno lastnost informacije: njeno paradoksnost. Z njenim nastankom se človek ne le polasti nove vednosti, pač pa tudi pride pod njen vpliv. Informacija je torej lahko hkrati tudi medij pollaščenja.

2. Od kretnje do Gutenberga

Bajavec je, hoteč čimbolj poudariti in ponazoriti svojo pripoved, opozoriti na to ali ono, svoje poročanje spremljal z gibi. Spreminjal je moč in višino glasu, posluževal se je mimike. Za prvobitni in najbolj elementarni medij informacije lahko tedaj štejemo kretnjo in glas. Informacija je bila časovno in prostorsko statična. Do prenosa je lahko prišlo samo ob istočasni prisotnosti obeh, dajalca in spremljevalca, na istem kraju. Zato lahko govorimo tudi o tem, da je bila informacija, vezana na ta medij, najbolj neposredna. Vezana je bila na določen, »domač« prostor (družinsko ognjišče, rodovni forum ipd.), na primeren čas, namenjen taki dejavnosti, ter tudi namen (poslovni, slovesni, obredni, magični ipd.) Informacijo je sprejemal posameznik ali skupina ljudi, ki so si bili (po sorodstvu, delovnih in vojaških zvezah, načinu življenja, dela, po miselnosti) blizu.

V širšem pomenu besede taka informacija ni bila statična. O njeni gibljivosti v času pričajo izročila mnogih ljudstev. Prostorsko pa se je lahko gibala možnostim in načinom človekovega gibanja primerno (peš, z vozom, s konjem, z ladjo itd.).

Že primitivne skupnosti pa so prišle do novega medija informacije, ki bi mu lahko rekli »predpisava«. Sir Leonard Wooley (Začetki civilizacije, 1963) postavlja začetke te na začetek kovinske dobe (oziroma v čas nastajanja urbanizirane družbe, tedaj tudi v čas nastajanja zasebne lastnine). Gre za znake, ki so izvirali iz potrebe po zaznamovanju zasebne lastnine. Spoznavni znak lastnika nekega predmeta, njegov **vasm**, je bil torej prvi **piktogram**, znak, ki ni bil v nobeni zvezi s svojim pomenom.

Podobne piktograme vsebujejo tudi glinaste tablice, najdene v Erehu in Džemdet Nasru v Mezopotamiji, ali tablice z minojske Krete. Te tablice so v bistvu seznamni lastnine predmetov gospodarskega značaja. Vendar gre tu za novo razvojno stopnjo: ti znaki že ponazarjajo to, kar predstavljajo: število goved, ovac, meric žita itd. je zaznamovano s podobo kravje glave, ovce, žitnega klasa itd., za podobami pa je zaradi ponazoritve količine vtisnjenih določeno število pik ali krogov ipd. Toda pisava ni bila mogoča, dokler je piktogram pomenil samo tisto, kar je ponazarjal, ugotavlja L. Wooley, »kajti ni mogoče napraviti slike dejanja ali časa ali kakovosti ali misli ali česar koli drugega razen predmeta; nemogo-

PROBLEMI AKTUALNOSTI

KOMUNIKACIJE

Dimenzije moderne informacije in modernega človeka (Jože Olaj) 1

ŠOLSTVO

Industrializacija univerze (Franci Pivec) 6

DOKUMENTI

Mozaik 7

NOVA KRITIKA

Tradicija, tradicionalizem (Dimitrij Rupel) 8

Kritika, literatura, ideologija, svet, akcija... (Dimitrij Rupel) 9

OSEBA

Kanali za smisel (Vinko Ošlak) 11

BRANJE

Strukturalna enovitost moderne lirike (Marija Mitrovič) 12

MIXED — MEDIA

IV (Bora Čosič) 14

VIZUALNE UMETNOSTI

Drvo-votlina (Sandi Sitar) 17

Nova (»svetlobna«) plastika Dušana Tršarja (Andrej Medved) 18

RAZSTAVA

Permutacijski program (Boris Jesih) 20

MODA

Obleke in drugo (Nadežda Čačinovič) 23

GLEDALIŠČE

Tri korake skozi blaznost (Andrej Medved) 24

Z (Andrej Inkret) 25

Ploskanje je igra (Jože Olaj) 27

Preučevanje igralske tehnike (Samo Simčič) 29

INTERVJU

Komunizem, bog in islam (Primož Žagar) 30

Bertrand Russel kramlja z Bogom (in Ralphom Milibandom) 33

ŠPORT

Telesna kultura in sociologija (Krešo Petrovič) 36

Finale nogometnega pokala (Marjan Rožanc) 40

NON STOP ROMAN

Peto nadstropje trinadstropne hiše (Dimitrij Rupel, Mate Dolenc) 42

če je zapisati karkoli smiselnega.« Do tega je lahko prišlo šele takrat, ko so znaki dobili funkcijsko vrednost.

Da je do nastanka prve pisave prišlo (kakor dokazuje arheološko gradivo) v južni Mezopotamiji, si lahko pojasnimo z značilnostjo sumersčine, ki je bila (edina med jeziki starega Srednjega vzhoda) aglutinacijska (kakor tudi kitajščina in turkmenščina ter finščina in madžarščina). Večina korenskih besed v njej je bila enozložna, sestavljena iz enega ali dveh vokaliziranih konzontanov. Povezovanje piktogramov, znamenj, ki so z neposredno podobo predstavljali konkretne materialne stvari, katerih imena so bila fonetično zajeta v enem zlogu, je lahko izražalo več kakor same predmete, prej zaznamovane s posameznimi temi znaki; ne samo zbirko stvari, pač pa tudi nekaj, kar je izhajalo iz povezave misli o tistih stvareh (neko novo stvar, pojem, gibanje, dogajanje itd.)

Število znakov, ki jih za čas okoli leta 3500 pred našim štetjem cenijo na približno 2000, se je reduciralo; 300 ali 400 let pozneje jih je bilo okoli 800, približno leta 2900 pr. n. št. pa okoli 500 do 600. Toda na poti razvoja do abecednega sistema pisave je bila od te redukcije v istem jezikovnem »ohišju« pomembnejša sprememba »ohišja« (n. pr. akadski sistem pisave, ki ni mogel več temeljiti na aglutinacijski osnovi, ker je šlo za pregibni jezik). Redukcija slikovnih črk v neslikovne je temeljila zlasti na neustreznosti zlogovne pisave za jezik, v katerem se korenska beseda ni pregibala z dodajanjem pripone, ampak z notranjim spreminjanjem samoglasnikov. Po tej razvojni poti pridemo do feničanske soglasniške in pozneje do grške abecede, izpopolnjene s samoglasniškimi (indoevropski jezik, vidna vloga samoglasnikov zlasti pri pregibanju s končnicami).

S pisavo je informacija obogatena časovno in prostorsko. Tudi je mogoče fiksirati njeno vsebino in tako omejiti njeno subjektiviranje ali pačenje. Z njo je omogočena nova dimenzija: dajalec in sprejemalec nista vezana ne na isti čas ne na isti prostor, kar ji omogoči širšo komunikativnost, vsaj v relativnem merilu (prve pismenke so last ožjih krogov »posvečenih«, možnost šifriranja in dešifriranja informacije je zaprta v sorazmerno ozek okvir). Novi medij informacije je hkrati tudi do neke stopnje še vezan na človekov primarni, neposredni odnos do sveta: prvotni znaki (vasmi, hieroglifi, ideogrami) človeka (še) ne dezidentificirajo z realnostjo, saj to realnost predstavljajo v podobah, ki so v veliki meri istovetne z videzom ljudi, živali, predmetov, pojavov v realnosti. V bistvu je razumevanje le-teh znamenj v človekovih čutilih in razumu vzporedno čutenju in razumevanju realnosti.

Fonetična pisava je tisočletja držala pokonci evropsko kulturo ter bila sila, ki je v ogromni meri vplivala na razvoj evropskega mišljenja in kulture. In s tega vidika je prav gotovo zanimivo pogledati, v čem je bistvo tega fenomena.

Če izhajamo iz predpisav, silabarija, ideogramov ipd., bomo lahko ugotovili, da fonetična pisava pomeni: 1. poenostavitvev in osiromašitev bogatejših, na realnost neposredne vezanih znamenj,

ki so bila njena bolj ali manj verna ali stilizirana podoba, in 2. kvalitativno nov način registriranja realnosti.

In prav zaradi slednjega je lahko povzročila tudi pravo revolucijo v načinu mišljenja.

V svoji **Gutenbergovi galaksiji** (1962) pravi McLuhan, da fonetična pisava realnosti ne prikazuje v podobah, pač pa **brezpomenske črke** uporabi za prikaz **brezpomenskih glasov** ter lahko s pomočjo nekaj znakov izrazi vse pojme. Toda tak, vizualni medij informacije iztrga uporabnika pisave iz kompleksa vzajemnega učinkovanja drugih njegovih čutil; tako je vrsta njegovih življenjsko pomembnih sfer (skupaj s podzavestjo) obsojena na krčenje. Žrtve tega so na družbeno okolje navezani, globoki emocionalni, »družinski« stiki. Uporabnik pismenk začne misliti evropsko **linearno** ter svoja doživetja kategorizira in klasificira.

S povezavo struktur, ki so vsaka sama zase brez slehernega pomena, se torej človek skuša toliko oddaljiti od realnosti, da bi jo lahko dojemal natančneje in objektivneje, jo kategoriziral in klasificiral, skratka globlje prodrl vanjo. To lahko — po gornjem — štejeva za prvo ugotovitev, druga pa je ta, da pride pri tem dejanju do povratnega učinka: novi medij registriranja, reproduciranja realnosti (fonetična pisava) potisne človeka v odtujenost. Informacija ni več neposredna, pač pa prenesena, transformirana, prestrukturirana podoba realnosti, in človekov pristop k realnosti skozi informacijo ni več direkten, pač pa je pogojen s pravili neke dogovorjene, šablonizirane, poenotene tehnike pretransformiranja, prestrukturiranja. S tem pa je hkrati prišlo tudi do novega paradoksa: z novim medijem informacije se je človek resda bolj polastil realnosti, sveta, bivanja, vendar se je novi medij tudi polastil njega, mu onemogočil neposredno doživljanje realnosti, ga odtujil od obdajajoče ga okolice, družbe, ga osamili.

3. Gutenbergova galaksija

Marshall McLuhan imenuje čas med 1500 in 1900 **Gutenbergovo obdobje**. Odločujoči dejavnik tega je, pravi, tiskanje knjige. Njegovo presojo pomembnosti in usodnosti črke — pisane in zlasti tiskane — morda najznačilneje prikaže naslednja misel: »Če je fonetična pisava padla na plemenskega človeka kakor mina, potem je tiskanje knjige zletelo nanj kakor stomegatonska hidrogenska bomba.«

Preden bomo prešli na razčlenbo te njegove misli, bomo skušali pogledati do kakšnih sprememb je na področju informacije prišlo s tiskom.

V prvi vrsti lahko ugotovimo zlasti spremembe, ki so nadaljevanje in stopnjevanje dosežkov fonetične pisave in so kvantitativnega značaja: dogajajo se na isti ravni in ne odpirajo nove razsežnosti. S tiskom se poveča prostor dosegljivosti informacije in se stopnjuje časovna hkratnost te dosegljivosti (do ene in iste informacije pride ob istem času več ljudi, ki živijo na različnih koncih). Hkrati se lahko informacija časovno približa procesom, o katerih poroča (ročno prepisovanje besedil je trajalo tudi leta in leta). Zlasti

pa se poveča množičnost primerkov posamezne informacije, s čimer ji je omogočena močnejša prisotnost v realnosti (toda o tem bo še govor na drugem mestu).

Toda neprimerno večje in pomembnejše so kvalitativne spremembe. Zlasti lahko govorimo o teh: 1. informacija pridobi možnost časovnega približanja dogodku v realnosti, ki ga reproducira, in to vnese v njeno sfero novo pojmovanje časa: pojavi se vprašanje aktualnosti (ki pride zlasti pozneje, v naglem razvoju tiska, močno do izraza). 2. Povečano število primerkov posamezne informacije omogoči dostop do nje širokemu občinstvu, zategadelj lahko govorimo o pospešeni demokratizaciji na njenem področju. 3. Ze pisava začrta razvoj individualizacije, tisk ga še krepko pospeši. Vendar ne gre samo za večjo razsežnost, ki bi pri tem bila dosežena s tiskom, pač pa bolj za to, da je tiskana informacija (identična družbeno-zgodovinskimi silnicami in premikom) krepila in pospeševala individualizacijo **zavestno in namerno** ter ji v skladu z družbeno-zgodovinsko situacijo dala nekatere značilne poudarke: individualno razmišljanje in presojanje, razvijanje kritičnega duha posameznika itd. 4. Tiskana informacija je (skupaj z drugimi faktorji) prebujala in krepila zavest narodne pripadnosti (po zaslugi tipografije je lahko posameznik ugotavljal tudi vidna znamenja, potrditve svoje narodnosti, svojega materinega jezika, narodni jeziki pa so se lahko izoblikovali v zaključene sisteme). 5. Novi medij je informacijo (zaradi možnosti njenega množičnega reproduciranja v povsem identičnih primerkih) precej tudi vključil v tedaj porajajoči se (kapitalistični) proizvodno-tržni mehanizem: posredovanje informacij je postalo industrija, informacija sama pa tržno blago, podrejeno tržnim zakonitostim.

Če se s tega ekskurza vrnemo k McLuhanu, lahko tudi pri njem najdemo nekatere misli o nacionalizmu, industriji, individuu ipd. Na prvi pogled kaže, da ni težko vzpostaviti mostu z njegovo parafrazo o bombi. Vendar nas pri tem ovira nekaj njegovih sklepov, ob katerih se kaže nekoliko pomuditi.

Tiskana informacija je tudi pri njem namenjena posamezniku. Hkrati pa pravi, da iz tiskarstva izvirata tudi nacionalizem in industrija. To pa je že vsaj nekoliko sporna trditev. Tisk je lahko kvečjemu eden od faktorjev rojevanja nacionalizma (pri razčlenjanju nastanka nacionalizma je gotovo potrebno imeti pred očmi bolj kot tisk temeljne družbeno-zgodovinske strukture). Iskati izvore moderne (kapitalistične) veleindustrije v tisku (oz. da bi bilo tiskanje knjige pratip vseh poznejših industrij, ker je prineslo prvo tržno blago, ki ga je mogoče reproducirati v identični obliki v večjem številu primerkov), pa je nedvomno idealistično početje, ki se kakor zanalašč izogiba temeljnemu družbeno-ekonomskemu vprašanju in razlagam. Trdili bi lahko kvečjemu to, da je prav razvoj industrije omogočil prehod tiskarstva iz manufakturne dejavnosti v industrijsko proizvodnjo.

Toda od vseh McLuhanovih ugotovitev se s parafrazo o bombi še najbolj rima njegova stališče, da je pisava (in

nje nadaljevanje, tisk) škodljiv pojav, ki pomeni velik korak nazaj v primerjavi s prvotnim stanjem, v katerem je človek dojemal realnost v vsej njeni bogati, čutni kompleksnosti, da gre pri fonetični pisavi in še zlasti pri tisku za poenostavljanje, poplitvenje in oženje človekovih razsežnosti.

4. Enodimenzionalni človek

Marcuse je v svojem delu **Enodimenzionalni človek** (1964) prišel do nekaterih sklepov, ki se nam jih na pričujoči točki razmišljanja zdi vredno omeniti.

Po Marcuseju je glavna tendenca moderne kapitalistične družbe tehnološka racionalnost, ki s svojo enodimenzionalnostjo izključuje ali vsrkava sleherno transcendenčno, drugodimenzionalno mišljenje. Racionaliteta tehničnega pozitivizma, dokazana s proizvodnimi grafikoni, prikaže za **nesmiselno** sleherno tako mišljenje, ki bi jo onemogočalo ali uničevalo.

Toda Marcuse izvaja racionalno, tehnološko mišljenje iz same tehnologije. Tehnologija je racionalna tedaj, kadar se dviga življenjski standard. Če se dviga, potem vlada v družbi razum. Mišljenje druge dimenzije, ki je v sporu z racionalizmom, se tedaj v luči naraščanja standarda pokaže za nesmiselno, iracionalno, čeprav tudi prava iracionalnost ni drugo kakor prizadevanje racionalizma, da ohrani to, kar obstaja — enodimenzionalni kapitalistični sistem, ki mu ne nasprotuje nobena stvar.

V koliki meri nam lahko upoštevanje gornjih sklepov prikaže ozadje McLuhanovih stališč? Če se ne spuščamo v globljo analizo, nam jih prikaže vsaj toliko, da lahko v njih vidimo nekatere idealistične pozicije. Z McLuhanovim človekom, ki zlepa ne more priti (nazaj) na zeleno vejo kompleksne informacije, in z avtorjevim objokovanjem izgubljenega rodovno-plemenskega informacijskega raja (in tej njegovi misli štrlijo uhliji iz marsikatero njegove trditve), lahko čisto preprosto pridemo do klasične »industrijsko-kontrarevolucijske« misli o razbijanju (tokrat tiskarskih) strojev, saj sta — po McLuhanu — fonetična pisava in tisk izvor linearnega, racionalnega, enodimenzionalnega mišljenja. Tako lahko vidimo, da je nedvomno hudo dvomljivo početje premerjati in presojati človekov razvoj (tak ali drugačen) po informaciji in njenih medijih, kar je samo odsev, **sekundaren pojav, ne nosilec** družbeno-zgodovinskih prestrukturacij, temveč **sredstvo** posameznih družbeno-zgodovinskih kategorij za dosego takega ali drugačnega smotra. Ugotovimo lahko kvečjemu to, da je neka struktura že v svojem embriu težila razvojno v to smer in tedaj tudi pogajala nastanek fonetične pisave in tiska, ker sta ta dva najadekvatnejše služila doseganju njenih smotrov.

Če pa je informacija (s svojimi tako izoblikovanimi mediji) sredstvo, potem so prav ti njeni mediji v prvi vrsti poskus najekspanzivnejše, najvitalnejše (ekonomsko ali politično ali idejno ipd.) druge nadkriljujoče družbene strukture, kako bi našla najučinkovitejši način **manipuliranja** z informacijo. In če torej — kakor smo navedli po Marcuseju —

kapitalistični sistem želi doseči in ohraniti enodimenzionalnost, bo tudi spodbujal in krepil sleherni medij informacije, ki se bo rimal s to njegovo tendenco.

Potemtakem ni Gutenbergova krivda, da so se med leti 1500 in 1900 ožile človekove razsežnosti, pač pa gre za to, da se je v evropskem človeku že razvijalo tisto, kar lahko potem Marcuse definira kot enodimenzionalnost. In je bil izum gibljivih črk samo **rezultat** določenega miselnega procesa, ki se je v Evropi odvijal že vrsto stoletij. In ker je bil ta rezultat **sekundarnega** značaja (resno dvomimo, da bi si kdo upal trditi, da je do imperializma, kolonializma, Hitlerja, Vietnama itd. prišlo zaradi Gutenbergga), je tudi (vsaj) iluzorno imenovati čas med 1500 in 1900 Gutenbergovo obdobje, čeprav moramo priznati, da je tisk v veliki meri **služil** doseganju enodimenzionalnosti in tako tudi pripomogel do takih manipulacij z informacijami, kakršne so bile vodilni družbeni strukturi najbolj v prid.

Toda z gornjimi ugotovitvami smo v bistvu prikazali samo to, da fonetična pisava in tisk ne nosita v sebi izvirnega greha enodimenzionalnosti človeka. Ker pa smo pri tem hkrati morali priznati, da služi temu za sredstvo, se nam precej tudi vsiljuje vprašanje, **kako** se to dogaja.

Morda nas v razmislek o tem prav lahko uvede misel, ki jo je ob začetkih založništva zapisal Henry Fielding: »Časopisi izidejo zmerom v enakem obsegu, pa če je tistega dne kaj vesti ali ne.« To lahko podpišemo tudi danes.

Ali nekoliko drugače: vest je sicer zmeraj dovolj (menda ni dneva, ko se ne bi kak državnik srečal s kakim drugim državnikom, ko ne bi kje pokale puške, ko ne bi bilo kakih senzacionalnih spektaklov, ropov, posilstev, dirk, kraj, tekem itd. itd.), vendar so si vsi ti dogodki kakovostno, vsebinsko, po pomembnosti itd. v hudih nasprotjih. Ta nasprotja gladi in mili redakcija, ki klasificira, kategorizira posamezne informacije, jih odbira, krči ali napihuje pomen te ali one, jih prilagaja tržišču itd. Toda ker je tudi sama zajeta v ples, v vrtinec družbeno-ekonomsko-ideološko-političnih struktur in je samo izvrševalec nekih nalog, prenosnik, »oddajnik«, »transformator«, »stabilizator« spleta zahtev, tendenc najvitalnejših, najmočnejših, vladajočih, prevladujočih, najekspanzivnejših družbenih, ekonomskih, idejnih, političnih, kulturnih sil, je to njeno klasificiranje, prilagajanje, glajenje itd. v bistvu samo **manipulacija**, ki je ne opravlja v svojem imenu (in za svoje cilje), pač pa v imenu vladajočih struktur in za njihove cilje.

Poleg te primarne, obvezne, od zunaj določene manipulacije pa najdemo pri sleherni najemniški ladji (časopisu, reviji, založbi itd.) tudi njeno **notranjo manipulacijo**. Če želi moštvo varno křižariti med Scilami in Karibdami, se mora namreč nenehno truditi, da bodo njegova jadra zajela prave vetrove, ki so si marsikdaj tudi hudo navzkriž. Ugoditi mora okusu občinstva in njegovim (zavestnim in podzavestnim) gonom, se držati trenutno prevladujoče »pravilne« idejne ali politične usmerjenosti, uravnjavati mora lastno ekonomsko stabilnost itd., da navedemo samo

nekaj zakonitosti proizvodnje in trga informacij. Sredi navzkrižja različnih vetrov in sredi nenehne bibavice, ko se lahko menja to ali ono jadro, pa mora prodajalec informacije, ki ima barko v najemu (od razreda, družbenega sistema, politične stranke itd.) paziti zlasti na mirnost in nesunkovitost plovbe: bralcu mora neprestano sugerirati občutek varnosti in stabilnosti, zraven pa mu, kadar to zahteva primarna, od zunaj določena manipulacija, dajati take ali drugačne šoke (da bo, recimo, zbudil v njem naklonjenost do nečesa ali ga spodbudil k neki akciji, ki bo prinesla korist tistemu, ki tisk obvezuje s tako manipulacijo — okolici, sloju, kasti, razredu, družbi, sistemu). Naj gre za kakršna koli vprašanja (ekonomska, socialna, politična, kulturna ipd.), ti udarci nikoli ne bodo nizki, ostri, če-tudi bo njih videz tak, ampak zmeraj srednji: merili bodo na tiste frekvence, ki so najbolj poprečne in zatorej tudi najbolj razširjene. Poprečnosti (misli, želja, nagibov, dojemanja itd.) bo prilagojen tudi način informacije, slogovno jezikovno, vsebinsko. Psihološko bo preudarjeno, kako lahko določena informacija doseže poprečno največji učinek.

To neprestano preudarjanje, ugotavljanje poprečnosti potrošnikov (na vseh ravneh, od zasledovanja pisem bralcev, drobnih anket in ugotavljanja učinkovitosti posamezne informacije do statističnega preučevanja potrošniške mase ter množičnih testov institucij za ugotavljanje javnega mnenja) prinese prodajalcu informacij neko predstavo o imaginarnem poprečju njegovih potrošnikov. (To stanje je adekvatno stanju v moderni proizvodnji in potrošnji nasploh.) Sledeč zadovoljivti te imaginarne poprečne želje ali potrebe po informacijah, je tedaj prodajalec prisiljen potrošnike neprestano dozirati »sredinsko«. Informacije mora čim bolj **homogenizirati, uniformirati**. To homogeniziranje, uniformiranje pa vpliva nazaj na potrošnike in pospeši homogeniziranje, uniformiranje le-teh: iz imaginarnega se tedaj s pomočjo te manipulacije razvija realno poprečje.

Kako tisk homogenizira informacije? Po njegovih predpostavkah so za potrošnika lahko povsem enakovredni, enako zanimivi, poučni, zabavni itd. povsem različni, po miselni, estetski, ontološki, filozofski, umetniški, človeški itd. vrednosti in teži med seboj strahovito oddaljeni pojavi in dogodki (kakor, na primer, osvobodilni boji nekega ljudstva, zmaga ali poraz nekega nogometnega moštva, izvolitev te in te lepotic, rop vlaka, arheološko odkritje, lakota v Halozah, sifilis vietnamskih Američanov itd. itd.). Še več: na relaciji tisk-bralec-tisk ali bralec-tisk-bralec se po vrednosti poistovetijo tudi same osebe, o kateri govori informacija, ali pa se celo nadkriljujejo daleč mimo svojih resničnih vrednosti: primerno težnjam manipulacije z informacijami so si lahko popolnoma enaki predsednik vlade, drugorazredni pevec zabavne glasbe, gangster, clochard, rodovniški pes ali celo junak iz kake slikanice. Informacija o kaki slavni lepotici, ki se rada slači, bo zatemnila informacijo o pomembnem delu kakega nobelovca, novica o ceni uvoženega zelja bo zasenčila gledališko poročilo, zastrupitev

dveh hippijev bo odvrnila pozornost od žrtev boja v neki afriški deželi, škandal okoli folklorno-turistične prireditve bo prečvil vprašanja degeneracije narodne kulture itd. itd.

Izoblikovani kalupi, izdelane sheme se neprestano regenerirajo. Dobava informacij mora biti hitra in njihova dojemljivost nenehno sproti prilagojena spreminjajočim se željam poprečja. Ples zadobi hitrost, ki ga izoblikuje v perpetuum mobile: prodajalec in potrošnik se držita za vrat in se ne moreta več izpustiti. Ustvarili so se pogojni refleksi: iz trenutka v trenutek so potrebne nove in nove informacije. Kruha in senzacija! Hitrih, novih, lahko prebavljivih. Imaginarni slehernik postane nenasičen. Vendar ta njegova nenasičenost za prodajalca informacij po tržni plati ni tragična: nivo poprečnosti zahteva informacije o poprečnih, običnih, splošnih zadevah, in v to dimenzijo je mogoče stisniti ogromno število stvari.

Nedvomno se je pri vsem navedenem mogoče spomniti že omenjenega linearno mislečega, enodimenzionalnega človeka, vendar je za tehtnejšo analizo današnje situacije realnih in možnih človekovih dimenzij vsekakor potrebno pogledati še druga komunikacijska sredstva ter njihovo vlogo in pomen.

5. Marconijeva konstelacija

V 19. in 20. stoletju so različni izumi omogočili nove medije informacije. Glavna na novo pridobljena komunikacijska sredstva so: dagerotipija, nemi in zvočni film, fonograf in magnetofon, telegraf in telefon ter radio in televizija (s telerecordingom).

Ce pogledamo, kakšni so kvalitativni dosežki, ugotovimo, da je informacija lahko: A — retrospektivna, B — slikovna, C — glasovna, D — istočasna in D — množično razprostranjena v prostoru. Ali če pogledamo moč posameznega medija, najdemo tako shemo: 1. dagerotipija in nemi film — A, B, 2. fonograf — magnetofon A, C, 3. zvočni film A, B, C, 4. telegraf — telefon C, Č (ali vizualni telefon B, C, Č), 5. radio (z magnetofonom) A, C, Č, D in 6. televizija A, B, C, C, D.

Ce primerjamo gornje kvalitete s kvaliteta pisane ali tiskane informacije, lahko ugotovimo, da imamo od gornjih pri pisavi ali tisku samo retrospektivnost, od neomenjenih pa pojmovnost, ki je ne najdemo pri nobenem drugem mediju informacije.

Položaj, kakršen se je izoblikoval z novimi mediji, imenuje McLuhan **Marconijevo konstelacijo**, nakazujoč s tem ugašanje Gutenbergove galaksije. Po njegovem mnenju lahko človek znova razgiba ves svoj osrednji živčni sistem, s pomočjo novih komunikacijskih sredstev lahko znova postane integralen človek. Svet se spremeni v ogromen vas, v kateri vsakdo vsakogar pozna (global village), človek se lahko znova integrira v okolje. Družina pred televizijskim zaslonom ga spominja na divjake okrog tabornega ognja.

Katere so tiste bistvene lastnosti novih medijev, zaradi katerih so mogoče take McLuhanove ugotovitve? Ugotovili smo lahko, da je pri njegovi parafrazi o mini in bombi šlo v bistvu za objokovanje pravadnega rodbinsko-

plemenskega verbalizma. Novi mediji pa so v nekem smislu (ob krnjenju vloge črke!) znova poudarili pripovedno-slikovno komunikacijo, ali z drugo besedo: udomačili nekakšen »novi verbalizem«. Ob tem moramo upoštevati tudi dejstvo, da je po eni strani informacija (po radiu ali po televiziji) v istem trenutku dosegljiva ogromni množici, vendar je po drugi strani število sprejemalcev, prisotnih na enem in istem mestu, nenavadno majhno: ob radiu ali televizorju se zbere samo peščica ljudi, nova informacija pade tako rekoč v »družinski« krog. Prav to dejstvo povzroča, da lahko vplivi množične psihologije pridejo do izraza samo implicite, zaradi česar skušata radio in televizija uveljavljati svojo uspešnost na podlagi domačnosti, intimnosti na daljavo.

Nedvomno pa so čisto na dlani tudi nekatere razlike med »pravadnim« in »novim« verbalizmom. Bavec je bil v nenehnem živem stiku s poslušalci, spremljal je svojo pripoved z gibi, mimiko itd., opažal reakcije občinstva in nanje reagiral — tega pri radiu ni. Pripoved po radiu je torej enostranska. Enostranski je tudi verbalizem televizije, vendar so pri televiziji ohranjene prvine, ki spremljajo pripoved; zlasti s tem si lahko pojasnjujemo njeno veliko sugestivno moč.

Ob nenavadno naglem porastu moči novih medijev informacije lahko ugotovimo tudi to, da so le-ti stopili v resno tekmo s pisano in tiskano besedo (in vplivnost teh dveh marsikje tudi že potiskajo v ozadje). Vsekakor se velja potem vprašati, kako in s čim so zadobili tako moč.

V začetku razmišljanja smo pri pisavi omenili tudi možnost fiksiranja informacije. Beseda je izzvenela, odletela, fiksirana informacija pa je nudila možnosti reprodukcije. Iste možnosti najdemo tudi pri modernih komunikacijskih medijih, od katerih bi si ogledali tri: pri zvočnem filmu je možna slikovna in glasovna retrospektivnost, pri radiu z magnetofonom glasovna (vendar iz istočasnosti in istočasne množične razprostranjenosti v prostoru), pri televiziji (s telerecordingom) pa slikovna in glasovna, prav tako z možnostjo istočasnosti in istočasne razprostranjenosti v prostoru. Zaradi gornjega lahko torej brez pomisleka trdimo, da je prav možnost fiksiranja glasu in slike dala novim medijem najmočnejše orožje.

Radio in televizija predstavljata (zaenkrat) količinski vrh razvoja prenosa informacije. Maratonski sel je lahko informacije o bitki posredoval šele po nekajurnem teku in celotna Grčija je po nadaljnjih posrednikih prišla do nje šele čez nekaj tednov, elektronika pa je omogočila, da je Kolumbe Meseca lahko v istem trenutku videlo in slišalo več sto milijonov ljudi.

6. Vsebina moderne informacije

Miklos Hernadi pravi, da prinašajo komunikacijska sredstva po vsebini troje informacij: 1. informacije s trenutno, 2. z dnevno in 3. z »večno« vrednostjo. Med prve šteje lahko glasbo, dnevno vrednost imajo vesti in novice, med zadnje pa sodijo pomembne

umetnine. Hkrati pa ugotavlja tudi to, da komunikacijski mediji težijo zlasti za posredovanjem informacij **trenutne** vrednosti. Tako se tudi tehtna umetniška dela reducirajo na dnevno senzacija ali na snov za trenutno kratkočasje. Vzroke teh teženj je iskati (tudi) v tem, da je spored (podobno kot dnevnik) namenjen za tisti dan in ga je zato treba obleči v zanimivost, senzacija tistega dneva.

Richard Hoggart pravi, da je za elektronske medije prav vse enako »zanimivo« (podobne misli smo navajali pri vprašanju homogeniziranja informacij) in da se pri takem posredovanju informacij realnost prikazuje kot »serija zabavnih programskih točk, od katerih je sleherni prav tako pomembna kakor naslednja ali prejšnja«.

Adorno je zapisal podobno mnenje: množicam namenjeno posredovanje informacij je **antiintelektualno**, ker neodgovorno šablونizira. Tudi resni programi so le redkokdaj namenjeni aktivnemu razmišljanju, razvijanju kritičnega duha ipd.

L. Halasz imenuje kulturo, ki ji vlada televizija, **civilizacijo zapečkarjev**.

Mc Luhan se ne loteva vsebinske analize modernega posredovanja informacij. Zanj je vsebina podobna »okusnemu kosu mesa, s katerim vlomilec premami budnost psa čuvajta zavesti«. Vsebina samo omogoči pot resnični vsebini medija informacije, ki je medij sam.

Govorili smo že o tem, da skušajo moderni mediji informacije zadostiti željam in potrebam ogromnega števila ljudi in da morajo zategadelj računati na najširše poprečje ter zato informacije homogenizirati, jih napraviti za sprejemljive slehernemu. Z elektroniko je posredovanje tudi pridobilo možnost dostave informacije s hitrostjo svetlobe, kar je v skrajni meri skrajšalo časovne frekvence v dostavi zmeraj novih in novih informacij. S tega vidika pa je potem razumljiva Hernadijeva ugotovitev, da so posredniki postavili v ospredje informacije s trenutno vrednostjo. Kaj lahko je ugotoviti, da dnevni tisk, radio in televizija težijo za tem, da sleherni informacijo preoblikujejo v vest ali senzacija (podobne težnje lahko najdemo tudi pri založništvu, filmu in drugod).

Z očitnim skrajšanjem časovnih frekvenc med posameznimi informacijami oziroma med dogodki in informacijami, ki o njih poročajo, se je nedvomno človekov časovni prostor nenavadno zožil: človek biva v izredno majhnem prostoru, v dnevu ali v trenutku. Informacija ga je tedaj že tudi prisiljena poiskati tam: elektroniki ga je mogoče ujeti prav v tistem hipu, tisk pa si za to prizadeva (s pomočjo drugih modernih komunikacijskih sodelavcev).

Toda ta zoženi človekov prostor je hkrati tudi kletka, v kateri je v bistvu postal tarča za nenehni dež drobnih, trenutnih, šablونiziranih in brezpredmetnih informacijskih granat. V ZDA na primer izhaja 1750 dnevnikov in 600 revij, oglašja se 3300 radijskih postaj ter prikazuje 450 televizijskih oddajnikov, da o milijardah reklamnih napisov niti ne govorimo. Ob upoštevanju take množice neprestanih informacij lahko potem brez pomisleka ugo-

tvornice ogromni vpliv modernih medijev informacije na človeka in njegovo življenje, lahko govorimo o strahoviti sili, s katero mu vladajo, ko ga imajo ujetega v tisti prostor, ki mu ga sami odmerjajo.

Upošteva je film, časnike in zlasti televizijo, lahko ugotavljamo nenehno naraščanje moči slike. Slikovnost izpodriva druge načine sprejemanja informacij (govor, branje). O tem govori tudi Hoggart: elektronska komunikacijska sredstva dajejo namesto redu in pomembnosti prednost navadnemu videzu. Ali tudi Marcuse: jezik modernega komuniciranja neprestano vsiljuje človeku podobe.

Drugo, kar lahko ugotavljamo pri modernih informacijskih medijih, pa je njihova težnja, da bi sleherno informacijo projicirali tako, da bi čimbolj imela videz domačnosti, da bi se čimbolj približala človeku, splošnemu, povprečnemu sleherniku, ki bo tako dobil občutek, da je podoben nekemu drugemu sleherniku ali da so njegova hotenja, težave, radosti itd. podobne tistim nekoga drugega ali nekkih drugih slehernikov.

Toda tendenca domačnosti in približevanja človeku se ne omejuje samo na prikazovanje različnih anonimnih slehernikov z vseh koncev sveta, pač pa se usmeri — in to v znatni meri — tudi na osebnosti, ki so potrošniku informacij že znane (zlasti ali tudi izključno po informacijski liniji).

Neverjetno prodajno vrednost imajo prav informacije o različnih kuriozumih znanih oseb: državnikov, športnikov, tehnikov itd. Moderna občila znajo sleherno tako osebnost napraviti sila prisrčno, domačo, podobno komur koli od množice, zato lahko slišimo ali vidimo, kako ta ali oni državnik kosi travo na vrtu ali goji ptiče, kako znani športnik kupuje klobuk ali časnik, kako bogat tovarnar še zmeraj pečači na delo itd. itd. Še večjo sugestivno moč imajo osebe, ki jih industrija informacij ustvari prav zaradi tega, da lahko ohrani in celo razširi svojo dejavnost. To so osebe, o katerih že Béla Balázs ugotavlja: »Junak, vzornik in vzgled je neizogibna prvina sleherne človeške ali narodne poezije od pradavnih epov do modernega filma.« Filmske, televizijske idr. osebe prinašajo s svojo zunanostjo, s svojim vedenjem, s svojimi podvigi v zgodbah, v katerih nastopajo, resničnih ali sporočanju namenjenih izmišljenih, vse tiste drobne, latentne lastnosti posameznega slehernika, ki jih ta ne more izraziti v realnem življenju, ampak se lahko samo poteši ob sprejemanju informacije o tem. Nedvomno lahko tudi zaradi tega razumemo moč slikovnih informacij.

Po vsem tem lahko vidimo, da moderni mediji informacije gradijo svoje možnosti in svojo uspešnost zlasti na čutnem in ne na razumskem dojemanju. Homogenizirana slikovna informacija, temelječa na domačnosti, zabavnosti, senzacionalnosti, zadovoljevanju neizraženih in neizrazljivih zavestnih in podzavestnih želja posameznika, se tedaj ob nenehnem spodbujanju človekovih čutil tako zarije v njegovo podzavest, da se človek sicer lahko razumsko postavlja po robu informaciji, jo odvrta kot laž ali nesmisel —

pa kljub temu ukrepa po njenih »navodilih«.

Marcuse ugotavlja, da se v smer slikovnosti razvija pod vplivom elektronskih komunikacijskih sredstev tudi tiskana informacija oziroma njen jezik. Govori o »slikovnem mišljenju« in o »ritualizirani sliki«, ki postane imuna za ugovore. Njena značilnost je, da ne išče resnice, ampak jo ustvarja. Tako moderni informacijski mediji zavirajo in onemogočajo načevanje in reševanje pojmov ter s svojim neposrednim, direktnim značajem zavirajo in onemogočajo pojmovno mišljenje ali mišljenje sploh.

To pa je navsezadnje kvaliteta, s katero lahko moderna informacija idealno služi vladajoči strukturi za njene manipulacije. Informacija je postala sredstvo za doseg (ekonomske, kulturne, politične) oblasti nad človekom: stisnjenim, lineariziranim, ukalupljenim, enodimenzionalnim. Vprašanje njene vsebine tedaj ni ne ekonomske ne kulturne ne ideološke ne politične, temveč ontološke narave.

7. Povzetek in vprašaj

Informacija je interpersonalni pojav, ki vpliva na človekovo zavest in podzavest. Historiat razvoja njenih medijev odseva gibljivost dimenzij človekovega bivanja v prostoru in času. Služi človekovemu globljemu spoznavanju realnosti. Hkrati pa je zaradi svoje paradoksnosti lahko sredstvo manipulacije in s tem oženja človekovih dimenzij. Lahko je sredstvo totalne polastitve človeka.

Morda bi bilo dobro ob tem za konec navesti kakšen kuriozum. Kakor na dlani se ponuja George Orwell s svojim »1984«: »V stanovanju je sočen glas bral seznam števil, ki so bile v nekakšni zvezi s proizvodnjo surovega železa. Glas je prihajal s pravokotne kovinske plošče, podobne potemletemu ogledalu, ki je bila del površja desne stene... Napravo (imenovala se je telekran) je bilo moč utišati, vendar je nisi mogel popolnoma izključiti... Telekran je sprejemal in oddajal obnem. Vsak šum, ki ga je povzročil Winston, je telekran tudi sprejemal; še več, dokler se je mudil na vidnem polju, ki ga je obvladovala kovinska plošča, ga je bilo mogoče videti in slišati. Seveda ni bilo mogoče vedeti, ali te v danem trenutku opazujejo... Mogoče je bilo celo, da prisluškujejo vsakemu šumu... in opazujejo... vsak tvoj gib.« Toliko o možnostih, ki jih nudijo moderni mediji informacije (vsaj teoretično). Ali dalje: »Namen novega jezika ni bil samo ta, da oskrbi sredstvo za izražanje svetovnega nazora in mentalnih navad, ki so jih imeli prvrženci Angsoca, temveč da onemogoči vse druge načine mišljenja.« Pri Marcuseju smo se srečali s podobnim.

Ali če vzamemo Bradbury-Truffautov *Fahrenheit 451*, kjer ne le, da vidiš televizor, temveč tudi on vidi tebe in ti ukazuje...

Moderni mediji informacije nosijo v sebi strahotno moč. Od človeka je odvisno, kako si bo to naravo, ki si jo je ustvaril sam, podredil, kako bo izpeljal svojo ontološko revolucijo. Ali

pa se ga bodo stvari polastile in ga uničile, razdimenzionirale.

Vprašanja, kakšna so pričakovanja in perspektive, pa si pričujoče razmišljanje ne more zastaviti. Lahko samo pusti odprt vprašaj.

* Odlomka sta vzeta iz prevoda Alenke Puhar, MK 1967.

Industrializacija univerze

Med slovensko univerzo in slovensko industrijo ni velikega prepada. Industrija ne zahteva bistveno drugačne univerze in ljudje na univerzi nimajo predstave o bistveno drugačni industriji.

V bistvu pa niti ne gre za univerzo, temveč za znanost, ki je napovedana kot »preosnova tako industrije kot družbene slojevitosti«. (Marx: Nemška ideologija).

Predvsem misel, da bo nova družba popolna, če bo uresničeno geslo »vse za industrijo, vse z industrijo« ni Marxova, pač pa Saint-Simonova. Naele delovanja industrije je stroj, linearno zaporedje enostavnih delovnih operacij. Pestrost in specifičnost obdelovane materije je treba maksimalno omejiti na povsem abstraktno surovino. Prav tako se je treba rešiti odvisnosti od nasprotja stroja — človeka kot enostavne (industrijske) delovne sile s tem, da se ta še nadalje razkrajja na še enostavnejše (bolj enostranske) delovne operacije.

Kolikor industrija rojeva znanja, ga rojeva za ceno neznanja — neznanje (razkrojeno delo) je prava mati industrije.

Industrijska znanost ni možna. Industrija si zato umišlja »avtonomijo znanosti«, s katero zagotavlja znanstveniku izjemen, neindustrijski položaj, položaj ločene, kultivirane, posebej honorirane in zaščitene enklave. V tem inkubatorju se znanost vzpenja v vrto-glave višine, toda njena imanentna težnja, da bi se kot eksperiment razlila v svet, na ta način ni uresničljiva. Ne more se uveljaviti kot mišljenje, pač pa je kot nadmišljenje obsojena na obvezno spletkarjenje z oblastjo.

Industrija je, nasprotno, vrezala prepada med »znanjem« in »neznanjem« in ga vzdržuje, prepada, katerega premostitev je gotovo najtežji problem naše epohe. Preko tega prepada je položena ozka brv industrijskega izobraževalnega sistema s skrivnostno logiko selekcije, izobraževalne metode in vrednotenja »znanja«.

Za industrijo je bistveno, da kontrolira izobraževalni proces. Prisvojiti si mora legitimacijo za določanje izobraževalnih programov in kriterijev za vrednotenje znanja. Celotno šolstvo konservira kot izključno svojo funkcijo obstoječega industrijskega proizvodnega sistema. Obče šolstvo obravnava kot specialno šolstvo in forsira specialno šolstvo kot obče šolstvo. Namesto permanentnega usposabljanja prinaša takšno šolstvo s svojo specialistično maksimo in izključno naveza-

FRANCI PIVEC

nostjo na obstoječi proizvodni način permanentno dequalifikacijo, ki se kaže kot nov vidik podrejanja.

Nov trenutek bo nastopil takrat, ko se nobena inkarnacija duha ne bi mogla več odkupiti z razvrednotenjem duhovnega poleta večine ljudi. To bi bila uveljavitev znanosti — ene same — kot »edine metode proizvodnje vsestransko razvitih ljudi«. (Marx: Kapital)

Katera pot vodi v to smer?

Porast kapitalnega koeficienta, ki se mu industrija mora podrediti, eksponencialno razširja skupino konstruktorjev in prav toliko zmanjšuje delež enostavnega človekovega dela.

»V takšni meri, kot se razvija velika industrija, postaja ustvarjanje bogastva odvisno... prej... od splošnega stanja znanosti in napredka tehnologije ali uporabe te znanosti za proizvodnjo... Delo se ne kaže več toliko kot vključeno v proizvodni proces, kolikor se človek kot čuvaj in regulator obnaša do proizvodnega procesa samega. (Kar velja za masinerijo, velja prav tako tudi za kombinacijo človeških dejavnosti in za razvoj človeškega komuniciranja.) Ni več delavec tisti, ki spremenjen naravni predmet, ki ga je spremenil v industrijskega, vrva kot sredstvo med sebe in neorgansko naravo, katero mojstri. Delavec stopa poleg proizvodnega procesa, namesto da bi bil njegov glavni akter. V tej spremembi se ne kaže kot temeljni steber proizvodnje in bogastva neposredno delo, ki ga opravlja človek sam, ne čas, med katerim dela, temveč prisvajanje njegove lastne proizvajalne sile, njegovo razumevanje narave in obvladovanje narave po njegovem bivanju kot družbeno telo — z eno besedo, razvoj družbenega individua...« (Marx: Očrt...)

Rutinska družba se na ta način spreminja v raziskovalno družbo. Medij te preobrazbe je konflikt, ko nova proizvodnja ni več zasnovana za to, da bi reproducirala ali kvečjemu razširjala dano stanje, pač pa hoče biti svoboden, neoviran in univerzalen razvoj proizvajalnih sil, ki ne trpi omejitev v podobi razredno normiranih proizvodnih pogojev.

Univerza je lahko izvir nove družbe. Lahko je tudi trdnjava stare družbe. Lahko se v svojem mandarinskem, »neprofaniiranem« razpoloženju zgrađa nad nesramnostjo industrije, ki si prisvaja pravico do eksploatacije univerzitetnega znanja po svoji izključni volji. Na drugi strani pa je ta ista univerza globoko hvaležna industriji, ker

ji le-ta zagotavlja izjemen položaj rezervata znanja. Zopet pa je lahko univerzi kaj malo do »čiste akademske duše«, ne boji se praktičnega preizkusa, toda bistveno jo omejuje »avtonomija«, v katero jo vklepa industrija. Skozi ta odnos do industrije bi lahko razpoznali konzervativno ali progresivno univerzo.

Kakšne so oznake konservativne univerze:

— univerza ni napravila odločilnega koraka od klasične šolske ustanove, ki ji je od zunaj dana legitimacija, da neumne posvečuje v pametne;

— elementi strukture univerze, ki bi pričali o njenem raziskovalnem značaju, so redki in slučajni;

— le del univerzitetnih učiteljev opravlja raziskovalno delo;

— študentje sploh ne sodelujejo v raziskovalnih projektih;

— univerza vztraja pri nacionalnem obeležju kot svoji bistveni karakteristiki, ki odtehta vse druge komponente.

Znanstveno opravilo je na takšni univerzi očitno premalo razširjeno, da bi logika njegove zgodovinske preobrazbe povzročila gibanje celotne univerze v smeri nove utemeljitve.

In kakšna je industrija, ki je skladna s takšno univerzo:

— takšna industrija v nobeni panogi ne dosega tistega razmerja variabilnega in konstantnega kapitala, kjer bi bila znanstvena inovacija najcenejša pot za nadaljnji rast proizvodnje;

— takšna industrija predstavlja dezintegriran proizvodni potencial; tudi če ta sproža potrebe po raziskavah, so te raziskave rutinske in so naslovljene na univerzo samo zato, ker podjetja v svoji kadrovski politiki ne izpolnjujejo minimalnih izobrazbenih zahtev;

— proizvodna orientacija takšne industrije je v tolikšni meri kratkoročna, da ne omogoča nastanka dovolj močne raziskovalne baze, ki bi s svojim delom lahko konkurirala v mednarodni ponudbi znanstvenih izsledkov, ki se kaže kot trg licenc in inženiringov.

Težko je oceniti, kakšno počutje obhaja slovensko univerzo vis-à-vis slovenski industriji. Rekli smo že, da o kakšnem temeljnem razhajanju med njima ne moremo govoriti. Univerza predvsem sprejema položaj (ne univerzalne, ampak) posebne javne ustanove (specialne ali posebnega družbenega pomena). To je sicer splošen pojav pri obravnavanju celotnega šolstva in le malokomu je mar, kam vodi konstituiranje (obče izobraževalne) gimnazije kot dejanske specialne šole, medtem ko postajajo (specialistične) industrijske poklicne šole (in med te po kvaliteti in po družbenem obravnavanju vse bolj sodijo tudi srednje strokovne šole) dejansko obči tip šole. Če imamo pred očmi še razmere na osnovni šoli, je jasno, da slovenski šolski sistem dequalificira (in to še bolj gotovo, če imamo pred seboj perspektivo tridesetih ali štiridesetih let) večino slovenske mlade generacije.

Dejstvo je, da slovenska industrija potrebuje takšno dequalificirano delovno silo (in jo bo očitno še potrebovala). Razen tega je takšna delovna sila cenejša, če pa bo sčasoma postala neuporabna, pa to ni stvar industrije, ampak delavcev samih, ki se bodo mo-

rali na svojo odgovornost (in svoje stroške) dokvalificirati.

V kakšnem smislu lahko v primeru slovenske univerze govorimo o dekvalifikaciji?

Predvsem je 90 % slovenske mlade generacije že vnaprej izločenih, ker jim je iz objektivnih razlogov prepečen do stop na univerzo.

Značilna je zmotna študijska orientacija, ki jo narekujejo trenutne potrebe industrije. To se v Sloveniji ne dogaja tako, da bi posamezna delovna organizacija »prevzela« to ali ono fakulteto in jo do maksimuma prilagodila svojim proizvodnim potrebam, pač pa na mnogo bolj čuden način: industrija nobene fakultete ne »prevzame« kot svoje, s tem pa študente, ki jih motivira možnost zaposlitve, usmerja na fakultete, ki resnično niso nikogaršnje in hkrati od vseh.

K dekvalifikaciji vodi tudi tradicionalna koncepcija univerzitetnega študija, ki še vedno postavlja v ospredje enciklopedično dimenzijo in memoriranje kot prevladujočo metodo, tako da pri študentih skoraj gotovo ni glavni problem v tem, da ne bi znali, pač pa da znajo narobe.

Tako univerzo kot industrijo čaka prehod v novo razdobje. Ne ena ne druga nimata kakšne posebne prednosti, da bi druga drugi kazali pot. Toda taka »harmonija« ni tudi že razveseljiva, še manj pa je razveseljivo neskončno opletanje med univerzo in industrijo, ko je vendar jasno, da je realna tretja pot, za katero je gotovo to, da vsakogar vodi k znanju.

DOKUMENTI

Mozaik

(Emocionalno poglobljena marksistična analiza)

»V referatu tovariša Majerja je pasus, kjer se govori o kapitulantski miselnosti, ki da dobiva svoj izraz v raznih sodobnih filozofijah, filozofemih itd. In tovariš Majer pristavlja: »Menim, da bi se morali komunisti taki miselnosti odločno upreti, seveda ne z aktivističnim optimizmom ali abstraktnim humanizmom, še manj pa z administrativnimi ukrepi, temveč s poglobljeno teoretično analizo sedanjega trenutka« itd., in pravi, da za to ne bi bilo treba mobilizirati ene znanosti, ampak celo vrsto. Popolnoma se seveda strinjam, da je bitka zoper tako miselnost nujno potrebna, in da je situacija pri nas taka, da zlasti med mladino resnično bohotijo filozofemi in hajdegerjanstva, eksistencializmi in absurdizmi, programatični in emfatični... Te filozofije dajejo mladim ljudem močno emocionalno oporo... Mislim, in na to bi rad opozoril Zvezo komunistov in Centralni komite, da je ta emocionalna stran izredno važna posebno pri mladini. Reči pa moram, da je ideološko življenje v partiji popolnoma pozabilo na to emocionalno plat in da mladim ljudem ne nudi nobenega patosa, navdušenja, volje, prepričanja o tem, da bi človek, ki bi se posvetil komunističnemu delu, s tem vršil neko važno poslanstvo v svetu, v človeštvu in v slovenskem narodu. (Josip Vidmar, Pri mladini je pomembna emocionalnost, Komunist, Dokumenti, 20. marca 1970, str. 14)«.

»Zapodil se je v četrto nadstropje filozofske fakultete naravnost v filozofski seminar. Odprl je vrata... in odskočil, kakor da ga je pičila kača. V sobi je vpričo vseh študentov profesorski zbor neženirano objemal golo Bit, ki jo je filozofskemu oddelku začasno odstopil Urban Mali od »Problemov«, ki se je ta čas transcendentalno samozadovoljeval s subjektiviteto subjekta. »Vidmar, pomagaj! Ti si moj zadnji up,« je vzkliknil v dušni stiski naš Milan in jo odkuril s fakultete, kakor da bi mu gorelo za petami... »Še je upanje«, je pomislil in zdrvel proti gledališču. Odinil je vratarja, ki ga je hotel zadržati, in planil na oder. Tam je res našel Vidmarja, toda — o groza! — kakšnega! V samih spodnjih hlačah je ognjevito režiral novo varianto »Pohujšarja,« v kateri nastopajo vsi igralci goli, z izjemo hudiča, ki mora skrivati svoja kopita in rep, ter učitelja Šviligoja, ki si je iz naslovne strani »Problemov« napravil figov list. Tedaj ga je postalo groza. Zatulil je kot Numa Pupilij pred zakolom na odru Ferkeverk. Pod nogami so se mu udrla tla in začel je padati globlje in globlje.« (Boris Majer,

Strašne sanje Milana Dekleva, Komunist 3. aprila 1970, str. 5)

»Večja prisotnost različnih, tudi nemarksističnih idejnih tokov v našem kulturnem prostoru, ki je nujna posledica odprtosti naše družbe nasproti zunanemu svetu, je nevarna samo za okosteneli dogmatizem, nesposoben dojeti nove miselne tokove v sodobnem intelektualnem svetu, ki se ni sposoben spoprijeti s sodobnimi filozofskimi in drugimi teoretičnimi koncepcijami v enakopravnem dialogu in se zato neprenehoma zateka pod zaščito države. Naj ponovim tu misel, ki sem jo že večkrat izrekel, da prav ta nova situacija nudi marksistični teoretični misli najboljšo priložnost, da se uveljavi tudi na ožjem kulturnem področju kot avtonomna idejna sila s svojo lastno teoretično močjo in intelektualno privlačnostjo.« (Dr. Boris Majer, Zavezanost socialistični viziji, Komunist, Dokumenti, 20. marca 1970, str. 3)

Tradicija, tradicionalizem

Beseda je latinska in pomeni: predaja, izročilo, poročilo, izvestje. **Tradicionalizem** je »doktrina, načelo ali praksa tistega, ki sledi ali sprejema tradicijo (Webster)«. Raziskava pomenov pa vendarle ni tako enosmerna in skromna po obsegu, kot se zdi. **Traditio** prihaja iz **trado** (tradidi, traditum), kar pomeni: predati, dati, izročiti, prepustiti, zaupati, zapustiti, pripovedovati, poročati, učiti. V tem smislu govorijo še druge razlage. Webster navaja za **tradicijo** naslednje pomene: dejanje izročitve ali predaja nečesa komu, proces izročanja informacij, mnenj, prepričanj in šeg z besedami ali npr. posredovanje znanja in institucij skoz generacije brez pisanih navodil; podedovan ali vpeljan način mišljenja, čutenja ali delovanja, kulturna podoba (kot stališče, prepričanje, navada, institucija), ohranjena ali razvita iz preteklosti; raba ali navada, ki ima korenine v preteklosti; linija zgodovinske kontinuitete ali razvoja, označena z jasno določenimi karakteristikami; kulturna kontinuiteta, utelešena v masivnem kompleksu razvijanja socialnih stališč, prepričanj, konvencij in institucij, ki izhajajo iz izkušnje preteklosti in povzročajo usmerjen ter normativen vpliv na sedanost; ostanki elementov preteklosti, umetniški stili ali obdobja; sila, povzročena v preteklosti, ki vpliva na sedanost; kulturna inercija; nekaj, kar obstaja samo v ljudskem prepričanju; podedovana reputacija ali spomin. Za tradicionalizem pozna Webster še določnejšo definicijo: »prepričanja tistih, ki se upirajo modernizmu, liberalizmu, radikalizmu; usmerjenost družbe v smer starih in vpejanih vrednot in institucij«. V Mali politički enciklopediji najdemo o tradicionalizmu naslednje: — Tradicionalizem pomeni privrženost tradiciji, pretirano ali široko dojetjo spoštovanje tradicije, ki obstaja v neki ljudski skupnosti ali grupi, strah pred novim in modernim, antimodernizem. Tradicija kot obeležje politične kulture v družbenih skupnostih je več ali manj usmerjena in sprejemana kot ohranjanje in čuvanje političnih običajev, institucij in odnosov, ki v njej obstajajo dalj časa. Ker to največkrat pomeni upor zoper spremembo obstoječih odnosov, tradicija izraža stališče in interese vladajočih razredov, ker služi za ohranjanje družbenega statusa quo. Kolikor se v tradicionalizmu potrjujejo progresivni in revolucionarni tokovi družbenega gibanja, lahko služi kot idejna opora progresivnih družbenih sil. Po znanem sociologu Manheimu je to nezavestna nagnjenost k normativnemu obravnavanju tradicij,

DIMITRIJ RUPEĽ

k povezovanju ljudi v zgodovinski kontinuiteti. Čeprav ga (tradicionalizem) idejno negirajo in kritizirajo v vsakem novem ali naprednem sistemu akcije ali misli, ni tuj niti njim samim, posebno kadar postane oficijalni sistem in institucija. Larousse kratko navaja: empirizem, običajnost, predsodki, oralna transmisija, folklor, obrtništvo; shlastika, avtoriteta, dogmatizem, konformizem.

V besedi **traditio** je skrita besedica **trans**. Tradicija omogoča, to je zdaj jasno tudi iz različnih jezikovnih definicij, da se z njo nekam povzpne, da z njo prekoračimo konkretno sedanost. Tradicija je zaupanje v nekaj, kar je **trans**. Bolje: je **dajanje preko, čez**. V zvezi s to besedo lahko naštejemo še nekaj drugih: **trans-eo**, **trans-cendo**, **trans-gredior**, **trans-fero** ... **tra-duco** ... Latinski jezik pozna še eno podobno besedo, ki je v zvezi s tradicijo: **traditor**, izdajalec. Kot laik v jezikoslovju sklepam, da je **traditor** v zvezi z glagolom **trans-eo**, **ii**, **itum**, kar pomeni — na drugo stran iti, pre-iti, prestopiti, mimo iti, preiti, miniti, ne meniti se za, zamolčati; oz. z glagolom **trado**, ki pomeni mimo, čez, preko — dajati. Izdajati konkretno danost, stvarnost, ne omenjati je, prehajati jo kot nepomembno, ne meniti se zanjo ... Izdajalec prestopi na drugo stran, da bi izdal, preklical, uničil svojo stran. V vseh teh besedah imamo poudarjen element prehajanja, zapuščanja svojega položaja, zamenjavo tega svojega položaja za neki drugi položaj preko, onstran ... V filozofskem slovarju najdemo besedo **transcendencija**, ki pomeni nadčutni, spoznanju nedostopni svet, nekaj kar obstoji onstran izkušnje (Verbinc, Slovar tujk). **Transcendencija** je **zaupanje**, prehajanje, prestopanje iz človeškega, obvladljivega sveta v svet iracionalnega, v svet čudeža, vere, mistike; s tem je prikrit konkretni, s človekom zraščeni (**concreresco**) svet, pozabljen, zamolčan je svet pritrjenosti, svet golote in borbe, svet konflikta in moči, svet brez pravice in resnice ... **Transcendencija** in **tradicija** ponujata **Resnico** in **Pravico**, **Rešitev**, **Večnost**, **Dezalienacijo**, **Povratek** ...

Tradicionalizem ni potrebno občevarje z ljudmi, ni potrebno sodelovanje v družbenem smislu, v smislu enakopravnega premikanja od življenja k smrti. Tradicionalisti živijo preko smrti, preko rojstva, preko konkretnega, z naravo zraščene človeka, ki pozna dinamiko letnih časov, oni živijo iz davnine in globine v višino in večnost,

v nesmrtnega, neranljivega, nedotaknjene človeka.

Kakšna je tradicionalistična definicija človekove kulture? Podaja jo ameriški sociolog **Kluckhohn**: »Kultura je način mišljenja, čutenja, prepričanja. Je grupno vedenje, shranjeno (v spominu ljudi; v knjigah in predmetih) za prihodno uporabo«. Kultura je v tem smislu popolna funkcija tradicije, je nekaj, kar se prenaša iz roda v rod, preko posameznih rodov, preko uporabe teh rodov, je mraveljsko nanašanje za neznanega seštevalca nekoč v prihodnosti. Za **Bidneya*** obstajata dve možnosti, oz. dva ekstrema, ki ju kombinirana ali izključena srečujemo v vseh družbah; eden je: obdržati kulturo v več ali manj statičnih pogojih — s togo pripadnostjo tradiciji, drugi pa: tolerirati anarhistična gibanja, ki so sicer nasprotna skupnemu interesu. Izbira je med **socialno sigurnostjo** in **individualno svobodo**. Tradicionalistična varianta se povezuje s socialno sigurnostjo. Družba, ki je oprta na tradicijo, kultura, ki se smatra za teaurirano znanje predhodnih rodov in kot večno nedorečena in nepopolna civilizacija, štrleča v brezstropno, toda »prijazno«² temo, je na neki način sigurna. Ljudje niso ujeti v svojo nezadostno sedanost, ne muči jih omejenost življenja in skromnost delovanja, njihovo obzorje se razširja na vse čase. S tem je opravičena njihova nedelavnost in slaba ustvarjalnost, iz tabora svoje dobe in svojega skopu odmerjenega potenciala so prestopili v tabor večnosti in omnipotence.

Funkcionalist **Bidney** zaključuje svojo misel o kulturi takole: »Vsaka realna ali eksistenčna kultura je eklektična kombinacija tradicionalnih elementov in vznikaajočih oblik. Kar se spreminja, je delež starega in novega ter učinkovitost racionalnega mišljenja v koordiniranju obojega. V naprednih družbah podpirajo napore, da bi »racionalizirali«³ sociokulturno ureditev, tako da bi vračunali nova znanstvena odkritja in preskrbeli večji delež racionalne koherentnosti. V demokratični družbi je proces kulturnih sprememb nujno dolgotrajen, toda njegovi učinki morajo biti trajni in kumulativni, kajti utemeljen je na soglasju in aktivni participaciji vseh članov družbe.

Bidneyeva formulacija je, če rečemo nekoliko poenostavljeno in grobo: legalizacija izdajstva, navodilo za »farbanje«⁴ novatorjev. Kajti njegova skrb je predvsem funkcionalna ureditev družbe, pomirjenje sporov med eventualnimi nasprotniki. **Radcliffe-Brown** je jasnejši in radikalnejši: gre mu za koncept kulture, ki je sredstvo za podpiranje socialne enotnosti. »Definiramo jo lahko kot pogoje, v katerih vsi deli socialnega sistema skupaj delujejo z zadovoljivo stopnjo harmonije ali notranje konsistentnosti, t. j. ne da bi povzročali stalne konflikte, ki jih ni mogoče razrešiti, niti regulirati.«⁵

Kot smo videli, se kultura pojavlja znotraj funkcionalističnega polja kot izrazito konstitutiven, konsolidativen element. In če se ozremo v lastno tra-

* V zvezi s tem glej: David Bidney, *Theoretical Anthropology*, Columbia University Press, New York, poglavje 13 (*Modes of cultural integration*, str. 366—399).

dicijo, bomo videli, da je kultura imela ravno to, konsolidativno funkcijo (v smislu narodne konsolidacije, v smislu socialne in državne emancipacije...) in da je v tej tradiciji kultura tudi ohranila svoje mesto — vse do današnjih dni. Kultura je funkcionalna. Etnološka funkcionalista **Malinowski** in **Radcliffe-Brown** sta v tem vprašanju zelo precizna: funkcija je prednostna glede na obliko in le-to pogojuje. Funkcionalistična teorija insistira na instrumentalni realnosti kulture in opozarja na njeno vlogo v zadovoljevanju primarnih in sekundarnih človeških potreb. Tako Malinowski: »Vsaka kultura dolguje svojo kompletnost in samozadovoljnost dejstvu, da zadovoljuje celo vrsto temeljnih, instrumentalnih in integrativnih potreb...».

Funkcionalistična teorija skrbi za zblizanje tradicionalnih in novih elementov. V njenem polju je tradicionalizem dobrodošel, ker zbira v sebi frustracije in nemoči družbe, tradicija je neke vrste posoda za »nadpritisek«. Tradicija je zapuščanje borbe, dezertstvo, izdajstvo.

Marx je v 18. brumairu Ludvika Bonaparta zapisal: »Ljudje delajo svojo lastno zgodovino, toda ne delajo je, kakor bi se njim zljubilo, ne delajo je v okoliščinah, ki so si jih sami izbrali, temveč v okoliščinah, na kakršne so neposredno zadeli, kakršne so bile dane in ustvarjene s tradicijo. Tradicija vseh mrtvih pokolenj leži kakor mora na možganih živih ljudi. In ko se zdi, da si ravno prizadevajo preobrniti sebe in stvari, ter ustvariti, česar še ni bilo, ravno v takih obdobjih revolucionarne krize boječe zaklinjajo duhove preteklosti, da bi jim služili, izposojajo si njihova imena, bojna gesla in kostume da bi v tej stari častitljivi preobleki in v tem izposojenem jeziku uprizorili novo sceno svetovne zgodovine.

... Tako prevaja začetnik, ki se je naučil novega jezika, ta jezik vselej v materino govorico, toda duha novega jezika si je prisvojil in svobodno lahko ustvarja v njem šele, kadar se izraža v tujem jeziku, ne da bi se spominjal materinščine, in ko pozabi v njem na svoj rodni jezik...

Obujanje mrtvih je... služilo torej za to, da bi z njimi poveljali nove boje, ne pa da bi parodirali stare, da bi dano nalogo poveljali v fantaziji, ne da bi zbežali pred njeno rešitvijo v resničnosti, da bi znova našli duha revolucije, ne pa da bi povzročili, da bi spet njen strah hodil okoli...».

Kdo se boji, kdo si ne upa tvegati? Kdo se bo skrival v pernico tradicije?

Kritika, literatura, ideologija, svet, akcija...

(Diskusija)

Če si poskušamo zamisliti, kaj počne kritika, moramo na koncu priznati, da kritika nekaj **odreka**. Vsaka kritika, če naj bo zvesta svoji osnovni nalogi, izhaja iz nekega osnovnega pomanjkanja, iz nečesa, česar ni. Ko govorimo o književni kritiki, vemo, da takšna kritika ugotavlja, kaj v delu ni dobro, česar v njem ni. Kritika pravzaprav nikdar ne ostaja pri je, ker tega enostavno ne more, sicer bi postala ponavljanje tega, kar je že zapisano, bila bi ponovitev nekega literarnega dela. Bila bi slabša, približna, manj nadarjena kopija že izdelanega umetniškega predmeta. Kritika mora prezreti ta »je« književnega dela in se dokopati do pomanjkanja, do negativitete, do odsotnosti. Če bi bila kritika afirmativna, bi v enem odstavku morala povedati to, kar je napisal pisatelj na dvesto straneh; kakšna škoda, kakšno barbarstvo! In končno, če se takšna operacija zgodi, ali je mogoče roman povedati v enem odstavku? Ali je en odstavek isto kot cela knjiga? Če bi bil dovolj odstavek, potem ne bi bilo treba pisati knjige. Že s tem, ko skrajšuje tekst, se kritika vede nihilistično — govori namreč o tem, da ni potrebno pisati knjige na dvesto straneh. Tu je treba najbrž razkriti zvijačo t. i. **interpretativne kritike**. Interpretativna kritika ni nič drugačna kot kakršnakoli, še tako negativna ocena. Interpretacija pomeni prikrojitev, pomeni dvig določenih elementov in propad nekih drugih elementov. Nekateri elementi, ki se zdijo kritiku pomembni (uporabni za ilustracijo kritikove ideologije), so poudarjeni, torej izgubijo svoj status potopljenosti med druge elemente, status enakopravnosti z njimi. Kaj se zgodi? Ravnotežje dela je porušeno, delo ni več tisto, kot je prišlo iz avtorjevih rok, kritik je iz neke skladne množice, iz brezhibnega, vsaj po avtorjevem prepričanju docela koherentnega organizma izvelkel določene prvine in jih predpostavil drugim. Te druge prvine so zaostale, pozabljene so, čeprav so se avtorju morda zdele bistvene. Kritik je znegiral, razcefral prvotno delo, da ni v ničemer več podobno originalu.

Kritika je v svojem temelju ukinitev in izničenje umetniškega dela. Kaj ponuja kritika namesto umetnosti, ki je ubita in mrtva, ki leži kot zaklana žival in ni v njej nobenega čara več? Kritika ponuja kritikovo vizijo sveta, njegovo ideologijo, njegovo umetnost. Kaj se je zgodilo? Kritik je nastopil namesto potepanega pisatelja ali slikarja ali glasbenika in dopovedal lju-

dem, da je pametnejši, boljši, zanimivejši in očarljivejši od umetnosti.

Kaj počne vztrajni bralec ali občudovalec umetnosti? Vse njegovo početje je v bistvu negiranje negacije, na laž mora postaviti kritika, ki je izničil literaturo ali glasbo ali sliko... Umetnostni potrošnik mora uničiti kritika, da bi lahko komuniciral z umetnino, pozabiti mora, kar mu je bilo dopovedano, zavreči mora kritikovo ideologijo, če hoče uživati v umetnini. V nasprotnem slučaju postane sam kritik in uničevalec literature ali glasbe ali slike... Brž ko to postane, postane ideolog, borec zoper umetnino, likvidator, ubijalec!

Kaj storiti, da umetnina ne bi ležala in zaudarjala kakor zaklana žival? To je vprašanje, ki si ga tako ali drugače mora postaviti vsak kolikor toliko pošten kritik, če si ga ne postavlja sleherni potrošnik umetniškega blaga. Toda če je ta kritik do kraja pošten, si mora priznati, da potem nima kaj početi, da mora prenehati pisati kritike, ali pa da mora začeti pisati literaturo, kar vrsti kritikov najbrž ne bi zelo dobro uspelo. Ti stavki kakor da prispejo do sklepa, da je kritika nepotrebna, če ne skoraj škodljiva, in da bi jo bilo treba v korist umetnosti odpraviti. Kako naj si ta premeteni in ošabni kritik dovoli takšno priznanje svoje nepotrebnosti? Tega ne bo storil. Da je res, kar trdim, dokazuje precejšnje število kritikov v teh časih, ko je število dobrih umetnikov kar se da počilo.

Dejstvo je, da imamo na vsakem koraku opraviti s sožitjem kritike in umetnosti. To sožitje je tako tesno, da celo govorimo o tem, da prvemu brez drugega ne bi bilo mogoče živeti. Pravimo celo, da kritika omogoča literaturo, za literaturo je pa tako ali tako jasno, da omogoča kritiko. Ali je v tem, kar pravimo, kaj resnice? Tudi to vprašanje si moramo, če smo količkaj pošteni, zastaviti z vso resnostjo. Ali literatura omogoča kritiko? Brez dvoma je res, da bi morali, če ne bi bilo literature, kritiki pisati nekakšno kritiko, ki se ji ne bi moglo reči literarna kritika. Pisati bi morali o sebi. Kaj sicer počnejo kritiki? Rekli smo, da dvigajo tiste prvine, ki so jim pogodu, in odrivajo tiste, ki jim ne ugajajo. Rekli smo, da zapisujejo nekakšen nič literature in vse kritike. Pravzaprav ne počnejo drugega, kot da pišejo sebe, svojo ideologijo, ki nima nobene temeljne zveze z literaturo. Kaj je ta kritična ideologija? To je zapisovanje nič literature, glasbe, slike... V kritiki nič ne slišimo akordov ali ne vi-

dimo sijajnih barv, v njej ne čutimo oseb in pokrajin, ki jih sicer slikajo pisatelji. Kritika je ničenje umetnosti. Zaradi preciznosti in enostavnosti želim govoriti samo o literaturi. Potemtakem ni res, da literatura ne bi mogla obstajati brez kritike, saj z njo obstaja kot nič, obstaja le deloma, oziroma ne obstaja kot literatura, temveč kot pogojna literatura. Literaturi potemtakem kritika ni preveč dobrodošla, saj ji škoduje, jo postavlja v oklepaj, jo ubija in pušča, da zaudarja kot kakšna ničvredna crkajoča živina. Kako lahko še trdimo, da kritika omogoča literaturo, če je njena ubijalka? Ali lahko rečemo, da je literatura potrebna kritiki? Zdi se, da ji je potrebna kot objekt, kot žrtev, kot slepa žival, ki ne ve, da bo pokončana. Vendar tudi s to potrebno literaturo ni vse čisto preprosto. Rekli smo, da kritika v svojem delu govori predvsem o sebi, da razlaga svojo ideologijo, da hoče samo sebe, da afirmira sebe in negira literaturo... Torej si literatura — širše bi lahko rekli umetnost — in kritika nikakor nista potrebni. To naše razpravljanje izvira iz spoznanja, da kritika kriči »ne« glede na umetnost. Vendar se doslej še nismo vprašali, kako je z umetnostjo v drugih odnosih razen v odnosu s kritiko.

Naše vprašanje o kritiki se tako v tem trenutku prenaša na literaturo, formulira se kot vprašanje o literaturi oziroma umetnosti, če govorimo širše. Na naše vprašanje, če sta si literatura in kritika potrebni, smo jasno spoznali, da ne; vendar smo v tem slučaju predpostavljali neki prvotni »je« literature, predstavljali smo si, da imamo pred seboj nekakšno čisto, nedolžno literaturo. Pregledati moramo, če je ta literatura resnično čista in nedolžna, če je v njej polni je in samo je. No, literatura ima najbrž v sebi tudi kakšen NI, je najbrž marsikdaj v nihilističnem odnosu do sveta, v katerem nastaja. Gre za svet. Kot je literatura svet kritike, je svet »realnega« sveta — svet literature. V tem svetu je, pač ves svet in nobena umetnina še ni obsegla vsega sveta, temveč samo neki njegov del. Lahko bi ponavljali vrsto operacij, ki smo jih preskusili na kritiki. Dobili bi tole: literatura se v precejšnjem številu primerov vede kot kritika sveta, v katerem živi, torej ta svet negira, ga na neki način prireja: in ko se konstituira literatura, se resnični svet potopi v mrak, ostane samo še literarno hotenje literature, svet mora vstopiti v omejene okvire literature, v stene knjige ali na oder gledališča. V tistem trenutku sveta več ni, ni več gledalcev, nič več ni, je samo literatura. Literatura ne ljubi svojih predmetov, ne oživlja jih, temveč jih nepreklicno preseljuje vase, živijo lahko samo še življenje literature, ki je, kot vemo, kvazirealno življenje, torej pogojno življenje, ki se dogaja samo toliko časa, dokler traja moč umetnosti. Ko stopimo v realno življenje, moramo pozabiti na literaturo, literaturo moramo postaviti na laž, odstaviti jo moramo in se iti nazaj realno življenje z resničnimi udarci in resničnimi bolečinami.

Do česa smo prišli v tem nekoliko utrudljivem razglabljanju? Prišli smo do tega, da sta si literatura oz. umetnost in kritika na neki način podobni,

vsaj druga druge vredni in enakovredni. To se dogaja v našem svetu. Naš svet je svet kritike in literature, je svet ideologij, ki se nočejo, ampak se pobijajo in nekatere stvari dvigujejo, druge pa spet tlačijo. Če govorimo v imenu kritike ali v imenu literature, kar naprej ponavljamo iste očitke, očitamo drugemu, kar počnemo sami, vsi smo enaki krivci, vsi enaki ubijalci, enaki ideologi... Če rečemo, da je literatura ideološka, da je kritična, ji to prav lahko očitamo — vendar sami nismo boljši, kvečjemu da poskušamo literaturi odvzeti svojo domeno, svoj kruh. In vendar stvar še ni končana, ni tako enostavna, kot se zdi na prvi pogled.

Pretekli časi, davna stoletja so poznala literaturo, ki ni bila ideologija. To so bila, če govorimo z Lukacsovimi besedami, prijazna stoletja, to so bili časi bližnjih zvezd in bogovi so se sprehajali med ljudmi in skrbeli, da ni bilo pomanjkanja razlag in smisla, da je vse bilo. Bogovi niso bili sovražni, niti se od ljudi niso kaj prida razlikovali, kralji so bili predstavniki ljudstva, ne njihovi tirani in elita. To so bili časi epopeje, časi pred metafiziko, ki se zgodi s koncem starega veka.

Ta spomin na davne, ljubeznive čase na žalost ne pomaga razrešiti našega problema, razen če jih razumemo kot obvezo za naš čas in napotilo za prihodnje pisanje in razumevanje literature. Opozarjam, da vprašanje o kritiki slej ko prej je in mora biti vprašanje o umetnosti, in vprašanje o umetnosti je in mora biti vprašanje o svetu, ki ga živimo in ki ga naposled konstituira še literatura in kritika, vsaka na svoj način. Gre nam za svet, kjer ne bo ničnja in samovolje, ubijanja in sebične igre za oblast. Da bi kdaj dosegli tak svet, moramo predvsem preživeti hierarhijo, po katere lestvicah smo se pravkar vzpenjali in sestopali, namreč mehanizem redukcije. Neumno bi bilo zahtevati konec redukcije, konec igre za oblast, konec ničnja in konec ideološke literature, dokler svet kipi od ideološkosti. Treba je navsezadnje živeti in preživeti ta svet redukcije ter ideologij.

Če smo dosledni in odkriti, moramo proglasiti za brezupno tisto kritiko, ki si domišlja, da pušča literaturi »biti«, in tisto literaturo, ki meni, da pušča svetu »biti«. Tega ne počne niti najnedolžnejši deskripcionizem, kot ga je uvedel novi roman v Franciji, saj mora lomiti celoto sveta in od njega odrezati svoj krhelj, čeprav za znanstveno hladno, nič kaj kritično deskripcijo. Prav isto velja za sleherno kritiko, ki maha z novico, da je odkrila način, kako se ne bo polasčala literature oz. umetnosti. Takšni poskusi so preprosta mistifikacija.

Dejstvo je, da je svet nabit z ideologijami, kar ne more imeti nobenih vrednostnih predznakov; (nekateri napadajo »kritike« ideologij, češ da jih hočejo uničiti in da jih preganjajo — morda je to res za posamezne ideologije, za tiste, ki so pač bolj neumne, ideološkosti same pa zaenkrat ne gre odpravljati, kajti odpravili bi jo na papirju, fiktivno).

V svetu ideologij pa ne gre živeti nekritično do samega sebe, ne gre za to, da bi rekli, da ne počnemo tega, kar počnemo. Napore kritike ideologij gre

torej razumeti predvsem kot napore za prozornost posamičnih ideologij, za to, da se pokaže, za kaj jim v resnici gre. Kajti ni slabše literature, kot je tista, ki misli, da je čista, in ni je bolj morilske kritike kot tista, ki pravi, da je nepristranska.

Končno menim, da brez ostre kritičnosti ne moremo zgraditi svobodnejše, pravičnejše in nadarjenejše družbe. Kakšna kritika? Morda je kdo razumel, da sem odstavil institucijo kritike; če je kdo tako razumel, je razumel narobe. Moj interes je ravno nasproten, gre mi za razkrinkanje kritike, ki ne reflektira svojega početja, ki počne svoje delo kar naprej z neko mislijo, da je najpametnejša in edinstvena, da ima predpravo in resnico v žepu. Resnice v žepu nima nihče, in kdor trdi, da jo vé, laže. Marsikatera kritika je kar naprej navdihnjena od nekakšne večne, svete resnice, ki ima božanske razsežnosti in je nedotakljiva. Gre mi za to, da povemo, odkod imamo svoje kriterije, in da priznamo, da tisto, kar imamo v žepu, ni resnica, temveč tveganje, večni strah in večni obup nad samim seboj, da je to, s čimer opravljamo svojo kritično delo, deloma tudi samokritika in kanček gnusa nad seboj.

Zakaj sem za ideološko kritiko in za jasnost o tem? Zato, ker živimo v svetu, kjer se pripravlja svetovna vojna in kjer vsako minuto teži angel vesoljnega uničenja; ker konec koncev živimo na konici vsega tega svetovnega dogajanja — kot družbena ureditev in kot država — ker sodelujemo pri najbolj očarljivi ideološki zaroti sveta, ki se imenuje socialistični, samoupravljavski eksperiment. Če se torej odločamo za vesoljno kritičnost in pripadnost levičarstvu, za zrušenje izkoriščevalske družbe, se odločamo zaradi poslanstva, ki nam je na ramenih, in zaradi sveta, ki ni nobena prazna soba, ki ni noben mir, nobena Arkadija, ki ni čas epopeje, temveč čas akcije, včasih boleče in skeleče, čas kritične literature in literarne kritike, čas svetovne literature in morda celo čas literarnega, umetniškega sveta. To zadnje je naša posebna naloga in opravljati jo moramo temeljito.

VINKO OŠLAK

Kanali za smisel

Smisel je ena tistih nesrečnih besed, ki sicer lepo in močno zvone, povedo pa ničesar določnejšega. Če rečem — to ima smisel — ali — to nima smisla — pomeni to pravzaprav nekaj drugega; pomeni neko vrednotenje, stopnjo avtoekvivalentizacije nekega procesa. Tudi je razlika: ali to besedo uporabljamo recimo jaz ali pa dr. Janžekovič, ki je hujši od samega boga, katerega je vzel v zagovor, in ki s čudežno besedno dvojico — smisel življenja — na mah odpravi vse ateiste na svetu in nas povleče za lase v nebesa. Ne včer prepusti samo še zločincem in posiljevalcem, nam pa pogumno grozi z edino možnostjo, da končno rečemo vsemu temu, kar nas »vodi« skozi življenje — bog. Zlomka, zveličal nas bo pri živem telesu! Tudi ima drugačen pomen ta beseda, če jo izgovori kak podeželski aktivist, ko nas skuša prepričati, naj vendar pomagamo potiskati njegov aktivistični voz — ker le v tem da je pravi smisel življenja. Kako pa pravzaprav pridemo do pojmov smisla, smiselnosti, osmišljanja itd? Če za nekaj pravimo, da je smiselno, potem menimo, da je »po pameti« vstavljeno v neko vzročno razporeditev. Če rečemo, da je ubijanje nesmiselno, potem bi to v racionalnem jeziku pomenilo, da z ubijanjem na splošno ne nastopamo kot funkcija rasti v razvoju človeštva. Stvari bi sploh ne spremenili, če bi se pojmom smisla in nesmisla odrekli — in bi dejali, da je vse brez smisla; da pač je, in konec. Smisla ni v naravi. Smisel je podoba bistva v naših možganih, je metodični mehanizem. Smisel torej ni obveznost sam zase; kaže nam na obveznost v tistem, kar ponazarja. To je spekulativna podoba smisla: izvedena je v bistvu le z verbalno-esencialno destilacijo, ki pa vsebinskost smisla ločuje od njegove družbene fenomenalnosti. Ljudje se po smislu ne sprašujejo kot filozofi. V tem spraševanju se kaže neki globlji odnos med človekom in naravo, sočlovekom in samim seboj. V tej vlogi je smisel nosilec več različnih razmerij hkrati. Eno je recimo to, ki sem ga nakazal v 3. številki Esperanta Heroldo z mislivo, da je lahko ena izmed nalog filozofije tudi ta, da pomirja duha z njegovim izvorom, zavednost z bivanjem. Temu pomirjanju pravijo drugi — iskanje smisla. To je v bistvu barantanje; filozofija nastopa kot tržnica, kjer zamenjujemo življenjski trud za smisel, najden s filozofijo; za zmeraj ugodno borzno poročilo, ki nam opraviči naše investicije. To vse skupaj je v bistvu mašilo med omejenim in neskončnim,

je obupen poskus zvoka, da preglasi in razčleni strašno tišino medzvezdja. Drugi kanal, po katerem se steka v nas smiselnost, je volja do moči, do obvladovanja. Danes smo priče procesu, ko se moč vedno bolj drobi med ljudi, lahko bi rekli, da se demokratizira; na drugi strani pa se kopiči na enem mestu v tolikšni meri, kot se ni še nikoli. Polarizacija je dosledna. Nikjer več ni nadzornikov latifundij, fevdalcev, produkcijskih kraljev; zato pa imamo moderne imperatorje, ki bi jim Neron po pravici moral očistiti čevlje. Spodaj zapleten mehanizem funkcionalno vključenih ljudi, ki bolj ali manj demokratično komunicirajo; zgoraj ostanki starega veka z vsemi sredstvi nasilja. Fevdalec ni mogel poznati vprašanja smiselnosti življenja v današnji obliki; imel je moč neposredno kreirati; bil je bog v določenih pokrajinskih razmerah. Danes je človek-kreator anonimen, vpliva lahko le kot vijak, vzvodič, matična podložka; znana mu je samo parcialia — nespoznana v celoti in izgubljena. Ne vidi celote, ne more zamahniti z roko in reči: — Bodi! V tej strukturi torej nujno zaidejo v krizo vse tiste norme, ki nam jih je sporočil prejšnji svet, ki je živel v čisto drugačnih okoliščinah, v drugačni razdelitvi moči.

Svet danes ni razumljen iz dveh polut: ne razumejo ga tisti spodaj, ker zavzemajo samo zelo majhen prostor v njegovi shemi; in ne razumejo ga tisti zgoraj, ker jih je premalo, da bi doumeli gibanje, ki je stvar milijonov... (Ostali vzroki, kot je partijnost znanosti itd., nas tu ne zanimajo.) Razlika pa je vendarle; zgornji imajo vsaj privid razumevanja, občutek tvorne in spreminjevalne moči, spodnji pa imajo pretirano predstavo o nerazumljivosti sveta, o nemoči spreminjati ta svet. Ob takšni predstavi pa se zavest upre svojemu rodišču in išče oprijemljivost v praznem, kar se kaže kot iskanje smisla. Tisti, ki postavlja svojo eksistenco pod vprašaj, pa ogrozi tudi celico, v kateri je funkcioniral; ogrozi niz teh celic in končno sistem v celoti. Svet spreminja po svoji volji torej tisti, ki mi je svet odvzet. Mogoče je eksistenčna skepsa le prehodni člen med bitjema homo sapiens in homo libere sentiens, ki se ima roditi bogve kdaj. Vendar se v današnji fazi vsaka tovrstna skepsa uniči; bodisi da se realizira v samomoru ali pa se izteče v dobljeni moči — najdenem smislu. Revolucijo posameznika lahko tako razumemo tudi kot pot, po kateri pride do tiste moči, ko je lahko učinkovito reakcio-

naren. To velja seveda večkrat tudi za družbene revolucije. Taktično je družbeni razvoj torej nenehno »tunkanje Kranjcev v peklenskem kotlu — da hudiča sploh ni treba zraven«, strateško pa je to seveda nekaj čisto drugega. Toda ker mi dosežemo z življenjem le taktično dimenzijo, imamo v tem nov vir vprašanj po smislu in nesmislu. Zadnja struktura, ki privede v iskanje smisla in se mi zdi znanstveno težko oprijemljiva, hkrati pa psihološko še najbolj prepričljiva, je po mojem struktura samovrednotenja. Čisto preprosto povedano bi to pomenilo, da si toliko domišljamo, se tako visoko cenimo, da kar z odprtimi očmi in usti čakamo, kdaj nam bo vesolje v izčiščeni formuli sporočilo našo smiselnost v njem. Tako majhni smo, da še svoje ničevosti ne opazimo. V megli vidimo silne razsežnosti, pa mislimo, da so naše; slutimo silna sporočila, pa mislimo, da so naša prerokba...

Mogoče je Salomon stopil na prste in pogledal čezse in je zapisal: — Vse je ničevo, vse je lovljenje vetra...!

Strukturalna enovitost moderne lirike

(Hugo Friedrich, *Struktura moderne lirike. Od Baudelaira do danas. Stvarnost, Zagreb, 1969, str. 309*)

MARIJA MITROVIĆ

Struktura moderne evropske lirike je za znanost o književnosti većinomًا še vedno zaprta. V študijah o posameznih pesnikih, o nekaterih literarnih smereh ali nacionalnih književnostih je resda mogoče prebrati dosti o načinih izražanja v moderni liriki, o njenem smislu in pomenu, toda le težko bi se iz teh študij dala razbrati tista radiacijska vozlišča, iz katerih izžarevajo večpomenskost in poetične kvalitete moderne lirike. Ker ni dovolj opisana, ker ni doumljena v svojem bistvu, je moderna lirika pogosto neadekvatno sprejeta. Bralec jo težko sprejme zaradi njene nerazumljivosti, nekomunikativnosti, kritik pa takoj nastopi z vrednostnimi — v glavnem negativnimi — ocenami, preden sploh opravi ontološko analizo fenomena. Knjiga Huga Friedricha *Struktura moderne lirike*, napisana leta 1956, pred kratkim pa prevedena v srbohrvaščino, opisuje ravno ta fenomen, mimo katerega hodi znanost o literaturi že celo stoletje.

Kaj pripravlja Friedrichov uspeh, kaj mu omogoča pionirsko delo opisovanja, spoznavanja strukturalne enovitosti moderne lirike?

Vsekakor ne obsežnost zajetega materiala: po poklicu romanist se je Friedrich omejil na poezijo, napisano v romanskih jezikih, in jo tu in tam vzporejal s poezijo z anglosaksonskega in nemškega jezikovnega območja. Bolj podrobno je opisal le strukturo treh pesnikov: Baudelaira, Rimbauda in Mallarméja. Vsakemu je posvetil celo poglavje. Dosti manj prostora so dobili pesniki 20. stoletja: Apollinaire, Valéry, Lorca, Ungaretti, Eliot in Benn. Že na prvi pogled je videti, da posveča avtor vso pozornost ravno koreninam, začetkom moderne lirike, in da je mnenja, da »lirika 20. stoletja ne prinaša nič več fundamentalno novega, čeprav bi bili nekateri njenih pesnikov ne vem koliko kvalitetnejši« (124). Študija bi bila vsekakor bogatejša, če bi Friedrich svoja raziskovanja razširil tudi na slovanske pesnike. Sadovi takšnega razširjenja bi se poznali predvsem na literarnozgodovinskem nivoju. Toda, kot pravi sam avtor, »knjiga ne želi biti zgodovina moderne lirike. V tem primeru bi bilo potrebno obdelati veliko več pesnikov. Pojem strukture ima popolnost zgodovinske snovi za odvečno. Gotovo pa je ta odvečna, če snov prinaša samo spremembo osnovne strukture...« (2).

Uspeh ni niti rezultat srečno izbranega, v znanosti o literaturi prisotnega metodološkega pristopa književnemu besedilu. Študija, ki je pred nami, ni

niti interpretacija niti shema ali niz struktur niti fenomenološka, psihologijska ali lingvostilistična analiza. Milivoj Solar poskuša v spremni besedi poiskati mesto našega avtorja v mreži danes znanih in priznanih pristopov književnemu delu. Postavlja ga neke med pozitivizem (»solidnost podatkov, naklonjenost preverjenim dejstvom ter zaupanje v znanost«), moderno interpretacijo, tradicijo nemškega duhovnozgodovinskega gledanja (Geistesgeschichte) in moderno filološko šolo. Naj še dodam, da se Friedrich ni odrekal niti dediščini fenomenologije (njegova analiza izhaja iz osnovnega vtisa, ki ga pesem zapusti v zavesti bralca; odkriva izredno mnogo slojev v tekstu in dovoljuje interpretu, da v zvezi z neko pesmijo misli tudi tiste smiselne možnosti, za katere sploh ni osnove v pesnikovem namenu). Vztrajanje pri opisovanju in ne pri vrednotenju fenomenov pa nas privede do vzporedjanja z ruskim formalizmom. Očitno je torej, da avtorjeva prizadevanja niso usmerjena v iskanje nekega metodološkega recepta, kakor tudi ne v dokazovanje primerenosti pravkar izbrane metode. In zaradi tega nas do odgovora na vprašanje, ki nas zanima, vprašanje o stezah, po katerih si je pridobila knjiga uspeh, ne privede poskus vriniti avtorja v ta ali oni metodološki koncept pristopa književnemu besedilu. Če se hočemo temu odgovoru približati, moramo spoznati tiste momente, ki knjigo bistveno opredeljujejo, tista izhodišča, ki določajo osnovno orientacijo v izboru snovi in v načinu interpretacije. Z drugimi besedami, treba je opisati osnovne metodološke smeri raziskovanja fenomena moderne lirike. Če se Friedrich ni oprjel določenega metodološkega koncepta ali recepta, si je vsekakor moral izbrati določeno metodološko orientacijo.

Omenili smo že, da se je avtor opredelil za opisovanje in spoznavanje lirike, ne pa za njeno vrednotenje. Tako opredelitev ni posledica nezaupanja v smotrnost vrednotenja, temveč posledica prepričanja, da do vrednotenja, če naj bo veljavno, lahko pride šele na temelju razumevanja poezije. Vrednotenje je mogoče šele po opisovanju in spoznavanju. In Friedrich si je knjigo zamislil šele kot uvod v nova spoznavanja lirike. Z ozirom na to, da se moderna lirika in umetnost nasploh »poglavljata v nejasnem materialu, ki ga lahko tudi poljubno razlagamo«, z ozirom na večpomenskost besedil želi biti Friedrichovo opisovanje »nadaljujoče se poskus razlaganja, ki se ne da skleniti, ki ustvarja naprej in vodi v odprtost«.

Šele ko kritik in bralec polagoma spoznata, da vsebuje tudi moderno pesništvo umetniško nujnost, umetniški imperativ, ki se je »preselil iz podob in idej v krivulje jezika in v napetosti, ki se upirajo smislu«, šele ko spoznavanje in spoznanje moderne lirike premagata nestrpnost do nje, šele takrat se bomo »naučili razlikovati dnevne avantgardiste od poslancev, žlobudrala od pesnikov«, šele takrat bomo lahko vrednotili.

Vsekakor je Friedrichovo opredeljevanje za interpretacijo, ki ne vsebuje vrednotenja, vplivalo tako na izbor snovi (ta mora biti čim bolj tipična, če hoče z opisovanjem enega primera utreti pot nadaljnjemu samostojnemu spoznavanju večkratnih pomenov lirike) kakor tudi na način njene obdelave (komentar razvoja in značaja moderne stila mora poudariti osnovne probleme, tipične lastnosti, ne sme pa zanemariti kompleksnih, enkratnih, prav nič tipičnih tokov moderne lirike; razen tega pa ta način interpretacije avtorju nalaga, naj se izogiblje zgodovinskim, družbenim in biografskim referencam, naj ne išče sledi določenih pojavov in ne poizveduje po njih funkcijah, ker vse to privede k vrednotenju).

Osredotočenost avtorja na opisovanje moderne lirike ni zadostno, ni edino izhodišče določenega odnosa do predmeta; dejstva, da se avtor ni mogel izogniti (sploh vsakemu) vrednotenju, ni treba razumeti, kot da priča o nedoslednosti osnovni orientaciji, o kršenju principa opisovanja, temveč kot argument za prisotnost še kake zahteve, ki ji avtor sledi. Sicer pa je — in to, še preden se napotimo k iskanju novih izhodišč — potrebno bolj podrobno premisliti kategorijo opisovanja samega: važno je opaziti, kaj pritegne Friedrichovo pozornost, kaj je zanj vredno podrobnega opisovanja. V prvem poglavju avtor eksplicitno določa krog svojih raziskovanj in poudarja, da je »spoznanje navezано na zgodovinske pogoje, na pesniško tehniko, na neoporečno skupnost v jeziku tudi najrazličnejših pisateljev. Spoznanje sledi na koncu tudi večpomenskosti teh tekstov.« Ob tem, ko je osredotočen na besedo in njeno zvokovno dimenzijo, kakor tudi na slojevitost pomenov nekega dela, ne zanemari Friedrich niti zgodovinskih pogojev porajanja neke nove strukture. Za vsako formo, za vsak nov model strukture poišče korenine v preteklosti. Naravnost vsiljuje se mu vzporedjanje med baročno liriko in romantiko na eni ter moderno liriko na drugi strani. Išoč korenine novega, potrjuje Friedrich tezo o kontinuiteti v zgodovini književnosti: obdobje se ne prikaže kar naenkrat, temveč se dolgo pripravlja. Avtorjev odnos do tradicije pa se ne konča že tukaj: kljub temu, da moderna lirika stalno oporeka tradiciji in jo tepta, kljub lastni avtorjevi zavesti o bistvenem razločku med moderno in tradicionalno liriko je Friedrichovo spoštovanje tradicije tako močno, da se odraža tudi na določenem prijemu moderne lirike ter nas tako vsaj v prvem hipu moti. Friedrich namreč nima pomislekov zoper merila, spojena iz starejšega pesništva. Res je, da mu je kaj takega dovoljeno, če želi samo opisovati in spoznavati. Taka

merila niso primerna le za vrednotenje moderne lirike, nujna pa so — po mnenju avtorja — za njeno razumevanje, ker so zmožna pokazati razliko med starim in novim. Pri vzporejanju tradicionalne in moderne lirike so ta merila podlaga za graditev nove terminologije. »Abnormalnost« moderne lirike, recimo, je ena bistvenih lastnosti poezije od Baudelaire sem, toda to ni nikakršen univerzalni in abstraktni pojem, je le pogojni, pogojeni in pomožni termin: če moderno liriko postavimo ob Goethejevo, se nam bo prva pokazala kot abnormalna. Zdaj že vidimo, da je Friedrichovo upoštevanje tradicije lahko pripomoglo k uspešnemu opravljanju dela, ki se ga je lotil: analiziranja strukture moderne lirike.

Treba je pa takoj poudariti, da je historizem dvorezen meč: če po eni strani lahko pripelje do bolj preciznega razumevanja, pa po drugi lahko oglušči avtorja, mu izravnava razlike med starim in novim, tradicionalnim in modernim ter moderno liriko predstavi kot ne dovolj moderno, ne dovolj novo. Friedrichu se kaj takega ni zgodilo. Uspelo mu je zelo ostro izločiti moderno liriko od tradicionalne. Spremljajoč nekatere elemente strukture v njihovem zgodovinskem razvoju ni spregledal niti zanemaril pojavov, ki jih ne ujamemo, ki se nam izmuznejo, če jih poskušamo opisati s tradicionalnimi sredstvi. Sam pojem strukture, tako kot ga Friedrich razlaga, je najtrdnjše jamstvo za uspešno razločevanje moderne in tradicionalne lirike. Beseda struktura se pri našem avtorju ne pokriva z isto besedo pri francoskih strukturalistih (če bi ta dva pojma bila ista, bi bili pri Friedrichu prikrajšani za vpogled v zgodovinski razvoj fenomena lirike). Struktura je v našem primeru oznaka svojevrstnega, celovitega sistema, »ki se z zelo opazno vztrajnostjo nenehno ponavlja v obliki raznoterih podob moderne lirike«. To med drugim tudi pomeni, da strukture moderne lirike ni mogoče dojeti z naštevanjem tistih lastnosti, ki jo ločijo od tradicionalne. Vrsto posebnosti moderne lirike je mogoče zaslediti tudi v poeziji prejšnjih obdobij, toda le **pogostost, medsebojna odvisnost in funkcionalnost cele vrste posebnosti** lahko začrta linijo neke smeri, nekega fenomena, kot je recimo moderna lirika. Ni torej važno, da recimo pri Hugoju srečamo grotesknost, pri Rousseauju moderno disonanco, pri Diderotu misel o izredni pomembnosti avtorefleksije, pri Novalisu pa zavest o magični funkciji jezika. Vsi ti so še vedno ustvarjalci tradicionalne smeri in šele Baudelaire, ki je vse te posebnosti združil, jih medsebojno povezal in na ta način vsako lastnost tudi intenziviral, šele Baudelaire velja za prvega velikega lirika in predvsem teoretičnega modernosti.

Že Friedrichova metodološka orientacija sama, tisto njegovo povezovanje vrste različnih metodoloških prijemov, je odsev določenega pojmovanja strukture. Z besedo struktura ne označi le svojevrstnega celotnega sistema v liriki, temveč razumeva isto besedo tudi v znanosti o literaturi. Če za moderno liriko ne moremo reči, da jo sestavlja **samo** grotesknost ali samo disonantnost ali samo magija jezika, tudi v znanosti o književnosti ne moremo iskati

samo interpretacije ali samo lingvistične analize. Znanost o literaturi je za Friedricha organizem (torej nič mehaničnega), ki asimilira vrsto znanosti in znanstvenih metod. V luči Friedrichovega pojmovanja strukture moderna lirika in znanost o književnosti pridobili celotnost in sintetičnost. Moderna lirika ni porazdeljena na -izme, o liriki pa govorimo tako, da upoštevamo različne metodološke prijeme. Celotnost sistema se mu je prikazala kot bistveno književnega fenomena, ki mu pravimo lirika, prav tako pa tudi kot bistvo znanosti o tej liriki.

Če je Friedrichovo pojmovanje strukture njegov teoretični aksiom, ki ne potrebuje dokazovanja, potem je neka druga določitev, ki je vplivala na način in značaj opisovanja lirike, zahtevala glasno in nenehno dokazovanje in potrjevanje. Friedrich se namreč zelo ognjevito postavlja po robu pojmovanju poezije kot izraza pesnikovih občutkov. Opredelil liriko kot plod emocije pomeni — po našem avtorju — omogočiti emociji sodelovanje tudi v razmišljanju, v misli o liriki, pri čemer vsekakor odpade možnost realiziranja znanstvene objektivnosti. Naivno bi bilo misliti, da je negacija emocije kot izvora poezije (kdaj pa kdaj tudi preveč radikalna) prisotna le kot stopnica k objektivnemu znanstvenemu razumevanju umetnine; takšne svojevoljnosti, ki bi nam namesto vzroka predstavila posledico, si Friedrich nikakor ne bi dovolil. Če pristanemo na romantično teorijo o emociji kot izvoru poezije, si potem onemogočimo razumevanje poezije kot »dogodka v jeziku«, in kar je še manj dovoljeno, si prepričemo razlaganje tega pojava kot oblike deformirane stvarnosti. Poezija kot doživetje, poezija kot emocija, kot podoba stvarnih pojavov privede duha na opazovanje resničnosti, moderna poezija pa se poraja iz igre duha, iz abstraktnih napestosti, ki se med seboj zelo svobodno povezujejo. Če domišljijo definiramo kot idealizirajoče upodabljanje občutkov, potem si težko moremo razložiti vse bolj prisotno in vse radikalnejšo estetiko grdega. Torej če želimo razumeti značaj moderne lirike, se moramo odpovedati teoriji o emociji kot izvoru poezije. In ne samo moderne: tudi tista tradicionalna »od trubadurjev vseskozi do romantike — pravi Friedrich — je le redkokdaj doživljajska, le redko sporoča privatne občutke na način dnevnika; tako jo v celoti prikaže šele književni zgodovinar, nevede inficiran z romantiko«.

Friedrich je tolikokrat podčrtal, da moderni pesnik ne pristaja na komunikativno lagodnost, na humanizem v tradicionalnem pomenu. Toda če so se temu odrekli pesniki, sam Friedrich tega ni storil. Čeprav Friedrich uvideva, da poezija dviga roko sama nase, ko podira jezik in stvarnost vse tja do absurda in spominja na človeka, ki si še tako dolgo prizadeva vreči zemeljsko kroglo v zrak, pa Friedrich ne prizna skrajno absurde poezije, ne verjame v konec poezije, kakor tudi ne v konec človeka in sveta. Ukinjanje poezije se mu pokaže kot proces, kot ponavljalna akcija, kot usmerjenost, tendenca, kot »sla modernosti«. Tudi v popolni deobjektivizaciji, v popolni destruktiji jezika in stvarnosti Friedrich

vedno išče »ozarjenost uničenega sveta«. Po njegovem mnenju je jezik, najsi je še tako nelogičen, svojemu stvaritelju, pesniku, kljub temu sredstvo »pripadanja večnosti«.

Že v prvem, uvodnem poglavju izjavlja Friedrich, da mu je bližja tradicionalna poezija Goethejevega tipa. Zdaj pa smo ugotovili, da je po svoji osnovni orientaciji v nasprotju s pesniki, ki jih pojasnjuje. Kot tradicionalni humanist govori Friedrich o poeziji, ki se je tega humanizma odrekla, nekako od zunaj. Tak pristop je lahko ovira (kaj, če je bodočnost lirike le v totalnem absurdu, brez vsakršnega namena »ozarjanja sveta«?), v glavnem pa avtorjeva idejna distanca prispeva k znanstveni objektivnosti njegovega pisanja. Avtor recimo brani moderni nihilizem in niti v tem, niti v katerem drugem pojavu nikoli ne išče faktografske vrednosti. Nihilizem v umetnosti je upravičen, če je dosledno premišljen in umetniško uresničen izraz negativnega položaja, dodeljenega modernemu pesništvu. Notranja doslednost daje vsaki, tudi nihilistični potezi pravico do obstoja v poeziji. Friedrich se torej naslanja na čisto literarnoteoretska merila, ne pa na zgodovinska, faktografska ali katera druga. In ravno to dejstvo mu omogoča, da meje moderne poezije razširi: če poezijo iščemo le v književnih in estetskih koordinatah in ne v ideoloških ali utilitarističnih, potem bomo poezijo — plod bogastva domišljije, plod sle igrivosti — dobili tudi v rimanih naslovih, v aforizmih, v stavkih, napisanih kot jezikovne vaje...

V določenem trenutku se nam zazdi, da se je avtor do konca postavil v vlogo modernega pesnika: kot moderni pesniki od Poeja sem, postavlja tudi sam poezijo in refleksijo o njej na isto raven. Baudelaire je med največjimi modernimi pesniki, čeprav ni bil toliko moderen v svoji poeziji, temveč v tistem, kar je o njej povedal. Refleksija o pesništvu je za Friedricha neko nadaljevanje umetniškega dela samega, prostor, v katerem pesnik opazuje svoje pesniško dejanje in skuša povečati njegov poetični napon. Preučevanja lastnih umetniških del pri samih pesnikih Friedrich ne dojema kot izraz nezaupanja v znanost o literaturi, temveč kot spodbudo, da naj tudi znanost o poeziji, kot že pesnikova avtorefleksija, postane nadaljevanje poezije same, končni akord poetičnega procesa, prostor, v katerem se lirika do konca realizira. Friedrichova znanost o poeziji razrešuje in prevaja nerazumljivo v razumljivo, neznano v znano.

Če se nam za hip zazdi, da Friedrich preveč verjame in se neopravičljivo vživlja v vlogo modernega pesnika, se nam že naslednji hip pokaže, da distanca ni izginila. Friedrich recimo ne verjame trditvi modernih pesnikov, češ da jim komunikativnosti ni mar. Sam opravlja klasično nalogo kritika in literarnega zgodovinarja — približuje umetnino bralec, s tem da jo prevaja v otipljivejši, bolj logičen jezik, katerega osnovni namen je — sporazumevanje. Naš avtor se prav tako odreka periodizacije, ki so jo — s številnimi manifesti, programi, -izmi — vsilili pesniki, sprejeli in razvili pa literarni zgodovinarji. Friedrich namreč sploh ne upošteva -izmov dvajsetega stoletja. Po

njegovem mnenju se v vsakem teh izmov v ospredju prikažejo le nekateri elementi strukture moderne lirike v celoti: izmi torej nimajo svoje celovite strukture (v Friedrichovem pomenu te besede), so samo različne in delne oblike moderne lirike. Poezija od Baudelaira sem je v tej knjigi razvrščena le v dva tokova: v intelektualistično in abstraktno liriko. Očitno prednost pripisuje Friedrich prvemu toku (kar pomeni, da vrednoti, čeprav se želi vrednotenju izogniti). S tako svojo periodizacijo je knjiga tudi prispevek k zgodovini književnosti, se pravi k problemu periodizacije literature.

Struktura moderne lirike je strogo racionalno, strogo znanstveno izdelana knjiga. Friedrich se nikoli ne ustavi pri ugotovitvi, ki bi mistificirala in tako povzdignila poezijo ter interpretirala oprostila obveze opisovanja. Nikoli ne reče: oblike in glasbe, ki soustvarjata poezijo, ni mogoče izraziti in opisati. Poezija je lahko nerazumljiva, nedoumljiva, le da interpretu ni dovoljeno ustaviti se pri teh ugotovitvah. Njegova dolžnost je opisati elemente, ki tvorijo pesem tako, kakršna je. Nekaj briljantnih, podrobnih analiz je opravil Friedrich ravno ob primerih Rimbaudove in Mallarméjeve »nerazumljive« poezije. Take analize so dragocene in ne preveč pogoste ilustracije osnovnih, bistvenih idej Friedrichove knjige. Knjiga v celoti je zgrajena iz širokih zamahov, ki zanemarijo vse, kar ni bistvo problema. Vse je v tej študiji neizogibno, važno, nobena teza, nobena ideja ne sme biti izpuščena (zato je niti nisem poskušala resumirati). Avtorju se zgodi, na srečo bolj poredko, da mu je jezik tako zgoščen, da meji na nejasnost, kar vsekakor ni v prid znanstvenemu značaju knjige. Kot posledica posploševanja, reduciranja podobnosti in razlik na skupne imenovalce se mogoče zbudi vtis o zanemarjanju razlik med posameznimi ustvarjalci, vtis o spravljajanju avtorjev na isto kopito. Tu pa je še enkrat potrebno poudariti, da gre Friedrichu za opisovanje strukture moderne lirike in ne vsakega ustvarjalca posebej. Pozornost je ves čas usmerjena k strukturam in ne k realizatorjem teh struktur, k pesnikom.

MIXED-MEDIA

IV

REKLAMNO OKOLJE

V neki knjigi Gyorgyja Kepesa najdemo lepe primere preobračanja okolja v »reklamno« okolje ter predmetov in prostorov za »življenje« v nekaj, kar je podobno trodimenzionalnemu razglasu, prostorskemu plakatu. Takšna je tista hiša-steklenica, v katero se je spremenila neka občestna krčma iz Nove Anglije, ali prodajalna v Louisiana, ki močno spominja na kakšno »sliko«.

Grigorij Aleksandrovič Potjomkin je v letu 1787, ob inšpekcijskem potovanju carice Katarine II, na hitro postavil nekakšno »reklamno vasi« iz povsem gledaliških materialov, zato da bi vladarica dobila vtis o (sicer nenapovedani) kolonizaciji dela Ukrajine.

ABSTRAKTNI PROSTOR

Nekateri novi ameriški kiparji skušajo vzpostaviti nekaj, kar je v resnici podobno »abstraktnemu« prostoru, geometrijskemu okolju, ki naj sintetizira številne realne »urejajoče« projekte s podobnimi cilji. Ideje Le Corbusiera (ki jih Pierre Francastel brez sramu imenuje »buchenwaldske«), načrti številnih sodobnih urbanistov, ki se že izvajajo, kakor tudi diktat simetrije v mikrokozmičnih okvirih »novega načina stanovanja« dajejo številne spodbude de-

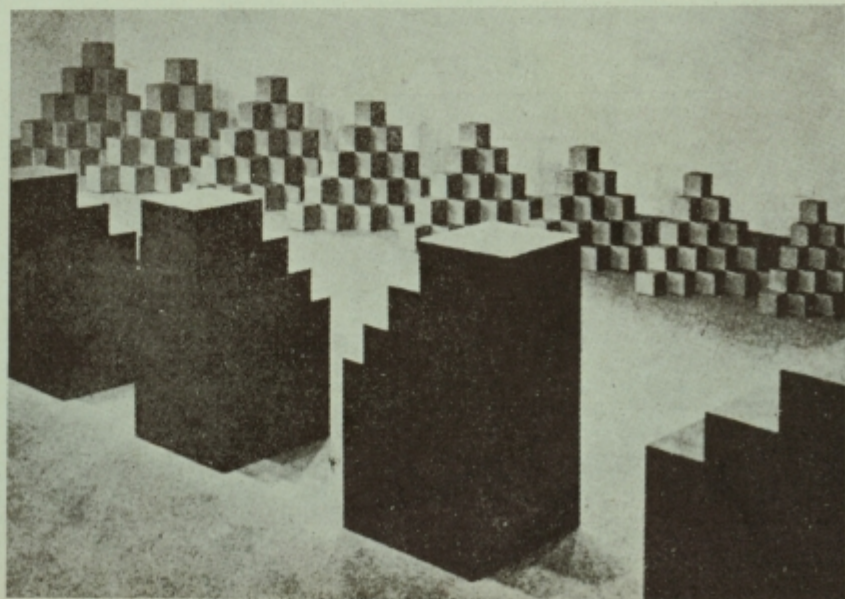

BORA ČOSIĆ

lom, kakršna izdelujejo Ronald Bladen, Donald Jugg ali Robert Morris. Ti fantje izvajajo svoje enostavne konstrukcije v obliki skupine skrivljenih paralelepipedov, povečanih predmetov, podobnih kotomerom, ali »stopnic«, ki ne peljejo nikamor, kar močno spominja na predimenzionirana orodja iz telovadnice ali iz otroške sobe. Sol Lewit je z delcem, imenovanim »Model za skulpturalno celoto« močno blizu Giacomettijevi **Palači ob štirih zjutraj**, od katere, kakor je znano, izvira vse »maketno« v sodobnem kiparstvu. Kar zadeva **Kocke** R. Smithsona, prostor z dinamično rastočimi kopicami simetrično razvrščenih kock, se res ne da več storiti bogve kaj, razen da se sprijaznimo s tem, kar je. Geometrijsko kiparstvo teh Američanov sankcionira, ne pa predlaga.

KIPARSKI PREDMET

Ne glede na prejšnje pojave teh idej so si šele »skulptorji« našega stoletja vtepli v glavo, da je treba pričeti s sestavljanjem del-zgradb, ročnih izdelkov-strojov. Šele v tem časovnem podnebju, panarhitekturnem, gotovo pa panstrojnem, so se ti mojstri odrekli človeški podobi, zato da bi naslikali podobo njegovih del, njegove stolpe in mesta, njegove naprave in mehanizme. Tako so ustvarjeni ti »mešani« produkti,

ki stoje, tako kot razne druge stvarčice našega časa, na pol poti med »delom« in »stvarnostjo«, podobni načrtu, konceptu ali maketi. Sem sodijo »lažna« poslopja Rodčena, Maljeviča ali Kaleziča kakor tudi »umetni« stroji Meduneckega, Leva Brunija ali Nauma Gaboja. Kaj drugega predstavlja drobna stvarčica Georgesa Vantongerloja **Skulptura v prostoru**: $y = ax^3 - bx^3$ iz leta 1935, če ne vsaj odra za prihodnjo hišo? Po drugi strani proizvaja Oscar Schlemmer svojo kovinsko napravo, čisto podobno strugalu. Geoffrey Clarke »razporeja« svojo lesnino, tako da sestavlja nekaj podobnega lesi, klopem, čolnom, pripravljenim za barvanje. Lorenzo Guerrini konstruira zavite kamnite grmade, ki bi čisto lepo služile za protitankovske ovire, medtem ko bi **Ležeča figura** Fritza Wotruba lahko vzdržala tudi večje nalete. Nicolas Schöffer je docela v domeni arhitekturne kombinatorike in to velja tudi za Andréja Voltena ali Hansa Aeschbacherja. In končno so tu še povsem avtentični predmeti, kosi, totemi in deli pohištva nekoliko bolj neuravnovešene, a dokaj zanimivejšega sveta od našega: Julius Schmidt, Paolozzi, Eva Réne Nele postavljajo »stvari« v tem novem kozmosu, njegove mize, omare, peči.

VRT, EDEN, SLIKA

Vzporedno z rekonstrukcijo lastnega, privatnega, »posebnega« miljeja je človek zelo zgodaj pokazal nagnjenje k urejanju, organiziranju in sistematizaciji zunanjega prostora, eksteriera, pejsaža oziroma narave. Prav tako je zelo zgodaj opaziti pozitivne rezultate prvotne zamisli, po kateri je predel, ki nas obdaja, videti zelo prikladen za vsakršno umetno »prekrojavanje«, stilizacijo in odkrito estetsko intervencijo. Paradoksalna neurejenost in ekspresionistična »bujnost« flore se naenkrat pokaže primerna za strogo hermetično in koncizno obliko, ter za novo, dotlej neobstoječo, »prilagojeno« celoto. Park, sadovnjak in vrt že od samih začetkov najbolje, najbolj točno in najceloviteje reprezentirajo to težnjo. V vrtu so kakor na kakšnem razstavnem, sintetičnem in navsezadnje »reprezentativnem« poligonu izpeljani favna, flora in ves ostali naravni potencial do idealnih, simboličnih in, lahko bi rekli, metrično strogih okoliščinah, ki so in niso narava, ki so in niso nekaj podobnega scenografskemu oboju, zbiru gledaliških okoliščin, dekoru. V vrtu so se lahko kakor v okolju maksimalnega reda, estetike in sreče odigrali vsi ključni prizori življenja: viteški kakor tudi ljubezenski, državni in osebni posli. V tem simboličnem krogu, sodeč po francoski tapiseriji petnajstega stoletja, jedo, muzicirajo in urejajo toaleta, tu poteka konverzacija, lirična in diplomatska, tu opravljajo obrti, lovijo in se igrajo, z eno besedo: celovito se projicira ne le tisti del človeške eksistence, ki je namenjen eksterierju, ampak tudi oni drugi, ki je kanonsko prepuščen zaprtemu prostoru, interierju, sobi. To je vsekakor rezultat doktrinarne protiteže, ki skuša sedaj, ko je dosegla cvetno vrtno ozadje, pokazati, kako vsa, tudi »najintimnejša« opravila, vsi, tudi najbolj introvertni dogodki niso tuji od-

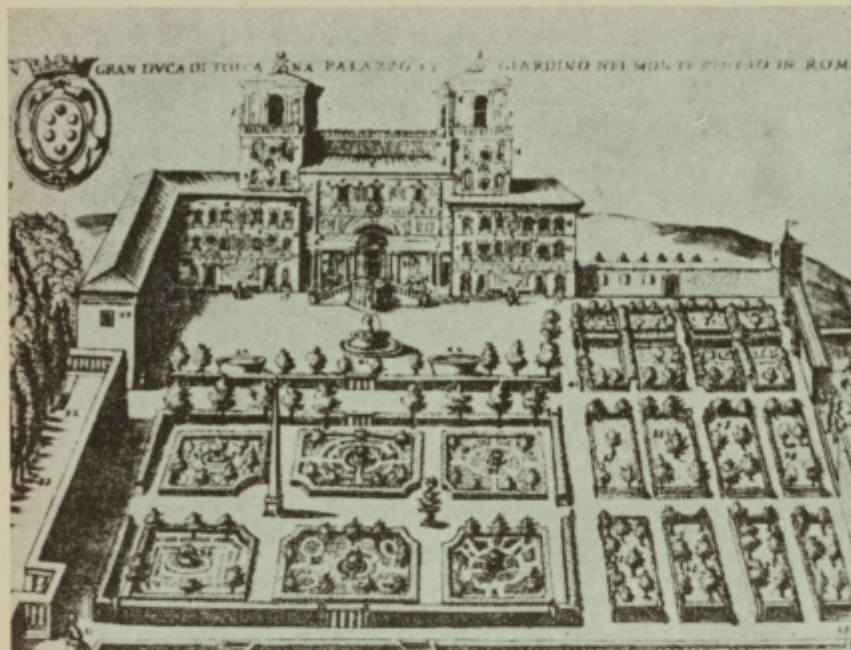
prtim, »svobodnim«, odrešenim, nezastrtim ambientom vrta. Vsa dela z zidov muzeja Cluny, lepo preskrbljena z osebnostmi polne reprezentančnosti, in kot slišim, tudi z neke zodiakalne sheme se ob prikazovanju eksistence brez, sence in grenkobe definitivno približujejo skrajni, najidealnejši perspektivi vrta-parka, njegovi edenski, rajski kvintescenci. »Raj pomeni v perzijsčini **omejeno zemljišče**« — po tej domislici Kennetha Clarka iz njegovih predavanj o naravi v umetnosti postane jasno, da se lahko z brezbrizno zmedo zamenjujejo pomeni teh terminov, tako kakor kaže zanesljivo poreklo vrtnih izkustev, ki so po vsem sodeč perzijska oziroma vzhodnjaška. Tamkaj, v ambientu stare edenske mitologije, hedonizma in sreče so lahko vzniknili babilonski in drugi vrtovi kot konkretni, oživelci modeli »nebeške« civilizacije, dokončne, zbrane, formalno popolne. Ko vnaša iranski gradbenik v nedisciplinirani metež in kaos narave nekaj takega kot predračun, načrt in konceptualno jedro, in to z neposrednimi zemeljskimi sredstvi (privedenimi zgolj v novo razvr-

krivoverstva presadijo v blaga in privlačna okolja hedonističnih vrtov, kakor tudi to, da izvira tudi geometrični smisel in skladnost teh majhnih, prilagojenih narav iz neke božansko-religiozne doktrine oziroma od Pitagore. »Vsekakor«, pravi Kenneth Clark, »se ideja o cvetočem vrtu, ki je ločen od surove stvarnosti in v katerem lahko človeška in božanska ljubezen najde svojo zadostitev, pojavlja v provansalski poeziji hkrati z drugimi darovi Vzhoda.« Ti darovi prihajajo v času provansalskih trubadurjev seveda že stoletja po isti poti, in celo v dvanajstem stoletju, na pragu umetnosti, imenovane mednarodna gotika, opažamo sličice-dokumentarne prikaze tega idealnega ustroja flore. V tako močno stiliziranih in »nestvarnih« okvirih se je pričelo odvijati življenje, ki je postajalo v teku mnogih stoletij vedno bolj navadno in profanirano, tako da danes, ko se celo celi gozdno-planinski in drugi široki kompleksi pretvarjajo v »nacionalne parke«, že zelo težko opazimo ves metaforični, pesniški in estetski prevrat, ki je bil opravljen na tej

stitev, v novo mrežo pomenov), tedaj deluje za praktično stran te metafore, za izpolnitev določenega pesniškega simbola, da bi lahko končno z isto besedo poimenoval tako svoje delo kakor tudi njegov abstraktno poetski model. Ko uvaja v raztelesenost zemeljske skorje, polne neizmerjenosti, planimetrijsko strogost ravne površine, v neobvezno brezličnost izvirnega pejsaža pa evklidsko zakonite in medsebojno pogojene geometrijske podobe, nam da prvotni vrtnar vedeti, kako tudi njegov religiozno kozmični sen o popolnosti ne more biti brez trdne strukture in kako glede na to tudi njegov rajsko-nebeški ideal predstavlja visoko simetrično celoto, v kateri je ravna črta odločilnega pomena. Viseči vrtovi Babilona in ženska igrišča haremske tisoč in ene noči so poučili pohlevne Evropejce na njihovih pohodih h Kristusovemu grobu, da se visoki religiozni ideali in končne teme krščanstva lahko brez velikega

poti. Park je v času teh istih let in posebno v avtomobilski blaznosti velikih mest prenehal biti golo okrasje, kraj naravne stilizacije in rajski krog za posvečene, pač pa je z veliko mero demokratizacije edenske nedotakljivosti vrta postal nekaj podobnega »stranskemu prostoru«, komfortnemu, toda neogibnemu oddelku, ki opravlja na prostoru velemesta tisto vlogo, kakršno jo ima v kakšnem poprečno civiliziranem stanovanju kopalnica. Park je tudi po svojem bistvu, z odstopanjem od svoje vrtno »omejenosti«, ravno z rušenjem tega patricijskega in nedemokratičnega zidu, izgubil v eksaltaciji svobode, enakosti, bratstva tisti prizvok zarote posameznikov na področju narave, njihovega faustovskega dela na pejsažnem telesu, pri čemer so izginile tiste lastnosti vrta, ki so ga povezovala z laboratorijem, Cameram chiaram, s tem v vsakem pogledu idealiziranim poligonom osebnih dogodkov in reprezenta-

ktivnih dejavnosti. Park je tudi po svojih arhitekturnih pomenih pridobil nov smisel in nove geometrijske zakonitosti z odpiranjem široke diskusije s stvarnostjo pejzaža, z uvajanjem predela in celotne narave v nov »umetni«, umetniški in estetski položaj.

Lahko bi rekli celo to, da park dezavuirava poglavitno »izjemnost« vrtu, njegovo unikatsko dostojanstvo in simbolični status, glede na to, da demokratizira in v določenem pogledu poenostavlja to »pesniško« mesto in metaforični milje. Toda kljub temu, da je »meja« podrta in je število oseb v vrtu ali prebivalcev v parku povečano, s čimer izgublajo svoje reprezentativne lastnosti in »zodiakalne« imuniteto, ostane še vedno dovolj izjemnosti in artificialnosti tej ustanovi z lastnostmi narave in civilizacije hkrati, tej ravni, na kateri so umetno in nagonsko, primerno in posredno, dano in »prilagojeno« vselej izenačeni, pri istem opravilu, pri istem celovitem dogodku. Tisto, kar ohranja park nasproti vrtu, je v njegovi obliki, v dejstvu, da izhaja njegova organizacija iz načrta, arhitektonske zamisli, pesniškega predteksta, iz katerega izhajajo vse bistvene lastnosti prihodnjega prostora. Njegov geometrizem odstopa od geometrizma mesta, prav tako umetno zasnovane in z drugimi nameni organizirane prostorske celote, ki pa vsaj ne prikriva svoje nenaravne shematičnosti in skrajno »neadekvatnega« tona, ki je površno zlepljen, in filtriran in montiran v naravno podobo in razvrstitev. Park ohranja vso dvoumnost vrta, sadovnjaka, s stalno igro na obe karti, s tem da hoče biti in je tako del neposrednega zemeljskega prostora in del človeške civilizacije, botanični in arhitektonski pojav, stvarnost in »delo« obenem. Pri splošnem sklepanju računov o »vrtne« vnašanju reda in estetike v nered in divjanje naravno nezmerne zemeljske skorje niti ni bistveno to, ali gre za vrt oziroma za park, kajti načrta in sheme tako teh kot onih so sestavni del istega urejevalskega,

stilizirajočega in panestetskega opravila.

V zgodovinski perspektivi imajo vsečrti vrtovi Semiramide, egipčanski, grški in romanski vrtovi, prav tako pa tudi srednjeveške in potem mavrske oaze za duhovno meditacijo ali hedonistično prakso skupen geometrijski koncept, različen samo po dimenzijah oziroma po večji ali manjši izvajavsko-gradbeni spretnosti. Sleherni teh, skozi dvajset stoletij negovanih postopkov umetnega usklajevanja zemlje in vode, lesa in vode, zelenila in vode (te zelo metaforične, artificialne in atraktivne tvarine) skriva v sebi skoraj istovetno podobo, v kateri sta odločilnega pomena ravna črta in pravi kot. V teh škatlicah, v ogradah in na terasah, ki so grajene tako, da posnemajo naravne celote, in še več od tega, da predstavljajo okolja, kakršnih ni na zemljevidih, s postavljanjem vzpetin tam, kjer jih ni bilo, ali z dovajanjem vode tja, koder ni tekla in tudi ni mogla teči, v vsem tem sistemu, fantastičnem in neresničnem, kjer rastejo bilke ena čez drugo in teče voda navzgor in pride na dan skozi pripravljene in umetno narejene odprtine, v vsem tem racionaliziranem toku naravnih elementov se nahaja ista zamisel kvadratne ali pravokotne konstrukcije, isti shemat strogih zahtev in nenavadne jasnosti, kakršnih ni na neprilagojenih in nedefiniranih področjih profane narave. Vendar pa doseže ta artistski vnaprejšnji načrt za nas višek v relativno bližji preteklosti, potem ko je prispejal do skoraj abstraktnih planimetrijskih fines baročnega vrtnarstva, do »klasično lepega« v italijanskem in francoskem izkustvu sedemnajstega stoletja. Od egipčanskega vrta-slike do kretskega vrta-labirinta, srednjeveškega kloštra za duhovne izgnance ali izumetničene Ville d'Este v Tivoliju (kjer so vse naravne sile podrejene zgolj estetskemu imperativu) so francoski in italijanski vrtnarji ustvarili sila abstraktno stvar, »suho« in idealno »lepo«, katere končni proizvodi se kaj malo razlikujejo od risbe, načrta, začetne she-

me. Vaux-le-Vicomte Andréja Le Nôtra ali tisto drugo delo istega avtorja v Chantillyju sta videti kakor črtanje, risanje in shematiziranje po samem obrazu zemlje, iz česar bi zdaj kazalo napraviti nekaj kakor konkretno mapo oziroma oživel grafikon, da bi človek, ki bi se znašel v njem, končno doumel, do kakršne mere zmore vse okrog sebe prisiliti k trdni obliki in artističnemu vtisu. Nekako v istem času trepeta Poussin, obseden z močno geometrijsko vizijo, ki jo rešuje s tipiziranimi antičnimi vsebinami in zgodbami »iz klasičnega okolja« — po odkritju Kennetha Clarka — zaradi pomanjkanja navpičnih linij v naravi, zato jo, da bi uresničil svoj predmondrianovski ideal, preskrbuje z ruševinami antičnih zgradb kot izvorom pokončnih koordinat. Vrtnarji njegovega časa s podobno geometrijsko obsedenostjo nimajo teh težav glede na to, da vse delo opravljajo v horizontalni ravnini, v kateri lahko istočasno odkrivajo ordinatne in absisne elemente. Le Nôtre in tovariši, kakor kaže, delujejo pri organizaciji pričevanja o estetski zemlji za perspektivo, ki ni več spodnja, zemeljska, temveč zgornja, nebeška. Samo »od zgoraj«, iz ptičje perspektive se je mogoče seznaniti z uspehom, ki so ga dosegli ti ustvarjalci s prenosom sheme na zemljišče, s spreminjanjem načrta v prostor, risbe v stvarnost. Ne bi mogli reči, da so strogi vrtnarji na pragu humanističnih-materialističnih dogodkov naslednje dobe pretirano mislili na svojega stvarnika; tri stoletja pozneje se je človeško bitje povzpelo s helikopterjem na »zgornji« položaj, da razbere sliko od zgoraj, kot svojo, po zakonu podedovano.

Drevo — votlina?

Poročilo o nekem razmišljanju

Človek se je spustil z drevesa in se je zatekel v votlino (naravno). V votlini (umetni) je ostal vse doslej. Arhitekt Dorče Simčič predlaga vrnitev na drevo.

Drevo pomeni večjo prostost za ceno manjše varnosti. Votlina pomeni večjo varnost za ceno manjše prostosti. Arhitektura je izbrala varnost, zato votlino, celico, kletko. Pomeni omejenost.

SANDI SITAR

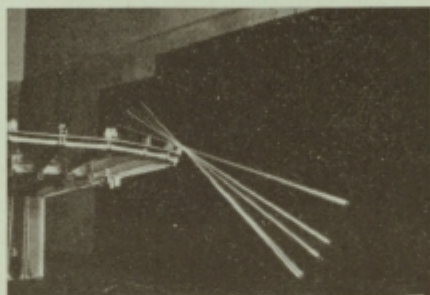
Za prehod na višjo stopnjo je potrebno povečati število možnih kombinacij. Skokovitost komponibilnosti nadomestiti s kontinuiranim spreminjanjem.

V tem primeru zamenja statiko dinamika. Običajni pravokotni premiki so premalo, uvesti je potrebno bolj zapletene načine spreminjanja, sestavljena gibanja. To pa nam lahko zagotovi le stroj.

Ideja o arhitekturi — stroju ni nova (Le Corbusier). Je pa aktualna na drugačen, intenzivnejši način. Tu je misleno izhodišče projekta »P 68 a« Dorčeta Simčiča.

Prvi realni model — kot stranski produkt njegovega razmišljanja — temelji na kontroliranem spreminjanju položaja ploskev v prostoru. Predvideva uporabo avtomatiziranih strojev, ki jih upravlja ura, dnevna svetloba, vreme. (Podobnost z dežnikom!).

Takšna arhitektura — za razliko od prejšnje — ne kljubuje prostoru, času in dogajanju. Kadar ni potrebna, je ni (dežnik, ki se zapre — balon, ki se izpihne — drevo, ki se obleti). Kadar je potrebna, se pojavi v tisti izmed številnih možnih kombinacij, v kateri

P 68

Arhitekt Dorče Simčič

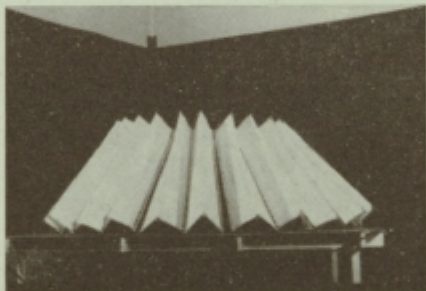
Tako je arhitekt tisti, ki omejuje. Kdor omejuje, vlada. Tendenciozna arhitektura je okamenenje želje po vladanju, njeno oblikovanje je oblikovanje ljudi.

Arhitektura je med umetnostjo in tehniko. Pred tehniko in še ekonomijo po vrhu se arhitekt izgovarja z umetnostjo. In obratno.

Arhitektura našega stoletja naj bi pomenila prelom, modernost. Toda ostala je formalistična, razlika je le v nekdanji nakičenosti in sedanji gototi.

Togost je ostala. Zagotovila naj bi trajnost, a ta je le navidezna. Trajno je le neprestano vzdrževanje, obnavljanje, dopolnjevanje, stalna je le sprememba.

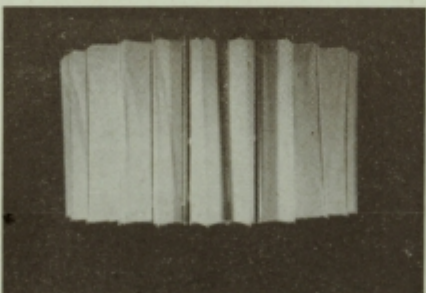
Korak v arhitekturo, ki bi ne rasla proti sebi, ampak iz svoje konstante — spreminjanja, je komponibilnost. Vendar je komponibilna arhitektura šele spremenljivost na nižji stopnji.

P 68 A-1

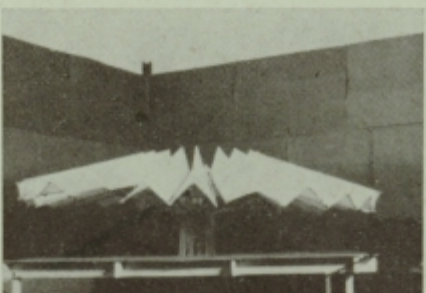
P 68 B-1

P 68 A-2

P 68 B-2

P 68 A-3

P 68 B-3

je potrebna. S svojo nedodelanostjo omogoča visoko stopnjo prilagajanja.

Kontinuirano spreminjanje in s tem prilagajanje arhitekture lahko zagotovi stroj, ki je hkrati organizem, torej samoupravni kibernetični sistem.

Ko arhitektura ni vključena v vnaprejšnjo prostorskih kalupov in časovnih shem, omogoča kontinuirano funkcionalnost tudi takrat, kadar funkcija ni vnaprej predvidljiva (igra — happening).

Problem: drevo, votlina in kaj potem, je problem: kako v arhitekturi ukiniti navidezno in uveljaviti dejansko. Simčičeva rešitev je v nekem smislu vrnitev na drevo. Le da to ni več tisto drevo.

Ali pa je takšna arhitektura še tista: arhitektura — umetnost? Ali pa je le preprosta resnica — dejstvo.

Dorče Simčič: »P 68/a«, projekt nedefinirane arhitekture

Nova («svetlobna») plastika Dušana Tršarja

Neokonstruktivisti, Moderna galerija, Ljubljana, april 1970

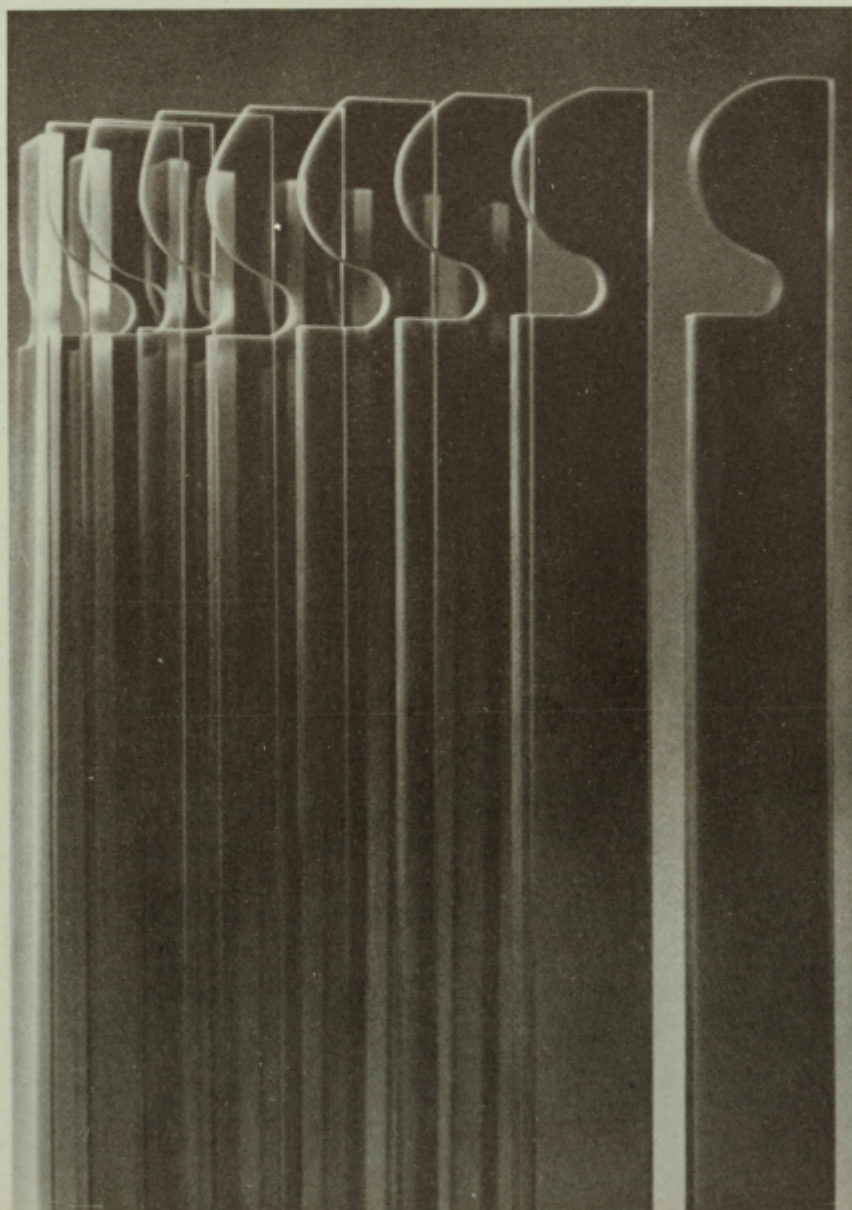
ANDREJ MEDVED

Nova plastika Dušana Tršarja kaže na bistveno spremenjen prostor v naši kiparski oblikovnosti zadnjih let. V mediju svojega »uresničevanja« vzpostavlja ta plastika t. im. **totalno afirmacijo**... V nasprotju z dialektično negacijo, z negativnostjo v dialektičnem procesu »omogoča« **nedialektično** in **protidialektično** gibanje plastičnih (t. j. kiparskih, slikarskih... svetlob-

nih) segmentov in tako: **afirmativno** predstavljaje vedno-istega...

Kaj to pomeni?

Tršarjevi »svetlobni objekti« ne prinašajo nikakršne **nove** »kvalitete«, celo sploh nikakršne kvalitete v smislu dialektične sinteze, saj so v svojem dogajanju: v razporejenosti kiparskih elementov: v **plastični strukturi** svojega »spo-

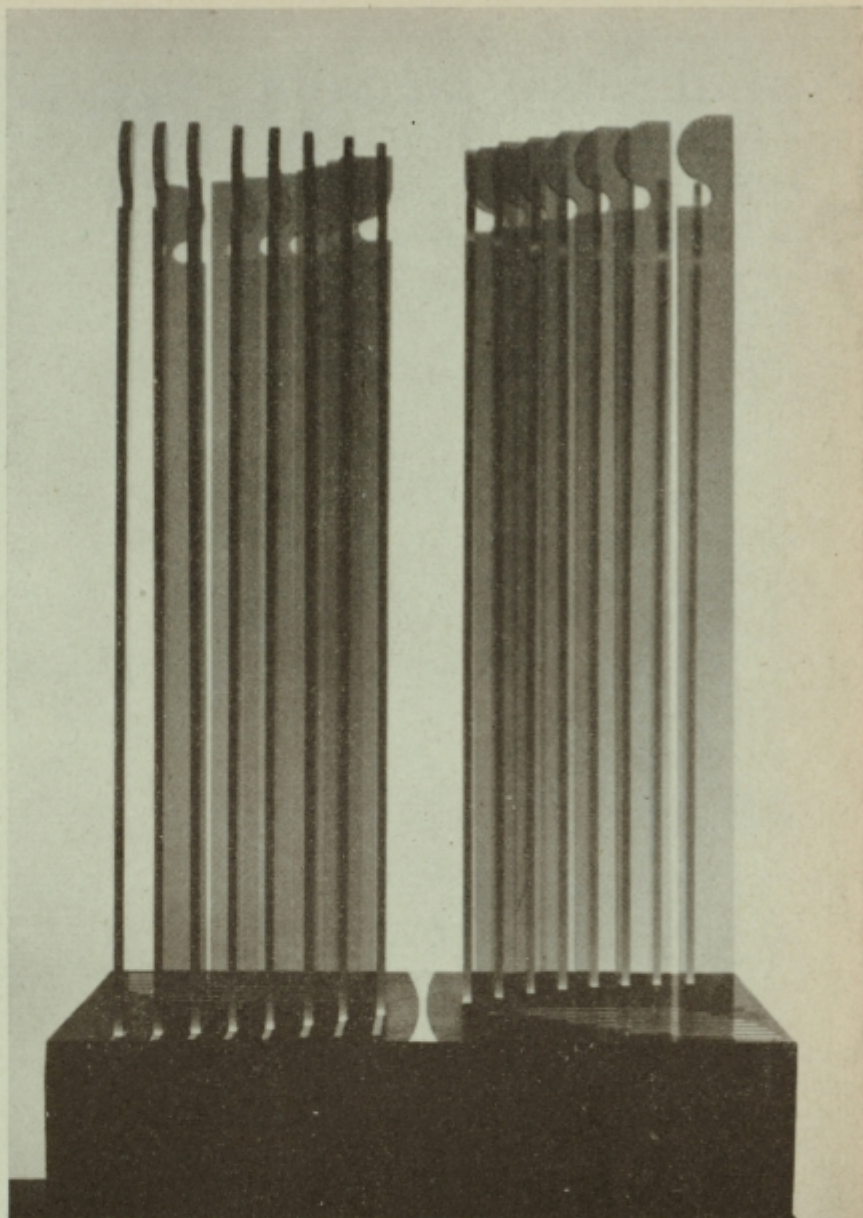

Andrej Medved in Dušan Tršar

ročila« (svoje informacije-komunikacije) v temeljnem nasprotju z vsakršno dialektiko in dialektičnostjo. Ustroj njegovih objektov ničesar ne zanika, ne ruši, ... ne vzpostavlja neke »nove« manifestacije negativnosti, ... ampak »briše« in »zapira« tradicionalno (onto-tele-tele-ološko) reprezentacijo, čeprav se kot reprezentacija »nadaljuje«: kot totalna (vase-vračajoča-se) afirmacija, ... kot neprestano vračanje enakega, istega.

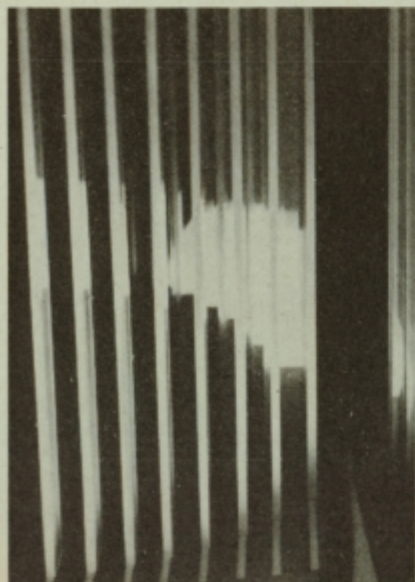
Tršarjeva plastika »odkriva« nov prostor, v katerem se izvršuje označujoča praksa kot reprezentacija vedno-istega, kot ponavljanje-in-vračanje vedno enakega, vpisovanje enega-in-istega v »sled« brezkončnega označevanja brez transcendentalno označenega ... Ta prostor je v temeljnem nasprotju z »redom« logike ter dialogike, saj se izpisuje v alogosu in atoposu neprekinjene reprezentacije (»igre«), ki je nihče ne vodi in ki prav zato ostaja bistveno odprta, fragmentarna in fragmentirana, ... neomejena, ... ponavljajoča se ...

Tako smo priča vizualizaciji novega umetniškega-in-miselnega »prostora« oz. principa, ki se s svojimi osnovnimi plastičnimi izrazi vpisuje v afirmacijo

»onstran« negacije, t. j. v čas brez Boga, brez Smrti, brez Zla, v čas onstran absolutnega in svetega, tragičnega in usodnega, ... kot tisto nedoločeno in nedoločljivo, onstran Logike in dialogike, ... onstran Vedenja in Smisla ...

Kot takšna se Tršarjeva »svetlobna plastika« izvršuje raz dialektično »ekonomijo« klasične reprezentativne prakse, raz »božansko«, t. j. metafizično repetitijo ((raz ideogram in ideologijo klasičnih filozofemov)), raz Idealiteto in Logiko ... v epohi breztemeljnega »prisostvovanja«, v sferi »različnega«, v razloki »prisotnega«, ... kot večno spovračanje istega, ... kot eno-enako-isto večno

Permutacijski program

Ideja, delovni proces, realizacija

IDEJNA FORMULACIJA PERMUTACIJSKIH PROGRAMOV. Glava je poenostavljena v znak s tremi barvnimi ploskvami, ki sestavljajo ploskev kvadrata. Figura je poenostavljena v znak s štirimi barvnimi ploskvami, ki sestavljajo ploskev pravokotnika. Barvne ploskve so prevedene v črtne ploskve šrafur, ki po smereh in jakosti določajo kvalitetno razliko barve v razponu od 0-1-2 in 0-1-2-3.

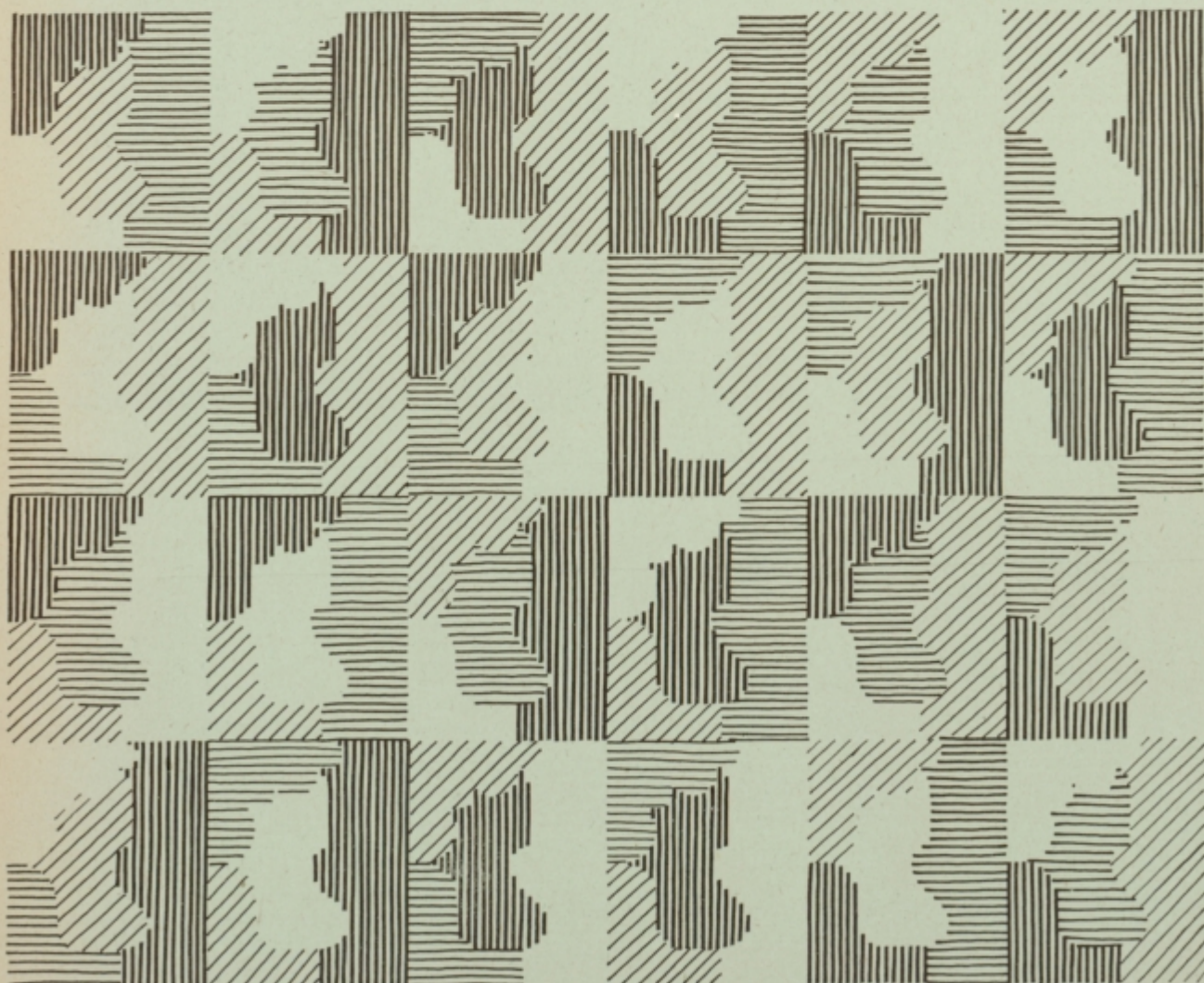
Permutacije so izvedene:

1. vse možne barvne premestitve
2. 4-krat koordinatne premestitve pri kvadratu
3. 2-kratna koordinatna premestitev pri pravokotniku

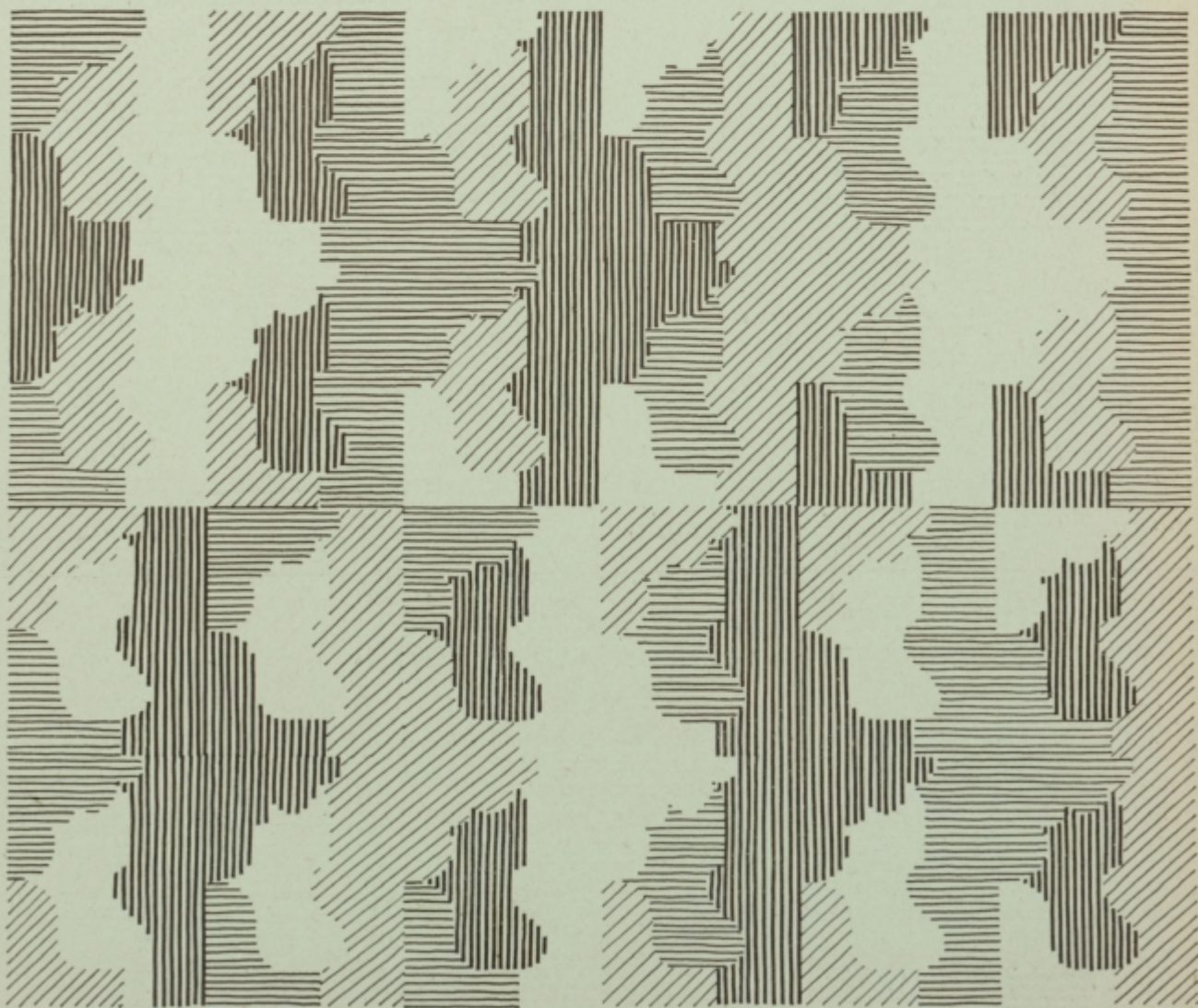
Sestavljanje in ureditev permutacijskih elementov poteka po programih, ki so določeni v razponu od minimalne do maksimalne kohezije enakih črtnih struktur različnih elementov. Ideja realizacije je odstranitev pomenke implikacije posameznih elementov, ki so sestavljeni po kombinacijah v nove enote.

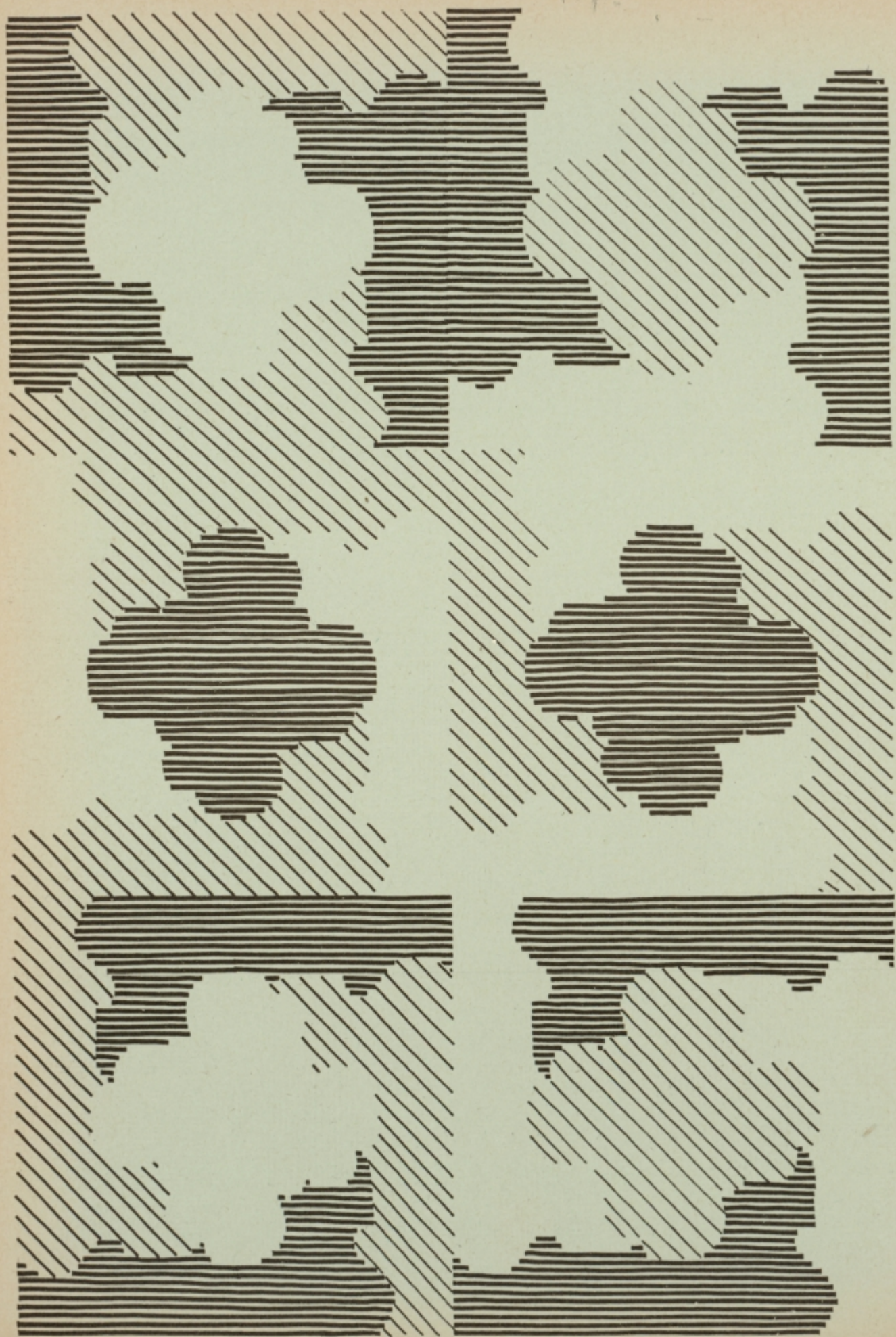

BORIS JESIH

Permutacija IV/24, varianta I

NADEŽDA
ČAČINOVIĆ

Obleke in drugo

Obleke bodo drugačne. V ustreznih časopisih smo si lahko ogledali na moč raznovrstne reči, predvsem pa dolge obleke, zelo dolge obleke, včasih čisto do tal, nagubane, nabrane, prerezane prav do bokov, ali pa samo ozke cevi. Dolžina, barve in tkanine oblek iz Pariza, Rima in od drugod so pogosto izbrane tako, da so te obleke nekakšno posnemanje, nekakšno opozarjanje na tisto, »kar je odkrila mladina«. Hippyjevske značilnosti so v tem kontekstu dokončno nevtralizirane. (V Ljubljani so dolgi plašči in opaznejša oblačila že nekaj časa večinoma žalostna in narporna zadeva, znamenje pripadnosti k zgornjim v družbeni hierarhiji; dekleta se preplašeno ozirajo — ali jim je uspelo? Pohlevni ali pa prevzetni ljudje, ki se nikoli ne smehljajo.)

Kako kontekst preobrne smisel, oziroma kako se spreminja hippyjevski kritika v svoje protislovje, raziskuje Roland Barthes v »Nekem primeru kritike kulture« (COMMUNICATIONS 14). Piše v neki revni (»nerazviti«) deželici, najbrž v Maroku. V mestu je zbirališče angleških, ameriških in nizozemskih hippyjev. Hippyji so tukaj zunaj svojega izvornega konteksta, zunaj bogate civilizacije. V taki civilizaciji se hippy upira oziroma odklanja poglavitne vrednote načina življenja — namreč potrošniškega. Hippyji nimajo urnika, tudi pri hranjenju ne, jedo skupaj, malo, kadarkoli in kjerkoli, bivališča, sobe so jim skupne. Obleke prehajajo meje konvencionalnega, tako, »da oblikujejo jasno znamenje te transgresije«. Urejenost in higieno, še ti dve svetlinji odklanjajo z oblekami, ki se vlečejo po tleh, s prašnimi bosimi nogami, razlike med spoloma izginjajo, tako da se antagonizem odpravlja. In tako dalje. Če je nasprotnik ameriški konformizem, je ta odklonitev lahko vsaj deloma učinkovita, saj problematizira nekaj ključnih reči, način življenja. Toda revščina je močnejši nasprotnik, nasprotnik, ki spreminja hippyjevsko izbiro v karikirano posnemanje ekonomske odtujitve. Večina potez, ki so jih izumili hippyji proti svoji civilizaciji, so lastnosti revščine, pa ne kot znamenje, ampak kot posledica-podhranjenost, skupna bivališča, bose noge in umazanija tu niso simbolične sile, s pomočjo katerih bi se lahko borili, ampak resnične nevarnosti. Hippyjevski simboli niso več kritika, pa tudi igra ne — »igra je nadrejena oblika simbolične aktivnosti«, temveč so preobleka, našemljenost. Kontekst, ekonomija, je preobrnil smisel.

Ključno vprašanje zastavlja zadnji Barthesov odstavek: »To je domet kri-

tike kulture, ki ji je politični argument odvzet. Pa druga pot: Ali je mogoče zasnovati politično kritiko kulture, aktivno in ne več samo analitično oz. intelektualno kritiko, ki se bo vzpostavila zunaj ideološke dresure množične komunikacije, na samem področju po-

trošniške družbe, tam, kjer je hippy pokazal svojo (nepopolno) jasnovidnost? Ali si lahko predstavljamo način, umetnost življenja, ki bi bila vsaj nevezana, osvobojena, če že ne revolucionarna? Po Fourieru ni še nihče ustvaril takšne podobe, z nobeno združujočo podobo ni mogoče nadomestiti aktivista in hippyja: aktivist še naprej živi kot malomeščan, hippy kot obrnjeni meščan, vmesnega pa ni, politična kritika in kritika kulture se ne krijeta.«

Tako Barthes. Podoba novega človeka in nove družbe, kakor so nam jo včasih razlagali v šoli, je bila prav hecna zadeva. Od samih ustvarjalnih moči pokajoči ljudje, ki korakajo neomajno v čedalje bolj stopnjevani proizvodnji, prava dopolnitev sveta meščanskega izračuna, ki ne dovoljuje kvalitativne diference. Sedaj je najbrž še ta vizija odpadla. »Je« gospodarstvo in potem so za nekatere še višje, kulturne in mistične reči. K meščanskemu življenju spadajo pač iracionalnosti, le-

po povezane z ideologijo tehnike, razuma-orodja.

Toda gre za Barthesovo vprašanje. Odgovori so še v okviru ideologije, začrtovane prakse. Združujoča podoba se išče. Raznovrstne in zapletene obleke, obleke, ki te kdaj pa kdaj ovirajo, v katerih se povsem drugače premikaš, žvenketajoč nakit in prstan na vsaki roki so nosili študentje tudi v Kiruni, pri švedskih štrajkih in okoli belgijskih rudnikov. Tudi oni so nosili to kot znak v smislu začetnih novolevičarskih premišljevanj. Od vizij nove družbe »je nežna le najbolj groba; nihče ne sme gladovati« (Adorno, Minima moralia). Mogoče je ustvariti izobilje, družbo, kjer bo užitek možen brez podjetnosti, volje in podrejanja, družbo, ki ne bo izkoristila vseh možnosti, kjer bodo obleke imenitne.

Toda v trenutku štrajkov je bila praksa »nove levice« že dlje tudi teoretična, znanstvena praksa. V tem zapisovanju ne gre za prikaz te celote, ampak za opozorilo na tisti del, kjer jim je razsežnost materialne empirije zadovoljevanja potreb in vzbujanja interesov postala znanstveni problem, korak dalje od ideološkega pojma »konzumni teror«. Dosežene analize razrednih odnosov, vloge produktivne sile znanosti ne bodo omogočile politične prakse, dokler ne bo razklenjena, v delovanje vključena, na zadovoljitev potreb pritrjena produktivna potrošniška zavest. Razmerje med »objektivno« in »dejansko« razredno zavestjo se je zapletlo kakor vse — in vendar ne na nedoumljiv, nespremenljiv način.

GLEDALIŠČE

Tri korake skozi blaznost

Nisem mogel LJUBITI drugje kot tam, kjer se je dih SMRTI združeval z duhom LEPOTE.

Edgar Allan Poe

Človeku je bilo od nekdanj v UŽITEK, ko je preliv KRI.

Donatien, Marquis de Sade

... Začetek v koncu, konec v začetku...

... Kroženje v Istem, v krogu istega, ... v ponovitvi, v podvojitvi Enega-Istega-Enakega...

... Vpisovanje v Isto, ... vračanje Istega...

... Eno in Isto, ... Eno: Vse, ... Isto

... Zlo onstran ZLEGA, Smrt onstran SMRTI, ... igra Zla, igra Smrti, igra biti...

... τὸ πῦρ, τὸ πῦρ, večno živi OGENJ, večni EROS biti, ... večno kroženje SMRTI...

... τὸ πῦρ

In tako IGRA večno živi OGENJ, stvarja in ruši, v NEDOLŽNOSTI — in to IGRO igra Aon: ŽIVLJENJSKI ČAS s seboj.

Friedrich Nietzsche

ANDREJ MEDVED

... Večno vračanje ISTEGA, onstran Dobrega in Zlega, ... dobro-v-zlem, zlo-v-dobrem, ... brez Hudiča in brez Boga...

... ZLO — »nedolžnost« igre, ... ZLO — Eros v igri biti, v krogu SMRTI, ... SMRT — USODA BITI V KROGU IGRE...

... SMRT — igra usode, usoda igre, usoda-igra...

... Hotenje Izvora, ponavljanje Izvora, vračanje-v-Izvor, vpisovanje v »razpoko« smrti, vračanje-v-smrt, ponavljanje smrti...

... Vpisovanje smrti v ponovitev Istega, podvojitve smrti, dvojna Smrt...

... Dvojnost bitja, dvojnost smrti, smrt-v-smrti, ... vpisovanje smrti v BIT erosa, v EROS biti, v dvojnost enakega-istega...

... Vpisovanje smrti v dia-logijo biti, vpisovanje biti v dia-logijo smrti...

... SMRT — bit EROSA, EROS — bit SMRTI, SMRT — eros BITI, BIT — eros SMRTI, ... Igra dvojnih vpisov...

... Vpisovanje BITI/SMRTI v EROS (vračanje) ISTEGA...

... Igra vračanja, igra usode, usoda igre, igra večnega vračanja-v-Isto...

... Eros smrti, eros uničenja, ... raztrositev EROSA: v »šiv« SMRTI, v

Jane Fonda v Vadimovi verziji »poti skozi blaznost«

dvojnost BITJA, ... raztrositev dvojne smrti v eros biti, ... USODA ponovitve brez konca, ... igra bitja, »ekonomija« smrti, ... sled biti-v-igri ...
... Večno znamenje SMRTI ...

IGRA je KRUTOST kot enotnost NUJNOSTI in SLUČAJA. Ta SLUČAJ je neskončen in brez boga.

Antonin Artaud

... Hotenje smrti, hotenje izvora, ... usoda IGRE ...
... Hotenje SMRTI kot hotenje BITI ...
... Usoda — smrt v EROSU biti ...
... Hotenje biti in hotenje smrti, bit in ne-bit, ... v igri, ... v IGRI SMRTI ...
... EROS BITI — »izvorno« (k-izvoru-vračajoče) hotenje smrti, ... usodna dia-logija biti ...
... EROS SMRTI kot BISTVO BITI, zaprti krog večnega vračanja smrti, brez pre-maganja in brez do-vršitve, ... večno ponavljanje ISTEGA, ... igra VEČNO ...
... Nprekinjeno vpisovanje v igro biti, neprekinjeno ponavljanje, ... EROŠ usode, EROS smrti, ... neprestano ENAKO, neprestano ISTO, ... brez Začetka in brez Konca, ... neskončno vpisovanje v Brezno biti ...
... Brez(d)no IGRE, ... zdaj, tukaj, ... tukaj ...
... Pisava BITI, ... pisava SMRTI, ... ubijalska pisava IGRE ...
... Hotenje IZVORA, hotenje BITI, hotenje SMRTI, hotenje ZLA ...
... Razpoka, ... rez ... IGRA — EROS BITI ...
... USODA BITI — IGRA ...

Misliti zaporo predstavitev pomeni torej: misliti KRUTO SILO SMRTI in IGRE ... Misliti zaporo predstavitev pomeni misliti tisto tragično: vendar ne kot PREDSTAVITEV usode, ampak kot USODO predstavitev, njeno prosto in breztemeljno NUJNOST.

Jacques Derrida

Z

Pisatelj sem in ne politik: pisateljeva naloga je razgrniti problem in upati, da ga bodo politiki videli in kaj ukrenili v zvezi s tem. Stalin, Wendell Wilkie in Henry Wallace in še nekateri drugi v Rusiji in Ameriki so dejali, da komunistični in kapitalistični sistem lahko koeksistirata. Ne vem, ali je to mogoče ali ne.

(Louis Adamič, Orel in korenine)

Gledanje tega levičarskega francosko-alžirskega filma režiserja Costa Gavras nas čisto določno in obenem izzivalno sooča z nekaterimi vprašanji, ki sprašujejo o razmerju med ideologijo in umetnostjo oziroma o filmu-ideologiji in ki so po vsem videzu temeljnega pomena predvsem za umetnost (film) v neposrednem pomenu te besede — za način in formo njene umetniške govorice ali produkcije, za njeno (filmsko, umetniško) vključevanje in stapljanje z ideologijo, za konsekvence, ki izhajajo iz tega podrejanja ideološkim konceptom, in njegov povratni učinek na filmski jezik, in seveda predvsem za tisto novo, posebno, hibridno dejavnost, ki je rezultat podrejanja in ki jo lahko imenujemo »umetniška ideologija« ali »ideološka umetnost«. Ta dejavnost je seveda prisiljena ohranjati obseg in značaj »komunikacije»: tudi film Z gledamo v zatemnjeni dvorani, potrebna je vstopnica, nič drugega nismo kot gledavci, film se nam »daje« na isti način, kakor se nam izročata sleherni umetniški izdelek, samo od nas je odvisno, kaj se bo »zgodilo« z njim, jè, kolikor in kakor jè, le v naši zavesti, stiku z njim, v »komunikaciji«, gledanje je organizirano nelevičarsko, kinematografsko, kakor pri vseh drugih filmih, ponudba je prilagojena povpraševanju kakor na primer pri filmu **Upor Apačev**. Ta nova, posebna in hibridna dejavnost, ki jo formira film Z, pa je po drugi strani vendarle aktivizem v tistem smislu, kakor ga izgovarja beseda »levica« ali »nova levica« in ki sama po sebi ne more imeti nobene intenzivne in odločujoče zveze s filmom (umetnostjo), ki jo pojmuje kot komunikacijo, v prvi vrsti določeno in strukturirano z zavestjo receptorja ali »potrošnika« filma; in zagadelj smo že zgoraj zapisali, da je Z (film nas obvešča, da ta šifra v stari grščini pomeni »še zmerom je živ!«) predvsem levičarski film, film-ideologija: kljub temu, da smo ob Z prav za prav lahko samo gledavci, nam film ne omogoča poljubne ali svobodne »komunikacije«, ne postavlja več samo vprašanja, **kako**, v **kakšen** pomen ga bo konstituirala naša zavest, in tudi to vprašanje seveda

ANDREJ INKRET

ni več odvisno predvsem od naše zavesti; Z se že v prvih kadrih definira kot posebna oblika nasilja, ki dirigira, nasiljuje gledanje in njegov namen je po vsem videzu »formiranje«, bombardiranje naše zavesti, film je sredstvo, ideološki mediator med Idejo, našo zavestjo in socialno-politično realizacijo te Ideje — v posebnem smislu in v posebni smeri: nikakršna podrobnost v njem in nobena njegova oseba ni izmišljena, nobena podobnost s stvarnimi dogodki ni naključna, ampak hotena, kakor je v glavi filma parafrazirana cpomba, ki jo danes srečujemo skoraj samo še v ameriških filmih in knjigah; Z je — kakor smemo sklepati — potemtakem v umetniško govorico prenesena socialno-politična stvarnost, pri čemer pa ne sme in ne more biti poudarek na tem, **kako** je prenesena in **kakšna** je njena resnica **znotraj** — immanentno — njenega umetniškega jezika, ampak je akcent le na tej socialno-politični stvarnosti sami; in poudarek je na to stvarnost položen tako, da njena filmska (umetniška) re-prezentacija ali pred-stava zahteva od našega gledanja čisto določenih konsekvenc, ki se seveda spet ne morejo zgoditi znotraj filma oziroma »komunikacije«, ampak le kot konkretna socialno-politična akcija, ki seže ven iz kinematografske dvorane; in to akcijo so ob ljubljanskih projekcijah Z tudi realizirali — sicer pohlevni in lojalni — študentje s svojimi protestnimi plakati in svojimi škatlami za denarno pomoč zatiranim »grškim demokratičnim silam«; študentska akcija je s svojo »skromnostjo in »okusnostjo« bila »dovolj prepričljiva, da je v vsakomur ... vzburla vest«, kakor je lepo poročal slovenski tisk 26. aprila 1970. Po vsem tem je kajpada jasno, da so vprašanja, s katerimi nas tako določno in izzivalno sooča Z, predvsem delež njegove hibridne, umetniško-ideološke, samo-blokirajoče se filmske forme. To pomeni, da se je treba posebej spraševati o njegovi umetniškosti in o njegovi ideološkosti.

Čeprav v filmu to ni nikjer posebej omenjeno, je jasno, da gre za sodobno Grčijo in njen tako imenovani polkovniški režim. Z je akcija proti temu totalitarnemu režimu: po vsem videzu v imenu demokracije, ki jo polkovniki blokirajo, pluralizma, svobode ... Pacifistično gibanje, ki ga film postavlja v svoje središče in ki ga režim s pomočjo policije na videz stre, je gibanje proti oboroževanju, atomski bombi itn., in obenem gibanje, ki vseskoz spoštuje veljavne zakone. Čeprav mora njegov voditelj — spominja na umorjenega grškega poslanca Lambrakisa — pasti

pod pendreki desničarske organizacije C.R.O.C., katere člani so v resnici eksponenti policije, in morajo potem vsi pripadniki gibanja v internacijo, čeprav je seveda na brutalen način onemogočen tudi mladi preiskovalni sodnik, ki odkrije pravo ozadje incidenta na demonstracijah — to, da je bil voditelj pacifističnega levega gibanja umorjen — in ki se ne boji obtožiti najvišjih policijskih funkcionarjev za umor — gibanje ni zatrto, čeprav vladajoči režim in policija ne zbirata metod, dobiva gibanje zmerom širši obseg. To se pravi: čeprav je njegov voditelj padel, ostaja Z! **Se zmerom je živ!**

Ta skromni povzetek ideološkega jedra v Cavarasovem filmu nam prav za prav še ničesar ne pove o tem, zakaj naj bi bila vprašanja, ki se iz njega zastavljajo in ki se obračajo proti razmerju med umetnostjo in ideologijo, tako določna in izzivalna, kakor smo to zapisali zgoraj, in zakaj bi jih potemtakem veljalo — kot zares temeljna vprašanja moderne umetnosti — razvijati prav ob tem filmu. Naš povzetek pa nam vendarle pokaže, da gre v filmu Z za izredno polno in razvidno konzupcijo tistih ideoloških pojavov, ki sta jih v zadnjih nekaj letih formirali Evropa in Amerika v pravo intelektualistično ekspanzijo in modo, ob kateri se »meri« stopnja progresivnosti in revolucionarnosti. Različne oblike pacifističnih gibanj, revolucionarna gesla o svobodi, njeni ekstatični ulični izbruhi, klici po permanentnih novolevičarskih »subverzijah« itn. kot poseben izraz omenjene intelektualistične ekspanzije v levo — vse to nam govori predvsem o tem, da gre za ideološko in politično aktivnost, ki je tesno zaprta v svoj socialni krog in ki prav za prav sploh ne more seči preko svojega socialnega izvora in zamisli. Gre za dejavnost, ki si tako rekoč vnaprej zapira možnost učinkovitega odboja, za gibanja in pohode, ki temeljnega ustroja modernega tehnokratskega sveta ne morejo prizadevati, za ideološko ekspanzijo, ki ne more reflektirati svojega temelja, ampak ostaja v svoji apriornosti in intenzivnosti sama sebi zadostna. Nabitost z energijo jo pred radikalno »samomislečo« mislijo vleče v breztemeljnost ter jo obenem — nereflektirano — izroča nemožnosti radikalnega revolucioniranja sveta. Socialno zaledje te brezupne energije je v temelju omejeno: tu so le študentje, izrazito »prehoden« socialni sloj, ki je zmerom neposredno pred tem, da zavzame položaje v institucijah, v katere meče granitne kocke in se pretepa s policaji, tu so grupe moralističnih intelektualcev, ki ostajajo ekskluzivne in brezodmevne. To so gibanja brez realnih, stvarnih interesov, v imenu katerih bi se mogle mobilizirati in eksponirati druge, odločilne, obsežnejše sfere sveta: šport, dobrodelne pacifistične dejavnosti, ki še verjamejo v moč Besede in njenega božjega stvarjanja sveta, v verovanje samo, Mao Ce Tung in Che Guevara sta slikovita dekoracija v tem brezmočnem in nevrotičnem verovanju **zoper** svet moči, institucij, potreb, potrošnje, tehnike: netematizirano, divje značajne krize, ki seveda najprej govorijo o danem svetu ter nas šele nato vodi k bistvu teh gibanj in pohodov

samih, k spravevanju o njihovih konceptih in projektih. Lastni pomen je tem gibanjem neprenehno izmuzljiv in nazadnje nasproten lastni revolucionarni ideologiji: s tem, ko revolušajo na dan predvsem znamenja krize, stabilizirajo sistem, zoper katerega so usmerjena, sistem jih potrebuje in celo inicira, njihova revolucionarnost požira samo sebe, je neprenehna lastna konzupcija. Vse kaže, da tudi grški levičarji v filmu Z niso imeli nobene druge možnosti, kot da v središču svojega izdelka postavijo isto, samo-blokirajoče in samo-konzumirajoče se revolucionarno oziroma levo pacifistično gibanje. Postavili so ga tako, da so izhajali iz tega gibanja samega, kar pomeni, da so postali njegov integralen del, ne da bi se spraševali o njegovih miselnih in socialnih temeljih in konstituantah. Zborovanje, ki ga na začetku zgodbe prirejuje pod raselovskim znamenjem kroga, ne razkriva nikakršne določne pozitivne usmeritve, ki bi postulirala nov »svet«, oziroma nov, ustrežnejši sistem, ampak ostaja docela »pri sebi«, tako rekoč vnaprej je seznanjeno s tem, da se mu bo policija postavila porobu, in že od začetka se definira samo **per negationem**. Akcija, ki jo pričakuje s strani policije, ga bo sama od sebe prestavila v situacijo, kjer se mu v temelju ne bo treba definirati, marveč bo dovolj, če bo dosledno vztrajalo na prvotni negativistični poziciji. Čeprav se gibanje sicer hoče konsolidirati v okviru veljavnih zakonov ter se izogibati provokacijam in čeprav ostaja tudi omenjeno zborovanje znotraj legitimnega reda, je vendarle v celoti utemeljeno na negaciji — izogiba se le radikalizaciji, ostaja »kulturno«, parlamentaristično; voditelj gibanja je poslanec in njegova politična dejavnost je potemtakem — kljub temu, da je opoziciionalna — v celoti legalna.

Do tega nivoja je film Z docela neproblematičen. Pričakujemo pa, da se bo morala resnica, ki se polagoma in brez težav sama s seboj razpira pred našimi očmi, eksplicirati določneje, da se bodo morale razvidneje uveljaviti predvsem njene negativistične razsežnosti in da bo moral pri tem tudi film sam prevzeti nase odločilnejšo, ne več samo narativno, ampak v razmerju do nastopajočih sil jasno in aktivno opredeljeno vlogo. Na to nas med drugim ostro opozarja ves tisti »novolevičarski« dekor, ki spremlja Yvesa Montanda med pripravami na zborovanje in med njegovim govorom, vsa tista patetika, ki se je že nekaj pri Godardu izkazala za tako hvaležno »filmsko«, ki pa ne more imeti nobene verifikabilne socialne intencije, saj je zagledana predvsem le sama vase: konstituira vizualno, čutno razsežnost filma, le-ta pa se ji s svojimi pomeni izroča v službo; spreminja jo v simbol, pri tem pa prikrija njen »notranji« pomen, resnico njene ideološkičnosti.

Ko na ulici nastopijo incidenti, ki jih policija ravnodušno opazuje, ko smo bili že slišali policijskega generala, kako se je skliceval na demokracijo, ki ne bo prepovedala levičarskega zborovanja, ki pa zategadelj tudi ne bo mogla preprečiti demonstracij zborovanju nenaklonjenih in sovražnih sil, in ko nazadnje Yves Montand obleži na pločniku z razbito glavo, nam seveda

postane docela jasno, da je situacija — v kateri je revolucionarne patetike in dekorja konec — vendarle nepreklicno in celo proti volji levičarskih voditeljev tu in da smo nazadnje le stopili v tok dejanskega konfliktiranja in dejanske »revolucionarne« aktivnosti, tok, v katerem bosta oba nasprotnika morala pokazati svoje prave karte. — Film se »angažira«. To pomeni, da se določno opredeli za eno od obeh konfliktirajočih sil ter tako postane njen instrumentalno-sredstvo: to je seveda gibanje, ki je priredilo zborovanje in ki je samo po sebi nosivec in edini predstavnik Resnice, »prave« ideologije, Napredka in tako naprej.

Na tem nivoju smo v filmu Z v središču tistega ključnega vprašanja, ki smo ga že navedli na začetku pričujočega zapisa. Kaj iz dejstva, da se je Z »angažiral« proti policiji in režimu in se eksplicitno (ekskluzivno) postavil na stran umorjenega poslanca, sledi za film, za njegov jezik, način njegove govornice? Kaj je v njem »umetniško« in kaj »ideološko«? Ker vemo, da gre za odslikavanje realnega socialno-političnega dogajanja, v katerem nobena podobnost ni naključna, ampak namerna, da igra Yves Montand prav za prav čisto določnega poslanca, Lambrakisa, in da je pred nami grška situacija neposredno pred polkovniškim pučem, je dovolj jasno, da je »angažma« filma usmerjen v ostro socialno-politično kritiko grškega režima, da mora biti potemtakem njegova vloga predvsem mobilizatorična in da hoče svoje gledavce — med njimi so bili brez dvoma tudi ljubljanski študentje — mimo zakonov in dogovorov, ki veljajo za film, »angažirati« v isti kritični smeri: pomagali naj bi — tako ali drugače, po svojih močeh — pri rušenju polkovniškega režima v Grčiji. Prav iz te razvidne mobilizatorične funkcije filma Z pa se spet — za film — zastavlja novo vprašanje: zakaj Z nikjer jasno ne omenja predmeta svoje socialno-politične aktivnosti, Grčije? Čemu ostaja v filmu vse na ravni tradicionalnih »simbolov«? Zakaj na primer pripelje pred nas lepega in samo za pravico zainteresiranega preiskovalnega sodnika, ki ga predstavlja Jean-Louis Trintignant, ter z njim reproducira tisto znano moralistično shemo, ki tako ekskluzivistično in totalitarno selekcionira svet? Kaj v razmerju do ideologije in mobilizatorične funkcije filma Z sploh pomeni zapletena kriminalna zgodba, ki jo razvije preiskovalni sodnik in ki bolj in bolj prehaja v bistvo filma, saj je več kot očitno, da film z njo prav za prav samo zgublja preprosto in prepričljivo razvidnost in učinkovitost svojih aktivističnih smotrov in ciljev, kritike?

Vsa ta vprašanja seveda ne morejo pomeniti drugega kot misel, da se je moral Z v svojem temelju — kot film razklati: na prvi strani se je v njem očitno na vse-določujoči način uveljavila ideologija in z njo aktivizem, ki pa sta se mogla tematizirati le **per negationem**, kot socialno-politična, levičarska negacija, ki seveda potrebuje čimveč pristašev in somišljenikov, hoče potemtakem predvsem mobilizirati, da bi postala socialno kar se da uspešna in odbojna. Na drugi strani pa se film s to ideološkičnostjo ni mogel zares do

kraja spojiti: ni »mogel« na primer v čisto neposredno (dokumentarno) filmanje socialno-politične situacije, zoper katero se usmerja s svojim aktivizmom in svojo ideologijo, ampak se je bil že zmerom »prisiljen« konstituirati na podlagi tradicionalnega filma-zgodbe, estetične konstrukcije, kjer so vsi elementi vendarle usmerjeni v nepretrgno estetično korekcijo tistega sveta, ki je predloga zgodbi in v katerem so ideološki učinki neogibno že **a priori** reducirani. Postal je torej »potrošna« kriminalka tam, kjer bi hotel biti eksplisitna, udarna, leva ideologija in učinkovita propagandno-politična akcija; ostal je ideologija, kjer je kriminalka terjala lastne, »zgodbene« ekspanzije. — Ideologija, ki požira samo sebe in je nepretrgna samokonzumpcija, film, ki noče biti to, kar po vsem videzu edino lahko je: predmet za uživanje, ki mu pomen in obseg določajo predvsem le njegovi receptorji-konzumenti, gledavci. Dobil je **oscarja** tako rekoč iz rok tistega sveta, proti kateremu je bil usmerjen s svojo ideološko-politično negacijo, vrgel je bombo in dobil nagrado. Je to znamenje tistega koeksistiranja, ki ga navajamo v motu našega teksta? In ali ni to edina mogoča, se pravi neizogibna usoda vase zazrtega levičarstva, ki je izgubil svoje socialno zaledje; plačilo za moralizem? »Negacija negacije«?

Ploskanje je igra

1.

Igro poznajo samo više razvita živa bitja. Pri vseh pa jo lahko zasledimo edinole pri mladičih. Le pri najviše razvitem sesalcu, pri človeku, jo je mogoče najti tudi pri odraslem bitju.

Charlotte Bühler: igra je gibanje, ki ob premagovanju težav meri na ugodje. Podobno Karl Bühler: je delovanje, ki ga spremlja delovalno ugodje. Enako Arnulf Rüssel, ki loči v igri dva gona, oblikovalni gon in gon po mirnem uživanju igrskega dejstvom. F. Buyten-dijku je glavno, da ima igra svoj predmet in da poteka v določenih mejah. H. Spencer: igra služi za izrabljanje odvečne energije. Temu mnenju je blizu teorija o očiščevanju: igra služi za sproščanje socialno nevarnih nagonov. Do neke mere ni daleč od tega S. Hall, ki v igri išče usedlino človeškega življenja iz pravadnine: v njej se sproščajo pranagoni človeštva.

To je bilo nekaj klasičnih misli o igri otroka (glej tudi dr. N. Kuret, Igra in igrača, Maribor 1959).

Oba glavna navedena elementa — funkcijski gon in funkcijsko ugodje — lahko najdemo tudi v igri odraslega. Potemtakem bi lahko preprosto definicijo, postavljeno temu razmišljanju za izhodišče, formulirali takole: igra je s funkcijskim gonom povzročena dejavnost, ki prinaša funkcijsko ugodje, in je torej način udeležbe, prisotnosti v svetu, katere rezultat bo ugodje, doseženo že s samim tem delovanjem. Kvaliteta doseženega ugodja pa je odvisna od odnosa, kakršen se ostvari ob vstopu v igro ali med samim njenim dogajanjem. Ta odnos oz. možnost ostvaritve tega odnosa pa je odvisen od več faktorjev, od katerih bi nekoliko podrobneje omenili pravila igre.

Sleherna igra se giblje v mejah svojih pravil. Izogibanje tem pravilom ali kršenje povzroči tako ali drugačno spremembo: igra se sprevrže v protigro ali v neko-drugo-igro, lahko se podaljša ali skrajša možnost biti-v-igri, lahko se igra razblini, izniči...

Funkcijski gon se izkazuje v široki klavijaturi na zunaj vidnih znakov: z vstopom v igro se posameznik (ali skupina) podaja v poskus doseči ugodje, sprostitev, katarzo ipd., tako da koga premodri, da mu pokaže svoje sposobnosti svojo bistroumnost, razgledanost, načitanost, poznavanje razmer, svojo lepoto, moč, spretnost, privlačnost itd. itd.

Oblike igre so zelo raznovrstne: besedne, ljubezenske, spolne, športne, umetniške, bivanjske...

JOŽE OLAJ

2.

Za obliko pasivnega stopanja v igro lahko štejemo prisostvovanje tuji igri. Pri tem se prvotni okvir igre razširi za toliko, da igra ni več sama po sebi namen, pač pa se njena namenskost usmeri — vsaj deloma, če ne v veliki meri — na učinek, ki ga bo imela na prisotne — na občinstvo. Pri tej igri gre v bistvu za reko in njena dva bregova: na enem sedijo tisti, ki so neposredno udeleženi v igranju, izvajalci igre, na drugem občinstvo, igra — reka pa teče na sredi med njima, čista ali kalna, deroča ali počasna, sveta ali prekleta.

Ločenost na dva bregova je izkazana največkrat tudi z razlikami v namenih, zaradi katerih eni in drugi prisostvujejo dogajanju, igri. Toda naj gre za take ali drugačne namene, lahko sklepamo, da je občinstvo vsekakor prisotno zaradi nečesa, kar od igre, ki se dogaja, pričakuje. Zato lahko rečemo tudi, da bo njegov odziv na dogajanje, na igro v veliki meri odvisen od stopnje in moči ugodja, ki ga je hotelo doseči s svojim, četudi pasivnim vstopom v igro. Njegov odgovor bo — več ali manj — ustrezal vrsti, načinu igre in običajnemu kraju, kjer se ta odvija. Reagiralo bo na različne načine: z ropotanjem, vzklikanjem, udarjanjem po stohli ali mizah, z nogami ob tla, v ritmu ali brez njega, z žvižganjem, s petardami, s pokašljevanjem, s »fej«, z metanjem paradižnikov ali gnilih jajc ali kamenja, s fizičnim napadom na udeležence igre, s petjem in vriskanjem, s ploskanjem...

Reakcija občinstva je lahko pozitivna ali negativna.

3.

Skušali se bomo omejiti na igro, ki ji pravimo gledališka.

Gledališka ne more biti brez občinstva. Predstava, ki bi jo gledališčniki igrali zase (brez občinstva, za tako lahko štejemo tudi generalno vajo pred premiero), ne more biti umetnost, to lahko postane samo ob sodelovanju občinstva. Šele to bo lahko s svojim sodelovanjem, s svojim odzivom, s svojo so-igro pomagalo ustvariti umetniško igro. Če bo »dihalo« s predstavo, se vznejevoljilo ob naključjih in preobratih, ki jih prinaša dramsko dogajanje, se sproščalo ob razpletih, se vživljalo v usode, če bo v skrbeh za človeka, za njegovo bivanje, ali pa bo začutilo, da mu predstava prinaša spoznanje neke resnice ali potrditve lastnega notranjega spoznanja, ali pa ga bo dejanje ali naključje ali spoznanje vznejevoljilo, ga

vznemirilo ali celo pritiralo do odpora — potem bo, bolj ali manj zajeto v tok igre, odgovarjalo, s ploskanjem, vzkliski itd.

Po navadi se občinstvo zna vživljati v usode, probleme, metamorfoze na odru, zna se identificirati, zna se organizirati kot sila v boju zoper zlo, zna biti nenehno prisotno v dogajanju. Morda je najbolj drastičen primer za to dogodek iz Chicaga, kakor ga opisuje Oscar Bie: neki ameriški častnik se je ob Jagovem početju tako vznjejvoljil, da ga je ustrelil. Nato pa še sebe. Pokopali so ju skupaj, na grob pa zapisali: Idealnemu igralcu in idealnemu gledalcu.

Občinstvo igra v gledališču že od nekdanj velike vloge. Njegova vloga, njegova prisotnost v igri pa se ne more zmanjšati niti v prihodnje. Lahko se kvečjemu zveča (happening!).

V zgodovini gledališča je bilo občinstvo tako pomembno, da bi lahko, če že pišemo zgodovine gledališča, pisali tudi zgodovine gledališkega občinstva. V kaki taki zgodovini bi na primer lahko dali imenitno mesto tudi tistemu občinstvu, ki nam lahko to našo misel primerno potrdi, občinstvu, ki je leta 1830 v Comédie Française, ko so igrali dramo Hernani V. Hugoja, pripomoglo k zmagi romantike. Tiste zmage resda ni izborilo s ploskanjem, pač pa so jo Théophile Gautier in drugi izbojevali s sprehajalnimi palicami. Romantika tako konkretno in dokončno ni zmagala na odru, pač pa v dvorani.

Minili so časi romantike, sprehajalne palice so že po tisti predstavi pa vsem svetu prepovedali nositi v gledališko dvorano, zdaj še celo v modi niso več, občinstvu je ostalo samo njegovo glavno izrazno sredstvo, ploskanje. Z mero tega ploskanja pritrjuje misli in izvanjanju teh misli ali pa protestira z molkom, z žvižganjem, če mu kaj ni všeč. Vendar lahko postavimo, da ima tudi brez palice še zmeraj veliko in pomembno besedo pri tem, kakšen bo uspeh dramskega dela ali predstave.

Toda če priznavamo občinstvu tako veliko in pomembno vlogo, se lahko vprašamo, čemu se potlej ne ukvarjamo z njim nekoliko več. Z dramskim besedilom, s sceno, z režijo, z igro posameznih igralcev, s scensko glasbo in še čim se ukvarjamo tedne in mesece pred začetkom igre — z občinstvom (razen razpisa abonmaja, notice v časniku in blagajniških poslov) prav nič. Namesto neposrednih priprav na igro (npr. kateri prostor zavzema ideja, ki jo prinaša dramsko besedilo, med kakšnimi stališči do sveta niha alternativna vodstva, ansambla, režije ipd., na kakšen način se želijo vsa ta prizadevanja konfrontirati z realno bivajočimi ali oblikujočimi se strukturami itd., itd.) mu kvečjemu serviramo zunaj te igre dogajajoče se finančne, ansambelske, vodstvene itd. burke. Ko je predstave konec, se kvečjemu nekoliko pomudimo — žel, tudi to večinoma samo na časnikarski ravni — ob delu režiserja, scenografa, treh glavnih igralcev in kostumografa, na pol z inicialkami pripišemo še nekatere druge, ki so sodelovali v igri — o občinstvu pa nič.

Če pa je občinstvo res neločljivi souresničevalec uspeha (ali neuspeha) dramskega večera, mar ne bi bilo mogoče govoriti ali pisati tudi o njegovih

»stvaritvah« med posamezno predstavo, zlasti premiero? O tem bi bilo moč celo pisati recenzije in kritike. »Na sinočnji predstavi tega in tega dela je občinstvo igralo odlično. Dojelo je smisel, ki ga je v drami nakazoval avtor, in je znalo s čustvom prisluhniti režiserjevemu prizadevanju, da bi poudaril za današnjo situacijo glavne dramske momente, stranske pa samo skiciral. Razen tega je pokazalo svoj odnos do dekorja in kostumov ter je na oboje reagiralo dokaj odklonilno.« Ali: »Včerajšnja igra občinstva je bila pod nivojem. Ni dojelo misli, ki mu jih je želel podati avtor, smejalo se je režiserjevim očitnim spodrslijajem karikirane izvedbe te tragedije in se je togotilo nad ravnateljstvom gledališča, ker je spustilo tako predstavo na veliki oder.« In tako dalje.

Take kritike si je navsezadnje čisto lahko zamišljati in niti niso čisto brez soli, čeprav v tako okorno in naglo zabeleženih konturah mejijo na humor. In prav tako si je navsezadnje čisto lahko zamišljati psihološko proučevanje občinstva in njegovih reakcij, sociološke osnove le-tega itd. itd.

4.

Gledalec spremlja igro in se vanjo vživlja, kolikor mu to omogočajo besedilo, način igre, scena in drugo. Med prisostvovanjem dogajanju, med vključevanjem v igro skuša tudi odvreči balast tega, da ve, da gre za igro, ki si prizadeva stvari, dogajanje dojemati kot resničnost ali vsaj ko metaforizirane, simbolizirane odtenke resničnosti. Dogajanje igre sproža v njem napetosti, stisko, in kadar njena teža in moč dosežeta v njem vrhunec, je potrebna samo iskra, da doseže nenadno sprostitvev. Ta iskra lahko povzroči v dvorani viharo ploskanje. S ploskanjem pa gledalec aktivno stopi v igro, z njim podčrta svojo soudeležbo v naraščanju in padcu dramskega dogajanja.

In tu pride do paradoksa: gledalec, ki je vseskozi živel v sredini dramskega dogajanja, se identificiral z junaki ter nastopal v usodnih, težkih, tragičnih trenutkih skupaj z njimi, se v trenutku, ko plane iz njega ploskanje, nenadoma odtuji od igre, izstopi iz nje in sprevidi, da je bilo to, sredi česar je še trenutek prej bival z vso svojo človeško polnostjo — iluzija. Sedaj, ko ploska, si s tem dejanjem samo skuša pridobiti kritično nadmoč nad igro, v kateri je malo prej bival, nad silami, ki delujejo v njej ali ki jo uravnavajo, ter se povzpeti do tiste oddaljenosti, ki mu je potrebna za pregled nad celoto igre. Z dejanjem, s katerim je aktivno stopil v igro, se torej hkrati tudi vrže iz igre.

Eberhard Gothein pravi, da je ploskanje neprostovoljno in nenadno izražanje najbolj osebnih čustev posameznika, ki jih je dotlej zatiskal. Hkrati je naraščajoče dejanje, ki zanese tudi druge, da zaploskajo. Zato v resnici ploskamo vsi naenkrat. Samo preblik, stotinka sekunde po tem, ko počita prvi dlani, se — če je trenutek dozorel — oglasi viharo ploskanje vsega občinstva v dvorani. Stopi se v enotni ritem, ki se mu je nemogoče ubraniti. Dosti težje je ne ploskati kakor ploskati.

5.

Tudi ploskanje lahko štejem za poskus udeležbe v svetu, za gibanje, ki porodi sprostitvev, ugodje. Je delovanje, ki sprošča energijo. Morda je v njem tudi nekaj usedline človeškega življenja iz pradavnine, morda se v njem sproščajo pranagoni človeštva.

Je dejanje, s katerim pristanemo na igro, aktivno stopimo vanjo, da bi se potem lahko spet odmaknili od nje ter se iz dosežene razdalje začeli na novo vživljati v njo.

Ali navsezadnje: je igra.

Preučevanje igralske tehnike

SAMO SIMČIČ

Akt igre odpira neomejene možnosti motrenja in premišljanja. Ničesar v zvezi s prizorom, ki se je odigral ali se odigrava, ni nujno ali ni mogoče definitivno kanalizirati. Neomejenih možnosti motrenja in premišljanja sicer ne bomo nikdar obšli, vedno jih bomo močno upoštevali in **gajili**, vendar pa niso naša specifika in nas pravzaprav v prvi vrsti ne zanimajo.

Igra, ki jo prakticiramo, je sediment vsesplošnosti in je kot sedimentarna za nas iracionalna. Neutemeljena. Naključna. Je. Konceptija igre je posledica njenega eksistentnega dejstva. Koncipiramo pa jo tako, da ta sediment povečano živimo, da pustimo teči iracionalnost, neutemeljenost, naključnost, eksistentnost...

Našo specifiko lahko opišemo tako: Nekaj **počnemo**, da je igra-sediment v teku, in odkrivamo, kaj je potrebno **početi**. Pogoji, da igra-sediment steče, so naše območje prakticiranja, ne pa sama igra, ki že je in je to sedimentarno.

Igra je vedno izskok iz zaključnosti. Vse, kar je zaključeno, vidimo kot realno, predstavlivo, jasno, definitivno. Izskok od tod, to je v nerealno, nezaključeno, v nepredstavlivo, nedoločno, pa je igra, ki je kot takšna komunikativna. Na podlagi izkušnje trdim, da ne vem, kako se igra-sediment-komunikacija zgodi, vem pa lahko, kaj izpolnjujem, da se zgodi. **Ona privre in jaz izskočim.**

Važno za nas vse, to je za kogarkoli, je to, da neprestano živimo v neigri z implikacijami igre. Ali drugače: naše življenje je vpeto v zaključnost, ki je v stiku s prostorom zunaj naše vpetosti, s prostorom neformiranosti, in tako smo nenehno v izskoku. Zaključnost je že sama izskok in zato ni to, kar je. Smo v svojem telesu, ki ga prehajamo in iz katerega gremo **ven**, vendar istočasno. To nam tudi omogoča odkrivanje igre.

Naše območje je gledališče in zato je naša specifika telo — **sedimentarnost igre v telesu in apriorni pogoji njenega teka**. To specifiko imenujemo preučevanje tehnike igre v gledališču, naziv zanjo pa obstaja že v gledališki tradiciji; kot poseben tip dejavnosti je dobila prostor (studio, laboratorij, strokovno literaturo) v začetku tega stoletja (K. S. Stanislavski v MHAT). Za sedimentarnost igre so v našem območju sinonimni izrazi organskost, organska narava, tudi iracionalnost, prazna zavest. Igra je vrojena v organizmu pri vseh, vendar pa so za njen tek v življenju dani različni pogoji, tako da je pri nekom ali nekje izrazitejša, bolj

odkrita ali skoraj neopazna oziroma različno odkrita po različnih medijih in miljejih — pogojih njenega teka. Kot že rečeno, je njen tek nekonceptibilen, koncipiramo (predvidimo) pa lahko možnosti, da igra steče, in nekatere posledice. (Slaba igra v gledališču pomeni vedno pičlo znanje o pogojih evokacije igre.) Apriorni pogoji so vse obstoječe, ki se nas dejansko in potencialno dotika in ki je dostopno formuliranju ter predvidevanju, upoštevajoč vse izseke človekovega vsesplošnega bivanja. Če vsega tega v našem ravnanju ne določimo, ne moremo vedeti, kaj je bilo nekonceptibilno, kaj je bilo igra, naključnost, organskost, sedimentarnost, neutemeljenost. Potem tudi ne bi mogli trditi, da je naše področje igra ali da preučujemo njeno tehniko, kajti tehnika igre, metode dela pri igri v gledališču, to so vedno obvladljiva in **brezpogojna** ter nikdar zadostna izhodišča za tek igre.

Ravno zato, ker igra šele **bo**, tehnika in metode niso nikoli zadovoljive in jih neprestano preučujemo.

Vse to pa nas zanima predvsem v telesu, čeprav so neomejene možnosti motrenja in premišljanja tudi obvezen predpogoj. Telo je elementarni instrument igre, a pri tem so v obsegu telesa vključeni tudi mišljenje in drugi izseki, ki navidezno niso v telesu. Tu je eksistentno in izvorno vse, kar pogojuje igro, in tako je telo samo za nas njen apriorni pogoj. Izkušanje tehnike in metod ter vsega obstoječega temelji na tem elementu, ki se ga da tudi samega formulirati in ki sam formulira tehniko igre, metode in svojo splošno prisotnost.

Tako (ob formulacijah igre v telesu) se vključujemo v verigo drž telesa (skozi vso zgodovino), če upoštevamo, da so podobe človeka, kot so karakterji in osebnosti, posledice logike zavesti, to je izkušnje zgodovinskih razdobj. Člene te verige vidimo tukaj in prisotne v življenju, v vsakdanjih človekovih telesnih (to je tudi psihičnih in miselnih) držah, ki so podaljški zavesti, utemeljene v zgodovini ali v izkušnji pričujoče dobe. Hkrati pa se naslanjamo na organsko počutje, ki je sedimentarno in ki je v telesu pred omenjeno verigo in mimo nje. To verigo namreč karakterizira neskončna smiselnost, ki skuša prevladati organsko počutje, a je ob soočenju z njim njen smisel zavrnjen in nezadosten — oziroma veriga telesnih drž se pokaže kot veriga slučajnih hotenj organskega počutja po začetnih podobah-držah. Organsko počutje imenujemo stanje telesne drže, ki je hkrati v izskoku iz nje pripadajoče verige-neskončne smiselnosti telesnih

drž in v stiku z organskim, sedimentarnim hotenjem v telesu, organizmu, in šele kot konsekvence v logiki zavesti. Po vzgoji in po socialnih shematizacijah, v katerih se življenje diferencirano uokvirja, pa so nam vsiljene drže, ki pripadajo zgodovini, a ne vzdržujejo več stikov s hotenjem organizma. Pri njih je organskost odpadla oziroma se te drže konstituirajo brez volje organizma, in tako prične telo živeti v vsej neskončni smiselnosti verige telesnih drž mimo organskega počutja in proti njemu, ki ga tudi zatira pri sebi in drugih. Telo privzema stereotipe in človekovo ravnanje je naravnano po njih. Ne teži v svoj začetek, v svoje rojstvo, v svojo izkušnjo ali v svojo biografijo, marveč v to, kar se je zgodilo že pred njim in kar je po prevzetju stereotipov postalo njegova usoda, njegova usodna obleka, njegova dokončna podoba.

Tehnika igre mora upoštevati vso konfliktnost organskega počutja in v zgodovini utemeljene verige telesnih drž ali podob (zaključnosti) človeka ter razločuje vsiljenost (sterilnost) ali plasiranost neke drže od organskosti. Samo intenzivna dejavnost, ki zavzema vse človekove segmente, more človeka tako razosebiti, to je razpodbiti, deshematizirati, da se telo razveže drž vsiljenih, od njegove predbiografske usode in se preda organskemu počutju. Telo izskoči iz koncipiranosti in konceptibilnosti nasploh ter pripada iracionalnemu aktu, ki ni splošno v konceptu, ampak je svobodno, naključno, spontano in neutemeljeno privrel iz organa. Tehnika igre je formuliranje takšnih intenzivnih dejavnosti, ki morejo izzvati organskost telesa; trenutek, ko se tak akt organskosti zgodi, pa imenujemo totalni akt.

Blokade, ki zapirajo telo v stereotipne drže, so predmet eliminacije. Ko jih prebije, skoči telo preko njih v brezmejni tok, ki ga zaznavamo kot občutek telesne in psihične svobode ali kot curek lastne energije.

Človek je v organskem počutju zelo redkokdaj, saj so sheme, ki tesnijo življenje v naši splošni vsakdanjosti in preko splošnosti (socialnosti, kolektivne eksistence) kanalizirajo vsakega človeka. V organizem se je vselil tujek, ki izrablja tokove organske energije, tako da jih usmerja v meje shematizacije, te pa je postavila zgodovina in jih človek ne more zlahka zavreči, saj so mu bile tudi vsiljene v času njegove šibke fizične urejenosti (pripravljenosti), to je v otroštvu in v zgodnji mladosti. Uvajanje igralca v organsko počutje traja neprestano, saj se s stereotipi, z vsiljenimi telesnimi držami, tudi neprestano sooča, in pri svojem metodičnem prakticiranju v fizični akciji vsakokrat prehodi svojo biografijo, to je celovitost vseh svojih izkušenj. Metoda je zanj v praksi, praksa pa je individualna prisebnost v izkušanju in obsega kot takšna element igre v organizmu, ne pa v shemi igralskih predpogojev. Če pa igralec ni prisoten v organizmu, če njegov organizem v vseh svojih segmentih ni aktiven, potem tudi ne more izzvati igre, četudi so metode v obsegu njegovega razumskega znanja. Igralski predpogoji (to so tudi vloge) so akcijska izhodišča za organizem ter postanejo objekt organizma in ne obratno.

Za nas je teater v organizmu, v modelu pa je posledično. Model teatra je ne glede na svoje historično mesto posledica hotenja in izkušnje organskega počutja. Zato prakticiramo sedimentarnost igre, njeno apriorno eksistentnost v človeku oziroma v telesu, dostopna ali prisotna pa nam je skozi modele, v katerih se kaže.

Igralske tehnike si ne moremo predstavljati brez prakse v organizmu, ker je igra sediment v vsesplošnem človekovem bivanju. Na področju te vede se vežemo na fizično prakticiranje, ali pa prebiramo pisanje o njem.

INTERVJU

Komunizem, bog in islam

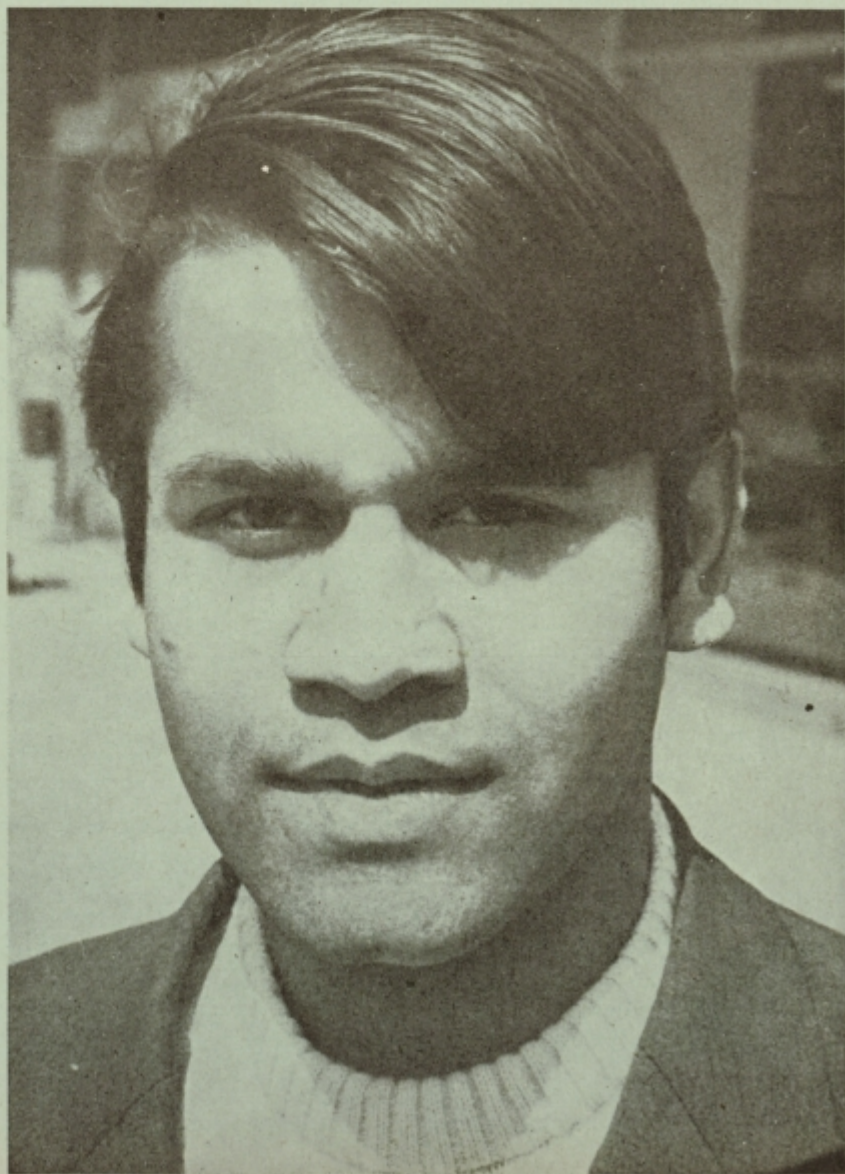

PRIMOŽ ŽAGAR

Tu je Manzurul Haque Chowdhury, 23-letni pakistanski študent ljubljanske fakultete za elektrotehniko. Vpisan je v zadnji semester na oddelku za elektrotehniko. Pred dobrimi štirimi leti in pol je dobil štipendijo in prišel študirat k nam iz Chittagonga, poglobitnega pristanišča v Vzhodnem Pakistanu. Je odličen študent. Letos aprila je dobil Kidričevo nagrado prve stopnje.

- Ste musliman?
- »Sem.«
- Verjamete v boga?
- »Seveda.«
- Kako se kaže to vaše verovanje, kaj vam pomeni bog?

»Bog in narava sta neločljiva. V koranu se prvi stavek glasi: Ni boga razen enega. Bog nam je dal pamet. Preden verjamem, da je bog, zakaj ne bi

analiziral tistega prvega dela stavka, ki pravi: Ni boga ...»

— **Kako to analizirate?**

»Če človek to znanstveno analizira, vidi, da ni mogoče, da bi celotni vesoljski sistem obstajal kar sam od sebe. Obstaja super sila, ki jo imenujemo — bog.«

— **Tako pridete do tega, da ni boga razen enega?**

»Da, razen enega. Po tej analizi potem rečem: Nematerialno ni predstavljivo. In najvišje, kar je, je bog.«

— **Ampak kako se neposredno kaže vaše verovanje?**

»Verjamem v boga in v vse muslimanske verske predpise. Zame so vsi logični.«

— **Povejte mi kakšno tako izrazito logično stvar!**

»Molitev, ki jo opravljamo, nam daje tako dobro stvar, kot je red v življenju. Pred molitvijo se moramo umiti, to nam ohrani zdravje in boljše počutje.«

— **Se spomnite še kaj takega?**

»Ko molimo v džamiji, vodi molitev en človek. Kadar ukaže, se vsi skupaj priklonimo in on z nami. To nam daje možnost, da se združujemo. Drugič nam to daje disciplino. Predsednik države in delavec molita naenkrat v isti vrsti. Tu občutimo, da ni razlik med ljudmi.«

— **Poročeni ste s Slovenko. Kako se ujemata?**

»Ja, ne vidim nobenega razloga za neskladnost, če se dva razumeta. Temeljni pogoj je, da sta zaljubljena.«

— **Se vidva ljubita?**

»Ja. Ljubiva se. Ljubezen prinaša razumevanje.«

— **Kako pa se lahko ujemata, ker ste vi musliman, ona pa ne?**

»Obstajajo razlike v običajih in navadah. Te razlike niso nepremostljive. Lahko jih premostim.«

— **S čim?**

»Z voljo in ljubeznijo.«

— **A tako?**

»Ja. Naša vera dovoljuje, da se lahko poročimo s katerokoli vernico, samo da veruje v boga. Lahko navedem primer?«

— **Prosim ...**

»Ko je bil Mohamed še živ, se je eden njegovih prvih vernikov poročil s kristjanko. Prej je prišel k Mohamedu, rekoč, naj mu svetuje, ali naj žensko prisili oziroma pregovori, da bi sprejela muslimansko vero. Mohamed mu je takrat odgovoril: 'Drži jo pod roko, ko bo šla v svojo cerkev. Moraš jo spremiti tja.' S tem je jasno pokazal, kako široka je naša vera.«

— **Ali vaša žena veruje v boga?**

»Ja.«

— **Kaj pa bi bilo, če ne bi verjela?**

»Če ne bi verjela, potem bi njeno zunanje obnašanje gotovo odkrilo, da ne veruje. In jaz bi težko rekel, da bi se mogel zaljubiti v nekoga, katerega karakteristike ne bi bile takšne kot moje. Dva človeka bi bila potem bistveno različna po karakteristikah in ne bi prišla skupaj. Ljubezen ni samo na pogled, ampak je tu tudi nekaj osnovnega, na čemer temelji.«

— **Kaj je to osnovno?**

»Na primer, če se človek na prvi pogled zaljubi, je to gola zaljubljenost, fizična privlačnost, in ta mine. Ampak če sta si dva človeka enaka po značaju in po mišljenju, to pa ostane venomer.«

— **Torej je za ljubezen bistvena skladnost značajev?**

»Da, skladnost značajev.«

— **To me zanima. Če vaša sedanja žena ne bi verovala v nič, ali bi se poročili z njo?**

»Poročil sem se z njo, ker sem se zaljubil vanjo. Zaradi gole ljubezni ne bi moglo biti ljubezni. Takrat bi imela ona drugačne načrte, takrat najbrž med naju ne bi prišla ljubezen.«

— **No, prav. Ko ste jo prvič videli, vam je bila všeč?**

»Na zunaj mi je bila všeč.«

— **Takrat še niste vedeli, da veruje?**

»Nisem vedel.«

— **Kaj je bilo potem?**

»Ko sem se večkrat sešel z njo, sem začel opazovati njen značaj, njeno mišljenje. Sebe sem tudi odprl, da me spozna, in sem se pogovarjal o ljubezni in bogu in sem ugotovil, da ima iste nazore o življenju kot jaz.«

— **In šele tedaj je prišla prava ljubezen?**

»Ja, potem sva počasi začela ljubiti drug drugega.«

— **Zakaj vam je bila všeč prav ta ženska in ne katera druga?**

»Prvič zato, ker sem med pogovorom z njo opazil, da nima nobenih zadržkov pri pogovoru z mano, čeprav sem tujec. Nekatere tudi na vljudno vprašanje ne odgovorijo.«

— **Vprašati hočem, zakaj vam je bila na prvi pogled všeč prav vaša sedanja žena in ne kaka druga ženska, saj še niste vedeli, kakšen značaj ima?**

»Ko nekdo prvikrat vidi človeka, lahko grobo oceni, kakšen je ta človek. Sodeč po njenem zunanjem videzu, se mi je zdelo, da je to takšen tip ženske, ki je v skladu z mojim značajem.«

— **To je bil videz. Kaj pa, če bi se njen značaj zares skladal z vašim, verovala pa ne bi v nobenega boga?**

»Slej ko prej bi ugotovil, da ne veruje v boga. Tisti ljudje, ki ne verujejo v boga, imajo drugačen značaj in drugačno mišljenje in prav gotovo se njen značaj takrat ne bi skladal z mojim ...«

— **Dobro, kaj bi napravili, če bi odkrili, da ne veruje?**

»Če bi imela bistveno različne lastnosti kot jaz, se ne bi poročil z njo, čeprav bi jo imel rad. Slej ko prej bi prišlo do prepričev. To bi bilo slabo tako zanjo kot zame.«

— **Razumem ...**

»Tako bi sklenil, če bi bil trdno prepričan, da ji ni mogoče dopovedati. Sicer bi ji skušal prej logično prikazati stvari. Če ji ne bi mogel dopovedati naj veruje, potem bi vedel, da ji ne bi mogel dopovedati ničesar v življenju.«

— **Povejte mi vsaj dve moralno-etični lastnosti, ki izhajata iz verovanja v boga in ki ju imate tudi vi?**

»Prvič, ne biti materialističen. Drugič, v zakonu mora biti zvestoba.«

— **Povejte še kakšno tako moralno-etično normo?**

»Pomagati staršem, sorodnikom, starejšim ljudem in revežem in tako naprej.«

— **Imate tudi to lastnost?**

»Ja.«

— **Ima vse te lastnosti tudi vaša žena?**

»Tudi. Njen poklic je tudi tak ...«

— **Kaj je po poklicu?**

»Medicinska sestra.«

— **Enakost teh lastnosti, to je tisto skladje, ki ga imata oba v sebi?**

»Ja, to je tisto sočustvovanje do človeka, ne glede na vero ali karkoli ...«

— **Ali je tudi skladje v postelji bistveno za srečen zakon?**

»Veste, mislim, da smo ljudje ustvarjeni tako: če dva razumeta drug drugega, se razumeta tudi v intimnih odnosih. Intimni odnosi so eden od najpomembnejših delov zakona, niso pa poglavitni del.«

— **Potem se vidva tudi v tem ujemata?**

»Seveda.«

— **Ali lahko pride do prave ljubezni z vsem tistim skladjem značajev, če je recimo moški impotenten?**

»To je res: biološki faktor je v razmerju do nasprotnega spola res zelo važen del. Ampak impotentnej lahko ljubi. Vprašanje je, kako bo ljubljena oseba odgovorila na tako ljubezen. Enostranska ljubezen ni bogve kaj ...«

— **Poglejte, če ima ženska vero, če ima vse že prej naštete moralne lastnosti v skladu z moškimi, ali bo lahko vračala ljubezen impotentnežu?**

»Jaz bi rekel ..., mislim ..., težko odgovorim na to z ženskega stališča. Mislim, da v večini primerov ženska ne bi sprejela take ljubezni. Ampak tista, ki bi jo sprejela, bi bila izjema. Bila bi zelo požrtvovalna.«

— **Drugače pa bi tak zakon lahko razpadel?**

»Ne, če bi ženska prej vedela za te posledice, ne vem, zakaj naj bi razpadel. Razpadel bi lahko zakon, če o tem ne bi bila poučena.«

— **No, ampak rekla sva, da se marsikatera ženska ne bi odzvala ljubezni impotentneža. Se vam ne zdi, da bi lahko njena ljubezen zaradi tega počasi zamrla?**

»O, ne. Če je človek po eni strani zapostavljen, je po drugi strani zelo nadarjen. Če bi bil impotenten, bi bil po drugi strani zelo aktiven, bi lahko usmeril to dejavnost na drugo delo, da bi žena pozabila na njegovo impotentnost, ne bi imela časa misliti na njo.«

— **Ampak imamo primere, ko gre zaradi takega vzroka ljubezen narazen, čeprav sta oba vernika, kaj ne?**

»Veste, pri tem je družba nekaj kriva. Preveč je modernizacije. Človek ne postane nič drugega kot stroj in sebičnost.«

— **Kdo je v takem primeru sebičen?**

»Oba, ker se lahko oba partnerja odločita, da gresta narazen.«

— **Zakaj sebičnost, če pa je vera ne dopušča?**

»Sebičnost je človeška lastnost. Če nekdo ni dovolj požrtvovalen, ga nobena vera ne more siliti, da bi bil požrtvovalen.«

— **Kljub temu pa trdite, da je treba verovati, če se hočeš srečno poročiti?**

»Tisti, ki so res verovali, zaradi takih vzrokov prav gotovo niso šli narazen.«

— **Ali tista dva, ki sta sicer verovala, pa sta šla narazen, potem nista resnično verovala?**

»To nima nič skupnega z verovanjem. Ne počutita se srečno in hočeta iskati srečo kje drugje.«

— **In srečati drugo ljubezen?**

»Ja.«

— **Potem se končno tu le morda dozdeva, da je moralno-etična skladnost**

zakoncev na prvem mestu in vera šele na drugem?

»Morala, etika, vera, to tvori skupni sistem. Vse skupaj je popolno, mislim.«

— Kaj hočete povedati s tem?

»Ne bi hotel reči, da je nekaj bolj važno, saj uči vera moralo in etiko.«

— Dobro, zakaj sta šla potem narazen?

»To ni nemoralno, če gresta dva narazen.«

— Kljub temu, da se etično in moralno ujemata?

»Ne, to ni nemoralno, eden se iz osebnih razlogov ne počuti dobro.«

— Ampak ta eden se ne počuti dobro zato, ker ni spolnosti, ker je impotentnost?

»Ja to je težko vprašanje. V spolnosti se izraža osebnost. Prav gotovo je nemoralno imeti ženo, zraven pa iskati spolno ljubezen kje drugje. V tem primeru je mnogo bolje ločiti se in se poročiti z nekom, s komer bi se tudi spolno ujemal. Obadva ne bi bila več različna.«

— Toda tadva ste se pred ločitvijo vendar skladala v mišljenju?

»Mogoče obstaja še kaka oseba, s katero bi se tudi skladal, tudi spolno. V malenkostih bi se lahko razlikovala.«

— Potem pa seveda lahko obstaja poleg vaše žene še kakšna ženska, ki bi se tudi ujemala z vami?

»Ujemala že. Ampak, jaz se ne bi trudil, da bi jo našel, ker jo že imam. Pravijo, da je veliko boljši en golobček v roki kot sto golobčkov na strehi. Tak pregovor imate vi, saj morate sami vedeti, kako se glasi.«

— Kaj pa bi se zgodilo, če bi zdaj srečali drugo žensko, s katero bi se tudi moralno in spolno ujemali? Poskusite domnevati to možnost?

»Ja, prepustil bi jo takšni osebi, kot sem jaz, da bi jo ona našla.«

— To je šaljivo rečeno. Ampak dajte, poskusite se vživeti!

»Veste kaj, ženo poznam dlje, poznam vse njene lastnosti. Z njo sem zadovoljen in če jo pustim, potem pustim svojo prvo ljubezen. In to bi bilo grdo do žene, do sebe in tudi moj princip mi tega ne bi dovolil.«

— Torej bi se čisto zavestno odrekli tej drugi ženski?

»Podzavestno in zavestno bi se odrekli.«

— Se boste vse življenje ogibali takim možnostim?

»Saj človek lahko sreča še kaj boljšega, toda moja osebnost nastaja skozi leta izkušenj in doživljanjev.«

— Zdaj ne govorite več o ljubezni?

»Ne, to ni več ljubezen, to je že morala...«

— To je neke vrste moralna logika?

»Ja, moralna logika.«

— Zakaj ne verjamete v ljubezen na prvi pogled?

»Ljubezen na prvi pogled je samo biološka privlačnost in biološke privlačnosti z leti zginejo. Če danes vidim lepšo žensko in bi se še vanjo zaljubil, ni to nobena ljubezen, v to ne verjamem.«

— V to ne verjamete, ker vam spolnost ni bistvena, ni na prvem mestu?

»Ne, veste, kako je, priznavam, da je spolnost del življenja, toda spolnost ni vse.«

— Kljub temu pa zaradi spolnosti, ki je ni, gredo ljudje narazen? Saj veste,

zdaj sva spet pri impotentnosti.

»Ja.«

— Kaj pa je zdaj to?

»Človek je zmeraj tak: Kar ima pri sebi, ne zna tako ceniti. Tisto, česar nima, pa si vroče zaželi.«

— In tako je ne glede na vero v boga?

»Ja. Tisti, ki znajo prav ceniti, kar imajo, so v življenju prav gotovo srečni.«

— Dobro. Kaj bi se zgodilo, če bi vi po nesreči postali impotentni in nezmožni spolnega življenja?

»Kolikor ženo poznam, sem prepričan, da bi z menoj preživljala tudi slabe čase, tako kot je prej preživljala dobre. To vprašanje sem pogosto zastavljal ženi. Prepričan sem, da bi bila še naprej tako srečna.«

— Tako srečna bi bila zaradi skladja značajev?

»Zaradi skladja značajev, zaradi medsebojnega razumevanja, zaradi spominov na dobre čase, zaradi vsega skupaj...«

— Kaj pa, če bi postala žena nezmožna?

»Če bi postala ona taka, če bi bila invalid, bi ostal zraven nje in bi jo prav tako ljubil kot sedaj.«

— K temu bi pripomoglo tudi vajino skupno verovanje v boga?

»Seveda.«

— Ali sta vidva potem plemenitejša od tistih ljudi, ki tudi verujejo in se tudi moralno skladajo, pa gredo narazen?

»Nisva nič plemenitejša. Sva navadna človeka. Razlika je morda v tem, ker znava bolj ceniti ljubezen.«

— Pa mislite, da je tisti, ki so šli narazen, niso cenili globoko?

»Veste, tisti, ki so šli narazen zaradi tega, tisti so sebični.«

— Vi niste sebični?

»Nisem.«

— Kako veste, da v takih okoliščinah, ko bi eden od vaju ne bi bil več sposoben spolnega življenja, ne bi bili sebični?

»Ker zelo dobro poznam svoj značaj in sebe.«

— Pa ženo?

»Tudi ženo.«

— Pa mislite, da tisti, ki so se ločili, niso mislili, da zelo dobro poznajo sebe in ženo?

»Veste, kako je, če so tudi poznali, pa če niso bili dovolj požrtvovalni, potem je bilo vsega konec.«

— Vem, vem. Toda tisti so morda nekoč mislili prav tako kot vi zdajle?

»Mogoče so mislili, ampak prav gotovo si te okoliščine niso hoteli nikoli predstavljati. Nikoli niso prav razmišljali, kaj se lahko zgodi, kakšne so lahko posledice, koliko morajo žrtvovati.«

— Kaj pa, če se zdaj motite?

»Če bi moja žena mislila drugače in bi šla, bi ji zaželel vso srečo v življenju.«

— No, potem le dopuščate, da ste zmotljivi?

»Zase se ne motim, če bi bila žena invalid. Za ženo sem tudi prepričan. Ampak pravim, četudi bi zares prišla ta možnost, ne bi bil nič hud na ženo, če bi odšla.«

— Torej se le lahko motite?

»To ni zaradi tega, ker se morda motim. Kaj leži v prihodnosti, ne ve nihče.

Človeška osebnost se lahko sčasoma spremeni.«

— Tudi vaša osebnost?

»Moja ne, ker redno premišljujem o svojih principih. Na prvem mestu v mojem življenju so moji principi.«

— Ženina osebnost pa se potem lahko spremeni?

»Kakor jo zdaj poznam, ne. Nihče pa ne more jamčiti, da se v prihodnosti ne bi spremenila. To ve samo bog.«

— Kako pa, da lahko zase jamčite?

»Ker imam določen princip v življenju, določeno prepričanje.«

— Pa mislite, da žena nima tega principa?

»Žena ima tudi take principe, ampak človek je lahko zase bolj prepričan o tem kakor za druge.«

— Povejte, zakaj mislite o sebi, da ste nezmotljivi?

»Ne, ne nastopam kot nezmotljiv. Toliko let ohranjenih principov... ne verjamem, da bi se v poznejših letih spremenil, če bi me zadel nesreča.«

— Kaj pa, če bi bog hotel drugače?

»Bog nikoli ne nadzoruje vseh naših stvari. O tem odločamo mi sami. Zato nam je dal pamet. Bog ima v rokah samo rojstvo in smrt in nekaj podobnih stvari.«

— Kaj pa če bi vas bog zaradi ne vem kakšne zveze vzel v roke, ali bi potem lahko napravil tako, da bi spremenili svoja načela?

»Vi si slabo predstavljate boga. Tega izraza, da bi bog hotel, ne smem uporabljati, ker s tem boga preveč definiram kot osebo. Če zadevo temeljito proučujemo, bi rekli: Narava je zelo tesno povezana z bogom. Ne bom pa rekel: Narava je bog, Narava nima kaj opraviti z določeno osebo. Bog ni diktator.«

— Torej ste v vseh teh rečeh odvisni samo od samega sebe?

»Samo od samega sebe in od svoje vesti.«

— Tudi pri vesti nima bog nič zavračati?

»Nič nima zraven. To nam je pustil, da jo uporabljamo sami.«

— Bog nima zveze niti z vašimi moralnimi načeli?

»Nima. Jaz lahko delam, kar hočem.«

— Nič nima zraven niti pri tem, da se z ženo skladata po značajih in mišljenju?

»Nima zraven. Bog nam to prepušča.«

— Potem je tudi vseeno, ali vaša žena veruje ali ne?

»Ni vseeno. V koranu je navodilo, ki ga moramo slediti.«

— Ali ima lahko človek, ki ne veruje, prav take moralne lastnosti, kot jih imate vi?

»Lahko jih ima, te moralne lastnosti. Ampak veste, te moralne lastnosti lahko človek hitro opusti, če ne verjame v boga.«

— Ali lahko ostaja človek, ki ne veruje, pri teh moralnih lastnostih tudi do smrti, ne da bi jih malo opustil?

»Lahko, zakaj ne.«

— Potem bi se vi lahko poročili z vašo sedanjo ženo, tudi če ne bi verjela v boga?

»Če žena ne bi verjela v boga, imela pa bi vse te lastnosti, bi jo pa lahko pregovoril, da bi začela verovati v boga. Logično bi jo pregovoril.«

— Zakaj pa bi jo bilo ravno treba pregovoriti?

»Prvič, pregovoril bi jo zato, ker je verjeti nekaj lepega. Potem bi se izpopolnile vse njene lastnosti. Če verjame v boga, se lahko izogne skušnjavam.«

— **Torej bi jo pregovorili v glavnem zaradi skušnjav?**

»Ne, ne samo zaradi skušnjav, ampak zaradi izpopolnjevanja lastnosti. Zato pravi naša vera, da mora biti človek vernik.«

— **Zanima me, ali se lahko tudi neverniki izogne skušnjavam?**

»Lahko, ampak prav gotovo so to izjemni primeri.«

— **Kaj pa, če bi bila vaša žena izjemen primer?**

»Kdo mi bo potrdil, da je izjemen primer, ko je pod kožo krvava?«

— **Saj lahko ljubezen do vas napravi iz nje izjemen primer?**

»To je res.«

— **Žena vas ljubi, ne?**

»Seveda ljubi.«

— **Ljubi vas, zato bi lahko bila vaša žena izjemen primer?**

»Lahko bi bila.«

— **Potemtakem je zdaj čisto vseeno, ali bi jo pregovarjali, naj veruje, ali pa ne?**

»Če veruje, je samo še bolj v skladju. Nobenega nasprotja ni. Saj veste, iz nasprotja lahko nastanejo prepiri.«

— **Če sta moralno v skladju in ona ne veruje, vi pa verujete, če so ljudje, ki se ubranijo skušnjavam, čeprav ne verujejo, če dopuščate možnost, da jih napravi take ljubezen, če se bog ne spušta v vašo moralo, ker vam je dal pamet, zakaj bi bilo potem sploh treba ženo pregovarjati, naj veruje?**

»Zaradi lepšega skupnega življenja.«

— **Toda če se dva ljubita, bi bilo skupno življenje prav tako lepo?**

»Kaj pa ceremonije, verski prazniki? Če bi se jaz klanjal bogu, ona pa ne bi vrjela v boga, bi se ji to zdelo smešno. Rekla bi, da se klanjam v prazno, in ne bi bila več v skladju.«

— **Toda če vas ljubi, se ji nikoli ne bi zdeli smešni?**

»Rekla bi, zakaj se mož, ki ga imam tako rada, klanja v prazno. Poslušajte, ona ne bi verovala...«

— **Toda ljubi vas do kraja...**

»Podzavestno bi se ji zdelo smešno, če ne zavestno. Če bi jaz molil petkrat na dan, bi si ona medtem mislila: Tisti čas, ki ga izgubi za to praznost, bi lahko bil zraven mene. Morda bi se lahko prijetno pogovarjala, lahko bi šla na lep sprehod, kljub temu, da je naša molitev zelo kratka, okoli 10 minut.«

— **Pa mislite, da ne bi mogla tega prenašati vse življenje?**

»Četudi prenaša zaradi ljubezni, bi se ji zdelo to smešno ali zoprno.«

— **Bi vas imela za čudaka?**

»Za čudaka, ali karkoli.«

— **Kaj pa je to tako hudega?**

»Prenašati nekaj zgolj iz usmiljenja ni lepo, sprejeti kaj pa je lepo.«

— **Ampak skupaj bi zaradi tega lahko ostala?**

»Lahko. Toda to ni najlepše, če bi imela ona moža za čudaka.«

— **Mogoče pa bi bili vaši molitveni obredi zanjo tako veseli, da bi postala radostna? Vplivali bi torej na njeno radost.**

»Mož ni nobena igrice za smeh ali karkoli. Če ji postane smešen, lahko izgubi vse spoštovanje do njega.«

— **Pa bi taka žena moža vseeno lahko vzljubila?**

»Spoštovanje je osnovni pogoj.«

— **Ali se ne bi navadila na moža, ki veruje, se klanja in molí?**

»Če bi se navadila, bi verjela.«

— **To pa ne vem, če bo res.**

»Seveda. Prek mene verjame posredno v boga, če misli, da je vse prav, kar delam. Če bi bila moja žena Indijka in jaz ne bi verjel v kravo, če bi ne verjela v tisto, kar jaz, ampak bi se klanjala kravi in jo oboževala za sveto žival, bi se mi to zdelo zoprno in smešno in pod častjo.«

— **Ali bi jo ljubili, tako ženo?**

»Ne verjamem, da bi jo vzljubil.«

— **Zaradi krave?**

»Ne samo zaradi krave, ampak zaradi njenega načina mišljenja in zaradi trdovratnosti, ker ne opusti tega mišljenja.«

— **Torej preden bi se s komerkoli oženili, bi najprej pogledali, če ženska verjame v boga ali ne?**

»Če ne verjame, bi jo pregovoril.«

— **In če se ne bi dala pregovoriti?**

»Potem se iz tega ne bi razvila ljubezen.«

— **Zelo ste prepričani vase?**

»Sem prepričan vase in to precej trdno.«

— **Se počutite močan človek, kot osebnost mislim?**

»Zase prav gotovo. Svoje obljube in svoje dolžnosti skušam prav gotovo izpolniti z vso močjo.«

— **Ali morda iz te moči izvira želja, da bi vam bila žena enaka, da bi verovala?**

»Moram vam takoj povedati, da izvira moč moje osebe iz naše vere.«

— **Ali je lahko vera v komunizem tudi vera?**

»Verovati v komunizem ni vera, ker prikazuje materialni svet, zanemarja pa duševni del človeka. Načela komunizma se bistveno ne razlikujejo od pravih islamskih načel. Kar je povedal Lenin, stoji podobno zapisano v navodilih v koranu. Lahko bi rekli: Komunizem in bog, to je nekaj takega kot islam.«

— **Ženino verovanje v vas, njena silovita zaljubljenost v vas, ali to ni vera?**

»To ni vera. Zakaj jaz sem izdelek. Mnogo bolj važen je tisti, ki me je ustvaril. Temu verjeti je mnogo bolj pomembno kot verjeti meni.«

— **Ste izredno pametni?**

»Tega ne verjamem. Obstaja še mnogo pametnejših, navsezadnje je bog najbolj pameten.«

— **Če bi, recimo, midva hotela postati prijatelja, ali bi me vi pripravili do tega, da bi veroval?**

»Vsekakor vam ne bi vsiljeval, ampak bi vas poskušal pregovoriti.«

— **Pa bi lahko bili prijatelj človeka, ki ne veruje?**

»Zakaj ne, prijateljski stik nima dosti vpliva na duševnost.«

— **Mislite, da svoji ženi niste prijatelj?**

»Seveda sem. Samo s svojo ženo živim vse življenje, s prijateljem pa mi ni treba živeti vse življenje. Žena je več kot prijatelj.«

— **Ali bi bil svet boljši, če bi v celem sprejel muslimansko vero?**

»Svet, to je preveliko vprašanje. Ampak povem vam, ena družina bi živela v boljšem razmerju, če bi se njeni člani ravnali po določilih korana. Posamezne družine sestavljajo državo, države sestavljajo svet in jasno, da bi bil svet boljši.«

Bertrand Russel kramlja z Bogom (in Ralphom Milibandom)

V pričujočem razgovoru govori Bertrand Russel o spreminjajočih se odnosih do morale in religije in razpravlja o svojih pogledih na roditeljstvo, svobodo, razvoj znanosti in starost.

MILIBAND: Lord Russel, vse svoje življenje ste se poglabljeno ukvarjali z etiko in moralo. Rad bi vas vprašal, ali so se v zadnjih petdesetih letih razvijale stvari po vaše, recimo, na področju seksualne morale?

RUSSEL: Oh, na področju seksualne morale so stvari nezaslišano napredovale v moji smeri, napredovale so veliko bolj, kot bi si sploh lahko mislil, veliko bolj. Ljudje so veliko bolj strpni do teh stvari, ki so včasih veljale za nekaj slabega, in veliko bolj so pripravljene razpravljati o seksualnih zadevah. Vzemimo na primer kontrolo rojstev. Moj oče je bil poražen na volitvah, ker je zagovarjal kontrolo rojstev; ne zato, ker bi bila kontrola rojstev sama na sebi posebno spotikljiva, pač pa zato, ker je bil sam predmet rojstva nekaj spotikljivega — ni bilo spodobno omenjati ga. Zdaj ni več tako in zdi se mi, da je to velik porast svobode pri razpravljanju o seksualnih zadevah.

MILIBAND: Zdi se mi, da so mladi tako rekoč naredili pravo revolucijo.

RUSSEL: Da.

MILIBAND: In starejši in ljudje srednjih let se često zgražajo nad to revolucijo. Kaj ni res?

RUSSEL: Seveda se zgražajo, mislijo pa si »oh, le zakaj nisem bil sam takih misli, ko sem bil mlad.« In ker niso mislili tako, so zanje ti nazori obsodbe vredni. Da, tak je splošen odnos.

MILIBAND: Kaj pa mislite o odnosu do poroke?

RUSSEL: Menim, da se zdi ljudem ločitev zdaj veliko bolj sprejemljiva za reševanje zakonskih težav kot poprej. Včasih so mislili, da je sovraštvo med zakoncema vzrok za to, da ju prisilimo živeti skupaj. Toda tak odnos se je zdaj že preživel.

MILIBAND: Ali odobravate to, kar imenujejo nekateri rahljanje tradicionalne morale?

RUSSEL: Da, to odobravam iz dna srca.

MILIBAND: Že, ali pa bi brez pridržka odobraval vsako rahljanje tradicionalne morale?

RUSSEL: Ne vem, če sleherno, ne, ne tistega glede krutosti. Mislim, da se ljudje ne bi smeli navaditi na krutost kot na nekaj vsakdanjega. Protestirati je seveda treba proti krutosti v politiki, vendar pa ni potrebna namišljena krutost; mladih ni potrebno vzgajati v namišljeni krutosti in mislim, da je to slabo.

MILIBAND: Mislite, da so mladi zdaj bolj srečni, če ne bolj zadovoljni, kot so bili pred petdesetimi leti?

RUSSEL: Da, tako mislim. Spominjam se svoje mladosti. Spolnost, za katero kajpada nisem imel nobenega ventila, mi je povzročala prave muke.

RUSSEL: Ste bili v tem pogledu strogo vzgojeni?

RUSSEL: Zares zelo zelo strogo, da. Omeniti nisem smel nobene stvari, ki bi bila le malo povezana s spolnostjo. Spomnim se, da smo se šli večkrat igrati črk in nekoč sem izgovoril besedo »deviški«; vsi so pogledali vstran in so se delali, kot da te besede nisem izgovoril. Bila je neprimerna beseda.

MILIBAND: Kaj je bilo vzrok takemu odnosu?

RUSSEL: No, vzrok temu je bilo, da je spolnost veljala za gnusno stvar. In kolikor manj si jo omenjal, bolje se ti je godilo.

MILIBAND: Kaj pa odnosi do religije v zadnjih petdesetih letih? Ali so šli po vaši poti?

RUSSEL: Oh, ne popolnoma. Mislim, da so bili dijaki v mojih letih veliko bolj svobodomiselní, kot so zdaj.

MILIBAND: Kaj res mislite tako?

RUSSEL: Prav zares sem tega mišljenja, vsaj kakor slišim od dijakov. Osebnostno ne vem tega, govori pa se, da so zdaj kapelice v koledžih polne, kar v mojih časih ni bilo tako.

MILIBAND: In to vas pretresa?

RUSSEL: Žal, da.

MILIBAND: Že vrsto let ste, če smem tako reči, zvesti svojemu racionalističnemu in agnostičnemu prepričanju.

RUSSEL: Nikoli nisem imel kakega vzroka, da bi to spremenil. Zdi se mi zelo čudno, res zelo čudno, da se ljudje, ko govorijo o religiji, nikoli ne povprašajo, ali prinaša resnico. Ugotavljajo le to, da je koristna. Mislim, da lažniva stvar ne more biti koristna, ker vodi le v zmote. Ko sem bil še deček, sem začel premišljevatí o religiji in sem hotel odkriti, če je kje kak vzrok za domnevo, da govori resnico. Ni me skrbela njena uporabnost, kajti to je nekaj, kar je posledica resnice in ne njen vzrok.

MILIBAND: Torej vas nikoli niso vznemirjali religiozni konflikti in težave ter dvomi?

RUSSEL: Da, kot otroka. Imel sem nekaj težav, ko sem se osvobajal religije, v kateri sem bil vzgojen.

MILIBAND: Mhm... toda od takrat vas Bog ni več vznemirjal?

RUSSEL: Nikoli več. Pravzaprav sem na svoje presenečenje odkril, da sem veliko bolj zadovoljen poslej, kar sem

nehal verjeti v Boga; bolj, kot sem bil prej.

MILIBAND: In od takrat niste nikoli več mislili na Boga?

RUSSEL: Ne, ne. Vendar nočem, da bi mislili, da bom začel pripovedovati svoje anekdote; Bog je seveda ostal domišljajska oseba in kot tak je bil še vedno zelo pomemben. Nekoč sem sanjal, oh ja, tega je zdaj že zelo zelo dolgo: Zgodaj zjutraj je bilo, ko sem zaslísal lahen udarec na zunanja vrata; šel sem dol in tam sem našel Boga, kako me je prišel obiskat. Takoj sem ga spoznal po njegovih podobah, in ker je nekdaj rekel, da Boga dandanes razume kot občutek, se mi je zdel malo zastarel in iz mode; tako sem čutil, da moram biti prijazen z njim in mu ne smem dajati občutka, da je staromoden. In sem korektno klepetal z njim. Imela sva zelo prijeten pogovor in čez nekaj časa, ko se je namenil oditi, je rekel: »No, ali ti lahko s čim pomagam?« Mislim sem, saj je vsemogočen in verjetno lahko marsikaj stori zame, pa sem rekel: »Ali bi mi dali Noetovo barko?« Mislim sem, da bi jo postavil kam v predmestje in pobiral po šest penijev za vstopnino; tako bi zelo obogatel. Njegov obraz pa je postal žalosten in rekel je: »Zelo mi je žal, da ti ne morem ugoditi, a dal sem jo že nekemu prijatelju v Ameriki.«

MILIBAND: Ste to res sanjali?

RUSSEL: To so resnične sanje, da, prav tako, kot sem sanjal.

MILIBAND: In potem niste nikoli več sanjali o Bogu?

RUSSEL: O ja, kdaj pa kdaj še sanjam o Bogu.

MILIBAND: Velikokrat ste rekli, da religija ni bila samo dogmatska, ampak tudi kruta, da je bila kruto breme za človeški duh; ali ni tako?

RUSSEL: Tako je, in to bom ilustriral z zgodbo. Na Škotskem je živel neki duhovnik, ki se je vedno trudil pripraviti svoje farane do tega, da bi se kesali in postali dobri. Toda na žalost moram reči, da je imel zelo malo uspeha. Kljub vsem njegovim pridigam so še naprej grešili, dokler ni neke sobotne noči nekaj sanjal; v nedeljo zjutraj je pomislil: »No, te sanje bodo pa nekaj za mojo pridigo«, kajti sanjal je, da je bil v nebesih, in ko je gledal čez nebeško obzidje, je tam spodaj videl vse svoje farane, ki so se zvižali v hudem trpljenju in govorili: »Oh, Gospod, nismo vedeli, nismo vedeli!« in Gospod jim je v svojem neskončnem usmiljenju odgovoril: »No, pa zdaj veste.«

No, to ilustrira krutost.

MILIBAND: Ljudje večkrat pravijo, da je religija morda res neresnična ali kruta, vendar pa človek rabi vero, od katere živi. Ali odobravate tako mnenje?

RUSSEL: Ne, gotovo da ne, to je popoln nesmisel. Zakaj Kitajci niso imeli nobene religiozne vere od 11. stoletja dalje, pa so vseeno prav dobro živeli in so eden najbolj vedrih narodov na svetu.

MILIBAND: Kaj pa posvetna vera? Ali ljudje potrebujejo posvetno vero, prepričanja, ki se jih držijo?

RUSSEL: Ne, mislim da ljudje vedno govorijo, da so taka prepričanja koristna, vendar pa ni tako; kajti prepričanja postanejo dogmatska, in kakor

hitro postanejo dogmatična, začnejo škoditi.

MILIBAND: Dovolite, da se spet porvneva k vaši vzgoji. Rekli ste, da ste bili vzgojeni v zelo strogem duhu. Kaj pa so starši dolžni dati otrokom?

RUSSEL: Mislim, da je njihova dolžnost, da jim dajo zadosti hrane in toliko izobrazbe, kolikor zmorejo, potem jih pustijo iti po njihovi lastni poti.

MILIBAND: Ali se morajo potruditi, da jih odvrnejo od dejanj, ki niso v skladu s sprejetimi normami?

RUSSEL: Mislim, da se morajo truditi, da jih odvrnejo od krutih dejanj. Mislim, da bi bil sposoben hudo ozmerjati otroka, če bi ga videl, da trga muhi krila, ali če bi ga zalotil pri kaki še večji hudobiji. Edino to.

MILIBAND: Krutost je torej edino, kar bi prepovedali; sicer pa bi želeli svobodo?

RUSSEL: Svobodo z izjemo nekaj izobrazbe, vendar ne dosti več, kot bi si je otrok želel. Mislim, da nekateri otroci radi hodijo v šolo, nekateri pa ne. Ti drugi so v večini in mislim, da bi se otrok moral izobraziti le toliko, kolikor sam želi.

MILIBAND: Zamislite si zdaj človeka, ki živi v svetu, kjer ni ne vojne ne pomanjkanja; in kakšen je tu pomen prave svobode? Kaj je svoboden človek v takem svetu?

RUSSEL: Svoboden človek bi v takem svetu delal tisto, kar bi se mu zdelo najbolj primerno za ohranitev sreče. Vsakršna sreča bi bila nedotakljiva, da le ne bi vsebovala krutosti. Če bi bil zadovoljen s svojim življenjem, bi bil verjetno dobertrtljiv in bi tudi drugim želel dobro. Rad bi videl, da bi se znebili vsega tega množičnega sovraštva. Ta množica na eni strani, ki misli eno, in na drugi strani množica, ki misli drugače, tako da se sovražita med sabo in se bojujeta: to je žalostno, ko pa je pravzaprav jasno, da so oboji v zmoti.

MILIBAND: Kaj pa potem pravite o demonih v notranjosti? Ali obstajajo zli duhovi v človeku?

RUSSEL: O da, seveda so v nekaterih ljudeh. Mislim, da se na primer ne moreš znebiti blaznosti. Mislim, da če imaš še tako dobro državo, bodo še vedno živeli morilski blazneži, in te bo treba krotiti.

MILIBAND: Toda vi ste večkrat govorili o sli po moči ali o domišljavosti kot o bistveni kategoriji. Ali so to ti »zli duhovi«?

RUSSEL: Mislim, da kadar to dvoje postane demonsko, je to navadno treba pripisati kaki stiski, zaradi katere je ta človek trpel, zlasti v mladosti. Če človeka vzgajate zelo zelo tiransko in potem popustite, bo ta človek verjetno imel precej slab značaj.

MILIBAND: Ko je začel delovati Freud, ste bili že odrasli.

RUSSEL: Da.

MILIBAND: Lord Russel, Freud je postal eno izmed pomembnih imen dvajsetega stoletja, eno izmed redkih pomembnih imen tega stoletja. Ali so freudovske ideje vplivale na vas?

RUSSEL: Da, malo že. Mislim pa, da ne v podrobnostih; name je vplivalo prepričanje, da je večina človekovih prepričanj iracionalnih in da so osnovana na iracionalnosti. Včasih pridejo iz strahu pred smrtjo, medtem ko včasih izvirajo iz spolnosti, vendar pa

mislim, da Freud pretirava pomen spolnosti.

MILIBAND: Toda ali ni protislovno to, da poudarjate današnjo iracionalnost in racionalnost bodočnosti? Kje je most med njima?

RUSSEL: Oh, mislim, da je most deloma izobrazba, deloma pa ustvaritev sveta, v katerem ni grozot. Mislim, da če ljudje živijo v grozi, to na njih učinkuje grozno. In ljudje živijo v nenehni grozi, odkar so nehali biti zverji.

MILIBAND: In zdaj pravzaprav živijo v hujši grozi kot v preteklosti.

RUSSEL: Da.

MILIBAND: V nevarnosti jedrskega razdejavanja in tako naprej.

RUSSEL: Pravzaprav ne vem, če je ta groza zdaj hujša, ker se večina praktično ne zaveda jedrske nevarnosti, medtem ko so divje zverji upoštevali; takrat, ko še niso bili zavarovani pred divjimi zvermi, ko so morali ljudje živeti v neprestanem strahu pred njimi, tako kot danes ptiči.

MILIBAND: Kaj pa menite o predelovanju iracionalnosti v tisku in množičnih občilih?

RUSSEL: Da, res, to je zelo slabo, a mislim, da mi, ki se s tem ukvarjamo, morda mislimo, da ima to v ljudski zavesti večji delež, kot ga ima v resnici. Ljudje bi se že znebili tega vpliva, če bi bil večji.

MILIBAND: Lord Russel, v svojem času ste bili priča izredno velikemu napredku znanosti. O tem pravzaprav niti ni treba spraševati, ker je jasno, da je bil ta pozitiven in ploden. Toda ali bi kljub vsemu rekli, da je znanost napredovala v taki smeri, kot bi vi želeli?

RUSSEL: Da, razen glede oborožitve. Znanstveniki, ki so izumili te stvari, ki so zdaj tako uničevalne, niso mislili tako, pravzaprav sploh niso pomislili na orožje. Oni so popolnoma nedolžni. Mislim pa, da se slabih rezultatov znanosti lahko znebimo in obdržimo samo dobre.

MILIBAND: Ali vas presenečajo raziskave vesolja in podobno?

RUSSEL: Niti najmanj. Ne, to se mi zdi dolgočasno. Ne ugaja mi.

MILIBAND: Res ne?

RUSSEL: Ne.

MILIBAND: Zakaj ne, gospod?

RUSSEL: Oh, ne vem, to je neke vrste nespoštljivost do vesolja. Rad mislim na luno, ki je naše skrbi ne vznemirja.

MILIBAND: In Mars in Venera in ...

RUSSEL: Da ... rad mislim, da gredo srečno svojo pot in se ne vznemirjajo zaradi nas.

MILIBAND: Ali tega ne bi označili kot iskanje resnice?

RUSSEL: Oh, ne, ne.

MILIBAND: Žeja po znanju?

RUSSEL: To je ... le fantazija.

MILIBAND: Vendar je vse to resnica; ljudje gradijo vesoljske laboratorije in vesoljski izstrelki so vsi zelo resnični, ma ne?

RUSSEL: Da, da uničili bodo sončni sistem, toda mislim da bo minilo precej časa, preden bodo lahko uničili tudi svet izven našega osončja.

MILIBAND: Pred nekaj leti ste pozivali znanstvenike vseh narodnosti, naj protestirajo proti vojni. Ali še vedno mislite, da znanstvenik kot držav-

ljan ali član naroda lahko spremeni zadeve?

RUSSEL: Da, saj so jih spremenili. Gibanje Pugwash je tak primer. Dosegli so nekatere stvari. Dosegli so na primer sporazum o prepovedi atomskih poskusov.

MILIBAND: Da.

RUSSEL: Gotovo obstaja možnost za tako delovanje.

MILIBAND: Da. Če zdaj pustiva ob strani državno tehnologijo, se nekateri ljudje zelo obotavljajo s hvalo tehničnega in tehnološkega razvoja in hrepenijo po preprostem življenju ali pa se ga spominjajo z domotožjem. Kakšen je vaš odnos do tega?

RUSSEL: Ah, ne, tak odnos se mi ne zdi pameten. Mislim, da kjer znanstvena spoznanja lahko pripomorejo k sreči, jih je treba sprejeti, in večina znanstvenih spoznanj je zmožna ustvarjati srečo. Kolikor je tako, jih je torej treba z veseljem sprejeti.

MILIBAND: Ali nimate slabega mnenja o razvoju znanstvenih in tehnoloških možnosti?

RUSSEL: Oh, ne, kje pa. Mislim, da je tem bolje, več ko je znanosti.

MILIBAND: Toda ne, kakor pravite, vesoljske znanosti?

RUSSEL: Oh da, mislim da je prav dobro imeti vesoljsko znanost. Samo meni slučajno ne ugaja.

MILIBAND: Kaj pa mislite o procesu staranja? Spominjam se, da ste ob svojem osemdesetem rojstnem dnevu rekli nekaj o tem. No, vsa ta leta od ...

RUSSEL: No, da, ves ta čas sem bil zelo star mož, in kot se mi zdi, se nisem dosti spremenil. To je bil konec koncev najsrečnejši čas mojega življenja.

MILIBAND: Res?

RUSSEL: Da. Predvsem zato, ker sem bil srečno poročen.

MILIBAND: Toda ljudje se bojijo starosti, staranja ...

RUSSEL: No, jaz občutim staranje fizično. Zdaj hodim veliko teže po stopnicah kot včasih prej.

MILIBAND: Kaj pa strah pred starostjo?

RUSSEL: To je, mislim, bedasto.

MILIBAND: Res?

RUSSEL: Saj vemo vse življenje, da smo umrljivi, in nima smisla biti prestrašen.

MILIBAND: Toda spoznanje ne pomeni tudi soglasja. Lahko da veš, toda ni treba, da se s tem sprijazniš. Kako to, da ste se tako modro sprijaznili s starostjo?

RUSSEL: No, mislim, da zato, ker imam še dosti dela pred sabo. Mislim, da se ne bi sprijaznil, če ne bi mogel nič delati, toda dokler lahko ...

MILIBAND: Skrivnost je torej z drugimi besedami aktivnost?

RUSSEL: Da, mislim, da je bolje, če ostaneš aktiven. Po Evropi lahko vidite starejše ameriške podjetnike, starejše upokojene podjetnike, ki si s svojimi ženami ogledujejo znamenitosti. Njihove žene te znamenitosti zanimajo, njih pa niti najmanj in so strašno klavrnji, ker ne morejo nič delati. Grozno je, če na stara leta nimaš kaj delati; toda mislim, da je dobro, če lahko ostaneš aktiven.

Še vedno vztrajam pri tem, kar sem pred leti napisal o starosti. Rad bi vam to prebral, ker izraža prav tisto, kar

mislim še zdaj: »Vem, da bom strohnel, ko bom umrl, in da ne bo ostalo od mene nič. Nisem mlad in rad imam življenje, toda zdelo bi se mi nečastno, če bi drgetal od groze ob misli na smrt. Sreča je vendar prava sreča le zato, ker ima svoj konec; tudi misel in ljubezen ne izgubita svoje vrednosti zato, ker nista večna.«

MILIBAND: Res pa je, da si ljudje, ki živijo zelo dolgo, prizadevajo najti nov smisel v Bogu ali v nekakšni veri v posmrtno življenje, ali pa se zelo težko sprizajzajo s pojmom smrti kot z resničnim koncem. Ali z vami ni tako?

RUSSEL: Ne, sploh ne. Ko je bil Shaw zelo star, sem ponavadi rekel: »Prerekanje ga drži pokonci.« In mislim, da prav to tudi mene drži pokonci. Če bi se vsi strinjali z menoj, bi, mislim, že umrl.

MILIBAND: Mislim, da za to ni nevarnosti. Ker se ljudje ne strinjajo z vami, boste še zelo dolgo med nami.

(Po filmu, ki ga je režiral Terry de Lacey).

Telesna kultura in sociologija

1. Telesna kultura¹ kot družbeni fenomen

Kako se kaže neki pojav kot družben, lahko ugotovljamo na podlagi različnih kriterijev in z različnimi metodami in merskimi tehnikami. Prav gotovo pa je odgovor treba iskati predvsem v podatkih o tem:

1. koliko in kako je pojav prisoten v življenju posameznika,
2. koliko in kako je pojav prisoten v življenju družbe.
3. koliko je pojav uniformen in univerzalen,
4. kakšen je vzročni kompleks pojava.

Razne igre, atletske športi, ples, folklor itd., skratka posamezne oblike telesnokulturne dejavnosti, v osnovi katerih je človekova potreba po igri in ustvarjalni gibalni ekspresiji, so kot biološka in psihološka potreba integrirane v človekovo existenco. Kot socialna potreba pa je telesna kultura odvisna od človekove družbene biti, odvisna od norm in vrednot socialne sredine, v kateri se človek kot osebnost formira in v njej živi in katero prav ta družbena bit opredeljuje in omejuje. V procesu socializacije sta tudi človekova potreba po igri in ustvarjalni gibalni ekspresiji dobivali značilna obeležja socialne sredine in družbe, v kateri je posameznik živel. Vsaka doba je imela svoje igre ali pa je istim igram dajala različne pomen. V igrah in športih, s katerimi se ljudje ukvarjajo, se oblikujejo glavni problemi vzdrževanja določene družbe. Zato je razumljivo, da določena družba poudarja potrebo ravno po teh in ne po drugih igrah in športih in po takem in ne drugačnem načinu ukvarjanja z njimi. Vsaka družba daje igram in športom obeležja, ki naj poudarijo njene značilnosti.² Posamezne oblike telesnokulturnih dejavnosti se sicer pojavljajo med 80 skupnimi značilnostmi 3000 kultur, ki jih je analiziral socialni antropolog Murdock. Toda šele analiza vsake družbe posebej nam lahko pokaže, kakšen pomen je imela telesna kultura za posameznika in za družbo, kakšen pomen je imela za posamezne družbene skupine, sloje, razrede in kakšen za institucije, zlasti državo, kakšno mesto in obeležje je imela v posameznih diferenciranih oblikah družbene zavesti: religiji, morali, ideologiji itn.

Pestra je paleta pomenov in ciljev, ki so jih posamezne družbe in ideologije znotraj posameznih družb pripisovale telesni kulturi:

— da ne služi ničemu in samo poneumlja ljudi;

KREŠO PETROVIĆ

— da je ukvarjanje s posameznimi oblikami telesnokulturnih dejavnosti koristno za zdravje, delovne sposobnosti, bojno in obrambno sposobnost;

— da je zgolj za zabavo in razvedrilo;

— da je potrebna za organizacijo in politizacijo množic;

— da odvajajo ljudi od resničnih družbenih problemov;

— da predstavlja povezavo med narodi in državami in afirmacijo držav;

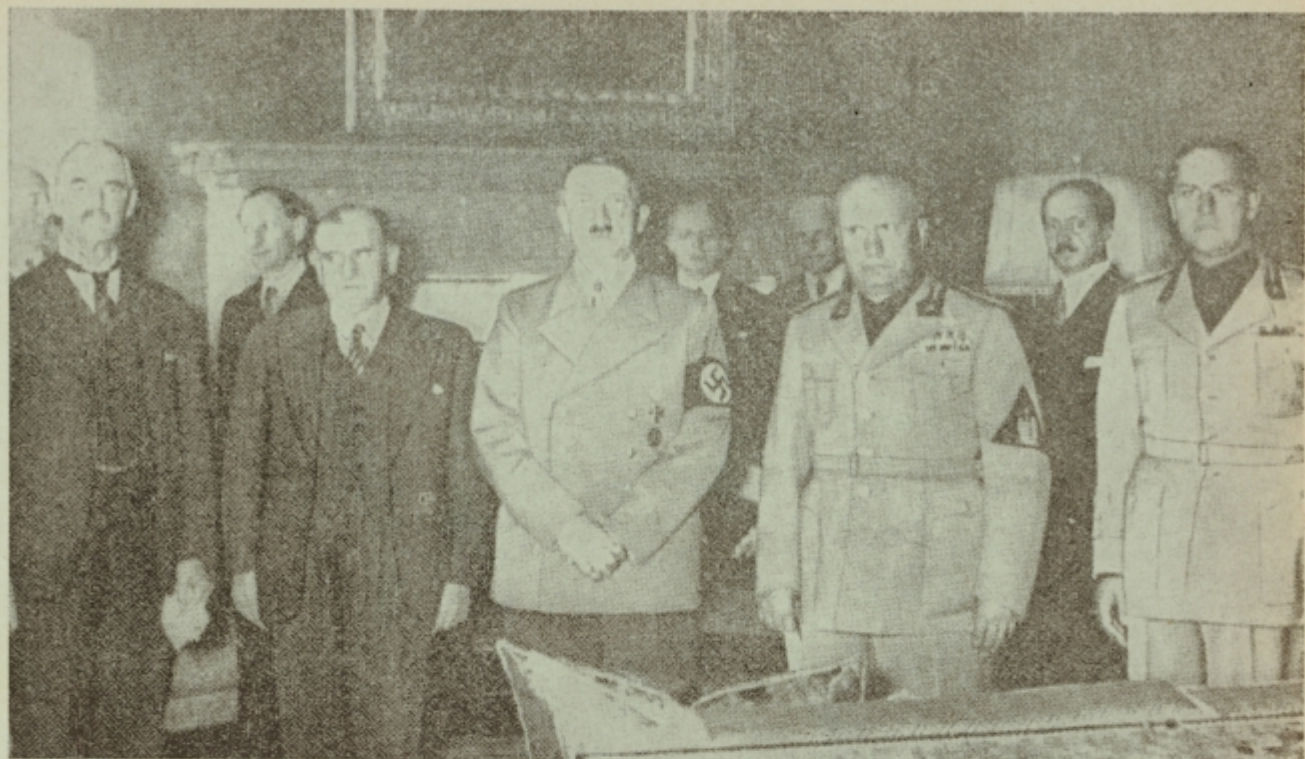
— da je koristno sredstvo za mednarodni prestiž;

— da mora služiti humanizaciji človeka in družbe, razvoju ustvarjalne in svobodne človekove osebnosti itd.

Posamezniki, posamezni sloji, razredi, države, družbe so dajale prednost enim, drugi drugim pomenom telesne kulture.

Skozi vso človeško zgodovino lahko sledimo prisotnosti telesne kulture v življenju posameznika in družb. Podatki o raznih igrah, športih, tekmovanjih, načinu vadbe skozi zgodovinsko projekcijo nam dovoljujejo sklep: v procesu socializacije se človekova potreba za igro in gibalno ustvarjalno ekspresijo kaže v vsaki dobi in družbi v obliki različnih iger, v športih, v naravi tekmovanj, v različnem vrednotenju in pravih teh dejavnosti. Zadovoljujoč te potrebe na način, ki je bil v vsaki teh družb priznan, je posameznik kazal svojo pripadnost konkretni skupini ali družbi, skupina ali družba pa je s tem poudarjala svojo prisotnost v posamezniku.³

Dvajseto stoletje je prav gotovo stoletje eksplozije masovnosti posameznih oblik telesne kulture, zlasti športa. Telesna kultura postaja vsak dan v čedalje večjem številu svojih pojavnih oblik integralni del življenja posameznika in družbe kot celote. To velja zlasti za razvite dežele, nekoliko manj za srednje in manj razvite, kjer zavest o nujnosti telesne vzgoje, športa, rekreacije še ni postala dominantno spoznanje ljudi, čeprav predvsem proizvodni način tudi tu neogibno zahteva drugačen pristop k telesni kulturi v interesu zdravja in normalnejšega razvoja in življenja ljudi samih. Šolska telesna vzgoja postaja neločljivi del vzgojnega procesa, vse večje je število športnih panog, raznih tekmovanj z vse večjim številom udeležencev, športna rekreacija, organizirana in neorganizirana, vključuje vse večji krog ljudi in postaja ne samo modna muha v določenih socialnih okolišjih, temveč način življenja milijonov ljudi. Vrhunski in tako imenovani atraktivni šport osvaja svet, osvaja komunikacijska sredstva, zlasti

ELITA MOČI: ELITA BREZ MOČI (z močjo v nogah)

1938 MÜNCHEN — Možje, ki so odločali o usodi človeštva, so stali v senci mož, ki so v kolesarski dirki okoli Francije merili moči svojih nog. Francosko javnost je bolj zanimalo, kdo je »močnejši« v nogah, kot kdo bo zmagal v borbi za mir. Človek dneva za francoske može in žene ni bil ta ali oni šef države, ki je prevzel na sebe obrambo miru v svetu, ne ta ali oni despot, ki ga je ogrožal. To je bil Dino Bartalli, Italijan, ki je bil na najboljši poti, da postane zmagovalec kolesarske dirke okoli Francije.

televizijo in časopise. Ankete v posameznih državah zahodne Evrope (Francija, Nemčija, Italija), pa tudi pri nas, kažejo izredno popularnost športnih oddaj in športnih časopisov. Npr. od 100 bralcev se jih je v anketi o popu-

larnosti časopisov v Franciji 43 odločilo za športni časopis »L'Equipe«. Od 90 % do 97 % naročnikov v posameznih deželah gleda športne prireditve na televiziji. Športni zvezdniki in poročila o športnih prireditvah večkrat zasenči-

jo pomembne mednarodne dogodke. Poročila z olimpiad, nogometnih in drugih svetovnih prvenstev zavzemajo osrednja mesta v časopisu, radiu, televiziji in često odrinejo dogodke, ki so življenjskega pomena za usodo naro-

1956 — Bojišča Sueza, ruski tanki na ulicah Budimpešte in »vojna« na olimpijskih boriliščih Melbourne so pokazali na grotesknost bakle miru v olimpijski areni. Medtem ko je bila »policajska akcija« v Suez in v Budimpešti daleč od tega, da bi uporabljala »prijateljsko orožje«, pa je bila v avstralski areni »vojna s prijateljskim orožjem« kot je svoj čas nacistični general von Reichenau imenoval šport. Mednarodni tekmovalni šport je postal povsod odkrito ali prikrito orožje propagande in novo sredstvo psihološke vojne. Olimpijski atleti postajajo hote ali nehote, zavestno ali nezavestno vojaki športa, indoktrinirani z koncepcijami nacionalnega, rasnega, blokovskega in ideološkega prestiža. Mednarodni tekmovalni šport je postal arena za spopad ideologij in kaže iste napetosti kot jih vidimo povsod na svetu na popolnoma političnem planu, vse

dov in človeštva.⁴ Veliki športni dogodki (olimpiade, svetovna prvenstva) dajejo vedno opraviti državam, ki jih organizirajo, in tistim, ki se nanje pripravljajo.⁵

Šport postaja čedalje pomembnejše sredstvo mednarodne politike, bodisi s ciljem doseči prijateljstvo in mir v svetu, bodisi kot sredstvo za merjenje sil in prestiža. Športne prireditve in uspehi so včasih pomembno področje konfrontacije med posameznimi državami in kažejo na politično razpoloženje ljudi.⁶

V vseh državah gradijo objekte za vrhunski in množični šport. V »industriji zabave« ima šport pomembno mesto. Tudi industrija športne opreme postaja pomemben dejavnik gospodarstva in s proizvodnimi programi še bolj pomemben element vplivanja na odločitve ljudi o tem, s katerim športom se bodo ukvarjali.

Različne znanosti proučujejo, vsaka s svojega zornega kota, telesno kulturo kot celoto ali pa njene posamezne pojave oblike. Države sprejemajo zakone in resolucije o telesni kulturi, načrtujejo njen nadaljnji razvoj. Telesna kultura (rekreacija) je našla mesto v

statutih delovnih organizacijah in lokalnih skupnostih.

Danes opažamo, da tudi pisatelji in umetniki vseh vrst, zlasti še na področju filma, dajejo športu vse več prostora, čeprav je svoj čas La Fontaine dejal, da je ta snov majhna in neplodna.⁷

Ne da bi se sedaj spuščali in analizo vzrokov ali v vrednotenje vsega, kar se dogaja na področju telesne kulture, dobrega in slabega, bi lahko sklepali:

Telesna kultura je pomebno družbeno in socialno dejstvo, še posebej v našem času. Prisotna je tako v življenju posameznika kot v življenju družbe. V vsakem trenutku družbenega razvoja je odraz družbene dinamike in odnosov; je ustvarjalno delo ljudi, ki se z njo ukvarjajo: njen povratni vpliv preobraža te ljudi same in družbo kot celoto.

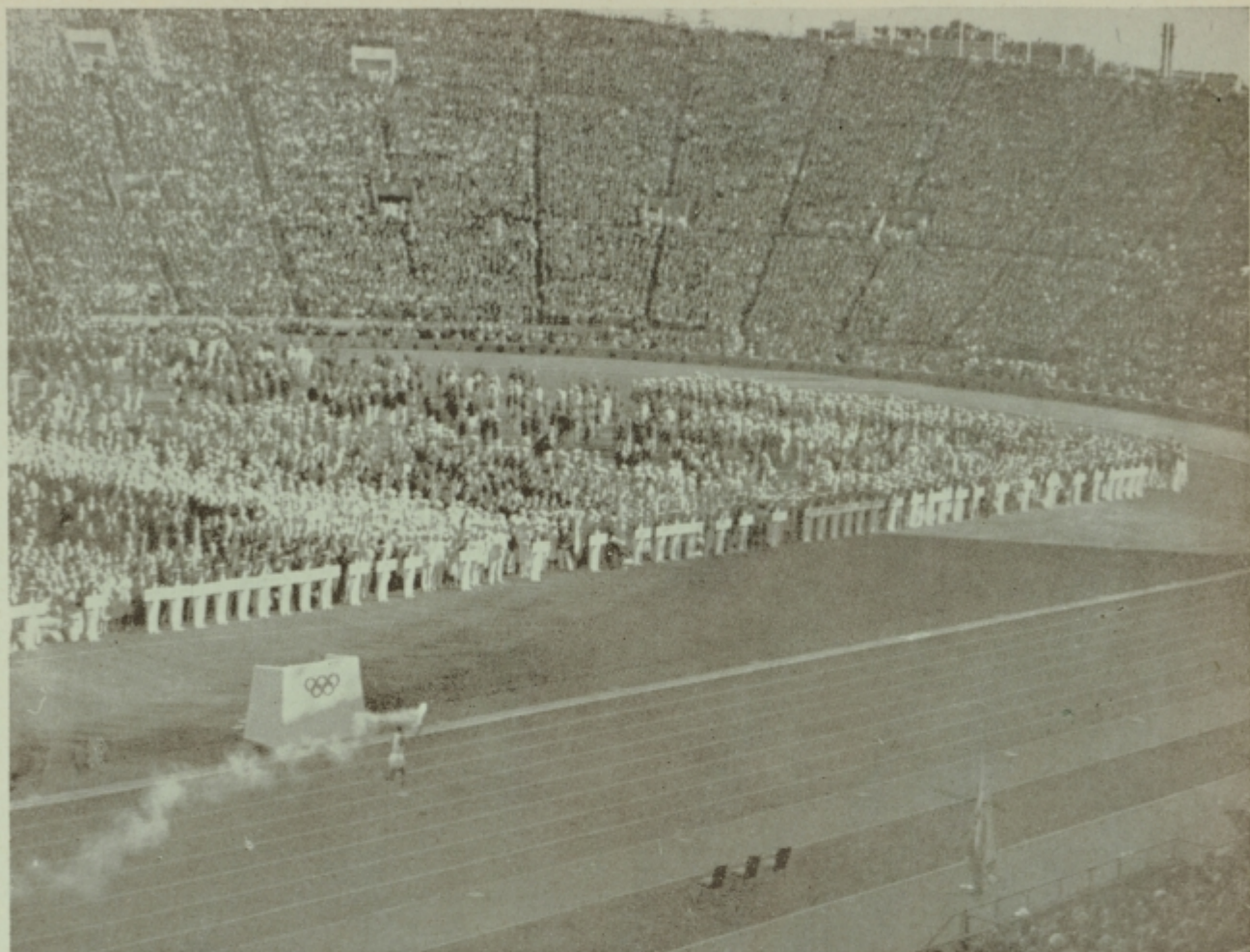
2. Za sociologijo telesne kulture

Nesporno je, kot smo ugotovili že v prejšnjem poglavju, da je telesna kultura še posebej živo prisotna v družbeni situaciji sedanosti, da je v preteklosti in v sedanosti imela posebno vlogo v procesih družbene integracije in deintegracije, da vpliva na formiranje

družbenih vrednot in kulturnih vzorov, da ustvarja svojstvene družbene odnose in vzorce obnašanja, da je torej povezana s številnimi problemi naše dobe.

Vse to zahteva, da na izseku družbene problematike telesne kulture vendarle pridemo od svobodnih »zdravovarumskih« razmišljanj, ki so bila doslej in bodo tudi v bodoče koristna, k sistematičnim analizam s pomočjo preverjenih raziskovalnih metod in tehnik.

Glede na to, da je telesna kultura družbeni fenomen, pomeni njeno proučevanje z vidika sociološke znanosti predvsem proučevanje njenih strukturnih elementov, družbenih odnosov in procesov, skupin in institucij v njihovi interakciji, kakor tudi njen odnos do drugih oblik družbenega življenja. Telesna kultura je v permanentnem prežemanju s odnosu s ekonomsko bazo, tako ali drugače se kaže v pravno politični nadgradnji družbe, kot ima tudi svoj specifični izraz v posameznih oblikah družbene zavesti; religiji, ideologiji, politiki, morali itd. Na vsakega od glavnih struktur elementov globalne družbe: ekonomsko bazo, pravno-politično nadgradnjo in družbeno zavest

manj ima skupnega z uživanjem, ki ga pravi šport nudi posamezniku. Poročevalec z Melbourn je zapisal: »Na tekmah Madžarska : SZ, Jugoslavija : SZ ali SZ : ZDA je šlo za borbo, v kateri noben prijem ni bil prepovedan.

V tem stoletju je šport postal integralni del civilizacije, ki si želi »okusiti kri« dobesedno ali metaforično. In koliko je še nedolžnih romarjev, ki obiskujejo številne športne arene, da bi videli »krotko mladino in trajni mir med narodi«. Ideološka indoktrinacija je dosegla svoj popoln uspeh, vse več je gledalcev, ki si s plačano vstopnico zahtevajo pravico, dati ideološko oceno igre in ki v športni areni tudi sami delujejo v tem smislu.

vpliva telesna kultura na svojevrsten način in obratno. Sociologija telesne kulture¹ je mlada znanstvena disciplina. To ime ne izraža zgolj statusa posebne discipline v sklopu sociologije kot najsplošnejše znanstvene discipline, temveč istočasno označuje tudi sintezo drugih področij sociologije, ter drugih znanosti, ki se po svojem predmetu nahajajo na področju telesne kulture.

Glede na povedano bi si dovolili predložiti sledečo delovno definicijo sociologije telesne kulture:

Sociologija telesne kulture je empirična in teoretična znanost, ki se ukvarja z raziskovanjem in proučevanjem družbenih pojavov, vezanih na telesno kulturo in njeno družbeno funkcijo. To je znanost, ki se ukvarja z raziskovanjem zakonitosti, družbenih odnosov in procesov, ki veljajo za posamezne oblike telesne kulture, kot so telesna vzgoja, šport, športna rekreacija in telesno kulturo kot celoto in vplivajo nanje.

sredstvo organiziranja in politiziranja množic. Z razvojem samoupravljanja prihaja tudi v središče spektra »telesne kulture« človek, njegove potrebe, njegova rast in razvoj v smislu celovite kreativne osebnosti. Tako tudi pojem telesna kultura dinamično menja svojo vsebino. Državno reprezentativni in proizvodno utilitarni interesi so vse bolj v ozadju.

V zapadni literaturi izraza telesne kulture ni. Physical culture pomeni gibanje »body building« znano pri nas pod imenom kulturizem: lepотно oblikovanje moškega telesa. Nemška beseda »Körperkultur« ima samo v DDR podoben pomen kot fizičeskaja kultura. V Zahodni Nemčiji pa pomeni Körperkultur toliko kot Körperpflege, t. j. telesna nega.

Pod pojmom telesna kultura razumemo skupnost družbenih odnosov in procesov ter skupnost družbenih dosežkov na področju nege telesa s sredstvi izobraževanja, vzgoje, higienske in zabavne narave, ki vplivajo na telesni in duhovni razvoj ljudi, razvoj njihovega gibalnega aparata in prilagajanja tega aparata vsestranskim individualnim človeškim potrebam v danih pogojih za razvoj družbenega življenja.

Telesna kultura ima ne samo svojo originalno podlago, temveč se tudi razlikuje po svojevrstnosti sredstev in rezultatov, ki iz tega izhajajo. Telesna kultura torej ni subspecies kulture, temveč samostojni sestavni del sfere kulturnega življenja.

Telesna kultura označuje naravo človeka, ki je kot predmet znanstvenega proučevanja na sečišču prirodoslovnih in družbenih znanosti. Obe veliki veji znanosti pristopata k človeku vsaka na svojstven način s svojstvenim instrumentarijem. Medtem ko beseda telesna kaže na fizikalne in druge naravne zakone, ki vladajo človeškemu organizmu, pa beseda

kultura kaže na celokupnost duhovnih procesov in stvaritev ljudi, ki regulirajo njihova ravnanja. Gre torej za osmišljeno izpopolnjevanje človekove osebnosti. S prehodom na področje kulture posamezne oblike telesne kulture niso več samo telesne aktivnosti v biološkem smislu, temveč postanejo osmišljene družbene dejavnosti.

² Npr. v ZDA poudarjajo, da želijo s športom in drugimi igrami omogočiti mladini, da preizkusi tekmovalne vloge, da pa se pri tem ne izpostavi neprijetnostim, ki jih doživljajo odrasle osebe v svoji težnji za dosego uspeha v tekmovanju vsakdanjega življenja. Torej gre za to, da prek športa, telesne vzgoje pripravijo mladega človeka na tekmovanje kot temeljno značilnost načina družbenega življenja. Takšen je torej okvir telesne kulture in eden njenih namenov v ZDA. deželci, kjer je afirmacija posameznika s pomočjo tekmovanja dominantna kultura.

Zuni Indijanci igrajo sicer nogomet, toda ne štejejo golov, ker je biti boljši in zmagati sramotno: bistvo nogometa vidijo v igri, igranju.

³ V procesu socializacije kot procesu nastajanja človekove osebnosti na podlagi njegovega vključevanja v družbene skupine in vzpostavljanja družbenih stikov je posameznik zavedno ali nezavedno učil jezika, običajev, navad, iger, pridobiva znanje in spretnosti, prevzema različna stališča o dobrem in slabem, pravilnem in nepravilnem itd. V procesu socializacije so skoraj vse biološke potrebe, ki so conditio sine qua non samoohranitve posameznika (npr. potreba po hrani) dobile svoje socializirane oblike zadovoljitve. Lahko rečemo, da so razne igre, športi itd. socializirane oblike potrebe po igri, gibalno ustvarjalni izraznosti itd. Primarne po-

¹ Pri nas se je ta sporni termin udomačil pod vplivom sovjetskega »fizičeskaja kultura« in ima v začetku podobno vsebino; pomeni istočasno telesnokulturno gibanje in

trebe po pravilu služijo za zadovoljevanje sekundarnih »višjih« potreb: potreba po gibanju, igri, izboljšanju telesne zmogljivosti itd., zadovoljena npr. v športnem društvu, predstavlja istočasno zadovoljevanje družabnosti, tovarišva. Posamezna skupina (klub) ali družba kot celota poskuša z določenimi načini zadovoljevanja določene potrebe (npr. v telesni kulturi: pravila igre, morala športnega obnašanja, pravila medsebojnih odnosov ipd.) potrjevati svojo prisotnost v individualnem obnašanju. Na drugi strani pa skuša človek s tem da se drži priznanih pravil obnašanja ali načina zadovoljevanja svojih potreb, pokazati svojo pripadnost skupini. Tako bi lahko rekli, da s pomočjo človekovih potreb skupina kot tudi družba potrjuje sama sebe: z gestami, hojo, govorom, načinom oblačenja, podobnim vrednotenjem stvari in pojavov itd. Ljudje kažejo svojo pripadnost neki skupini, družbi. V športu so taki pojavi še posebej vidni: klubske barve, zastava, značke, pesmi, določen vzorec obnašanja itn.

⁴ Tako opisuje Georges Magnane (Sociologie du sport) kako je kolesarska dirka okoli Francije leta 1938 zasedila v Franciji dogodke na Münchenskem sestanku (Hitler, Mussolini, Chamberlain, Daladier), ki je na najmračnejši način napovedoval drugo svetovno vojno: »O čem se govori — so pisali novinarji — v začetku avgusta v malih kavarnah ob cestah, kjer vrelo sonce sili turiste in potnike, da pijejo vrčke piva? O dirki okoli Francije... Človek dneva za francoske može in žene ni bil ta ali oni šef države, ki je prevzel na sebe obrambo miru v svetu, ne nekdo drugi, ki ga je ogrožal. To je bil Gino Bartalil, Italijan, ki je bil na najboljši poti, da postane zmagovalc kolesarske dirke okoli Francije...«

⁵ Jules Romains (francoski politik) je leta 1936 na neki konferenci miru svoje poslušalce zaradi strahu pred bližnjo vojno, čes da Nemci v tem trenutku mislijo samo na uspeh olimpijskih iger, ki so jih takrat organizirali. Podobno argumentacijo je bilo možno zaslediti v svetovnem tisku leta 1956, nekaj mesecev pred olimpiado v Melbournu, samo da se je argumentacija tokrat nanašala na Sovjetsko zvezo zaradi dogodkov na Madžarskem.

⁶ Npr. Čehi na raznih tekmovalnih prti Sovjetski zvezi (zlasti v hokeju) v »predzadnjem« času.

Vladimir Dedijer (Izgubljeni boj J. V. Stalina) opisuje dogodke s srečanj jugoslovanske in sovjetske nogometne reprezentance in reagiranje ljudi v Jugoslaviji, reagiranje Stalina in svetovnega tiska: »V normalnih političnih razmerah bi bila to navadna nogometna tekma, toda zaradi spopada med ZSSR in Jugoslavijo, ki je prav takrat dosegel vrhunec, je to športno srečanje 22 mladih igralcev, ki se podjajo za žogo, pritegnilo pozornost najširše javnosti v Jugoslaviji. celo tistih ljudi, ki mislijo, da je nogomet prava nadloga in da samo poneumlja ljudi.

O tem, kako so to nogometno tekmo sprejeli v Sovjetski zvezi, ni avtentičnih pričevanj razen kratkih novic, ki so prispеле šele pozneje. Toda dramatični konec te tekme je še bolj dvignil temperaturo v Jugoslaviji... (Jugoslovani so vodili s 5:1, Sovjeti pa so izenačili na 5:5, op. K. P.).

Potek tekme so prenašale radijske postaje in ljudje, ki so bili v Beogradu, a tudi v drugih mestih, trdijo, da je bila skoraj vsa dežela pri radijskih sprejemnikih...

... Ko so Rusi začeli zabijati gol za golom, mi je resna oseba povedala, da je direktor neke naše radijske postaje tako izgubil glavo, da je po telefonu naročil našemu napovedovalcu v Tampere: »Kriči, da so Rusi grobi, da delajo prekrške, da sodnik navija zanje, sicer ljudstvo ne bo razumelo, zakaj izgubljam...«

... Dva dni pozneje, v torek, 22. julija, je bila spet odigrana tekma, spet v finskiem mestu Tampere. To pot so bili naši nogometiški bolj zbrani. Čeprav so Rusi prvi zabili gol, so naši izenačili in prišli v prvem polčasu v vodstvo z 2:1. Potem je prišel še tretji gol, avtogol ruske obrambe. Rusi niso zmogli prejšnjega finiša in tako so izpadli iz nogometnega olimpijskega turnirja.

V Beogradu, Zagrebu, Splitu in v vseh večjih krajih so bile manifestacije po nogometni zmagi nad Sovjetsko zvezo...

Nogometna tekma med Jugoslavijo in ZSSR v Tampereju mora priti v vse zgodovine našega spopada z Informbirojem. Če človek ljubi nogomet ali ne, je dejstvo, da je ta športni dogodek razveljal Jugoslavijo bolj kot karikoli...

⁷ Navajamo le nekaj pisateljev in umetnikov, ki so obravnavali temo »šport in igre«: Giraudoux, Obey, Paul Valery, Tristan Bernard, Coleste, Piertotti, Hemingway, in pri nas: Milan Pogačnik, Anton Ingolič, Drago Ulaga itd.

Finale nogometnega pokala

MARJAN ROŽANC

Pred dobrim mesecem me je sekretar N. K. Olimpija Peter Žagar — očitno še pod močnim vtisom pravkar minule tekme za angleški nogometni pokal med F. C. Chelsea in F. C. Leeds United — povabil na sestanek organizacijskega odbora finalne tekme za jugoslovanski nogometni pokal na ljubljanskem Centralnem stadionu. Priznati moram, da sem se vabila prestrašil, saj sem kar takoj zaslutil velikopotezen namen, da bi organizirali na ljubljanskem stadionu kopijo veličastnega spektakla, ki smo mu bili priča na Wembleyu, skratka namen, da bi v Ljubljano čim bolj umetelno presadili nekaj, kar presaditi kratko malo ni mogoče. Tako voljo je navsezadnje izražal tudi uvodnik v ljubljanskem Delu, ki je glorificiral angleški finale v njegovem športnem in družbenem pomenu, seveda ne brez grenkih aluzij na naše, jugoslovanske razmere. K sreči do sestanka organizacijskega odbora ni prišlo. In k sreči je bil ljubljanski finale jugoslovanskega nogometnega pokala pač tak, kakršen je v naših razmerah mogoč, tekma več med ljubljansko Olimpijo in beograjsko Crveno zvezdo, ki se nam je ni treba sramovati samo zaradi tega, ker so jo organizatorji pripravili brez pretenzij, da bi morala biti po vsej sili »angleška«.

Toda zdaj se mi le zastavlja vprašanje, kakšne so pravzaprav te nepremostljive razlike med Ljubljano in Londonom, med Slovenci in Angleži, med jugoslovanskim in angleškim nogometnim finalom in — ne nazadnje — med Olimpijo in Crveno zvezdo na eni ter F. C. Chelsea in F. C. Leeds United na drugi strani. In v prvi vrsti moram ugotoviti, da je finalna tekma za angleški nogometni pokal pač prostodu-

šen in agresiven izraz nacionalizma, skrbno pripravljena kulminacija bojevitosti, telesnih in duhovnih moči, vzdržljivosti in plemenitosti velikega Naroda. In da sta obe nasprotujoči si in na videz tako sovražno razpoloženi moštvi, ki se vsako leto spoprimita na Wembleyu do iztrebitve, v svojem neusmiljenem zoprvanju že posvečeni, združeni v reprezentiranju ene same volje in moči, volje in moči enovitega Naroda kot največje oblike kolektivne moči in uspešnosti. Kaj takega v Jugoslaviji seveda ni mogoče, vsaj ne na tekmi med Olimpijo in Crveno zvezdo. Jugoslovanski finale, ki bi bil vsaj približno podoben angleškemu, bi bil mogoč samo pod istimi pogoji in nameni, se pravi kvečjemu kot hrvatski finale, tekma med Dinamom in Hajdukom, ali kot srbski finale, tekma med Partizanom in Crveno zvezdo, ali kot slovenski finale, tekma med Olimpijo in Mariborom. V vsakem drugačnem primeru si stojijo nasproti preveč nasprotujoče si in izključujoče se moči, je tekma preveč tekma in ne praznik, v katerem se nasprotujoče si moči zlivajo v eno samo in vseobvladujočo moč.

Tu pa smo že pri bistvenih razlikah. V Angliji živi očitno in povsem pristočno nekaj, česar pri nas sploh ni in ni nikoli bilo, vsaj ne v tako samoumevni in agresivni vsebini. Nad nami kot posamezniki in pripadniki tega ali onega malega naroda je nekakšna sramežljivost, nekakšna zadržanost in nekakšna nemoč, ki nam ne dovoli, da bi se v svoji samovolji do kraja razgallili. Naš svet pod težo realnih možnosti obvladujejo vrednote, v okviru katerih mora moralistično živeti ne samo nacionalizem, ampak tudi šport. In morala — naj jo še tako občutimo kot

F. C. Chelsea: John Dempsey, Alan Birchenall, Marvin Hinton, Ron Harris, Peter Osgood, Peter Bonetti, Tommy Hughes, Ian Hutchinson, Stewart Houston, Alan Hudson, Edie McCreadie, John Hollins, Bobby Tambling, Peter Houseman, Tommy Baldwin, Charlie Cooke, Joe Fascione, John Boyle

južno sadje

vzdržuje

vaše

moči, ki jih

GRA
GRAPEFRUIT

potrebujete

pri vsakdanjih

in

izrednih

telesnih

in

umskih

naporih; za

mladost,

šport,

rekreacijo,

svežino,

zdravje -

SLOVENIJA SADJE

IZVOZNO-UVOZNO
PODJETJE
LJUBLJANA,
MIKLOŠIČEVA 10/19

A ANANAS
NANA
NA ANANAS
ANANA
NA

samoblokado — je resničnejša, stvarnejša od same stvarnosti. Zato se namesto prostodušne bojevitosti poslužujemo na igrišču vseh mogočih sleparij. Zato se nogometna tekma pri nas namesto v znamenju nebrzdane ekspanzije tega ali onega moštva igra v znamenju posvečenih vrednot, ki po eni strani prikrivajo in dušijo stvarne apetite, po drugi strani pa nogometni tekmi dajejo edini, povsem svojstven pomen in resničnost.

Telesna kultura in šport imata pri nas družbeno opravičilo le, kolikor sta rekreacija, kolikor sta človeku v pomoč, da bi lažje proizvajal in harmoničneje, kulturneje živel. Resnični človek je namreč doma v proizvodnji in kulturi in vseh tistih oblikah združevanja in družbenega življenja, ki ustrezajo nekoliko zastarcelemu, sramežljivemu in plašnemu vzoru Naroda kot skupne Moči. Kolikor postaja šport sam sebi namen in v sebi samem zakrožen svet ekspanzije, je že izraz samovolje in je nekaj grešnega, izzivajočega, nevarnega, kar bi nas utegnilo pogubiti. V razvitejših družbah in pri močnejših narodih pa je očitno, da je človek povsod, kjer živi, naj bo to v gospodarskem, kulturnem ali športnem življenju, prisoten na celovit način, in to predvsem kot ekspanzija. Zato so vsa področja človekovega življenja enakovredna. Zato je tudi finale angleškega nogometnega pokala dogodek, ki je enakovreden vsem drugim dogodkom, političnim, gospodarskim in kulturnim, in zato sta tudi nogometna kluba, ki nastopata na Wembleyu, enakovredna vsem drugim družbenim organizacijam. S svojo dejavnostjo nista v službi česa pomembnejšega od njiju samih. V svojem okrilju združujeta interese različnih ljudi v skupni interes, ki je hkrati interes med interesi. Nič ni večjega in pomembnejšega od F. C. Chelsea.

Naš vrednostni svet pa nam razkriva še druge bistvene razlike. Ta vrednostni svet ni namreč nikakršen imaginarni svet, svet čiste domišljije in transcendence, temveč le svet vrednot, ki nekje drugje že obstajajo kot stvarnost in ki si jih želimo mi — manj razviti narodi — doseči, skratka le svet zavrtih, kulturniških želja po moči in ugledu. Angleški nogometni klub povezuje tisoče ljudi v njihovi potrebi po združenju, učinkoviti ekspanziji, jugoslovanski nogometni klub pa je le pobožna želja, da bi to postal. Angleški nogometni zvezda, ki ustvarja vedenje in okus tisočev, jugoslovanski nogometni zvezda, ki ustvarja vedenje in okus tisočev, jugoslovanski nogometni zvezdnik, še preden je po svoji igralski sposobnosti in družbenem pomenu postal zares zvezda. Angleški nogometni zvezdnik, še preden je po svoji igralski sposobnosti in družbenem pomenu postal zares zvezdnik, ne da bi sploh kdaj postal delavec in obrtnik, šele potem zvezda, jugoslovanski nogometni zvezdnik, ne da bi sploh kdaj postal delavec in mojster svoje obrti. To pa se seveda pozna tudi pri igri. Angleški nogometni zvezdnik stopi na igrišče kot delavec, neobremenjen s kakršnimi koli pred eksistentnimi vrednotami, in šele po za slugi njegovega vestnega dela in temeljitega poznavanja obrti se mu kdaj pa kdaj posreči poteza, ki spominja na umetnost. Jugoslovanski nogometni zvezdnik stopi na igrišče kot delavec, neobremenjen s kakršnimi koli pred eksistentnimi vrednotami, in šele po za slugi njegovega vestnega dela in temeljitega poznavanja obrti se mu kdaj pa kdaj posreči poteza, ki spominja na umetnost. Jugoslovanski nogometni zvezdnik stopi na igrišče kot delavec, neobremenjen s kakršnimi koli pred eksistentnimi vrednotami, in šele po za slugi njegovega vestnega dela in temeljitega poznavanja obrti se mu kdaj pa kdaj posreči poteza, ki spominja na umetnost. Jugoslovanski nogometni zvezdnik stopi na igrišče kot delavec, neobremenjen s kakršnimi koli pred eksistentnimi vrednotami, in šele po za slugi njegovega vestnega dela in temeljitega poznavanja obrti se mu kdaj pa kdaj posreči poteza, ki spominja na umetnost.

pri čemer pozablja na delo in zakone obrti, ki pa so — tako vsaj kaže — prvi pogoj vsega umetniškega.

Ta vrednostni svet, ki je dejansko svet zunaj stvarnosti ali na obodu stvarnosti, pa ima seveda še drugačne posledice. Samo v tem svetu je namreč mogoča delitev dela na resno in neresno področje, na človekovo prisotnost in odsotnost, na ustvarjalce in pasivne ljudi, na igralce in gledalce, pri čemer so seveda gledalci izključeni iz sveta, postavljeni v sramotno vlogo pasivnežev. V tem svetu pa kajpak tudi igralec ne more biti več igralec in tekma ne more biti več tekma, še manj pa združitev razkropljenih moči v eno samo Moč in razkropljene volje v eno samo, vseobvladujočo Voljo. Za to je potreben stvaren svet, v katerem je človek povsod enako pričujoč, povsod sredi stvarnosti in povsod enako resničen, v katerem ni igralcev in gledalcev, ampak so samo ljudje, ki so vsi enako pomembni in enako odločujoči. Samo pod temi pogoji je nogometna tekma sploh mogoča, je mogoč angleški finale in je mogoče vse tisto, kar nam vsako leto prikazujejo televizijske kamere z londonskega Wembleya.

Peto nadstropje trinadstropne hiše

7.

Bil je dan žalosti. In bil je dan pesništva. Miškinu so prihajali na um razni verzi kot »kaj pa je tebe treba bilo« in »oča so kleli, topli me«, pa napevi kot tisti »TI RA RA RAM PA PAM PA TI RARA TI PAM PA PAM PAM«, ki ga je slišal v nekem žalostnem filmu z mističnim in grozovitim koncem v neki katedrali in kjer so bili vsi v belem. Najprej je sedel na stranišču in ga je zeblo in Fič je že večkrat hotel vdreti k njemu, češ da noben Slovan... Bral je svoje priljubljene male oglase in brundal. — Nisem še videl takšnega razvajenca, je pihal Fič, — bere na stranišču! — Ti ra ra ram pa pam... — Svinja, preveč žreš, potem pa toliko časa porabiš za izločanje... — Hej, hej, poslušaj... Fič je prilepil obraz k vratom, vendar mu je skozi neko špranjo tako močno zadihalo, da se je takoj obrnil proti oknu. — Samska, bogato razvita ženska tridesetih let s svojim stanovanjem išče primernega prijatelja za krajše izlete in morda tudi kaj več. Interesenti naj se v čistemu perilu zgrasijo na naslov Na Loki 15. Predsodke naj pustijo doma. — Ah, to je življenje! je sladko zajavkal Fič. Potem se je slišalo značilno šumenje in šelestenje. Pojavil se je Miškin. — Ta oglas me je pretresel, je rekel ves bled, — zdaj vem, kaj zapuščam. — Buci buci, ga je pobožal Fič, nato pa ga je jezno pahnil proč, mu iztrgal časopis in planil v stranišče. Miškin je stal pri oknu, ki je prikazovalo pogumno, moško, svobodno in vznemirljivo življenje. — O ti svinja, je klical Fič, — kar megla je notri. — Saj nimaš čistega perila, nikar ne sanjaj, je odgovoril Miškin in se začel ogledovati v romboidnem kosu bivšega ogledala, ki ga je nekoč Fič ukradel iz neke gostilne. Nato si je popravil zamaščeni metuljček, sposojen v Sentjacobskem gledališču, skušal naravnati ovratnik sivo zelene srajce, ki si jo je sposodil pri čiki Jovici, in se pogladil po črnem fraku, ki je nekoč služil Fičevemu stricu, ki je bil pogrebnik. Iz Fičeve kabine je bilo slišati samo -Ck, ck, kar je pomenilo cmokanje in naslado nad razburljivim berilom. — Markiz de Sade, pošast, monstrum, brezverec, je očital Miškin. — Pojdi in se oženi! Ta klic je Miškina pognal na delo.

Življenje s Fičem je bilo sicer razburljivo, včasih pa kar preveč naporno, in pogosto si je zaželel svoje stare sobe; vendar je petdeset tisoč, ki jih je zanjo dobival, bilo več vredno. Fičeva soba je imela kup zanimivih lastnosti. Ena od njih je bila ta, da v njej zmrzneš, če se ne giblješ, in če se hočeš umiti, moraš razbiti led v umivalniku. Toda to ni bilo tako strašno, ker je trajalo samo kake tri mesece v letu in ti trije meseci še niso nastopili. Sploh pa se nobeden od njiju ni nikdar umival.

Zakaj se je pravzaprav Miškin tako čudno oblekel? Vse skupaj je bilo rezultat ene same noči v ožjem smislu in spleta norih dogodkov, ki so se zgodili v nekaj zadnjih mesecih Miškinovega življenja, v širšem smislu. Delno so bile krive žabe, ki so pocrkale, ko je šla Vasiljka na ginekološki pregled, in s svojo smrtjo oznanile novo življenje, ki je zaregalo v njenem telesu. Delno je k temu prispeval njen nevarni ded, ki je s pištolo iz turških vojn osmodil Miškino čop las, da bi mu pokazal, kako mu ni do šale, če gre za njegovo vnukinjo oziroma pol-vnukinjo. Seveda je krivo tudi pomanjkanje denarja, ki je povzročilo, da sta bila Miškin in Vasiljka kontracepcijsko neopremljena. — Ti ra rarampam pam pa pam, pa pam, — je še naprej brundal Miškin napev poročne koračnice in ugibal, kdo je napisal to zoprn popevko. Ali je bil ta zlikovec Donizzetti ali Mendelsson? Ali je bil Gallus, ta domači petelin? Brcnil

DIMITRIJ RUPELE

MATE DOLENC

je miš, ki mu je hotela odvezati vezalke na čevlju, da je v loku zletela v umivalnik. — Mojstrski strel, — je rekel Fič, — Bečejac se pred tabo skrje. — Miš je skočila iz umivalnika skozi papirnato steno v prostor zraven Fičeve sobe. — Torej odhajaš, — je zlobno rekel Fič. — Upam, da mi bo uspelo iz tega cirkusa napraviti vsaj orgijo, — je odgovoril Miškin. Pomisli je na Jurko. Da, z Jurko sta se končno spoznala. Stala sta pred semaforom v Šubičevi ulici in čakala, da se prižge zelena luč za pešce. Tedaj je Jurka opazila, da ima smešni mladenič na hrbtu prilepljen listek z napisom »impotentne«. Začela se je hihitati. — Zakaj se hihitate? je vprašal Miškin, ki se je počutil neprijetno, ker ni vedel, za kaj gre. — Saj se ne vam, je rekla Jurka in se hihitala. — Komu pa? je strogo rekel Miškin. Takale pubertetnica me pa že ne bo, si je mislil. — Listku, ki ga imate na hrbtu. — O kakšnem listku govorite? je rekel Miškin jezno. — Ali vam je vseeno kaj ljudje govorijo za vašim hrbtom? je rekla Jurka. — Baš me boli, je rekel Miškin. — Ali vam je vseeno, kaj DELAJO za vašim hrbtom? — Vseeno mi je. Ne brigam se za druge ljudi, je zamahnil Miškin z roko. — Kaj pa resnica? Hočete zvedeti resnico? — Briga me samo resnica o meni samem. — In če je ta resnica napisana na vašem hrbtu? — Na mojem hrbtu je samo suknič, se je uprl Miškin. Ni imel pojma, da mu je Abarth nalepil na hrbet listek. — Torej javno razgrinjate resnico o sebi? je silila pubertetnica. — Nikakor ne. Svojo resnico imam le zase. — Ne bi rekla, se je zasmejela Jurka in strgala listek z Miškinovega hrba ter mu ga pomolila pod nos. Miškin je zardel. — Pozivam vas, mlada dama, da se udeležite dokazilnega procesa, da je beseda na pričujočem kosu papirja lažna. — Prvič, se še ne udeležujem takšnih dokazilnih procesov, je rekla mladoletnica z zelo seksi glaskom, — drugič pa nimam časa, ker imam zmenek z neko miško. — Kakšno miško? je vprašal Miškin. — Z Mikimiško. — Kje pa je ta zmenek? — Ta zmenek je pred Pošto in moram pohiteti, da ga ne zamudim. Moja sestrična mi bo tam predstavila nekega Mikimiškina. — Potem imam isto pot. Tam sem namreč zmenjen z vašo sestrično, da mi predstaviti vas. — O, torej si ti Miškin? — Jaz sem ta, je rekel Miškin in se izprsil kot mlad petelin. — Jaz pa sem Jurka. Podala sta si roki. Miškin je hotel Jurkino roko obdržati, a Jurka je rekla, »naj ji posodi njeno roko nazaj.« — Predlagam, da sploh ne greva k Pošti srečat tvoje sestrične, ker je zdaj nepotrebna, je rekel Miškin. — Sprejemem. — Predlagam, da greva v Tivoli in na Rožnik in se malo pomeniva o dokazih... — Saj ni treba. Zdad ti že verjamem, da na listku ni bila resnica. Najbrž ti jo je zagodel kak moj bratranec. — Se dobro, da ne stanujem več v hiši nasproti tvojih bratrancev. Če bi še živel tam, bi bili že vsi mrtvi in ostrizeni.

Jurka je bila mlada in sočna in blazno seksi, on pa se mora poročiti z Vasiljko! Miškin se je počutil, kot da je za vse večne čase kastriran. Hitel je proti Magistratu in še dolgo slišal za sabo Fičev gromozanski smeh. Fič seveda takrat še ni vedel, da bo v resnici ON poročen prej kot Miškin. Ko je prišel Miškin na Magistrat, so bili že vsi svatje zbrani, in takoj so ga predstavili Vasiljkinemu očetu, ki je zaradi poroke priletel s Havajev. Mame ni bilo, ker je na Havajih našla nekega Joshuo, se ločila od veleposlanika in odpotovala v Hong Kong. Veleposlanik je znal samo havajsko in angleško, edino »kranjska klobasa« je znal reči, ker je to ime prebral v neki havajski kuharski knjigi, kjer je bila predstavljena kot »jed zaostalega Orienta«.

Tudi imena svoje hčerke se ni spomnil, zato je uporabljal ime Gvendolin, kadar je imel v mislih Vasiljko.

Zdaj so prišle tudi priče, Vasiljke pa ni bilo od nikoder. Jurkin oče, ki je bil podsekretar ali sekretar ali nekaj podobnega in naj bi imel govor (kot predstavnik oblasti), se je jezno obračal proč in mrmral, da »ne ve, kaj ga je prignalo na to poroko« in da »bi on že dal tem zmešanim pobalinskim sorodnikom«. Minila je ura in začeli so zapirati poročni urad, Vasiljke pa ni bilo. Zato je šla družba kositi brez neveste, ženin pa se je osramočeno na skrivaj odplazil in vlekkel za sabo po tleh svoj poteptani ponos. Vedno je moški tisti, ki ne pride na poroko, njemu, prav NJEMU, pa se mora zgoditi, da mu nevesta uide. Le kje se ga je spet našla? Dobro sem kaznovan, si je mislil, ta me pa je, ta.

Boris pa je imel, nasprotno od Miškina, dober dan. Vasiljka ga je namreč obiskala in to prav tisti čas, ko bi morala biti na svoji poroki. Boris sicer ni znal ceniti svoje sreče, pravzaprav je ni opazil. Ne, sploh ni mogel verjeti, da ga je doletela sreča, in je zato še kar naprej gledal žalostno kot zapuščeno tele. Boris je bil kuhinja težkih misli, parni kotel, v katerem brbotajo in vrejo pesimistične ideje, Boris je bil grizalo. Če bi bilo njegovo mozganje fizična sila, bi bil znotraj že ves obgrizen. V vse je verjel, celo v ljudi, samo v svojo življenjsko srečo ne. Da, znal si je zelo lepo slikati sebe kot Vasiljkinega moža, diplomiranega kemika, s kopico majhnih otrok, samih kemikov, toda če bi bil postavljen pred dejstvo, da se vse uresniči, bi omagal in odstopil.

»Ne morem se poročiti z Miškinom,« je rekla Vasiljka. »In kaj zdaj?« je rekel Boris. »Zdaj ostanem pri tebi. Samo tebe imam rada.« »Mhm,« je rekel Boris, »in zakaj me imaš nenadoma rada?« »Zakaj pa te ne bi imela?« je rekla. »Ne vem. Tako nenadoma. Kar s poroke pa k meni.« »Kaj pa ti je danes?« se je začudila Vasiljka, ker ji Boris ni od sreče padel k nogam. »Danes je z menoj kot običajno. Mislim pa, da je bil moj običajni danes namenjen tebi kot tvoj odločilni danes in da je danes odločilni danes.« »Danes je res odločilni danes,« je rekla Vasiljka, čeprav Borisa ni razumela, »včeraj je bil začetek sveta, danes pa je konec sveta.« Vzela je robček iz torbice in planila v jok, Boris pa je začel mrzlično listati knjigo Potek trigonometričnih funkcij ostrih kotov pod drobnogledom. Vasiljka je čedalje glasneje tulila, Boris pa je po nesreči iztrgal iz knjige deset strani in skušaj z njimi zamašiti luknjo v zidu. Hotel je položiti roko Vasiljki na name, a se je ob tej misli zastudil sam sebi; nič telesnega pred diplomom! V Anteni je bil namreč odgovor na njegovo vprašanje v rubriki Zaupaj mi, kjer je pisalo, da je čisto zdrav moški in naj se ničesar ne sramuje, da pa je pametno pačakati s spolnimi odnosi, dokler človek še ni čustveno in ekonomsko zrel. Kar se tiče tiščanja hlač, je značilno, da se pojavi ob pogledu na erotične scene ali ob dotiku z oseba drugega spola. Zato se Boris Vasiljke ni dotaknil. Ko se je zjokala, je odšla z besedami: »Si in boš ostal večer tepec.«

Miškin je svoj poročni dan preživel v najgloblji depresiji. Imel je konflikt z vratarjem v stavbi, kjer je delal njegov oče, ker ga ni spustil v dvigalo. Ko je hotel pritisniti na gumb, ga je vratar krcnil po prstih in sam pritisnil na gumb. Ko je dvigalo prišlo, je Miškin odprl vrata, vratar pa se je zrinil predenj in mu zaprl vrata pred nosom. Miškin je malo počakal in spet pritisnil na gumb. Dvigalo je prišlo dol, ampak v njem je stal vratar in zelo jezno požugal z roko: »Če vas še enkrat vidim v tej hiši, bom javil policiji,« je rekel. »Ampak zakaj?« se je branil Miškin. »Sami veste, zakaj,« je rekel vratar pomenljivo, »bomo že odkrili, za kaj gre.« Potem je končno odšel, ker je neki avtomobil skušal parkirati na mestu, ki je bilo rezervirano za direktorja. Miškin je hotel spet vstopiti v dvigalo, a se je zaletel v starega moža, ki je bil ves objokan. Mož ni odšel, ampak je žalostno obstal ob vratih dvigala. »Hočete iti zraven?« je prijazno vprašal Miškin. »Ah, nikar,« je odgovoril sivi starec. Miškin se je odpeljal v deveto nadstropje, kjer je imel njegov oče pisarno. Hotel ga je prositi za nekaj denarja, da bi ustanovil podjetje za proizvodnjo plošč z govori naših politikov. Toda ko je odprl vrata njegove pisarne, tam ni bilo več pisarne, ampak snack bar. Na barskih stolčkih so sedele tri ženske in pile cocktaile. Bile so rdeča, bela in zelena ženska in so zapeljivo gledale Miškina. S čudnim občutkom pri srcu je odšel nazaj v pritličje in srečal vratarja, ki se mu je pa tokrat priklonil in rekel: »Na svidenje, gospod!« Potem je hotel Miškin čez cesto, toda miličnik, ki

ni bil nihče drug kot objokani starec, se je zadržal nanj: »Tako jo nazaj!« Zakaj, ko je imel uniformo, ni več gledal žalostno, ampak besno. Tako gledajo vsi ljudje, brž ko oblečejo uniformo.

Potem je šel v bar, ki je bil v sosednji hiši. Hotel je najprej na stranišče, a ga natakari ni pustil noter. Molel je roko naprej in rekel: »Tartaruga!« »Kaj prosim?« je vprašal Miškin. Ker natakari ni odgovoril, je Miškin poiskal kovnec in mu ga dal v roko. Natakari ga je spravil, a ga še vedno ni pustil v stranišče. Ponovil je besedo tartaruga. Miškin je mislil, da beseda v kakem romanskem jeziku pomeni želvo, in je rekel, da želve nima. Natakari je še enkrat rekel tartaruga in pokazal z roko nase. »Ah, vi ste želva!« je vzkliknil Miškin, »me veseli, slon.« Tedaj je prišla iz stranišča neka ženska z na pol zaprtimi očmi in natakari jo je prijel za ramo. »Tartaruga je ime moji ženi in zdaj je stranišče prosto.« »Ampak saj je bila v moškem stranišču,« se je začudil Miškin. »To se vas ne tiče,« je jezno odgovoril natakari, »ali res vsak huligan misli, da me bo učil, kaj je prav in kaj ni prav?«

Ko je prišel s stranišča, je sedel k točilni mizi in spil devet grogov in eno stekleničko sirupa proti kašlju. Potem je natakariju navkljub prosil njegovo slepo ženo Tartarugo za ples. Tartaruga se ga je oklenila z mrzlimi potnimi rokami in obračala vanj sive oči brez zenic. Postalo mu je žal, da se je spustil v to, in je rekel, da je imel lep dan, da ima opravke, da ostane še dva tedna v tem mestu, da ne mara ameriških lešnikov, da namesto robocev uporablja brisače, namesto glavnika pa vilice. Pri tem se je histerično zasmel, ampak ženska je še kar naprej sivo zrla vanj. Ko je glasba za hip utihnila, jo je peljal k mizi in jo skušal posaditi na stol, ona pa je padla po tleh in se grozno zasmejala. Zahtevala je kozarec župskega Rubina in ga na dušek izpila. Prišel je mož Tartaruga, ona pa mu je vrgla kos ledu v glavo. Mož jo je zagrabil in strelal ter jo vrgel po tleh. Ona je vstala in mu stlačila v usta celo pest ledu. Natakari je zakričal od bolečine, ker so ga boleli zobje. Dva druga natakarija sta odvlekla Tartarugo ven in rekla njenemu možu: »Zakaj vlačiš ženo sem, da nam potem dela škandale?« Tartaruga se je odplazil in začel se je program. Najprej je plesalka Afrodita zaplesala strip-tease. Tedaj je prišel noter Slavc Lesar, priplesal na oder in se slekel. Vsi so mislili, da to spada k točki, razen natakarijev in Afrodite, ki pa je imela močne živce in je plesala naprej. Nazadnje sta bila na odru oba naga. Muzika je utihnila, prižgali so luči, Afrodita je stekla za zaveso, Slavca Lesarja pa so natakariji odvlekli na stranišče in ga pretepli. Tudi jaz sem bil tam, ampak sem bil tako pijan, da ne vem, kaj je potem delal Miškin in kdaj je odšel.

8.

Miškina smo ponovno zasledili šele naslednji dan dopoldne okoli enajstih, v Emoni. Počasi je srkal pivo in sanjari. Zraven prvega vrčka je pokadil tri cigarete in kratko domačo cigaro. Ob drugem je pokadil dve cigari. Ob tretjem tri cigarete in tri cigare. Misli so ga zapuščale, odpadale so z njega in se kotrljale po umazanih tleh. Nekatere so ga pozdravile, nekatere ne. Ni ga pozdravila misel na Vasiljko, na primer. Misel na Jurko pa je slabotno zamrmrala: »Živio...«, kot da bi še nekaj obetala. Toda čeprav je obetala, je vseeno odšla.

Pijanci so postali sitni; začeli so se norčevati iz njega, češ da je »inteligent«, in so mu polili hlače s pivom. Eden ga je imenoval »oštarjskega špicljas«, nekdo drug pa »Beatlesa«. Seveda je izgovoril e-a fonetično. Nazadnje so mu stresli vsebino pepelnika na hrbet. Zato je odšel od mize in se skrnil na drugi strani Emone. Naslonil se je na polico z novim vrčkom v roki. Zvijal se je kot pregriznjen črv, da bi našel najbolj udobno držo. Bil je čisto prazen, tako prazen, da je postal skoraj neviden in so se ljudje množično zaletavali vanj. Potem so sramežljivo odskočili, ko so opazili da tam vendarle nekdo JE. Zabaval se je s spuščanjem kolobarčkov iz ust in jih je opazoval, ko so se vrteli proti stropu. Potem je v žepu otipal poročni prstan. Kupil je dva, toda potem, ko ga je Vasiljka izdala, je njenega vrgel proč. Svojega je obdržal, ne da bi vedel, zakaj. Mogoče zato, ker je zase kupil takega iz pravega zlata, za Vasiljko pa ponarejenega. Toda to je bil samo odgovor v sili, da ne bi ljudje preveč spraševali. Dosti je imel spraševanja. Zadnje dni so ga vsi neprestano samo spraševali. Spraševala ga

je mama, ki je na koncu rekla, da je »vesela, ker se je od-selil.« Sprraševal ga je Abarth in zraven delal s prsti šleka pac. Sprraševala ga je Jurka in ga pomilovalno gledala z modrimi očesci. Sprraševal ga je njegov oče in rekel, da je zaradi njega moral zapreti advokatsko pisarno in odpreti snack bar. Na koncu so ga vsi spraševali: »Kaj pa zdaj?« Edino čika Jovica se je prišel opravičit. Rekel je, da ga je imel za barabo, da pa je v resnici baraba Vasiljka. Toda, je dodal, da bo še vedno branil družinsko čast. Samo naj kdo poskuša kaj pri Jurki, pa ga bo prerešetal s svojim starihim dobrim pištolem. Da bodo že videli, je rekel, kako so se med vojno znali odkrižati nezaželenih oseb! Pa ne bodo dolgo gledali, ker bodo zelo hitro stali pred Luciferjevimi vrati.

Iz Emone je šel Miškin v Daj-Dam. Tam ni nikogar poznal in njega nihče. Še vedno je pil pivo in ni opazil, da ga je prinesel s seboj iz Emone. Prijelo ga je na stran. Odložil je vrček na polico in šel na stranišče. Ko je prišel nazaj, ni bilo več vrčka. Odšel je k Petričku. Tja sicer ponavadi ni hodil, ker ni maral ljubljanskih obrtnikov in homoseksualcev. Toda zdaj je tam popil en bitter s sodo in po nesreči razbil kozarec. Moral je plačati trikratno ceno, ker je natakarcica trdila, da ga je nalašč.

Minuto nato je vstopil v Mesing, kjer so imele Bele vrane pravkar koncert. Jernej Jung je žalostno čepel v kotu, Roman Mazej pa je spraševal naokrog, kdo mu da sedem kovačev za kavo. Miškin je srečal Matjaža Turka, ki mu je plačal pivo in mu posodil nekaj denarja. Zraven njega je stala Manca Čermelj in zasanjano gledala v daljavo. Čeprav je bila stena le pol metra od njenih oči, je bilo jasno, da gleda v daljavo.

Ob dveh popoldne je Miškin bruhal v avli filozofske fakultete. Videl ga ni nihče, razen neke brucke. Ta je kriknila in zbežala ter se prepisala na stomatološko. Vratar je popravljal dvigalo v kleti in ni ničesar slutil. Malo pozneje je prišla Mia, mlado dekletje iz Prekmurja, ki je nihče ne pozna, in ko je videla, kaj je nekdo naredil po tleh, je zbežala v Prekmurje in ni nikoli več prišla nazaj. Vsi ideali o slovenski univerzi so ji padli v vodo. Dandanes študira v Budimpešti zgodovino delavskega gibanja in pripravlja diplomsko nalogo z naslovom Rudi Čačinovič in njegova revolucionarna pot.

Do petih popoldne je spal v parku pred Narodnim muzejem. Ko se je zbudil, se mu je vrtelo v glavi in je imel zapacane oči. Toda začel je spet misliti. Obrnil se je k starki, ki je sedela na koncu klopi, in rekel: »Oprostite, koliko je ura?« »Pet,« je rekla starka. »Pet je in nihče mi ne postreže s čajem,« se je pritožil Miškin, »gospa, ali imate pri sebi morda kako knjigo od Kafke?« »Uh,« je pihnila gospa in vstala, »ne uporabljajte več takega besednjaka!« in je odšla. Miškin je naredil šobo in zmajal z glavo: »Pet, in nihče ne postreže s čajem. Izrazit primer pod-streženega človeka.« Potem je zagledal starčka, ki je krevljal mimo, in ga je vprašal, če ima s seboj kako knjigo od Kafke, da popoldne ob petih najraje prebira Kafko, je rekel. Kafka je kot nalašč za popoldne ob petih, vsaj v primeru, da ni čaja. »Obrnite se na knjižnico,« je rekel starček, »na železničarsko knjižnico. Tam imajo vse knjige o lokomotivah.« »Ah, seveda,« je rekel Miškin, »pet je ura in nihče mi ne postreže s čajem.« S težavo se je dvignil s klopi in šel nazaj v Mesing. Stopil je k blagajni in rekel: »Pet je ura in nihče mi ne postreže s čajem.« »Boste čaj?« je vprašala Tončka. »Tega nisem rekel. Bom konjak brez kruha in sendvič z alkoholom.« Toda blagajničarka ga je dobro poznala in mu je blokiralala samo konjak in sendvič. Konjak je pustil, sendvič pa pozabil na stolu. Če ne bi bil pijan, bi videl, kako se je Bara Levstik v svojem polivinilastem plašču vsedla nanj. To je videl Karpo Ačimovič in ji ga pomagal očistiti. Toda potem sta ji Sašo Šrot in Uroš Majcen vlila kozarec vode v žep, Bara pa je mislila, da ji je tako izredno kapljalo od dežnika. Sašu in Urošu sta se podaljšala obraza. Toda medtem je bil Miškin že daleč. Takrat ga še ni skoraj nihče poznal in nihče se ni zmenil zanj. Želel je biti sam in brez misli, tako kot dopoldne. Toda zdaj misli niso hotele oditi. Podil jih je: »Pššššš, ššš, beži, but!« Niso šle. Zavil je mimo Slovanske knjižnice, kjer je včasih pred izpiti spal (ko je še imel izpite), v gostilno Pod skalco. Tja je zahajal samo takrat, ko se je prebujal v Slovanski knjižnici in je šel potem Pod skalco počivat. Dali so mu pol litra rebule, ker je pozabil, kaj je do takrat pil. Upiralo se mu je, a se je potrudil. Sedel je za mizo z nekimi tovariši, ki so si kazali čarovnije. Niti ene ni mogel

razkrinkati. S široko odprtimi očmi je gledal, kako se je vžigalična škatlica postavila pokonci, ko je nekdo dal vanjo svoj las. Izvlekel je iz žepa škatlico, si izpuil las in ga dal v škatlico. Toda škatlica ni hotela sama od sebe vstati. Potem je čarovnik prijel škatlico, nekaj potegnil in škatlica je stopila pokonci. Eden od njih je rekel: »Tale je pa gotovo umetnik.« »Umetniki so grozno nepraktični in neumni,« je rekel drugi. »Imate kaj proti umetnosti?« je vprašal Miškin. »Ooo, ne! Smo za, samo vse umetnike bi obrili in ostrigli.« »Da, to vem,« je rekel Miškin, »to je vaš edini stik z umetnostjo.« Može so se režali. »No, vsaj to,« je dodal. »Umetnost je zrcalo življenja. To so vas gotovo učili v šoli, če ste sploh bili v šoli. Toda to ni res. Umetnost JE življenje. Brez zrcala. Dovolite, ime mi je Miškin.« Ponudil je najbližjemu roko. »Ho, Miškin,« je rekel ta in jo zagrabil; stisnil jo je, potresal, pretresel, sprešal, stlačil in odvrnil, »ko sem zadnjič žagal drva pri Miri Mihelič, sem videl psa, ki mu je tudi ime Miškin.« »To,« je rekel Miškin — v mislih je imel stisk roke, »je bil pravi, pristni stik s proletariatom in kmečkimi množicami.« »Če hočeš, ti bomo dali še malo pristnega stika,« se je zarežal velik možakar in si zavihal rokav, izpod katerega je pogledala ogromna, kosmata roka. »Da, vem, je rekel Miškin, »mi, umetniki, vas vodimo skozi revolucije, stopamo z rdečo zastavo napredka in upora na čelu vaših vrst, vas vodimo do zmage, do lepšega življenja; ko pa zmagate, pa lop po nas. Mi smo večne žrtve svojih narodov. Seveda pa ne trdim, da sem ravno umetnik. Jaz sem bolj umetnost, umetnina. Da, jaz sem umetnina. Pred sabo pravkar gledate umetnino, tako kot bi gledali Mono Lizo ali spomenik Borisu Kidriču v Mariboru. Umetnina!« Može so se začeli zoževati v krog okoli Miškina in ta se je začutil tako v stiski, da je švignil od mize in zbežal k Mačku. Hotel je vstopiti, a je skozi okno zagledal gospoda Rudolfa Trofenika in tovariša Dolenca, ki sta sedela vsak na eni strani Nataše Asejeve. Trofenik jo je hotel pregovoriti, da bi šla z njim v Portorož v Casino, Dolenc pa ji je odsvetoval, češ da je odgovoren in da jo mora čuvati, ker je Trofenik star nevaren petelin. Na koncu se je izšlo tako, da se je Nataša najedla in napila, potem pa odšla z lepim nasmeškom. Miškin si je premislil; če vstopi, se bo s Trofenikom zapil, današnji dan pa nikakor ni primeren za pijančevanje. Današnji dan je dan premišljevanja. Treba je premisliti, kaj storiti. Kaj bo, če ne bo? Vasiljka je neizpodbitno noseča. Jurka je zastražena. Res ni dan za pijančevanje. Zato je šel Miškin k Mraku, ker je mislil, da tako ali tako nima več denarja, da bi si kaj naročil. Pa se je zmotil. V podlogi starega sukniča je našel dvesto petdeset tisoč dinarjev. Nikakor mu ni bilo jasno, od kod izvira silna vsota denarja. Sedel je kar v plašču za mizo in naročil liter rebule. Potem je zaspal in sanjal, da spi hkrati z Vasiljko in z Jurko. Nenadoma pa se je znašel ob njem v postelji še Boris; to ga je vrglo pokonci v trenutku, ko ga je hotela zbuditi natakarcica. Hotela ga je vreči ven, toda dokazal je, da ni ničesar hudega storil, in celo gostje ob sosednjih mizah so prosili zanj. Žulil je rebulo po kapljicah. Požirki so se mu upirali, kapljice pa ne. Po kapljicah se daleč pride, si je mislil. Misli ni več ne odganjal ne priganjal. Razložil je ljudem pri sosednji mizi, da je danes svetovni dan premišljevanja. Vsi naj premišlujejo o vietnamski vojni in o zagrebških nacionalistih. Ne nazadnje, je rekel, je treba dobro premisliti o mitu Jamesa Bonda, kajti, o groza, že peti film iz njegove serije se bliža Ljubljani in lahko bi si spet kak mladoletnik storil kaj žalega, če bo šlo tako naprej. Tu mu je natakarcica že drugič ukazala, naj odide, a je Bojan Kunaver prosil zanj. Toda on je potem govoril o iskrenosti in poštenosti in je neprestano spraševal; »Ali me razumeš? Razumeš?« Miškino se je zavrtelo v glavi, na srečo pa sta prišli Bara in Mojca in Bojan Kunaver se je zapodil za njima. Tekli so do veže na Igriški 3, kjer so se punce lahko zaklenile.

Prihodnjič vrhunska pasaža,
briljanca mistike, seksa in smeha:
Miškin manipulira s Cankarjem!

Ivan Mrak

RDEČA MAŠA

Himnična tragedija

(Posvečeno spominu Karle Bulovčove-Mrakove)

Nastajalo med leti 1943—1946

Dramatis personae

Drago
Kogoj
Marja
Erman
Fedja
Mihael
Pater Ambrozij

EDINO DEJANJE PRVO STOPNJEVANJE

*(Soba zapuščenega samostana. Kogoj se nemirno spre-
haja, Drago gleda oprezno skozi okno).*

DRAGO: Marje ni od nikoder.

KOGOJ: Priti mora vsak čas.

DRAGO: Temni se že. Policijska ura. Pa je nisi ti
poslal?

KOGOJ: Jaz? Odbor jo je določil.

DRAGO: Spet kak nor podvig?

KOGOJ: Brzdaj svoj jezik.

DRAGO: Ne dovolim, ne dopustim. Ta posel je zanjo
prenevaren. Sam veš, kaj počno fašisti z dekleti,
ki jim pridejo na sled. Že ob sami misli, da jo
nekaj podobnega doleti, mi je ponoreti.

KOGOJ: Sem ti rekel, fant.

DRAGO: Je moja beseda zrak?

KOGOJ: Prijatelj, na takšne načine ne bom raz-
pravljajal.

DRAGO: Briga me način! Meniš, da bom negotovosti
dan na dan prenašal? Se vendan mučil in potil?
Mene pošljite, pa četudi v pekel! Samo nji priza-
nesite, sicer zbesnim. Ko da sem v najhujšem
arestu ob zid priklenjen, se počutim. Če se ji kaj
pripeti, vse vprek pokoljem!

KOGOJ: Za te besede se boš zagovarjal pred od-
borom.

DRAGO: Figo je meni za vaš odbor.

KOGOJ: Ti kar kolni in psuj. Svojevoljno ukrepati
nima nihče pravice. V podreditvi skupnim smo-
trom je naša moč. Če popustimo samovolji posa-
meznikov, zdrknemo v prepad.

DRAGO: Svoje priučene pesmice kar komu drugemu
poj. Tega ščebetanja se ni malo ne bojim. Včeraj
še ponižen komi, pa bi danes nauke delil, mene
uzdal? Veš, sem vse preveč sveta predjal.

KOGOJ: Kot se ti zdi.

DRAGO: Še danes izprežem in se zakadim v gozd.
Tam je zrak bolj čist. Meščanov nisem od nekdanj
trpel. Tu vas je sam morost. Vajen sem drugih
besed in navad. Nje še zmerom od nikoder. Viš,
kako se je zgostila megla. Saj ni videti predse
za ped.

KOGOJ: Tem bolje za naš pokret. Mihael je določen,
da likvidira danes nevaren osat. Fanta, ki nam
škoduje bolj kot marsikateri gestapovec.

DRAGO: Prav, prav, samo nje bi ne smeli pošiljati
okrog. Če se ji kaj pripeti, bom prav zares ob
pamet.

KOGOJ: Te ni sram? Mati in oče sta mi v mukah
izdihnili, pred mojimi očmi. Veš zakaj? Talijani
so izvohal, da sem komunist. Ganiti nisem utegnil
niti z mezincem. Ušel sem jim in si prisegal, da
jim tisočkrat vrnem; pa še ne bo sklenjen račun.

DRAGO: Razumem, tovariš, toda ona?

KOGOJ: Ermana nam mora pripeljati v pest.

DRAGO: Erman? Moj svak? Moje dekcle ste izbrali,
naj ga ujame v past? Ne veš, da je gestapo.
Ta — da bi ji šel na led? Ko hudič je zvit, da je le
on ne zvabi v precep? Čemu ni meni nihče na-
ročil? Igraje bi ga potegnil za nos. Saj sem ga
že kanil za kakim oglom vznak položiti, pa so se
izgovarjali naši, da še ni čas.

KOGOJ: Živ nam bo koristnejši kot mrtev.

DRAGO: Prav ona da mora ponj?

KOGOJ: Podcenjuješ jo. Ustrašila se ni niti težjih
podvigov. Od nje pričakujemo še nevarnejših
služb.

DRAGO: Takšne sorte niti ene več, to ti jaz povem,
pa konec besed. Kakor hitro se zdani, se odpra-
vim z njo v gozd. Poprej še z Ermanom pora-
čunam.

KOGOJ: Na svojo pest? Kaj bo z Ermanom, določi
odbor.

(Marja plane v sobo).

DRAGO: Tu si! In on? Kaj z njim? Da si le prišla.
Nikoli več te ne pustim na takšno pot. Še danes
jo popihava v gozd.

MARJA: Če bi ti ne izrekel, sama sem na tem, da
se uprem.

KOGOJ: Tovarišica?

MARJA: Spodaj čaka. Stražijo ga. Kakor hitro je
naše zagledal, se je osvestil. Spreletel ga je smrtni

- strah. Kot ujeta zver me je brez besede pogledal.
In ta parfum?
- KOGOJ: Gestapo pač.
- MARJA: Si mi s tem karkoli razvozljal? Človek je, doma ga čaka žena, otrok mu bo sirota še nerojen . . .
- DRAGO: Kakšna sirota. Gestapovski pankrt! Zdrobim ga! Še tebi se je zasmilil!
- MARJA: In fant, ki je z Mihaelom prišel, kaj z njim?
- KOGOJ: Kakšen fant?
- DRAGO: Lepa reč.
- MARJA: Joj, kakšen krhek fant: Od kod se je vzel? Je naš? Ne zapletite ga v grozo naših opravil! Kdo je pripeljal tega čistega otroka v ta pekel? Zanj nikakšnih naročil! Kaj sem jaz sploh še človeku podobna?
- KOGOJ: Kot vse kaže, je Mihael ravnal proti sklepom in ukazom!
- DRAGO: Mesto da ga pihne, ga je k nam pripeljal na kvartir.
- MARJA: Tisti fant da je kriv? Sovražite ga, ker je tako neizrekljivo lep! Nobene lepote ne priznata več! Dan na dan poslušam vaš kreg. Samo za resnico vam gre. Resnica pa je brezlistno drevo, ki je kdaj že pozabilo na svoj cvet.
- DRAGO: Če ti ne noriš! Draga, povej, kaj ti je?
- KOGOJ: Tovarišica, če bi tako ne cenili tvojega napora in do sedaj opravljenih služb . . .
- MARJA: Likvidiraj me, fant. Najbolj poceni in preprosto izhod. S tem me enpot za vselej onemiš. Nobenih nevarnih besed več. Likvidiranje, kako nedolžna oznaka za neznanost, ki se ji reče sicer umor.
- KOGOJ: Vseh teh besed ti bo jutri na moč žal. Živci vsekakor. Dobro se prespati, edina pomoč. Da bi ti te izpade v hudo štel? Nihče nas.
- DRAGO: Dekle, takšnele naj poslušam? Ti nam jih brusiš v obraz! Ti, ki veš, kako nam gre zares! Ves narod je z nami. Sem se zato po ječah svoj živ dan pretikal in se na Španskem boril, a tule ne pomnim noči, ki bi jo mirno in brez groze in strahu prespal? Ni ga psa, ki bi prenesel, kar prestajam.
- MARJA: Oprosti, nobene besede več! Ne vem, kaj je treščilo vame, ko da me je obsedel hudič. Vem, da je prav naš. A vendar, Erman bo vstopil vsak hip. Samo da ne bom poleg. Razumi, ne zdržim več. V moji glavi je takšen navzkriž. So trenutki, ko zasovražim ves svet. Vsepovsod voham in slutim belogardistično sled. Vendar tisti fant tam spodaj, njegov pogled . . .
- KOGOJ: Če nam ti ne zaupaš, se ne čudim lažem in obrekovanjem, ki jih sovražnik širi o nas. Naš smoter je jasen, naš pot raven, naš namen čist.
- DRAGO: Pomiri se, prespi in zaupaj nam.
- MARJA: Zaupam. Vem, da ni bil še nihče nedolžnih ubit. Kako težka beseda je pravičnost. Predragi, v poslih kot današnji naj name ne računajo več.
- DRAGO: Samo spati in se pošteno prespati.
- MARJA: Spati? Kako bi mogla, ko vem, da se bo tule odločalo o usodi dveh. Ermanov parfum, tistega fanta pogled. Spim naj? Prisluškovala bom. Če tudi ležem, poslednji živec bo drastil in budil mojo zavest. Kdaj bo udaril strel? Proč, samo proč! V hribe, med naše, tam je vse bolj naravnost.
- KOGOJ: Različni so načini borbe. Smoter je isti.
- MARJA: Tisti boj se mi zdi vse bolj pošten. Mož proti možu. In če pri tem veš, da ve ves svet, da je naša pravica in da ne sme zmagati nasilje, kričica in laž! O, predragi, še bo lep svet! Še se mi bo zdelo vredno živeti!
(Erman vstopi).
- ERMAN: Drago, ti tu?
- DRAGO: Pa me menda nisi med gestapovci iskal?
(Marja odide).
- ERMAN: Pogovoriti se moram s teboj.
- DRAGO: Izvolite, gospod.
- ERMAN: Zmerom si se me izogibal.
- DRAGO: Z gestapom si menda ne bom stiskal rok.
- ERMAN: Kdaj že vem, da si bil v Španiji in da si komunist.
- DRAGO: Za vraga dosti veš.
- ERMAN: Da si v to reč zapleten.
- DRAGO: Zakaj me potemtakem nisi izdal? Veš zakaj? Za vsak slučaj si hotel biti pred našimi krit.
- ERMAN: Če sem pri gestapu zgolj zato, da našim pomagam.
- DRAGO: Ga slišiš? Nas kani reševati! Kako udobno se pomaga ljudem. Norec, kdor se po gozdovih pretikaš, se slednji hip razcapan, ušiv in sestradan smrti izpostavljaš! Bedak vseh bedakov, kdor po mestih ljudstvo dramiš, izdajalce puliš in se kot divja preganjana zver iz luknje v luknjo opotekaš. K gestapu se zapiši, okupatorju liži rit, pa boš s hakenkrojcem na prsih, lepo oškornjan in tudi sicer na vse viže zavarovan osvobodil narod mimogredoč.
- ERMAN: Svoj čisti namen sem dovolj točno izpričal.
- DRAGO: Kako le?
- ERMAN: Četudi si mi na vsak korak kazal svoj prezir, pokrenil nisem ničesar. Mimogrede bi ti lahko posvetil v Dachau. Prilik, da se maščujem, je bilo na pretek. Da bi enemu naših škodil, bognedaj.
- DRAGO: Za bajke poslušati nismo ljudje, še manj je primeren kraj.
- ERMAN: Sploh pa ne vem, zakaj ste me zvabili sem?
- KOGOJ: Zvedel boš.
- ERMAN: Pri priči me izpustite!
- DRAGO: Nesramen postajaš?
- ERMAN: Omejevanje osebne svobode! Protipostavnost!
- DRAGO: Se ti meša?
- KOGOJ: Gestapo vdira v naše domove brez vprašanj in brez razlik. Celo tu, kjer ima vajeti v rokah laški fašist. V taborišča odganja okupator naše ljudi vse povprek.
- ERMAN: Vem in obsojam. Preprečujem, kjer le morem.
- KOGOJ: O tem bo še prilika za temeljit pomenek.
- ERMAN: Na forum osvobodilne fronte se pritožim. Edina oblast, ki jo od srca pripoznam.
- DRAGO: Človek bi pobesnel! Takšnega prekletega buržuja bi kazalo na licu mesta pobiti. Govori in onegavi, da bi hudiča pretental. Tovariš, naj opravim ž njim?
- ERMAN: Protestiram! Svoje zasebne račune hoče nađ mano poravnati!
- DRAGO: Moji zasebni računi? Oči mi izskočijo, možgani so gnus! Misliti ne smem več. Strahota, da sploh še gledam. Prav pred mojimi očmi se spakuje njen mož! Joj, Metka, kakšen mil otrok! Se-

strica! Slednje bitje, ki je žensko, preklet svet!
Končajte ga, sicer ga pobijem sam! Kakšno izpraševanje, kakšno tehtanje? Sam si je svojo sodbo kdaj že izrekel; jo podpisal in zapečatil!

ERMAN: Če me je vzljubila tvoja sestra . . .

DRAGO: Ne razglašaj strahot, še noč naj ne sliši ta gnus!

ERMAN: Če me ne bo več . . .

DRAGO: Zaman naročaš. Če se ona ne obleče nad tvojo krsto v poročni gvant, je ne poznam več!

ERMAN: Če me končate . . .

DRAGO: Prisegam ti, da teh zidov pokončen ne boš zapustil; po dolgem ležeč, mrzel in trd.

ERMAN: Nerojeni otrok je nedolžen.

DRAGO: Kakor hitro se skoti, ga butnem ob zid.

ERMAN: Na njo, ki je mati, pomisli.

DRAGO: Dan na dan bi jo z bikovko našel.

KOGOJ: Nehajta. Kdaj bi bil tale tu že kratkomalo na cesti ustreljen, vendar s svojimi izpovedmi nam bo še v marsičem koristen.

ERMAN: Kako brezdušen račun.

KOGOJ: Ti nas boš čustvovati učil? Kaj pa Nemci, ki pulijo naše ljudi kot odvečen in nadležen osat? Joku in brezupu stotisočev se krohoče gestapo. Kaj smo vam? Napota velikorajhovskim planom.

ERMAN: Nam?

KOGOJ: Za Nemca ste se izjasnili, vpisani ste v Hajmatbund. Že dolgo pred vojno ste bili gestapovec.

DRAGO: Se drzneš tajiti?

ERMAN: Kaj bi skrival.

DRAGO: Cvilil boš še, da se ti pobeli slednji las. Sam sebi se boš smilil, poslednjega črva boš zavidal.

(Fedja vstopi, za njim Mihael).

FEDJA: Mihael, to tukaj naj bo potemtakem past?

DRAGO: Nihče te ni želel na kvartir.

FEDJA: Zakaj potemtakem?

DRAGO: Ker je tvoj prijatelj en preklet buržuj. Jaz z belčkom, pa če bi mi bil rodni brat, opravi mimogredoč.

FEDJA: Koliko trdnih in čudnih besed.

DRAGO: Glej pest, če ne kdo drug, sam ti posvetim na oni svet.

FEDJA: Zakaj?

KOGOJ: Rajši se skesaj in pripoznej.

FEDJA: Kaj naj pripoznam?

DRAGO: Hudič razsodi in se razpoznej! Pobija vsak. Drug v drugem vidi mrčes. Kam bi na Španskem, če bi vsakomur posebej iztepali vest? Belček si, hodi vragu v rit!

KOGOJ: Napak, tovariš. Hitrica ni nikoli prida reč. Če v trgovini strežeš, ne moreš biti na uslugo vsem na mah. Paziti moraš, kdo je vstopil prvi, kdo za njim. Sicer se razvname prepir. Če sicer nič, potrpljenja sem si kot komi pridobil. Pri vsaki reči mora biti red. In to pri malih stvareh. Kaj šele tu. Za življenje gre. Če natanko premisliš, razsodiš in pretehtaš, ti storjenega ne bo nikoli žal.

MIHAEL: Rešen si, Fedja! Nikakšne pregnanosti, marveč umirjen razsodek. Vidiš, kakšne ljudi postavlja na odločujoča mesta osvobodilni pokret!

FEDJA: Ne vem, kaj naj med vami počnem?

KOGOJ: Gorje si ga tistemu, ki se je že vnaprej odločil zgolj tajiti in lagati. Sicer pa dovolj besed.

Mihael, ti si nam še odgovora dolžan. Kako si drzneš ukrepati na svojo pest?

Tale tu je videti pravi farški potuhnjenec. Lep par. Belček in gestapovec. Kar potrпита in zberita se. Vrnemo se vsak čas. Vi, Erman, zdi se mi, da je vaš kes od srca in zares. Popazite na belčka, če bi skušal pobegniti.

ERMAN: Na povelje, gospod.

KOGOJ:
(Mihaelu)
Gremo!
(Mihael odhaja).
Se mu vidi, da je bil vojak.
(Odide).

DRAGO: Mene ne preslepiš.
(Odide).

ERMAN:
(Poslušaj za hip).
Odšli so. Kam strmite? Saj ste sin gostilničarke? Vašo mater poznam. Fina dama. Že v Mariboru sem obiskoval vaš lokal. Da se bova ujela skupaj v past? Ne molčite! Na istem sva.

FEDJA: Na istem?

ERMAN: Kaj se kremžite? Kajpa, popoldne mi je vaša gospa mama očitala, da sem optant.

FEDJA: Se vam zdi prav?

ERMAN: Kaj? Da sem optimal? Ne čutite, da tako imenovanih Slovencev ni več? Kdo pod soncem se še more orkanu ustavlja? Če bi vi le slutili, kaj pomeni Rajh.

FEDJA: Ne razumem.

ERMAN: Seve, zdaj naju imajo fanatiki v pesteh. Smešno, zares. Zločinci! V njihovih očeh si manj ko črv. Zmrcvariyo te mimogredoč. Da sem jim šel na led! Govorite vendar!

FEDJA: Jaz?

ERMAN: Kaj ste zakrivali?

FEDJA: Zakrivil?

ERMAN: Fant, si nor?

FEDJA: Kriv?

ERMAN: Če vedo o meni le delček mojih zgodb, me ne reši noben bog. Pošteno sem svinjal. Kdaj pred vojno sem že jugoslovansko uniformo vrgel v kot in se udinjal Nemcem. Si slišal kdaj o Frau Doktor? Čudovita ženska! Legendarni špijon. Zbledlo se ji je, lani, prav na današnjo noč. Proti jutru je z avtom zavozila v prepad. Zadnji hip sem izskočil. Še zdaj mi zveni v ušesih njen presunljivi smeh. Takšna noč. Vsi aduti v naših rokah in vendar jo je jenjal mikati svet. Vidiš, to in tak je naš poklic.

FEDJA: Kakšen poklic?

ERMAN: Še ne razumeš? Kakor hitro se od tod izkopljeva, te popeljem k našim. Denarja boš obiloval na preostanek. Samo, človek ne sme biti premehak.

FEDJA: Vedno manj razumem.

ERMAN: Agent boš.

FEDJA: Jaz?

ERMAN: Gestapo. Kaj se krčiš? Če si pameten, boš zagrabil oberoč. Boga boš na kolenih zahvalil, da si se name nameril.

FEDJA: Na vas?

ERMAN: Me hočeš siloma razkačiti? Najraje bi te opljuval in obrcal. Govori! Lopov sem pred teboj? Kaj se mi lepotičiš? Niti besede ti ne verjamem. Vsak tvoj pogled je neznosna laž! Kakšna ogabna

krinka, tvoja drža, nasmeh, ves obraz! Mar se hočeš izogniti hudičem na moj rovaš? Nikar ne misli, da se jim izmuzneš, če me osvinjaš. Pošteno jih potegni za nos, pa ti zasije kak up. Kar meniš, da o tebi vedo, priznaj — ne več.

FEDJA: Ničesar nimam tajiti.

ERMAN: Kot hočeš. Dobro sem ti želel. Da si tak potuhnjenec!

FEDJA: Jaz?

ERMAN: Kdo drug? Tvojo sorto poznam. Nisi prvi podobnih, na katerega sem se nameril. Le kaj tuhtaš in predeš? Me hočeš prelisiti? Naročili so mi, naj nate pazim. Bedaki! Navaden trik. Ko da bi ne vedel, da sva zastražena, da iz teh prostorov neopaženo ne smukne niti miš. Le igrajte se, le igrajte. Več sem kakor kdorkoli izmed vas. Vaše pogruntavščine — zame špas. Ti, belček, se pa nič dosti ne narejaj, mene ne pretentaš.

FEDJA: Za grlo me stiska čuden strah.

ERMAN: Saj te lahko. Na ta način se morilcem ne izmakneš.

FEDJA: Način?

ERMAN: Na vrat na nos siliš v prepad.

FEDJA: Kaj bi o poteh ugibal, smoter je znan.

ERMAN: Kakšen?

FEDJA: Tisti, ki je na koncu vseh naših cest. Hodi ob robu, po sredi ali počez, potikaj se po stezah, korači po cesarskih cestah ali navadnih poteh; računaj navzgor, navzdol, seštevaj, deli ali odštevaj; izmisli si, razlušči najbolj zahomotan račun, kdo se ti zareži nasproti naposled? Grob, neizbežni, nujni grob.

ERMAN: Noriš? Potemtakem si se namenil tepčka hliniti in predstavljati?

FEDJA: Na drugo ne mislim kot to, kako bi čim čistejših računov prestopil prag v nepovrat.

ERMAN: Boš jenjal, hudičev krokar! Domeniva se, kaj boš del ti — kaj jaz.

FEDJA: V pesti mi poje skrita kresnica. Pritajena luč. Skrivnost vesoljstva v rokah. Koga pod soncem naj bi se bal? Saj nisem sam! Ko da ni zidov, krog mene poje, blesti, žari, šepeče, sika milijarde zemeljskih čudes. Sam sem eno izmed njih. Hodim, govorim in mislim. Mislim, sem.

ERMAN: Stisni kresnico v pesti, pa imaš drek. To je tvojih mirijade čudes. Kakor hitro se jim zazdi, pa si nič. Bodisi da naju oni zmlinčijo v gnoj, bodisi da jim midva zavijeva vrat.

FEDJA: Ne, ne, slabo jih poznate. Življenje so pripravljene tvegati slednji hip. Zanos, ki je v njih!

ERMAN: Če bi si lastnoročno kruh služil, bi drugačne pesmice vedel. Nisem tak grdež, kot si misliš. Pod kožo sem krvav kot vsak. Skorajda leto dni poročen. Pričakujem, kdaj mi zaveka otrok. Kako si ga želim! Kako bi me razumel, ko se ti še mleko ni posušilo pod nosom. Koliko naših ljudi sem že rešil. Meniš, da bi jim mogel pomagati sicer? Kaj molčiš in strmiš? Samo za to, ker sem gestapovec! Žrtvoval sem se. Z lepimi besedami okrog sebe šariti, poceni reč. Dejaven mora biti mož. Pa ti, ne boš nobene znil?

FEDJA: Poslušam.

ERMAN: Kajpa, še oporekal bi. Takle otročaj. Nikar ne misli, da je življenje takole nekak izprehod. Burja je, hudičev boj za obstanek. Ko se

boš v njem obnesel in utrdil, bom s tabo besedoval, ne poprej, nič poprej.

FEDJA: Ničesar nisem pripomnil.

ERMAN: Saj to je tisto, ko pa mi odgovarjaš brez besed. Ne boj se, do poslednje, še tako rahle, jih slišim. Pa reci, da me ne motiš z viška?

FEDJA: Joj, ko pa vse to ni nič res!

ERMAN: Se ti zdi, da sem brezbramben, pa nisem. V ogenj imam potaknjenih kajsi zanimivih želez. Na priliko: tale moj svak. Od kdaj že ve fant, da sem gestapovec. Zakaj me ni poprej na muho vzel? Človek bi sklepal marsikaj. Norec, če se iz tega precepa ne izvlečem.

FEDJA: Kaj niste opazili smrtne odločnosti teh mož?

ERMAN: V življenju premikaš pojme po mili volji, si natikaš in zametuješ krinke po potrebi. Še zmerom sem našel kak izhod. Seve, človek mora svobodno, brez predsodkov presojati svet.

FEDJA: Roži je sojeno, da se pne kvišku, kači, da preživlja svoje dni po trebuhu se plazeč. Eni kot drugi je določen njen dan.

ERMAN: Mistika, fant. Kje si se je nalezal? Nevarna bolezen. Moč ti pije, slabi odpornost.

FEDJA: Mar ni moč v tem, če se človek ne izogiblje gledati v prepade brez dna?

ERMAN: Vidiš, vidiš, ni prepadov! Človekova volja je in njegov um! Brihten moraš biti, nadmodriti v čas nasprotnika, pa boš življenju kos. Poslednji prav mora biti zmerom tvoj. Če bi ti vedel, skozi kolikero ujm in groz sem se v teku zadnjih let pretolkel. Kot vidiš, sem še živ, zdrav, še diham! Še bom sonca vesel. Bari čakajo name, šampanjec! Fant, ti še veš ne, kaj se pravi živeti! Biti gestapovec, ko da si si vrata v življenje na široko odprl! Vse ti je dovoljeno, živiš ko sam ljubi bog! Kariera, kakršne še ni videl svet!

FEDJA: Kariera?

ERMAN: Kajpa, so prilike, ko moraš biti hudičevo trd. Čustvom popuščati, bognedaj. Na samem se lahko do sitega razjočeš. Navzven se moraš zdeti granit. Firer nam je začrtal smoter za tisoč let vnaprej. Mi smo pionirji tausentjiger Rajh. Kakšen ponos, kakšna čast in zavest! S temi sanjami okriljen korakaš brez oklevanja preko trupel. Kaj svojat pod teboj! Ti veš za vse več! Pred tabo se skrivnostno leskeče sredi morja krvi zlat hakenkrojč, zlat hakenkrojč...! Kaj se krčiš in pačiš? Za prazen nič da mi druguješ? Si ti pokritež! Bog si ga vedi, kje vsepovsod imaš svoje prste vmes. Pri Talijanih imaš odprt račun; njihov agent, priznaj! Dnevno sem zahajal v vaš lokal. Jaz odprto igram. Potuhnjenec nisem bil svoj živ dan. Kajpa, samo Lahom je pogodu takle zmazè. Nemec bi te niti ne povohal. Rajh potrebuje ljudi drugačnih manir. Le glej me, kako ponosno zrem usodi v obraz. Le posnemaj me, če si upaš. Če bi bil moje sorte, bi bil račun lahak. Menda me ne kaniš izvitorepiti?

FEDJA: Kakšen tuj glas. Gospod, pomisliva na konec.

ERMAN: Prekleti izzivač!

FEDJA: Pa če nama naključje zagradi slednji izhod?

ERMAN: Moj načrt je skovan. Ne jaz, kdo drug si bo ob njem butico razbil. Dovolj burk. Navsezadnje, meni tudi prav. Za prazen nič ne podirajo ljudi po cestah. Si pri belih? Izgleda, da njihovi

- organizaciji ni zlepa kdo kos. Potegni jih za nos. Res meniš, da bi se z mano odkupil?
- FEDJA: Človeka naj bi pomagal streti? Kaj ima človek pravico človeku soditi?
- ERMAN: Še nisi nikoli o jusu slišal? V čedne štrene si se zahomotal. Kdo te bo iz te godlje potegnil? Upihnejo te, da še vedel ne boš, kdaj. Srečen bodi, da te ni eden atentatorjev na cesti brez opozoril in razgovorov poslal na ono stran.
- FEDJA: Vi terjate, da se opravičujem, perem, da lažem, samega sebe obdolžujem! Če res ni od tod izhoda; vem, kako in kam. Saj vendar duh oživlja slednjo bil. Narekuje ptičji spev. Ravna vonj in cvet dreves. Omogoča rast katedral. Užiga krog in krog na mirijade zvezd. Sončno luč razplamteva in krhki podlessek priključ spomladi iz tal. Kako bi ga tajil? Zlomljen naj se skozi ta čudež veseljstva pretikam?
- ERMAN: Lepa reč. Kaj bi dejal na priliko, če si tvoje ime izposodim?
- FEDJA: Moje ime?
- ERMAN: Da bi se šemil ž njim? Tule ima preslab zven. Imam s svojim preglavic, da ne vem, kam bi ž njim. Takole sem si dejal: Kaj, če te še globlje v morost potisnem? Življenja ti ni prida mar. S svojo modrostjo se boš pri tehle tu pokopal. Z mano je druga reč. Žena, otrok...
- FEDJA: Žena? Otrok?
- ERMAN: Če resno meniš, če ne klepečeš tja v en dan. Premisli, prijatelj.
- FEDJA: Kaj naj razmislim? Kdaj bom dognal in uganil poslednjo skrivnost? Odit od tod neizpolnjen in neizživet.
- ERMAN: Sem vedel, da te je sam gobec. Sploh pa ti ne verjamem niti črke več. Že vem, koliko je udaril zvon.
- FEDJA: Ubijati je protinaravno.
- ERMAN: Kaj ne poveš!
- FEDJA: Slehernik nosi svojo sodbo s seboj. Sproti si jo piše. Kdor kaznuje, krši le red, ki je od vekomaj. Z novo krivico krivin ne izgadiš. Le nov križ boš v svet zabil, k ranam, ki zevajo, novo prizadejal. Kakšen smoter gorje kopiciti v nedogled?
- ERMAN: Če ti nisi nor, potem sem jaz bedak.
- FEDJA: Očitki, ki jih poslušam na slednji korak.
- ERMAN: Zdaj se izmotavaš?
- FEDJA: Svet je neizrekljivo lep, a jaz tako neznanško mlad! Če se umreti ogibljem, je to greh? In vendar — kaj mi pomaga umik? Nisem še slišal, da bi kdo svoj čas presuknil. Za mojim hrbtom se želite skriti, gospod? Slab zaslon. Trhla opora. Pravite, žena in otrok? Ta hip je na vas rešitev vseh ugank. Opraviti ono glavno ne more nihče, razen vsak sam. Ni ga, ki bi te v tem zamenjal.
- ERMAN: Skratka — če te oblatim, če te volkovom vržem v plen, se ne boš vame zakadil?
- FEDJA: Molčal bom.
- ERMAN: Zdaj vidim, da si pravi tepec.
- FEDJA: Samo glejte, da ne prevarite samega sebe, gospod. Bedaštva so različnih vrst. Denimo, da sem negiben trup in da ste me vi pomagali omrtviti. Dvignjene glave in visoko vzravnani stopate po cesti; prosti. Ta noč je za vami kakor neresničen privid. Ker ste me sunili v prepad, ste si zdajšali življenje za kopo let. Ste s tem odvrnili neizogibno smrt? Pred koncem, le kratek oddih. Kakšen odmor, ko vas pa na dnu srca že in pekli storjeni greh? Milih sap ne čutite več. Sonce je na vso moč, v vašem srcu je leden mraz.
- ERMAN: Ne boj se zame, fant. Glavno, da ostanem živ. Ni vrag, da bom že jutri pohajkoval okrog.
- FEDJA: Pohajkovali boste.
- ERMAN: Smejal se bom tem preprostežem v pest. Uganil sem jih, pa bi jih ne speljal na krivo sled. Takšne jim nadrobim! Le ta moj prekleti svak! Kako bi njega nasukal. Kdor ženski nasede, je preklet. Če bi ne bilo svaštva ž njim, lahka reč. Mimogrede bi ga pretental. Žolč ga grabi. Menda mu smrdim? Ko da bi on meni dišal? Sicer pa, psom kost, imenitno kost.
- FEDJA: Čudno, skal ste si naprtili, kot jih zlepa ne zmore živ krst.
- ERMAN: Skal, praviš? Takšnih, kot ti meniš, sem si oprtal, da bi ž njimi nakupčkal cel hrib. Teh kamnov me res ni strah. Človek mora biti od hudiča trd. Svet se ti ne sme zdeti za piko več, kot ti razodeva zdrav pogled. Le zakaj ti pridigam? Še skaziti te utegnem. Seve, če bi pa mozgal na odveč, bi mi spodrsnilo že ne enpot. Si profesorja Omahna poznal?
- FEDJA: Slišal sem o njem.
- ERMAN: Leto osorej, prav na današnjo noč je storil samomor.
- FEDJA: Na noč, ko je bil razsul.
- ERMAN: In veš zakaj? Pritrditi mi ni hotel. Branil se je priznati, da imam prav.
- FEDJA: Ne razumem.
- ERMAN: Času ni bil kos. Izmikal se je videti in vrednotiti življenje, kot je. Mojo pot je obsodil in me preklel. Toliko sem upal vanj. Moral sem zloiniti njegov ponos, sicer bi bil sam pokopan. Da sem ga zlomil? Vidiš, nisem! Če bi mi on pritrdil, bi bil jaz danes vse bolj na trdnem. Zagotovo bi vedel, da je moj prav. Koncentracijsko taborišče sem mu obljubil, pa še ni klonil. Rajši si je zadal samovoljno smrt. Kakšna strašna tišina vsenaokrog. Kaj se oglašča on? Konec koncev, on je kdaj že strohnel, jaz pa mirno razpravljam o njem. Če bi mogel človek to pošastno tišino prekiniti, razbiti, zdrobiti! Navsezadnje je bil napak postavljen in seštet njegov, ne pa moj račun.
- FEDJA: In zdaj, ko je račun tako rekoč zaključen...
- ERMAN: Jaz nisem nobene pike postavil. Pred mano je še dolga pot in ves lepi svet. Nikakršnih pripodob z menoj! O, svoj čas sem siloma iskal za svoja dejanja pritrdil, danes ne potrebujem več opojil. Partizani? Ha, ha? Nihče od njih ne misli kot na požrtijo in krok. Kje bo kdo kako babo položil. Vojska mu je porok nezaslišanih svoboščin. Če bi ne bilo, kot pravim, bi bil prazen gozd.
- FEDJA: Kako krivo gledate in kako reven in brez pomena je v vaših očeh svet. Ljudje živimo, dihamo, se gibljemo, upamo, se opotekamo in umiramo, se vedno novih življenj osveščamo iz srži čisto drugih resnic.
- ERMAN: Kakšnih resnic?
- FEDJA: Ko bi vedel odgovoriti...
- ERMAN: Ti jih pa jaz povem, tale hip sem se spomnil nanj. Mesec, še več, mi blodi pred očmi njegov pogled. Nekov Hans, nemški soldat. Pomisli, ko

smo v Marburgu gonili v vagone vindišersko drhal, je stal poleg kot stražar.

FEDJA: Nežen blondin, modrih oči, krhkega obraza, dvajsetih let. Ta izraz! Gospod, Gospod, v smrtni uri najlepša luč.

ERMAN: Ti si bil poleg?

FEDJA: Eden izmed tisoč izgnanih. Spotoma sem pobegnil.

ERMAN: Ne prekinjaj me! Še pomniš, kako smo vas suvali in pljuvali po vas? Vsak udar je spremljal neudržan krohot.

FEDJA: Spominjam se.

ERMAN: Spominjaš se? Na tistega gestapovca, ki je izruval materi iz naročja otroka ter ga butal v vagon odhajajočega vlaka? Za šalo pač. V takšnih rečeh se mora skazati vojak, posebej še, če si gestapovec.

Kaj molčiš? Si se prihulil? Z besedo na dan! Kdo je bil dotičnik? Nekdo pač. Morebiti sem bil prav jaz? Ženska se je zakadila vanj, a on, malo da je ni posilil.

FEDJA: Zakaj? Zakaj?

ERMAN: Vidiš, Hans pa je stal poleg. Si opazil njegov pogled? Ne rekel bi očitajoč, le strašna, nepojmljiva boleost. A iznenada, pomisli si fanta, v čelo se je ustrelil. Nihče se ni več krohotal. Tisti nekdo ženske ni več skušal posiliti. Ta pogled in strel zatem. In Hans ni bil kak ušiv vindišer Hund. Ajndojčer, iz Hanovra doma, vzoren soldat. Zlata medalja za hrabrost. Berna se je pisal. Pa poklicni mehanik sicer, navaden mehanik.

FEDJA: Hans Berna — potemtakem . . .

ERMAN: Toliko da niso obdolžili rečenega gestapovca, da je odgovoren za Hansovo smrt. Nerodna reč. Posebej še, ko se skaže, da je dotični gestapovec navadna vindišerska rit. Pa se je izmaknil fant. Gestapo je mogočen zid. Kar buta naj vanj takle gefrajter. Menda so jih dali radi rečene štorije nekaj postreliti. Radi Vindišerja? Kaj še! Če si gestapo, si gestapo. Ampak da se je Hans končal! Mi veš razjasniti?

FEDJA: Vsi izgnanci smo bili presunjeni. Malo pred tem se je nekaterih polaščal brezmejni obup. A iznenada je iz vrst rabljev vstal človek. Kaj vsa nasilstva, klofute, pljunki; pred ponižanimi in trpečimi je v brezprimeren protest obležal nemški vojak.

ERMAN: Ti pa jaz povem: fantu se je zmešalo in amen. Tako akt, ki ga je o njegovem samomoru podpisal štab. Da bi se štab motil? Ti boš nam pamet solil! Tepec! V norišnico z njim! Zastrupiti bi ga morali, sežgati! Najhujši lager je zaslužil! Je tak zmešanec vreden, da bi bil nemški soldat? Moralo je izpodkopaval s svojo zmedenostjo, malo da ni vojske na gestapo naščuval. In ta da ni bil nor? Komunist? Kaj še! — Če bi bil, bi skrivoma, podtalno rovaril. Ne poznam stranke, ki bi narekovala svojim pristašem samomor. Skratka, fant je bil nor. Pritrdi, kaj se krčiš, kaj me oprezuješ? Če je bil on priseben, potem bom ob pamet jaz! Tu ni izhoda! Bodisi on, bodisi jaz! Resnica o svetu ni dvojna, ni jih več! Ena je — za vse nas isti res. Kam strmiš, kaj tuhtaš? Se ti gnusim? Pri takšni šlevi si iščem pritrdil! Kdor bo živ prestopil tu prag, ima prav. Kdor se bo pa stegnil po-

prej, tisti ne ve za res. Si slišal? Kar skaže naj se tvoj povestni bog. Ne, ne bo mi sile zblazneti! Kaj bo s teboj? Kar sklicuj se nanj! Nikomur ne pomaga, slišiš, nikomur! Jaz sem ga razkrinkal!

FEDJA: Razkrinkali ste ga?

ERMAN:

(Slišati je pasje zavijanje).

Kdo se je oglašil vmes? Meni lajaš? Prekleti pes.

FEDJA: Vij, vij . . . Cingelj mi je zazvonil, jaz pa sem strašno sam. Prijatelj pes, ne poznavaj se in vendar sočutiš, opozarjaš in svariš.

(Se zgrudi na kolena).

ERMAN: Prekleti pes. Prekleti pes.

DRUGO STOPNJEVANJE

(Erman, Fedja, Kogoj, Drago).

ERMAN: Gospodje, o vsem ste poučeni, kar sem počel. Ničesar ne menim tajiti. Malo prej sem se kri-vo obnašal. Razumite moj položaj.

DRAGO: No, če bi bilo po mojem, se ti ne bi tule razprezal.

ERMAN: Če sem se Nemcem udinjal, je temu vzrok krivi in nesmiselni družbeni red.

DRAGO: Nas je ta red v ječe, v hribe pognal, tebe pa na gestapovsko pot.

ERMAN: Prijatelji, ni vsak rojen junak. Za pot, ki si jo ti predjal, je treba poguma, brezpogojne vere v proletarsko moč in stvar. Morda tudi malo sreče, da pravi čas spoznaš in se oveš, kam in kako cilja svet.

DRAGO: Jih še ne boš jenjal razdirati?

ERMAN: To pa vem, če bi se rodil v časih, ki jih kuje vaša pest, bi nikoli ne zablodil.

KOGOJ: Kot gestapovec si to prav lepo povedal.

ERMAN: Za dan, ki ga pripravljate, vem. Lepšega še ni učakal svet. Kolikokrat sem skrivši razmišljeval o njem. Ne le narod okupatorjev osvoboditi, rešiti ga menite vseh uj in krivic. Zastarelih družbenih oblik. Malemu človeku, kot sem, v bodočnosti ne bo treba več zagaziti na krivo pot. Za vse delavoljne bo dela na pretek. Bogataških trotov in izžemalcev ne bo več. Človek človeku ne bo več volk, marveč najprisrčnejši brat. Srečen, zares srečen, kdor bo učakal dan, ki ga ne pomni svet!

KOGOJ: Kaže, da si vse to pošteno in zares spreumel, in dognal. Čemu se nam potemtakem nisi priključil?

ERMAN: Kako bi se upal in drznil stopiti pred oči ljudem čistih rok. Le od daleč sem vas občudoval, se natihoma navduševal, skrivoma osvobodilnemu gibanju pomagaj, kjer in kolikor sem pač mogel.

KOGOJ: Kaj ti tvojih molitvic ne narekuje smrtni strah? Izkazati bi se moral v dejanjih. Marsikaj resničnega je na izrečenem. Vendar, prepozen kes. Kjer in kod si hodil do okupacijskih dni, te skušam razumeti. Dasiravno bi nas eden takih potov ne bil sposoben. Vedi, da nismo žejni krvi. Le zakaj se nisi oglašil, ko si prvič zaslišal ponosno ime partizan?

ERMAN: Ko bi se drznil, med prvimi bi bil!

KOGOJ: V tem slučaju bi vse tvoje zablode pozabili na mah. Da bi pogubljali? Ni nam na tem. Pa ti, fant? Nekam prihuljen se mi zdiš. Čemu nisi univerzi hrbta pokazal? Študiraš med tem, ko se je šel zaveden študent borit. Kaj ti mar smrtni krik deset in deset tisočev? Za vas je važno, da ne gubite let? Mudi se ti k polnim jaslim. Briga te, če pocrka ves narod. Vaš trebuh, vaš uspeh; to je vaša vest. Ordinacijo odpreti in jurje šteti: To tvoja zavest.

FEDJA: Na nič podobnega nisem mislil.

KOGOJ: Kajpa, čez leto bo zbrisana raz naše zemlje po okupatorjih zadnja sled. Veš, kdo jih bo od tod pognal? Kdo jim bo oholi tilnik upognil in jih v prah steptal? Partizanska pest! Dan bo vzniknil tistihmal, tako čist, da ga ne sme kužiti niti enega izdajalca strupeni dih.

ERMAN: Če bi vaslišal pravi čas.

FEDJA: Moja pot?

KOGOJ: Svojo pot si nam že izkazal. Bi nam rad izdajstvo pridigal? Se drzneš nam v obraz?

FEDJA: Izdajalec? Te psovke ne slišim prvič. Vame jo je butil že marsikateri belogardist.

KOGOJ: Belček da bi tebi grozil? Saj si njihov! Nisi mar fantov proti nam podpihoval? Jim branil v gozd? Da jim kanimo vero v Jezusa kratiti? Pridustiti si se naprezal narodnoosvobodilno gibanje! Nagnusni okupatorjev hlapec! Priznaš potemtakem?

FEDJA: Kaj?

KOGOJ: Da si tovariše izdajal in talce označeval. Brate pehal v internacijo in arest. Nam ne boš niti pike utajil.

FEDJA: Jaz da sem takšne počenjal? Kaj pa je človek? Veter potegne, pa te raznese in raztroši vse naokrog kot šop regratovih semen. Če si gnila semena izzorel, usahneš za vselej. Če si pa zdravo čustvoval, boš v vsevek poganjal. Tvoja pomlad, kakor reke utrip. Komaj se v soncu zaiskriš, že utoneš v valu, ki te je prehitel. Pa bi sam nad seboj žaloval? Mihael, je kje pod soncem kak hujši greh, kot če ukrepaš proti blagoglasju svetov?

MIHAEL: Poslušam in se ne razpoznam. Fedja je pošten in dober fant. Če je taval, ni njegov greh. Pripeljal sem ga, da se o njegovi nedolžnosti prepričaš, da ga s svojo zgovornostjo pripelješ na pravo pot.

KOGOJ: Da ne ve za našo pot? Nič skrivnostnega ne počnemo, fant! Preorali bomo ves svet. Jenjati mora izkoriščanje človeka po človeku. Nova zora vstaja, nov dan se nam obeta. Siromakov, ponižanih in razžaljenih ne bo več. Tehniko bomo dvignili do takšnih višin, da bo imel sleherni, kar bo požel. Čimpoprej vsa okna in vrata soncu človeškega napredka na široko odpreti: to slednjega poštenjaka osnovna dolžnost. Kdor nas danes ne pozna, nam bo na dan naše zmage tuj. Naj si ne domišlja, da bo naša svoboda tudi zanj. Vsi, brez izjeme, se moramo dela poprijeti!

ERMAN: Lepše, razumljiveje o človeškem napredku govoriti, še svoj živ dan nisem slišal.

FEDJA: Kakšno delo?

KOGOJ: Če si se od srca in zares pokesal, domovina potrebuje slednjega svojih sinov.

FEDJA: Česa naj se pokesam?

ERMAN: O, če bi se po vsem prošlem v delo vključiti še smel, še mogel!

KOGOJ: Soditi, kaznovati, prehuda bremena za nas. Olajšaj nam našo borbo, pridruži se nam! Nismo žejni krvi, kot se usti naš nasprotnik. Belogardist nam podtika svoj lastni kajnovski žig.

FEDJA: Delati?

KOGOJ: Vse mesto je polno parol. Z vseh zidov pozivlje ljudi na odpor! Koliko mladih fantov sprejema nase žrtev! Če ene odženo v arest, se zdravijo legije novih v še bolj ognjevit protest!

MIHAEL: Poznam te. Kaj oklevaš?

FEDJA: Za mojo misel da veš?

ERMAN: Okupatorjem je delo podtalnih sil smrtni trn. Četudi se gledajo laška milicija in nemški gestapo kot mačka in pes, jih delo slovenskega podtalja tira noč za nočjo na skupni posvet. Za večino njihovih namemb vem. Marsikateri nameravan udar sem že preprečil.

MIHAEL: Slišiš? Le kako moreš stati ob strani in dremati križemrok?

FEDJA: Da dremljem?

MIHAEL: Bolj zares od srca živiš in čustvuješ kot večina ljudi, ki jih poznam.

FEDJA: In vendar je okrog mene sama zmeda in noč.

ERMAN: Kot sonce jasen mi je vaš res!

MIHAEL: Prijatelj, Fedja, fant! Ko nas točneje spoznaš.

FEDJA: Misel? Občutljivost? Moj sluh in posluš? Morda imate vi prav in sem jaz bolan?

DRAGO: Takšnega potuhnjenca pa še ne. Premehko, preveč v rokavicah ga prijemljete. Z enim udarom ga imam po tleh.

FEDJA: Joj, kako je življenje navidez zamotan dan? Žabe in čričke poslušam v jasnih luninih nočeh neizrekljivo rad. Vsaka človeška beseda o resnici in pravici, izkričana pod božji svod, je sredi gozda, trav in ptičjih glasov, sredi čudovite harmonije nam nedoumljivih lepote; kot pest v obraz!

KOGOJ: Pred nami se drzneš narodnoosvobodilno gibanje sramotiti?

ERMAN: Če bi smel pripomniti, še meni se gnusi falot! Vsa vrata ste mu odprli na stečaj, a on!

MIHAEL: Strezni se, fant!

FEDJA: Menda sem sredi treznih zares pijan? Med pametnimi sem, kot vse kaže, nor. Za vrat nas grabi in davi Italije onemogli bes. Joj, koliko se je izvrtinčilo iz njihove zemlje prečudno pisanih grehot! Petrov hram vidim, v morje zakopan. Iz vodnih globočin potrkava papeških maš zvon. Slednje sovraštvo mi sproti zbledi, ko se sprehajam po razvalinah Rajhskanclaj. Kje je mogočnih narodov togi korak? Eviva Duče in Hajl Hitler — davno davni zvok v etru brezčasja mumificiran. Gora za goro okostij, kamor se ozrem. In vendar, ritem morij ni prekinjen. O, poj svojo pesem, krhki moj ptič! Kdo bi doumel hropež vulkanov, ki vzgibavajo naš planet? In vendar so, ko da ravnajo slednji naš korak. Če si še tako mašimo ušesa, iščemo zdaj tu zdaj tam izhod, treba je le tenko vase prisluhniti. Prijatelj, po tem se ravnaj. Kar človek zamišlja in ukrepa mimo teh vekovitih valovanj: zmeta zmot! Vse naše postave, ki so zgrajene mimo in preko materinskih pravil, sinovske ljubezni, prijateljskih čustev, so dane le za bežen

hip. Ne pomirjajo nas, ne ravnaajo s celoto v —
sosklad. V grozo nas pehajo, iz prepada v prepad.
KOGOJ: Si ga slišal, Mihael, na kaj vse je namignil?
Jezik mu je hudičevo namazan. Na tvoje prijatelj-
stvo se sklicuje, da bi se roki pravice izmuznil.
Kaj pa tista belogardistka, ki jo je vrtničil terci-
jalski bes, po zasluženih kazni; njen zagovornik!
Nje lastna hči je našim k izdajalki pokazala pot
in jo pomagala likvidirati. Hčerini lik je nadvse
čist, danes ta dan je borcem v hribih spodbuda in
vzor.

FEDJA: Kakšen strahoten vzor!

ERMAN: Heroizem brez primere!

KOGOJ: Si ga slišal, Mihael? Se ti zdi še nedolžen?

Leto in dan spodkopava moralno fantom! Za ne-
mogočimi izmisleki se lovi. Kdor slabi odpor bor-
cev, je hočeš nočeš sluga okupatorjev. Z mnogo-
čim skušaš svoje zločine prikriti. Kar govori. Koli-
kor več nam poveš, vse bolj si zanko okrog vratu
zadruguješ. Ni nikakršnih večnih moral in resnic.
Ekonomske prilike ustvarjajo vero in etos. Si-
cer pa so bile od pamtiveka vse te izmišljotine
bič v rokah gospodujočih. Vladajoči razred je z
njimi delavstvo in kmete pital in krotil. Mi ne
potrebujemo norcev in zamaknjencev! Vsak raz-
širjevalec takšnih lažiresnic je svobodi hudičevo
nevaren. Še sam ne veš, kdaj in zakaj. Nam gre
za človeka, ki se bo znebil teh in podobnih verig!
Za človeka, ki bo vedel za življenje, kot je, in za
vsak dan. Za takšnega, ki ne bo farjem nasedal
in brezumno hlepel po onstranskih nebesih. Raj
je tu, za vsakogar nas. Kdor ga bližnjemu krati
in onemogoča, je ljudstvu sovražnik. Oče, mati,
sestra, brat, žena in mož, prijatelj — prazen zvok!
Kdor je za svobodo in blagor ljudi, nam je brat.
Če je pa moj lastni oče proti svobodi, je moj naj-
trši sovrag.

FEDJA: Ko vas takole gledam in poslušam, se pred
mano bolj in bolj širi grob. Vsi vi se mi kažete kot
pravljnični privid. Vaše besede nož na nož. Druga-
čen, kot z njim mati režejo kruh. Meči so to, vsi
okrašeni, kot jih vihti po odru teatarski junak. Be-
sede so to, kot jih ne govori sicer človek. Vsi vi,
kakor da ste izrezani iz knjige bajk. Morda ste pa
vi zares in jaz samo privid.

KOGOJ: Ves naš boj se mu zdi nekaj teater. Se ti
zdi udobneje za zapečkom sedeti in misli prestiti?
Naj le druge stresa bes, preveč sem čist? Le da si
jaz ne zamažem rok?

FEDJA: Orač na polju je tisoč bitij zmlal. Jaz — da
bi revolucijo klet? S plugovo ostrino je ubogo miš-
jo mater razsekal.

KOGOJ: Človek, ki se zdiš vzvišen nad strastmi osta-
lih. Ne pritakne se te nič. Modruješ in ugiblješ,
krog tebe se ruši, gori, hrope in se muči ves svet!
Menda si sprevidel, da si na drevesu suh list? Po-
ganjek, ki se je v prvem vzbrstju skazil? Če hoče
drevo dihati, treba s takšnimi nevšečnostmi v peč!

DRAGO: Smo te zmehčali, belček? Ni je tako trde
betice, da bi bila svincu kos.

KOGOJ: Mi je pa že tale tu bolj všeč. Gestapovec si-
cer, toda odkritosrčno se je pokesal.

ERMAN: Vem, zaslužil sem smrt. Preden končam,
bi popravil rad še nekaj krivic. Preveč me tesni,
da bi k sreči, ki se obeta, ne prispeval niti za las.

KOGOJ: Možata beseda.

ERMAN: Stvari vem, da vam ob njih zastane dih.

Tale tu, ki tako po farško tiholazi, je pravi tič.

KOGOJ: Si slišal, Mihael?

ERMAN: Belo gardo je vsevprek organiziral.

KOGOJ: Kar vemo, ste nam potrdili, gospod.

MIHAEL: Dokaz! Kje je dokaz? Ne molči, Fedja!

ERMAN: Na mlade fante ima vpliv kot nihče drug.

Nemci mu zaupajo. Z mano je imel opravka ne
enkrat.

MIHAEL: Fedja!

ERMAN: O svojih uspehih mi je redno poročal. Na-
grade, in to kolikšne denarje je prejemal iz tehle
rok.

KOGOJ: Je tu še kak dvom?

MIHAEL: Gestapovski izkaz ni in ne more biti do-
kaz!

KOGOJ: Da je iz naših tal zrasel tak izprijenec!

MIHAEL: Fedja, ne boš zanikal? Molčiš!

KOGOJ: Zanašal se je, da bo njegov kompanjon kot
on poniglavo svoje grehe tajil. Zategadelj se je
celo potegoval zanj. Zdaj je brez besed. Kako se
je opičil maločas, v kakšne megle se je ovijal. Na
dejstva in dokaz ne ve kot molčati.

FEDJA: Človek, človek. Kako visok in kako nizek
pojem v isti mah. Skoraj da me je minilo slednje
veselje živeti.

KOGOJ: S teboj smo si na čistem. Kaj z vami, go-
spod? To je treba še natanko razmisliti in preteh-
tati.

DRAGO: Torej te je le preliščil? Ves večer ga že
poslušam in opazujem. Ta je zmožen zvezde na
nebu pretentati. Sama potuhnjenost, zloba in za-
hrbtnost.

KOGOJ: Ne vmešavaj v skupne stvari zasebnega
prepara. Mož se je skesal in tudi že skazal. H ko-
misarju Levu ga odpelji. Skupaj ga zaslišujta. V
marsičem je lahko še dragocen.

ERMAN: Kako krivo me sodiš, svak.

DRAGO: Boš spet pričel? Mene ne dobiš. Nisem vče-
rajšnji. Sem v Španiji vse preveč predjal.

ERMAN: Ne razumem, brat.

DRAGO: Zdaj bi me za brata žigosal? Ne boš! Seve,
ko te grozi pravica udušiti, bi se name rad obe-
sil. Se utapljaš? Jaz naj te rešim? S kamnom po
glavi, pa sva kvit!

KOGOJ: Teh besed nisi izgovoril in jaz jih nisem
slišal. Če je človek spregledal, se svoje preteklo-
sti pokesal, in nam je tudi sicer lahko dragocen . . .

DRAGO: Če meniš s temle tu na tak način, potem
sem krivec jaz! Že vidim, zlahka bo opravičil tudi
najbolj zavržen korak. Če ima gestapovec tvojo
vero in svobodo besed, potem med mano in njim
sploh ni razlik! Zakaj potemtakem naš boj in na-
por? Če srečaš podgano, jo pri priči pobij! Sicer
res ne vem, kakšen bi bil ta svet? Kaj je ravno in
kaj navzkriž?

KOGOJ: Prav. Nobenih očitkov. Važen nisi ti niti
jaz. Osvobodilna fronta je za nas vse veljavni res.
Odpelji ga, kamor sem odločil.

DRAGO: Prav. Hodi. Pa ne meniš, da boš mene kot
kako cunjo ožemal.

ERMAN: Prosim. Če bi smel pripomniti . . .

DRAGO: Zdaj si se nagovoril. Komisar je drug mož.
Hodi!
(*Odideta*).

FEDJA: Tako zadušno mi je! V grlu me tišči. S temi capami preči! (se do pasu razgali)

MIHAEL: Fedja, moj brat! Nikakršnim obrekovanjem ne verjamem!

KOGOJ: Komedijo igraš? Si znorel?

FEDJA: Najraje bi se do golega slekel! Meniš, da me je sram? Ves čas terjate, naj se razgalim! Nago dušo sem vam pokazal. Vpijejo, da ni res, da sem drugačen? V tvojih očeh raste težek dvom. Glejte, moje telo! Kje so zarisani grehi, ki naj bi jih bil kriv? Mihael, dragi in mili, kaj ne čutiš, da me je smrti strah? Mar ne vidite, kako sem še mlad? Kot prvi podlessek se čutim, ki se je sonce pozdravljat zemlji iz naročja izvil! Nikari ga utr-gati, otrok. Podlessek bi tako neizrekljivo rad uča-ka! svoj cvet. Užiti želi sladko grozo pomladnih noči. Pa prve rahle svite juter. Pa razkošje luni-nih objemov. Drobna miš nosi v sebi nov zarod. Joj, kako sladko je deteca pojiti! Poljske miši pre-sunljivi kadaver! Fant je svatovski ples z idejo zarajal. Že je sredi poleta zadet od smrtnih sap omahnil v nepovrat. Na mestnem asfaltu pohojen podlessek. Takšna naj bo moja usoda?

KOGOJ: Kajpa, vsakteri je nedolžen. Nihče ni bil še opravičeno likvidiran. Si se pri jezuitih lagati učil? Ti svetničiš, mi smo do vratu zakopani v poboj in umor. Kaj strmiš vame, Mihael? Ti je tale tu strl vso voljo in moč? Še ne sprevidiš, da je škodljiv? Na ljudi v taboriščih pomisli. Na brezštevne suž-nje kapitalističnih pijavk. Na svoj narod, ki ga grabi smrtni krč. (Takšnihle eden bedo sveta pod-pira, je največja potuha mračnjakom.) Naši fant-je so se postavili Hitlerju in Mussoliniju nakljub. Če se zažira v naše zdravo satovje škodljiv mr-čes, pohoditi ga — naša dolžnost.

FEDJA: Oče so podirali steno z namenom pozidati nov hram. Sredi kamnov se nam iznenada prisme-je gnezdece droščkenih mišk. Joj, s kakšno ihto so oče udrihali po njih. Vpil sem, jokal, najrajši bi konec storil, z vso silo sem se v očetovo nogo zagrizel. Mišk nisem rešil; škodljive so, me je po-učil očetov glas. Oče, oče, kako si vse vedel, kako si si bil svoje pravice in moči zavesten. Glej me, drobno, nebogljeno in škodljivo miš.

KOGOJ: Pa nas ne meniš z blodnjami pretentati? Se predobro poznamo, kakšne sorte si ptič. Natihoma rovariš, malodušnost trosiš v časih borbe vse-povsod. Izdajalce pomiluješ, Mihael, ti je zdaj jasno, da je po pravici obsojen?

FEDJA: Joj, kdo je petelina ranil na smrt? Mati, ma-ti, v vaših rokah vidim nož! Ko ga je gledala, kako brezmočno s perutmi opleta, se opoteka po dvori-šču, morda se je celo nasmehnila tistikrat? Revež, kako se je za izhodom naprezal. Kam, leporasli fant, bujnih in živo pisanih kril? Zaman pošiljaš obupne poglede v nebo. Joj, kakšna topla modri-na je razpeta širomsvet! Kakšen kras so krone komaj vzcvelih dreves! Ti pa plahutaš in v noč usihaš. Koga naj zmerjam in kolnem? Moja mati razmišlja in se mirno smehlja. Ni še utegnila od-ložiti okrvavljeni nož.

MIHAEL: Četudi škodljiv, jaz ne prenesem več! Sam bom ponorel!

DRAGO:

(vstopi)

Vi tipljete belčka, jaz sem gestapovca pretipal.

Kako se je zvijal, pritajeval in cvilil. Nastavil sem nož na vrat. Končal bi ga, spravlja me v pre-hud bes. Komisarju sem ga prepustil. V marsičem nam bo še koristen in potreben.

KOGOJ: Tovažiš, pravilno si ukrenil.

DRAGO: Sam ga bom imel na skrbi in na očeh, dok-ler ne izsesamo iz njega poslednjih drobtin. V slast mi bo, da mu zlomim tilnik, ko pride čas.

KOGOJ: Tovažiš, da ti bo v slast?

DRAGO: Pokončati izdajalca, ubijalca, gestapovca; tak ogaben izrod!

FEDJA: Mar ni moj oče podgane ubil? Kako čudno se je posmejal, ko je čul njen smrtni vzkrick. Oče, oče, če bi ta trenutek doživel, bi se pobijajoč pod-gano ne smejal. Kako je življenje nerazrešljiv splet, polno protislovij. Pustite Ermana živeti! V vsakomur nas je sodnik.

KOGOJ: Na vsak korak gestapovce zagovarjaš.

FEDJA: Gestapovec? Belogardist? Krinka, za katero se je ubog, nag, usmiljenje budeč človek skril. Kdo ve zakaj se je zatekel prav za ta zaslon? Ko se pa smrtnik tako neizrekljivo boji pogledati večnosti v obraz.

KOGOJ: S tem in podobnim modrovanjem naj bi se reševal naš narod? Okupator nas z jekleno pestjo grabi za vrat, ti se pa naprezaš morilčev prav do-umeti? Izkvarjenec!

FEDJA: V meni, v tebi, v vsakomur nas nenehoma preži demon. Če boš preveč samozavesten, če si boš svoje pravice pretrdo zavesten, glej, da tudi tebe ne vpreže hudič.

DRAGO: Da bi te zlodej! Po mojem bi se ti niti za hipec ne petelinil. Še krogle nisi zaslužil, vrv za vrat, pa konec besed.

KOGOJ: Kar izgovori se naj. Koliko žebljev za krsto si je mimogredoč nakoval. Bo vsaj Mihael spo-znal, da odbor dobro premisli, preden . . .

MIHAEL: Ne razumete ga, jezik govori, ki sem se ga že odvadil.

DRAGO: Zagovora gestapovcev in belčkov ne poslu-šam prvič.

MIHAEL: Najin učitelj, pater Ambrozij, svet mož.

DRAGO: Kajpa, po sredi je spet far. Vesel bodi, da si se včas otresel podobnih čenč. Tegale tu je ku-jon dodobra zastupil. Saj piha kot modras.

MIHAEL: Nehaj! Kaj veš? Še sanja se ti ne o njem! Podobnega ne boš srečal živ dan. Samo eden je. Bogve kje zaklenjen, zastražen in zapahnen. Be-sede, ki nam jih je on v srca polagal, vidiki, ki jih je on pred nami razstiral; ni ga pod soncem, ki bi se z večjo ljubeznijo k poslednji bilki pripo-gibal.

FEDJA: Ni ga, ki bi rahleje uho k zemlji prislanjal, da ugane, ki zapomni in razodene poslednje mu-šice čudeži utrip.

MIHAEL: Joj meni, oče! Kam sem zablodil! Kako sem se tvoji preproščini odtujil! Gorje nam vsem! Murenčki so pričeli svoje pesmice svirati, prva pomlad. Kaj pa smo se mi namenili ugibati? Vpra-šam vas, vsakega posebej, kaj pa smo se mi na-menili ugibati?

KOGOJ: Nas tožiš, nam očitaš, nas pestiš? Nas spra-šuješ ta trenutek, na tem mestu, ko preži na nas smrt od vse na okrog? Kako si le drzneš? Kdo ti je te misli in te vzklieke v glavo nakopal? Postoj,

fant! Ne izzivaj nas! Marsikak drznež je že v izdajstvo zagazil in z glavo plačal.

MIHAEL: Groziš?

KOGOJ: Jaz da bi prijatelju grozil, ko po mestu in deželi, vsej, koder se govori po naše, odmeva tuj korak, vihti okupator nad našo rastjo krvav korobač? V tem in takšnem naj bi tovariš tovarišu grozil?

MIHAEL: Oprosti. Mlad sem, v nevarnosti mi je najljubši prijatelj. Srda me nauči, da bom znal od srca in zares stisniti pest. Da bom silovit, kot me terja in hoče čas.

FEDJA: Spet si me pričel opozarjati, prijatelj pes. Kaj čutiš, vidiš, da se me že dotika smrt? Kaj hropeš, tuliš in viješ? Pa ne meniš, da boš presuknil tok zvezd? Ko sprhnjeno kunj sem odvrigel strah!

MIHAEL: Da sem mogel za dih pozabiti strahote krog nas! Naduti zvok nemških škornjev, tiho-lastvo črnih srajc. Krike mučenih, ki butajo izza zidov ljubljanskih ječ. Obup tistih, ki jih žene okupator v taborišča — v plinsko peč.

FEDJA: Umreti? Naše želje, naš ponos; tisoč krink. V tem boš pokošen! Tebe se še dotaknil ne bo okrvavljeni gestapo.

MIHAEL: O čem govoriš? Nad nami pa se steza laški pohlep in švabski bajonet!

FEDJA: Do nagega sem se razgalil sredi oblečenih, pa me nihče noče razumeti.

MIHAEL: Gorje si ga tistemu, ki se hoče naši resnič-nosti izmakniti. Kaj ni že s tem svoje krvi izdal in zatajil?

FEDJA: Češnje si oglej, ki je zažarela v opojen kras. Okupator bo prešel. O grozi teh dni in let bo izginila zadnja sled. Italijanskim patroljam se ne bo več priključeval osramočen belogardistični trop. Ubogi, nerodni kmečki fant; kdo te je v te smešne cape našemil in ti zagrozil, da se je treba za Kristusa boriti? Mihael, Mihael, kdo je tebi v roke vsilil nož?

MIHAEL: Da bi tolikšno brezbriznost prikrival, zagovarjal in tajil? Samemu sebi bi se pristudil. Sam bom proti njemu stopil. S temile rokami ga pobijem!

FEDJA: Češnja bo vzcetevala pomlad na pomlad. Ptički si bodo znašali gnezda, ko vseh teh nešteto prividov, goženj, krikov in vzdihov že davno ne bo več. Jaz sem, je pomlad. Oči si pomanem, za menoj bo krut, ogaben sen. Vse kaže krinke, ves splet vaših besed. Končajte že to burko! Resnice sem žejen. Nočem šem, ne trhlenih besed!

MIHAEL: Zaboga, strezni se, fant! Naš čas terja drugačnih vzlikov. Kliči na boj in na odpor!

FEDJA: Krog mene je mir tisočerih pokopališč.

KOGOJ: Ga še nisi pregledal, da se nareja? Po ovin-kih govori le, da bi nam prikril svojo izkvarjenost.

FEDJA: Se spet oglašaj. prijatelj pes? Na nekov daljno daljni pasji lajež si me opomnil. Na noč, ko mi je oče umiral. Joj, koliko groz, krčev in videnj je v nam nedoumljivi govorici psov. Kakšna logika, kakšna zavzetost, ko zazna nekaj brezpo-gojnega, kar je nam še dvomljiv res. Mi se krčimo, izvijamo, si lažemo. Morda je le še kak izhod. Čudež se bo zgodil! Radi nas, ki smo komaj-da zaznaten prah, se bo vesoljski red zaustavil in preusmeril? A on, vidi in ve in zavija, zavija vse dotlej, da se izteče tvoj čas.

DRAGO: Nikar jih ne razdiraj, sem že vse prevečkrat belčke tipal, da bi me en takšenle pretental. Španijo sem prebrodil, z mitraljezom oprtan, počez in navzkriž. Ne enemu takšnih sem dušico poslal v raj.

FEDJA: Naj peruti razpenjam, naj greben košatim! Božji stvor sem! Če sem lep in če se blestim, če sijem in če zase vem: Ustvarjen nisem za nikogaršnjo korist! Biti, živeti, se veseliti, peti, ljubiti — moj namen. Človek je pa sebična pošast. Vse na svetu je njegov plen. Iz ogabnega koristoljubja je jenjal čutiti v ptiču, zajčku, ovnu — ljub in mil stvor. Zaupljivost kreature izdaja na slednji korak. Krik mirijade mučenih bitij oglušuje nebo. Pa naj se jaz zdrzujem umreti! Kriv sem! Kot človek sem z vekovito krivdo na križ pribit.

KOGOJ: Meša se mu. Trezen bi svojih zločinov nikoli ne priznal.

DRAGO: Kakšni ste mi to fantje, revolucija ni za kratek čas. Rovaril si proti nam?

FEDJA: Vse priznam!

DRAGO: Ne oporeka. Naše si izdajal? Se izmikaš?

FEDJA: Kar mi očitata, je smet proti grehom, ki me teže od vekovek.

DRAGO: No, jaz sem že marsikomu pomagal do temeljitih priznanj.

MIHAEL: Podira se zid za zidom. Prividi, ki sem si jih slikal, izginevajo kakor roj rahlih meglic. Ko vas poslušam, vem, da imate strašno prav. Samega sebe sem varal! Zadržal sem pravico, ki bi ji moral brez oklevanja služiti.

DRAGO: Okupatorju si služil? Kako pa! Če si jezik brusil proti nam — si gnal vodo na njihov mlin.

FEDJA: Karkoli je pod soncem grehot, kriv sem jih!

DRAGO: Erman sam ti je v obraz zalučal, da si iz njegovih rok Judeževe srebrnike prejemal. Če se še toliko ženeš zanj, svojih izpovedb ne bo preklical.

FEDJA: Karkoli nezaslišanega, v nebo vpijočega bi pripoznal, še zdaleč je ni besede, ga ni priznanja, ki bo mojim krivdam kos.

DRAGO: Belčka sem pošteno zmeščal. Zdaj menda ni več ovir.

FEDJA: O človek, mirijade bitij pokončavaš, pa meniš, da si nad njimi, preko njih. Izprsuješ se: Več in boljši sem. Kako pobalinski ponos!

MIHAEL: Fedja, Fedja, takšen si, kakršen ne sme biti danes ta dan živ krst. Pa četudi se je Erman zlagal, vendarle ne boš po nedolžnem strt.

FEDJA: Fant, kaj meniš, da me še mika po Ljubljani pohajkovati? Kravo žene kmet na sejem. Iz slednjega okna se zabode v njo raziskujoč pogled. Vsem je v mislih obed. Krava pa prestaja nešteto muk. Prav kot je bil Jezus na Kalvarijo gnan, od stotisoč oči preboden. Joj, kakšna zver je človek! Milijonglavi pajek, ki se sitiš z mukami v smrt gnanih kreature. Ne morem več! Odženite me pod nož! Kajpa, da sem kriv! Ni ga človeka, ki bi bil čist.

MIHAEL: Čimprej moram v gozd! Med naše fante, k partizanom! Maščevati prijateljevo zablodo in smrt.

DRAGO: (Kogoju)
Kjer zavijajo stopnice, je pripraven kot. Od tam ne bo slišati strela.

KOGOJ: Stori, tovariš. Odbor je sklenil. Mihael se je o njegovi krivdi dodobra prepričal.

FEDJA: Joj, ljudje, kam pehate Mihaela? Droben ptiček, še negoden za polet. Strašen vihar ga je iz gnezdeca izruval. Ni izhoda več zanj, je le še dež, hlad in glad! Kaj mu res ne bo dano proti soncu vzleteti?

MIHAEL: Med partizani se bom v prvih vrstah boril. Konca bom hrepeneče iskal v največjih nevarnostih. Moram se preroditi. Takšnega, kot sem se danes izkazal, človeka, ki se zdrzuje, okleva, tehta, razmišlja, moram odvreči. Če se bom vrnil med vas, potem — potem prenovljen, ves drugačen, vse bolj trden in neizpros. Sreča proletariata vseh narodov kakor da ovisi od nas!

KOGOJ: Vse kaže, da si v nekaj urah postal zrel mož. Kaj ne bi ti sam zamujeno postoril?

MIHAEL: Jaz?

KOGOJ: Za kar si se zavezal. Nihče ne bo zvedel za tvoje oklevanje in tvoj dvom.

MIHAEL: Jaz, da bi Fedjo končal? Revolver imaš, kar končaj me, ne premaknem se.

(Začuje se zbor mrtvih menihov).

FEDJA: *(v molitvi)*

Joj, rosna kapljica, tvoja usoda je sončni žar. O Bog, kaj je čarovitejšega, ko da me posuši tvoj vroči dah.

DRAGO: Kdo bi še mencial. Čim prej se ga znebimo, tem bolje za naš boj. Na noge, belček!

FEDJA: Slišiš meniški spev?

KOGOJ: Noriš?

FEDJA: Takšnih bilj ne učaka vsak. Le vij, prijatelj pes!

DRAGO: Hodi!

FEDJA: Ptički, jaz vprašam vas, kaj bo kaj skor pomlad, kaj bo kmalu zelena pomlad...

(odide) (Drago odide)

FEDJIN GLAS: Kaj bo kaj kmalu zelena pomlad...

MIHAEL: Ta pesem, nehaj, prijatelj, meni se zadržava kot vrv za vrat...

(zamolkel strel)

Je že jenjal. Toda jaz ne trpim nič manj.

Mili in nežni fant. Kdo mi bo ta greh odvzel?

KOGOJ: Tovariš...

MIHAEL: Ni škodljivih živali! Pravica močnejšega je le, ki jo udarja in pečati škorenj vsepovsod. Da sem pravici pomagal? Laž, laž! Pravičen človek! Spaka vseh spak! Ti si mrtev, jaz živim. Hujše groze ni moč zamisliti! Sodnije vseh vrst, vaš boter je hudič! Pes pa zavija in tuli. Mar va biš mene v nepovrat?

(se sesede. Kogoj se mirno izprehaja.

Zbor mrtvih menihov).

TRETJE STOPNJEVANJE

(Kogoj, Drago, Erman, Mihael — molk)

MIHAEL:

(iznenada)

Kaj me gledate? Gestapovcu verjamete in Fedja je strtl! Jaz sem pomagal. Fedja, Fedja, maločas si o drobnem ptičku govoril. Jaz sem takšenle nebogljjen vrabček. Komajda iz gnezda vzletel. Napak sem si drznil, primanjkuje mi sil. Kje je dobra dlan, ki me reši pretečih ujm? Ni ga, ki bi me ogrel in potolažil. Na asfaltu bom obležal krvav in strtl.

PATER AMBROZIJ:

(vstopi)

Blagoslovljeni, ki ste se zbrali v imenu Gospodovem.

(Kogoj in Drago planeta pokonci).

DRAGO: Smo izdani?

KOGOJ:

(Plane k vratom in jih odpre)

Nikogar nikjer! Odkod si se vzel? Nas izživlješ? Izdati nas kaniš?

PATER AMBROZIJ: I no, kapelico čuvam, Boga molim in svojih grehov se kesam.

KOGOJ: Poznamo tvojo sorto, črnosuknjež! Proti nebu oči zavijati in brate izdajati; takšen je vaš poklic.

PATER AMBROZIJ: Jemnasta no, kakšne črne besede in kako težka noč. Na stopnicah leži gol svetniček. Bo ta veliki petek sodni dan pretrajal?

KOGOJ: Kaj pleteš? Vsak izdajalec se bo zleknil kot tisti tam. Če nas meniš izdati — boj se nas.

PATER AMBROZIJ: Joj, kako čuden je človeški glas. Kot stisnjena pest.

MIHAEL: Oče, oče, meni groze vragovi prsi razparati! Izpovedati se želim! Jaz sem ga ubil! Kri nedolžnega se drži teh rok! Najrajši bi nikoli nikdar ne bil! Moj najljubši prijatelj! Radi ideje sem ga pahnil pogin. Z lepimi besedami sem ga omrežil. Meni ne bo več zazvonil gorvstajenski zvon! V lastno muko in greh sem navekovek zaklet! Jelenu sem ponarejal jelenji vzkrik. Zdrvel je ponosnež krotkega pogleda, čarovitega telesa bratu na pomoč. Past sem sam za jetnikom zapahnil. Preden sem ga lovec ustrelil, me je jelen presunljivo vprašujoče pogledal. Kdo mi bo izbrisal iz spomina v smrt pognane kreature pogled?

PATER AMBROZIJ: Ti da si moril? Lej, lej, življenje je pragozd in ptički prepevajo vsepovprek. Fantje streljajo v tarčo: tk, tk, tk... fant se bo ne videti ne slišati domislil, da na veji prepeva živ cilj. Joj, kako smešen se mu bo videl na smrt zadeti ptič. Ravnokar je še pel, s perutkami krillil, zdaj pa leži tamle pod stopnicami strtl.

DRAGO: Povej že, od kod si se vzel? Samo laškim konfidentom je ponoči po mestu prosta pot.

PATER AMBROZIJ: Živega človeka da si ustrelil? Tale negiben nem in lesen stvar da je govoril, mislil in čustvoval ravnokar? Pojdi ti šemam pamet solit, meni pa dovoli, da se smejem na ves glas. Vošččen svetniček, za v oltar vlit! Človek? Ta da je kdaj pel, se sonca veselil, se vetru predajal, se v reki čutil eno z vsem? O, pusti me, samotno rast, posušen in zveržen sem sredi polja, veje brez soka ženem kvišku, molitev sem sredi pust.

ERMAN: Kakšen hudič te je v to noč, te je prav predme buhnil? Odkod si se skotil? Zlonosni krogar! Kar zavijaj! Mrlič tam pod stopnicami je gluhi!

PATER AMBROZIJ: Že vso noč mi je bilo, kakor da me želi sam naš Gospod za pričo svojih muk. Še mrtev in brezoblični zid ti megli pogled, pa bi vas koga klel? Nihče vas mu ni v dušo videl! Kdor mi ne verjame, zdaj si ga oglej. Bolj živ, bolj resničen je kakor kdaj poprej. Četudi sem tamast, moj učeneč je bil. Ko mu je duša buhnila iz telesa, se je poslednjič vtisnila vanj. Sodnikom sod-

nik, kot ga malokdaj doživlja svet. Na veliki pitek, Veronikin prt.

ERMAN: Živ? On, pa živ? Kaj me plašiš, far? Ostudni belogardist! Kakor da mu iz oči puhti smrt? Kaj dovoljujete dihati tem žegnanim podganam? Pobiti jih kaže kot kužne in na odveč! Res je, da sem grešil. Izmiti, izprati mi dovolite moj greh! Belčka tam pod stopnicami sem razkrinkal. Nočem sprhneti, ne biti brezoblični gnus!

KOGOJ: Pomirite se. Do jutra vas dam odpeljati v celico brez oken. Čez dan pridejo naši fantje po vas. Odpeljejo vas tja, kjer gospodari partizan. Tam se vam ponudi prilik skesati se, pokoriti, umreti, morebiti celo živeti.

ERMAN: Si slišal, far? In ti, belček, naj se pritajim, si mi prigovarjal. Pa si se pred mano iztegnil. Moj je res. Figa je tvoj bog! Človek mora biti med poštenimi pošteni, med možmi mož.

PATER AMBROZIJ: Fant, fant, kaj sem te tako učil? Lep da si, so vzklikali svojčas za teboj. Kakšnim strastem hlapčuješ? Obraz ti je ves razrit, lesk oči razbit, kakšen nemiren ogenj ti vzdrheteva v kotu očes! Povej jim, da ni res! Z lažjo si ga v smrt pognal.

ERMAN: Molči, hudič!

MIHAEL: Roke proč, gestapovec!

PATER AMBROZIJ: On ne potrebuje tvojih preklincev. Smrt ne prikriva in ne zastira, ona sama je razgalila njegov obraz. Nikari po poti, ki si jo ubral. Kolikere sem že videl s poslednjo peno na usihajočih usnah. Do tiste meje je bil njihov račun natanko premerjen in preštet. Sami sebe so občudovali, častil jih je svet. Za predposlednji zdihljaj se jim je pogled v neznanški grozi razširil, dojeli so resnico, ki so se ji izmikali svoj živ dan. Roke so se jim skrotovičile v krč, obraz se jim je v spako zveržil in razklal. Saj grob ni nič groznega sicer, sam mir je in sama sladkost. Mravljinci te poiščejo slej ko prej. Črvi te razneso vsepovprek, pa bi bil za svoje telesne počutke v prevelikih skrbeh? Našivi, medalje, časti, tvoje ime: kakšen malovreden zvok. Prva sapica ga razžene, ko ti poslednji pogrebec z lopato izsuje na tvojo krsto prst. In za tak smešen puh se boriš, te je strah? Prisluskovati prični rajši skrivnostni muziki čebel. Lepših molitev ne učkaš živ.

ERMAN: Življenje si mi hotel vse izpočetka pristuditi. Nisem te poslušal. Nimam še dovolj! Ko boš ti in tvoja sorta kdaj že v zemlji segnil, bom jaz svobodni in napredku napijal! Če ne moreš kot krakati, crkni čimprej! Če sem pogršil, se gestapu udinjal — on je kriv!

KOGOJ: Če natanko razmislim, vse manj se mi zdite krivi, kot kaže pogled.

DRAGO: Lepa reč! Kjerkoli se skoti iz naše krvi bodisi belček bodisi gestapovec, glavo stavim, da mu botruje far.

PATER AMBROZIJ:

(Mihaelu, ki se mu je natihoma izpovedoval)

Mene se ne boj. Leta so me upognila, da se pripogibam tja, odkoder sem izšel. Pravijo, da sem malce prismuknjen. Zaradi ideje da si ubijal? Joj, kako nežen in mil je grličin pogled! Skozi zimo se je pretrudila in zdaj si ji zavil vrat? Zdaj, ko bi pričela peti upati, hrepeneti...

MIHAEL: Oče, oče, meni je, da bi bolečin skoprnel in minil. O, da prestane ta zavest!

PATER AMBROZIJ: O, človek ve za svojo korist. Vse mu je podložno, vse ustvarjeno zanj. Ptič, roža in drevo! Zmerom sem trepetal, kadar je kdo preveč oblastno ukazoval, si je bil samega sebe preveč žalosten. Pa najsi je bil to župnik ali žandar. Debel, rdeč in zdrav. Z njim ideja, ž njim moč in oblast. Pred njim pa gozd in žival; en sam proseč pogled. Učenjaki so vse razmislili, razluščili in uzakonili. Okrog hodim, razdrapan berač. Razparano srce nosim v rokah. Na smeh silim ljudi, ko sem pa tamast.

KOGOJ:

(Ermanu, s katerim je pritajeno govoril).

... če bi se pa med prevozom spozabili, hoteli dati z roko ali glasom kak znak, boste na licu mesta mrlič. Ko čez uro zapustimo to hišo, zadržite se za celičnimi vrati kot pokopan. Pa četudi hrupite, živ krst vas ne bo slišal. Če bi pa medtem kdorkoli te prostore preiskoval, kar boste izdali, zvedeli bomo o vsem.

ERMAN: Da bi ne bil zvest, ko sem spoznal vas!

DRAGO: Tako ste potemtakem sklenili? Torej vas je le presuknil in potegnili za nos? Toliko čenčate o pravici, pa je ona le pepelka pri vas v gosteh. Lepo si se izmazal, gospod svak. Si k nam dodeljen? Boš aktivist? Poslej bom za teboj kot pes. Sledil ti bom na vsakršni korak. Nikari se ne veseli preveč. Ne boj se, karkoli uganeš, izvoham. Da bi mi spomin, četudi le za hipec, opešal? Jaz da bi pozabil, da si krastača, modras, gestapovec? Še po vseh naših postavah ti zavijem dočista zakonito vrat. Le točite mu svobodico, le odprite mu kletko, vam je krogla žal? Prekletost se bo še nekdo kesal. Meni prav. Onega sem upihnil na mah. Kako me je gledal. Nikoli ga ne bi ustrelil, če si ne bi predstavljal, da merim v močeradov obraz. Vanj sem ciljaj meže; pred menoj lebdi tvoj spakedrani lik. Nate meriti bi mi bilo v slast. Pogledam; neznano fante leži na tleh. Pokošen cvet. Norim? Kaj se mi blede; belčka pomilujem? Lej, lej, takšen si, tako izgledaš? Pri srcu mi je, ko da bi te nikoli natanko ne pogledal.

ERMAN: Ti pravim, da me ne poznaš. Dobrega srca sem, sicer neurejen in površen, toda za našo skupno stvar vnet.

DRAGO: Če se ti hoče, klepetaj. Pa ne meniš, da ti kaj bolj in več verjamem? Natanko kot poprej. Ne boš me preslepil, pa če v še takšno krinko sprevržeš obraz. Tebe se nam res ni bati; če moliš, če kolneš, prava reč. Kdor mi ne verjame, v oči mu poglej. Ta srep, nemirni pogled. Poznam ta trepet. Si že ujet! Z vrvmi te veže nekdo izozad.

ERMAN: Kaj tvežiš?

DRAGO: Nič, prijatelj. Razmišljam, kolikokrat se boš še sem in tja opotekel. Kolikere laži boš še izustil. Pohiti, dragi svak. Zdaj zdaj boš z jekleno vrvjo povit. Lastnim besedam ne boš več kos. Možgane — to bi razceftral, noge ohromil tvoj lastni strup.

ERMAN: Je čemu podoben ta govor? Preplašiti me skušaš? Ne bojim se te.

DRAGO: Sam sebe se boj! Če moreš, pa pobegni pred samim seboj.

KOGOJ: Pustimo prazen klepet. Stvar je dogovorjena. Stražar časa na vas.

DRAGO:

(Mu odpre vrata).

Kar poleti, dragi svak! Sam ti kletko odprem. V tebi samem je past. Preden migneš, boš ujet. *(Medtem je Erman že odšel).*

KOGOJ: Stari, kakor hitro si vstopil, so mi dali naši znak, da hišnega praga ni nihče prestopil. Potemtakem si se v poslopju pritajeval? Kako si sem prišel? Odkod si se vzela? Kaj počneš?

PATER AMBROZIJ: I, no, pravijo, da sem v glavi malce slab. Kot župnik sem farane pohujševal. Bere nisem pobiral, raztrgan in bos sem se pretikal okrog. Škof so mi prepovedali maševati. Zaklenili so me sem not. S ptički se razgovarjam, z mišmi se družim, človeških glasov me je postalo sčasoma strah.

KOGOJ: Potemtakem si naš.

PATER AMBROZIJ: Nobenih gospodarjev razen Jezusa nečem več.

KOGOJ: Z ubogo gmajno si čutil, višjim si se po robu postavil, z nami pojdeš.

PATER AMBROZIJ: Bi vam mogel koristiti takšenle okužen psiček, vržen tja za plot?

KOGOJ: Zdaj pa po pravici povej, je še kdo razen tebe v tej podrtiji skrit?

PATER AMBROZIJ: Mišja mati s kopico milih otrok. Frančiškov psiček deli z njimi svojo jed. In grličji par, in golobica in golob, kača in kačon; joj, ljubih živali pisan trop.

KOGOJ: Ne po mrčesu, po ljudeh izprašujem.

PATER AMBROZIJ: Med živalmi je ta, ki govoriš ž njim, edini, ki nosi človeški obraz.

KOGOJ: Tako je. Preden smo si izbrali ta kraj, smo zvovali, da je v tej pošastni podrtiji zgolj nenevaren duhovniški norec zaprt. Si slišal, Mihael? Potemtakem se je likvidirani belogardist tik pred smrtjo ostudno zlagal. Žalobne speve je odprtih ust poslušal. Vsaka laž mu je bila dobrodošla, le da pravico opehari in se smrti izogne.

PATER AMBROZIJ: Psalmodiranje mrtvih menihov je doživel. Tistih, ki jim je bil pred stoletji tule dom. Blagoslovljen fant, lepše in slajše popotnice zlepa ni kdo užil.

KOGOJ: Kaj blodiš?

PATER AMBROZIJ: Za slednji veliki petek se zbere mrtvih menihov zbor. Zapojo žal Gospodovih muk. Strahotno presunljiv spev, iz osrčja zemlje izruvan. Z njim je Egipt smrt Ozirisa objokoval. V jutru bodo še enpot zapeli gorvstajenski psalm. Zatem se razprše vsak v svojo smer.

DRAGO: Spev umrlih? Če te česnem po glavi, si v trenutku gnoj! Smrdljiv prsten kup! To je res, vse drugo je navaden farški izmislek.

KOGOJ: Kakopa, izmislek! Nihče mimo izdajalca ni slišal. Če si njegove laži potrdil, nas kaniš plašiti s podobnim? Belčka oprati? Našo pravico ogrditi? Veš, na marnje ne damo, niti ne na oni svet. Tega preurediti, zadosti nalog. Ti si pa pravljic po mili volji izmišljuj, pitaj ž njimi mrčes!

PATER AMBROZIJ: Kamorkoli se tale psiček ozre; pest na pest! Kam naj se skrije ubogi Frančiškov brat? Ne kolnite ga. V molitev je uklenjen in v post. Sicer pa, je tale pred teboj kaj boljšega zaslužil? Človek je tako slab. Ne imeniti se sam

pred seboj. Vendar govoriš: jaz. Izderi ta trn, v Jezusovem smehlaju boš utonil. Konec bo hudih besed. Nikomur več ne boš grozil z bičem. Nihče in vsak boš.

MIHAEL: Oče, oče...

ERMAN:

(plane v sobo)

Pusti me, hudič! Ne sili me strmeti mrličem v obraz! Kdo ste vi? Sodni zbor? Gestapo? Vindišer Hund da sem? Četudi. Ono tam, tisti mrlič si je izposodil Hansa Berna obraz! Nisem ga ustrelil! Sam se je končal! Ajn Dojčer? Toda ta izraz, ta smehlaj? Kje je tvoj povestni bog? Pokonci hodim, ti si zleknen, mrzel in trd. Rešite me, ne prenesem teh muk! Hans Berna, kaj strmiš nenehoma v noč? Sam veš, da je nisem jaz posilil! Peklo, noč, šrapnel, strup! Her grupenfirer, čez firerja nisem niti žugnil. Kdo se drzne gestapu ustavljati? Hans, Hans, si ti ajn dojčer soldat? Neznansko trpim. Bernov obraz se mi reži venomer. Zatisneš oči, pogledaš sem, tam. Ta smehlaj je najstrahotnejša vseh grimas. Je ni moči, da bi zbrisala iz moje pameti ta obraz? Me bo trpinčil iz veka v vek? Revolver sem! Frau Doktor, je v prepadu prijetno trohneti? Če sem Berno poznal? Na pogled, ne več. Ni bil komunist. Denar da je od mene prejemal? Her ortsfirer, razumite, izmazati sem se hotel, pa sem lagal.

MIHAEL: V blaznosti je Fedjino nedolžnost izkazal. Vseskozi že vem, da je po krivem ubit!

ERMAN: Ne jezite se. Četudi bi se on sam ne ustrelil, gestapo bi ga ukazal pobiti.

MIHAEL: Gestapo bi ga ukazal pobiti.

ERMAN: Se čudiš? Gnus mu je bilo, kar je vojaku sicer ponos. Častna beseda, ženske nisem posilil.

MIHAEL: Zdaj zagotovo vem, da je nedolžen ubit. Sam sem ga zvalil v past.

ERMAN: Ukažite vendar že Berni izginiti, izginiti! Kdo mi cefra možgane v drobir? Srce mi grozi izgresti! Njegove oči, dvoje naostrenih bajonetrov! Je Hans Berna sploh mrlič? Sem jaz živ človek? Prepovejte mu ta nasmeh!

MIHAEL: Fedja ni bil sojen, marveč umorjen.

KOGOJ: Vojna je, prijatelj. Bolje za naše gibanje, če kdo sedaj po nedolžnem umre, kot da se izmakne naši pravici en sam krivec.

DRAGO: In ti hočeš biti partizan?

MIHAEL: Pod soncem nočem ničesar več.

DRAGO: Še danes si se namenil z nami v gozd. Tam hočeš takšnim preobčutljivostim goditi? Svoja čustva pestovati? Za preveč nam gre, da bi se smeli spotikati ob takšno smet! Španec sem, veš, kaj to pomeni. Do semle sem brodil po krvi in mrličih. S takšnimi mehkužci, kot se kažeš, se naš narod ne bo otresel okupatorja in njegovih slug. Na takšnele naj gradita delavec in kmet?

MIHAEL: Sem rekel, da me pobij!

KOGOJ: Ko se boš prespal, pomiril in odpočil, boš vse treznejše presojal. Denimo, da tvoj prijatelj ni prejemal okupatorskih podkupnin. Da naših ljudi ni izdajal. Je zato manj kriv? S svojim gledanjem na osvobodilno gibanje je nič koliko svojih tovarišev speljal na pot mlačnosti. Od tod do izdajstva, to sam veš, je le še korak.

MIHAEL: Nobena beseda ne velja, noben še tako okrašer. Izgovor ni kos pomiriti mojo vest.

DRAGO: In gestapovec?

MIHAEL: Škodovati ne utegne nikomur več. Malo prej je še sešteval. Da reši sebe, je pomagal Fedjo ugonobiti. En sam pogled na žrtev je zadoščal, pred njim je zazeval prepad. Um se mu omračil, zaman ves njegov trud.

ERMAN: On mi je mrtev stopil na pot. Kdo je ubit? Jaz sem mrlič! Profesor Omahen, Berna soldat, krhki Fedja — en sam obraz! V podzemlju sem potemtakem? Ne dotikajte se me. Pod soncem me ne zaboli ničesar več. Mrtev sem! Mrtev! Ha, ha, kako sladko in prijetno je bili mrtvec! Zivi naj, komur se zljubi ognjene muke prestajati! Kaj mrtev ne bom mrliškega miru užil? Tvoj smehljaj, Berna, je laž. Ti si pravi farški potuhnjenec! Če se temu reče biti mrtev? Saj sem vendar mrlič! Zakaj se ne utiša ta ognjeni strup? Mar je tudi smrt laž? Je ni resnice? Je Hades ista prevara kot svet?

DRAGO: Ta je pa pošteno ujet. Iz te kletke ga ne reši noben lažisodnik. Nikomur ni dano odkleniti teh vrat. Sem jaz nor? Zagotovo sem vedel, da se bo ujel. Še malo mi ni bila skrb, da bi pobegniti utegnil. To je čudna reč in življenje nadvse špases splet.

MIHAEL: Oče, kaj mi je početi?

PATER AMBROZIJ: Človek je lovec, ki se vendar napreza streti plemeniti let nebeških ptic, razbiti njihov čisti zvok. Preveč je v zemeljske spone uklenjen, da bi brez ihte in sovraštva prenesel donenje nebes.

DRAGO: Tovariši, naložite mi bremen, ne dopustite, da razmišljam! Kako je le mogoče, da sem tako zatrdno vedel, da je mož preklet!? Joj, kaj je trepetalo v njegovih očeh! V hipu sem vedel, ne pobegneš mi, bratec. Narejaj se, četudi se ti zdim bedak, akoravno si gestapovec. Krogle ne potrebuješ. Pred nami se steza, blodi, trpinči: živ mrlič, živ mrlič...

PATER AMBROZIJ: O, lovec, v isti mah, ko ti je čaroviti ptič krhkega telesa pred nogami obležal, si izgubil tla izpod nog, um se ti je zamajal in razkrhnil. Opotekel si se, zlonosni ponosnež, v noč in v razkroj. Zbitega ptiča nebeški melos se preliva v vekovek.

MIHAEL: Oče, oče, tako daleč si, jaz tako sam! Fantje, zbogom!
(zbeži).

KOGOJ: Nori?

DRAGO:

(Ob oknu)

Na cesto je planil. Kot brez uma drvi.

KOGOJ: Straža ga je opazila.

DRAGO: Kličejo mu: Stoj!

KOGOJ: On pa, kakor da ne vidi in sliši nič. Besni naprej.

DRAGO: Kaj le hoče? Bratec, s tem in takšnim boš figo dokazal. Na tak način se izpostavlja trap, ne junak.

KOGOJ: V žepu ima dovolilo za gibanje po cestah med policijskimi urami.

DRAGO: Eden vojakov je nameril puško vanj.

(slišati je strel)

Ustreljen!

KOGOJ: Čisto navaden samomor.

ERMAN: To je vendar Berna, navaden soldat. Gospodje, nisem niti malo kriv, če se je pognal v smrt. Če se odloča podoba tisočletja, kaže človeku biti trd. Fant ni bil času kos.

PATER AMBROZIJ: Kyrie eleison, Christe eleison...

MARJA:

(Plane v sobo)

Kdo ga je pognal v smrt?

DRAGO: Kaj ne spiš?

MARJA: Se rogaš? Onile revček pod stopnicami ustreljen. Slišala sem ga peti. In tvoj surovi glas. In strel. Spati? Niti za hip. Zdaj sem opazila Mihaela, ko je planil iz hiše, iskajoč smrt. Kdo bi zdržal? Kako brezmočno se je iztegnil! Sonce mu je s prvim žarkom osvetlilo obraz. Koliko trpljenja in muk!

ERMAN: Hov, hov, hoooooooooov, vsakomur živih bom mrtvaški zvon. Joj, lajati sem se naučil! Nobene besede več. Gospoda, saj bom priden in ubogljiv pes. Le da bi me psi ne zavrgli, kot me je človek preklel. Berna, ne smehljaj se! O, grimase umrlih, ne strmite vame! Furije peklenške, ne gonite me, pes sem, samo pes.
(se odplazi iz sobe).

MARJA: Moj Bog, ko sem ga zvabila med nas, nekaj ur je vmes, jasno je še mislil. Trepetal je, slutil, da sem mu vaba v noč in razkroj! Ta parfum! Grozi me zadušiti! Kakšen je bil še malo prej, zdaj pred teboj trepeče razcefrana zavest. Cunja, zgetena v človeški lik. Navsezadnje razumem: gestapo. Toda revček pod stopnicami, česa je on kriv? Ne premaknem se, dokler ne zvem.

PATER AMBROZIJ:

(V molitvi)

O nebo, odpusti mi težo telesa! Zastri mi že oči. Več, neizrekljivo več bi rad videl. Kako nebogljenost se izgublja človekov vid. Kako grobi so čuti, s katerimi okrog sebe tiplješ. Z njim zaznaš komajda skorjo božjih čudes. O, ljubljena večnosti, naostri s svojo koso mojih čutov topost!

MARJA: Konec razgrne vse krinke, pokonča slednjo laž, razgali do poslednje resničnosti človeški obraz. Če na mrlička pomislim, ne potrebujem nikakršnih razlag.

KOGOJ: Denimo, da je bil pomotoma ustreljen.

DRAGO: Kajpa, jaz sem krvavih rok! Ženska, veš — kaj pleteš? Kaj počneta z našimi belogardist in gestapovec, to ni nič?

MARJA: Z današnjim dnem izprežem.

KOGOJ: Z nami se ne norčuj.

MARJA: Groziš?

DRAGO: In jaz?

MARJA: Ti? V gozd greš. Med nama je mrtvečev nasme. Preko ni mogoč most. Toda jaz z nikomer vas. Nobenih ran več zadajati, nikakršnih solz več buditi — le še sočutiti, le še sočutiti...

KOGOJ: V času, kot je naš, kaj čuden govor. Radi farških izmišljotin smo bili prisiljeni obračunati že z marsikom. Kdo je speljal likvidiranega belogardista na krivo pot? Kdo je pognal Mihaela na cesto, pred puške, v smrt? Stari, pleteniči, kar se ti zdi. Tu je račun. Jaz te cene nisem zapil.

PATER AMBROZIJ: Star, odslužen konj. Če je zanj dober pogreb brez duhovna, zvonjenja in bilj, pa bi se Frančiškov psiček pritoževal?

KOGOJ: Dvoje fantov, ki si jima pot v življenju ravnal, je predčasno končal strel. Kakor da si ga ti izračunal in naravnal.

DRAGO: Marja, ne strmi vanj. Erman sam mu je v obraz zalučal, da ga je tale tu za gestapo vzgojil!

MARJA: Gestapov izkaz, verodostojen dokaz.

KOGOJ: Ti molčiš, se smehljaš? Si tako izkvarjen in otopen? Govori, far!

PATER AMBROZIJ: Žalosten naj bo tale stari, ker je svetniški smehljaj užil? Človek da se mu ne smili več? Živali da nima kot sestre rad? Drevo da mu ni brat? Vse, kar diha in živi, bi on objel? Ljudje božji, saj življenje ni nikakršen brezup! Ti meniš in tvoja učenost, da so te lepe in čarobne oblike okrog nas končni res. Prividi so le, odsev nam komaj, komaj slutenih resnic!

KOGOJ: Zares, vsakršna beseda odveč. Preveč si uklenjen v svet laži in zmot.

DRAGO: Hlapci kapitala niste dovolili ljudstvu, da se prosvetli. Bič da je dal v roko gospodi, ste učili rajo, sam bog. Tega vašega boga je treba ljudstvu razkrinkati in pristuditi. Jezus sploh živel ni! Evangeliji so zbirka neslanih bajk!

PATER AMBROZIJ: Kar izkriči se, človek! Jezus je vsem milost delil, brez razlik. Vsakomur se je nasmehljaj, ki mu je bilo pri srcu zares. Še tvoja kletev se bo razcvetela v omamen cvet. Morda je najhujši rovar najmočnejše človeka večnosti približal?

KOGOJ: V svetu, ki ga gradimo, mora za mračnjaki in zaostaleži, ki so cokla napredku, izginiti zadnja sled!

MARJA: Dovolj! Če temu skrivite en sam las!

KOGOJ: Kaj potem?

MARJA: Mnogo vem.

KOGOJ: Nihče nas se ne meni norcev dotikati.

DRAGO: Potemtakem greš? Kam naj bi sam?

MARJA: Odkar se mi je mrtvi tamle nasmehnil, si mi tuj. Pojdimo v miru vsak svojo pot. Morebiti nas življenje zbliža kdaj? Kdo bi o tem ugibal? Samo zdaj vas ne smem videti ne čutiti; še slišati ne o vas!

PATER AMBROZIJ: Kaj ga ne vidijo, da je ves zgrbljen in izsušen? Zemlja ga priteza vase oberoč. O, tudi on je hodil pokonci in ves košat. Samemu sebi se je revež dozdeval marsikaj. Stokrat večji sirotej je bil tistihmal. Kaj si je domišljeval! Zdaj, ko je ovenel, ko se premika komaj, ko je s pametjo navzkriž, zdaj ga pomiluje svet. Šele ko se v bil izsušiš, ko ti izpije življenje moških let slednji sok, za godbo onostranskih sfer dozoriš.

MARJA: Kakšni zvoki! Zares, pred mano se je odprla čisto nova pot. Mrtvečev smehljaj mi je bil šola, kakršne sicer ne pozna svet. V hribe med naše ranjene pojiti, umirajoče tolažiti — poslej moja zavest.

PATER AMBROZIJ: Pustite človeka pozabljati ta svet! Godbo je zaslišal, ki pozvanja z zvezd! Golobčki, grlice, vrabčki, ščinkavci, metulji, siničke, kosi, črvi, martinčki in penice, taščice, veverice, krti in ves pisani vrvež — zgrni se mu ob nogah! Kaj glasov, opoj barv, peroti plahut! Koliko bratov ti je poslal v stiski Gospod! Ti pa še tožiš, se ti zdi odveč. Kdo na širnem svetu je ta hip bolj bogat? O, ti spak! Življenje se ti smeji korak

na korak. V tabernaklju te čaka sam mili Jezus. In še obupuješ, še ti je bremen preveč? Kakšen živobarven prt je razgrnil širom zemlje Gospod. Si slep? Česa si še želiš?

DRAGO: Marja, kam?

MARJA: Pohitita strmeti njegov smehljaj! Z mislijo in čutom se zagrebi vanj! Gorje ti, če ga doumeš, še večje gorje, če se boš brezmiselno potapljal vanj! Ukrepaj, kar hočeš, obračaj se, kamor te je volja; gorju se ne izmakneš.

(*Odide*).

DRAGO: Gorju se ne izmakneš? Marja, počakaj! Ni povedala, kaj nam je zapisano v očeh. Nekaj ve, o čemer ni bil izrečen niti namig. Kaj tuhtam in se trapim? S teh obokov in sten se plazi v nas strup! Zunaj se razcveta dan! V gozdu je svoboda, borba, partizan! Preveč so tekom stoletij namolili v te prostore prividov, laži in zmot. Tovariš, jaz ne zdržim več! Kdo je v znanosti dovolj trden, da bi ga za hip ne zmedel opoj kadil? Erman je zno-rel, ker mu ni bilo izhodišč. Paraliza, vsekakor. Nabiralo se je skozi bogve koliko let. Zdaj smo doživeli izbruh. Sam sem opazil, kako ga bolezen grabi izozad. Nič skrivnostnega. Ko na dlani je ves proces. Vsak zdravnik bi mi ga do pike obrazložil. Sam pa sem za hipec blodil o silah, ki urejajo svet in življenj potek. Kaj bi ne. V tej noči in podobnih okoliščinah se ti naključni tak pri-petljaj. Ko da bi po tebi nekdo s kolom mahnil. Uboga Marja, ne trosi okrog njenih besed. Kakor hitro se umiri in osvesti, boš videl, z nami bo spet! Proč iz oklepa teh zidov! V gozdu se vidiva. Nov dan je pred nama, boj!

(*Odide*).

PATER AMBROZIJ: Lej, lej, drug za drugim beži sam pred seboj.

KOGOJ: Poslušaj, stari, da ne pisneš besede, o čemer si slišal.

PATER AMBROZIJ: Vsak si svojo uro navija sam. Ne kolni in ne dvigaj proti nebu pesti. Svoj go-spod si, tvoj je res.

KOGOJ: Talijani se že pripravljajo cesto zapreti, če te najdeju tu in mrliča tu spod? In blazneža. Lahko te obdolže. Odloči se, hočeš z menoj?

PATER AMBROZIJ: S teboj? Kaj pa golobčki in mišja mati in ducat njenih otrok? In kača in drugih ljubih živali trop?

KOGOJ: Si pač nor.

(*odhaja*).

(*Zbor mrtvih menihov prične peti sladko veličasten koral. Velikonočni zvonovi se oglase*)

PATER AMBROZIJ: Jih slišiš? So že pričeli peti, Joj, kakšna glorijska! Od mrtvih je vstal Gospod...

KOGOJ:

(*Odide*)

PATER AMBROZIJ: Ni me več. O, da že zginem, mehurček sredi vesoljnih vod. Da bi bil že eno z Njim! Ni več zemeljskih spon! Le še zračni opoj, lesk zvezd in blišč sonc! Ne se zdeti in ne odmevati in vendarle bivati! Z Bogom, z vesolj-stvom v vekovek sijati, se prelivati iz cveta v cvet. Iz pene v mehur — pa si ne videti in ne slišati metulj! Po sredi in počez, pa je prečudna volja; božji res. Vse vzgibava, slednjo bil žene navzgor. Ti pa si in ko da te ni, in to je vseh skrivnosti najslajša skrivnost.

Marko Švabič

MOJA NAJLJUBŠA PACIENTKA

(Povest za široke plasti)

Ko mi je bilo dvajset let, sem na neki sklenjeni družabni zabavi spoznala L.-ja, ki je ravno v tem času stopil na pot svoje igralske kariere. Bil je nekako mojih let, morda kako leto ali dve starejši; študiral je na akademiji za igralsko umetnost, a zaradi nadpovprečnega talenta, ki ga je v njem ob natečaju za pozneje izredno uspeli film odkril znani mednarodni režiser, so L.-ja povabili na poskusno snemanje. In to so bili njegovi prvi koraki v slavo.

Takoj v naslednjem filmu tega režiserja je igral eno glavnih vlog in imel je srečo, da je film kot umetnina požel ogromno uspeha, igralci pa veliko slave.

Hočem poudariti, da je bil L. takrat, ko sem ga spoznala, kljub vsemu še ena sama velika ničla.

Prvi vtis, ki ga je napravil name, ni bil kdove kako globok; L. se mi je zdel ošaben in oduren, ko so naju predstavili, se mu je, kot je bilo videti, zdelo kar nekam odveč, da bi me sploh naravnost pogledal. Pač pa se je čez kako uro nenadoma znašel ob meni ter me povprašal po imenu. Bila sem nekoliko užaljena, a kljub temu sem privolila spiti z njim kozarček whiskyja. Šele tedaj me je, kot je bilo videti, odkril. Opazila sem, da sem mu všeč, sicer pa tega tudi ni skrival, in tako sva ostala do jutra skupaj.

Bilo je pozimi, zato je bila ob šestih zjutraj, ko sem se namerila domov, še trda noč. L. se je ponudil, da me pospremi do doma. Tedaj sem stanovala pri svojih starših nedaleč od tod. S prikritim zadovoljstvom sem sprejela L.-jevo ponudbo. Doma sva spodaj pri vežnih vratih še malo postala, da bi pokadila cigareto. Bilo je mraz. L. je pretaknil vse žepe, pa je našel le zlomljeno cigareto, ki sva jo bratsko razdelila, da sva dobila vsak komaj kak slaboten dimček. Pa vendar sem šele tedaj, ravno ob tej pristrčni kretnji s tem ubogim čikom, začutila, da do tega fanta čutim nekaj nepremagljivega...

In potem, ko sva se že poslovila, ko sem že odklepala vežna vrata, je nenadoma pristopil k meni, me objel in poljubil. Nisem se upirala, pa vendar me je poljubil zelo ljubeče, narahlo; niti presenečena nisem bila, zdelo se mi je logično in najbolj prav, da stvari gredo, češ on je meni všeč, torej sem tudi jaz njemu. Tako sva ostala nekaj trenutkov, dolgih, lepih trenutkov, v poljubu, potem pa je primaknil ustnice k mojemu ušesu in zašepetal, da me ima rad. To pa je povedal na poseben, svoj način, kot tega še nikoli

prej nisem slišala: »Maram te, maram!« Šlo mi je do srca. Poljubil me je še enkrat, nato pa se je na hitrico zasuknil in brez besede odšel.

Presenečena sem obstala med vrati. Pričakovala sem, tako sem bila pač iz prejšnjih podobnih situacij navajena, da se bo hotel zmanjšati z mano za kak sestanek, da bi me mogoče naslednji dan rad povabil v kino ali kaj podobnega.

L. pa je bil vedno drugačen od onih drugih.

A že naslednjega dne je zabrnal telefon v moji sobi: bil je L. Nekoliko sem se začudila, kajti jaz mu številke telefona nisem dala, v uradnem imeniku pa ni bila zapisana. Da bi prikrila svojo presenečenost, sem se naredila neumno: »Kateri L. vendar? Ne, ne spomnim se.« S tem sem ga spravila v precejšnjo zadrego. Pomislila sem, da mora biti tak nastop za človeka njegovega kova hud poraz. Vendar je ostal miren, opravičil se je, da sem prejšnji dan morda malce preveč spila, da se zaradi tega ne morem spomniti. Nekaj časa sem molčala, potem pa sem se naredila, ko da sem se nenadoma spet vsega spomnila. L. je tudi to ponosno preslišal. Rekel je, da ne ve, kako naj reče, a da bi me skratka zelo rad videl. Tudi zdaj sem previdno molčala. L. je predložil, kje naj se sestaneva; njegov glas je bil malce proseč in nekoliko obupan. Potem se počasi rekla: »V redu, pridem.«

Bilo je pet popoldne, zunaj je bilo vse zasneženo in v zraku je lebdela gosta megla. Še bolj pa je bilo vse skupaj megleno v meni. Po telefonu sem se morala obnašati zares čudno, kajti mati mi je rekla, da sem avša in da ne bom smela več ponočevati. Tako ni nikoli govorila z mano. Jaz pa je sploh nisem poslušala, komaj da se me je dotaknilo opozorilo, da se bliža neki važen izpit — študirala sem psihologijo.

Ob sedmih zvečer sva se sestala. Rekel je:

»Nočem, da bi me napak razumela, a zunaj je hladno, utegneš se prehladiti. Dajva, stopiva kam...«

Nekaj trenutkov je pomolčal. »Recimo k meni. Imam zakurjeno. Tudi dobro glasbo imam...« se je izgovarjal, mene pa sploh ne bi bilo treba kaj posebej prositi... Zaljubljena sem bila v L.-ja, z njim bi šla, kamor bi le hotel, pa naj bi imel celo najnižkotnejše nakane z mano.

Stanoval je nekoliko izven centra mesta, pešačila sva kake pol ure. L. je sicer imel starše, in to dobro

situirane, v tem mestu, a z njimi se ni kaj prida ujemal, zato je imel v rezervi za ostrejšje čase pripravljeno majhno sobico s posebnim vhodom in tudi drugače popolnoma izolirano od ostalih prostorov v večji stanovanjski hiši.

Sobica z nizkim stropom je bila prijetno intimna. Glasba je bila tiha in ubrana. Zunaj pa je pričel nalletavati nov sneg. Govorila sva zelo malo, veliko pa sva pila, L. je poskrbel tudi za pijačo. Kmalu pa je postal nekam zaskrbljen; nemirno je pogledoval na zapestno uro. To me je užalilo, kajti, sem pomislila, zakaj se pa potem sploh méni, če ima še druge opravke. A bila sem v zmoti. »Res nočem, da si narediš o meni slabo mnenje...« je pričel, in takoj sem vedela, da ga skrbi ravno to, ali imam še čas poseđati tu. Rekla sem, da ga ne razumem. »No,« je rekel, »ali lahko še malo ostaneš?« Zdaj pa se nisem hotela več pretvarjati. »Hočem, hočem,« sem rekla, a v tem se mi je približal, ponovilo se je današnje jutro... Ljubezen, ljubezen, kako boli pravzaprav ljubezen. L. je ponavljal vso noč, zagotavljal mi je, rotil me je, da me ima rad. Jaz pa sem bila srečna v bolečini ljubezni, zakaj L. je bil tisto noč človek, za katerega sem bila pripravljena storiti še mnogo več kot vse.

II

Šele danes, ko se vprašam, čému je vse služilo, kaj je ubogi L., uboga moja figura, zapustil v meni, se zgrozim ob resnici, da vse skupaj ni čisto nič drugega kot zapravljen in izgubljen čas. Kako nespametno sem ravnala, da sem v tistih šestih letih opustila študij, vse sem obesila na klin, le da bi ugodila L.-ju, ki se je bal imeti izobraženo ženo. Prav krčevito se je branil imeti za ženo intelektualko; hotel je samo lepoticu, s katero bi se v svojem malomestnem snobizmu kazal javnosti, ki mu je vedno toliko pomenila.

In kaj mi je ostalo? Lepi spomini? Kajpak: samo lepi spomini pa nič drugega!

L.-ja sem ljubila odkrito, neskončno. Živela sem zanj, delala, da, celo dejansko delala sem zanj: v tistem času sem se zaposlila v pisarni, da sem se mogla poročiti z njim. Kajti to je bil edini materialni izhod za naju oba. L. je sicer včasih zaslužil veliko denarja, a to so bili le priložnostni honorarji od vlog v filmih, ki so spuhтели spod njegovih prstov v zelo pičem času. To je bilo zelo po njegovo: brž ko je čutil denar v žepu, je bil ves kot na žerjavici. Ponočeval je, pijančeval in potem plačeval dolgove za ljudmi, ki jih sploh poznal ni, in vse le zato, da bi se ljudem prikupil. Tako je izpuhtel njegov slednji honorar, živela in stradala pa sva od moje bedne uradniške plačice. Kdaj pa kdaj so naju finančno podprli moji starši, ki jih takšen izdatek pač ni mogel prizadeti; a take pomoči sem se, če se je le dalo, ponosno branila, kajti poročila sem se bila proti volji staršev in nisem hotela dopuščati razlogov, da bi mi lahko karkoli očitali.

Z L.-jem sva stanovala v tesni podstrešni garsonjeri, ki je bila prava luknja nasproti tistemu, česar sem bila vajena. A to najine ljubezni ni kalilo, bila sva zadovoljna z majhnim. In vedno sva upala v lepše in boljše, videla sva svetlo prihodnost, veselila

sva se srečnih dni, ki naj bi naju nekje čakali, ko bi L. doštudiral in se poklicno posvetil igralskemu poklicu, vendar ne v filmu — na odru. A študiral je počasi, lagodno, jaz sem morala biti tisto gonilo, ki ga je držalo in potiskalo h knjigam. Bil je še zelo neizobražen, vsak naslednji uspeh, ki pa jih, resnici na ljubo, niti ni bilo tako zelo malo, ga je opijanal, in kot bi nikakor ne mogel ali hotel razumeti, da bodo od njega zahtevali vedno več strokovnega znanja namesto golega prirodnega talenta, se je predajal lenarjenju in prijetni misli, da je že slaven mož. Spoznala sem, kako ubogi so ljudje, ki mislijo, da so s tem, ko so slavni, tudi pomembni, v resnici pa so s svojo slavo samo plakat in figura svojega občinstva.

V L. ju, če zdaj pogledam nazaj, ni bilo ampak že čisto nič velikega, zares samo njegovega, genialnega; pač mu ni dano razumeti, da je samo lepotec, ki so ga lačni pogledi tisočerih, lepotec, ki more ganiti mlada dekleta celo do solz.

Na vse načine sem mu dopovedovala, da vsa ta njegova slava ni docela nič trdnega, oprijemljivega; jutri se pojavi nov L., ki se zdi množicam lepši od današnjega... in kaj potem? Adijo slava in lepi dnevi, adijo, zbogom vse! Nekaj drugega je, če si v resnici enkratna in neponovljiva osebnost...

... Vse to sem L.-ju dopovedovala v najbolj nevsiljivi obliki, a on je ždel na zofi in me s svetlo sinjimi očmi nedolžno gledal. Potem se je smehljaj, me zgrabil in potegnil k sebi. Tako sva za kako urico pozabila na vse tegobe tega sveta, bila sva znova v tisti zimski noči, čisto sama, le drug z drugim... Bila je velika ljubezen, zelo velika. Pa vendarle minljiva.

Pridejo hudi dnevi, dnevi resnične osamljenosti.

L. je odhajal kam daleč daleč na snemanje novega filma; mesece ga nisem videla. Koliko prečutih noči! Koliko solz! Da bi me nikoli več ne doletelo kaj podobnega, kakšno trpljenje! Še zdajle čutim, kako nesrečna ljubezen, ljubezen, ki ti je ne vračajo, boli, tišči, prav notri v prsih...

Ob vsaki njegoví ponovni odsotnosti sem se vedno jasneje zavedala, da nazaj ne bo nikoli več prišel oni L., ki me je nekoč poljubil in nato jadrno in sramežljivo pobegnil. Vedela sem, da rože, ki mi jih bo prinesel, ne bodo več tiste, ki mi jih je dal takrat, ko sem privolila, da se poročim z njim. Vsakič, ko se je po daljšem, pozneje celo krajšem času vrnil od kod daleč, sem čutila, ko da na njem nekaj manjka; vedno znova je prihajal in prihajal, tedaj me je vedno poljubil, a vselej je bil poljub mračnejši od prejšnjega. Nič več me niso vznemirjali njegovi žgoči objemi; strastno zaigrane postelje so me še bolj ohlajale. L. je bil zame vse bolj in bolj tuj človek.

Včasih pa me je vzel s seboj. Seve, če sem imela čas in denar, da sem si plačala hotel. Tedaj mi je bilo malo laže, a dobro se nisem počutila. Kajti tedaj on sploh ni bil moj mož, mojega je tedaj ostajalo bore malo, a jaz, jaz sem morala biti vedno in vsa le njegova.

Ljubosumje ga je pričelo nažirati. Ljubosumje in egoizem.

Tedaj še pomislila nisem, da bi ga, pa četudi samo v mislih, prevarala v ljubezni. Živela sem le zanj, le za njega, telesno in duševno sem bila njegova last.

Pa kljub svoji iskreni ljubezni do njega sem včasih pomislila: kako nesmiselno je pripadati nekomu, ki sploh ni več nekdo, ampak nekaj!

III

Bilo je globoko sredi zime, dnevi so bili turobni in zaspani, prav tako je bilo kot nekoč pred dolgimi šestimi leti, tedaj ko sem spoznala L.-ja; že drugi mesec se je nadaljevalo moje samevanje. Marsikaj se je spremenilo: L. je še vedno uspeval z vlogami lepih mladeničev, njegovi dohodki so se celo toliko povišali, da sva si lahko privoščila boljše stanovanje. L. me je silil, naj preneham hoditi v službo; zagotavljal mi je, da me tako zelo »mara«, da ne more dopuščati, da jaz delam v neki zatohli pisarni. Zdelo se mi je, da me še vedno ljubi s tistim nekdanjim nežnim ognjem. Glede službe pa nisem popustila; delala sem še naprej, čeprav je kazalo, da bi odslej lahko L. zaslužil za oba. Sicer pa bi od dolgega časa segnila, ko bi morala ves dan preždeti doma in listati po razkošnih revijah ter gledati televizijske oddaje.

Ta dan pa nisem šla v urad. Zjutraj je bilo zunaj še temno, ko je pozvonila budilka, sem se v hipu docela prebudila, vstala pa nisem. Ležala sem in gledala v temno okno; kaj neki zdaj počne moj mož? Bržkone je tedaj spal, ko sem pomislila nanj. Ali pa se je po prekropani noči šele odpravil v posteljo s katero tistih sluzavih stremuških mladih deklin, s katerimi se je, kot se to filmskemu zvezdniku spodobi, tako rad slikal za naslovne fotografije kakega filmskega časopisa. Gledala sem v jutranjo temo, v meni pa se je vse bolj svitalo. Vseeno mi je postalo za mojega predragega; kajti natanko sem vedela, kaj bom storila.

Temeljito sem se osvežila z mlačno prho, potem sem se dolgo drgnila po vsem telesu z brisačo iz grobega frotirja; tako sem bila sveža in za delo pripravljena kot nikoli prej. Stopila sem do knjižne omare. Nekje zadaj, zelo zadaj, sem našla knjigo, ki sem jo potrebovala: to je bila knjiga, pri kateri sem pred leti prekinila svoj študij psihologije; učna snov za izpit, ki bi mi pomenil prvo stopnjo fakultetne izobrazbe!

Potem sem se enostavno z besom vrgla v študij. Mislim, da bi se mi kadarkoli prej zmešalo, ko bi bila študirala s takšno ihto. Noči in dneve sem s svinčnikom med prsti ali med zobmi in z nešteti lističi, vseenaokoli raztresenimi, prečepela ali preležala, preklečala ali prestala pred odprto knjigo. Spočiti možgani pa so žejno vpijali učenost. Ni bil mesec naokoli, ko sem znala knjigo na pamet od vseh koncev in strani.

Imela pa sem tudi srečo, kajti ravno za prihodnji mesec je bil razglašen rok za ta izpit. Moža pa še cel mesec ne bo.

Da, tudi to sem počela zaradi njega in za njega.

In izpit sem opravila s takšno lahkoto kot še nobenega v svoji študentski karieri.

L. je prišel domov ravno tistega dne, ko sem proslavljala malo diplomo; tedaj sem povabila tudi dva kolega, ki sta izpit opravljala istega dne. Bila sta prijetna fanta, vendar veliko mlajša od mene, tako da do njiju seve nisem niti mogla čutiti prav ničesar

drugega kakor nekakšno dobrohotnost. Bili smo že pošteno okajeni in ura je bila okoli polnoči, ko je divje pozvonilo. Fanta sta se na mah zresnila in otrpnila od nekakšne mladeniške brezospovne slabe vesti. Meni pa je bilo zelo vseeno. Sploh se mi je počasi tisto, kar mi je bilo včasih sveto, začelo upirati. Sprva niti nisem mislila odpreti vrat, čeprav sem dobro vedela, da zunaj užaljeno ždi moj preljubi L. Mogoče mi je bilo tudi malo do tega, da bi ga dražila. No, potem ko je vse bolj neusmiljeno zvonilo in ko so se začuli sprva le rahli, potem vse močnejši udarci s pestjo po vratih, sem se pijano zamajala odpret. L. je bil odet v dolg črn plašč, kar ga je naredilo še bolj zloveščega, kakor je to hotel.

»Zakaj pa moram tako dolgo čakati! Kot pes! Koga imaš pa notri?« je zakričal kar na pragu, potem me je odrinil od vrat, vrgel potovalno torbo pod obošalniki v predsobi in planil v sprejemnico. Fanta, ki sta ga seveda poznala, sta pol prestrašeno in pol spoštljivo planila pokonci z rokami ob hlačnih šivih; bila sta neprimerno bolj zmedena kakor dopoldne pred izpitom. Nekaj sta zajecjajala o proslavljanju, ves čas pa sta gledala v tla ali pa proseče v mene, ki se mi je vse skupaj zdelo tako nemogoče smešno, da sem se z ramo naslonila na podboj med vrati v salon, z eno roko sem se držala za trebuh, v drugi pa sem imela kozarec, poln kristalne ruske vodke, ki se je z mano vred tako smejala, da je letela po tleh in po moji halji, pod katero pa nisem imela razen hlačk ničesar, tako da me je hlapljiva tekočina mrzlo zbadala po koži. L. se je besno zasukal k meni.

»Kaj je to?« je zakričal in mi zbil kozarec iz roke, da je zletel prek vse sobe proti omari, tam pa se je odbil v okno, da sta se razbila i šipa i moj kozarec vodke, ki je spotoma obrizgala moja kolega, v drobne črepinje.

Tedaj me je smeh minil.

Kaj si vendar dovoli!

Zavpila sem, naj brzda svoje početje. On pa je stopil tesno k meni, me z eno roko prijel za ovratnik, z drugo pa me je pričel bititi po obrazu. Pri tem je vpil:

»Ti kurba! ti prasica! **Mojo** hišo spreminjaš v kuperaj...«

Iz nosa mi je pritekla kri in to je enega od fantov, bil je doma z dežele, tako razburilo, da je skočil nad L.-ja, da bi ga zadržal. Prijel ga je za ramo, da bi ga potegnil od mene. Tedaj, šele tedaj pa je L. resnično podivjal. »Kaj,« je zavpil, »še vi smrkavci kurbirski se boste tule v **moji** hiši spravljali **name**...« L. je bil atletske postave in močan ko lev. Kot bi mignil, sta oba fanta ležala z razbitimi zobmi v veži. Ob tem hrupu so se jezni sosede pojavljali na svojih vratih in v zaspani jezi negodovali, češ da naj L. zganja teater tam, kjer so ga voljni poslušati, ne pa opolnoči tule v mirni in poštenu hiši. Tudi to je L.-ja tako razbesnelo, da je stopil na stopnišče, prijel ona dva uboga dečka za vrat in ju lastnoročno gnal navzdol po stopnicah. Pri tem pa je vsako razburjeno stranko vprašal: »Gospod, ali je vaša žena tudi kurba? Gospa, ali ste vi tudi kurba?«

Zdaj je bila na vratih zbrana že cela hiša. L. je ona dva porinil na cesto, kričati pa ni jenjal. Mahoma se mu je glas pretrgal, kot bi mu šlo na jok. Pogledala sem dol med stopnišči v pritličje. Povsod so se pojavile glave in opazovale L.-ja, kako kleči

v pritličju poleg stopniščne ograje, tako da ga je mogla bolj ali manj videti cela hiša. S pretrganim glasom je pričel tarnati:

»Zato ta čisti list, ta divna knjiga, da naj zapiše se »vlačuga« vanjo? Storila? Kaj? — O ti ponuda javna! Na licih bi mi vignji zagoreli, upepelili mi ves sram, da črhnem kaj o početju tvojem. — Kaj storila? Nebo zatiska nos, mesec miži, veter slastni, ki objame, kar zatmi, potuhnil se v podzemske je votline, da ne bi tega slišal. — Kaj storila? Brezstidna blodnica! . . .«

Zdaj mu je glas resnično drhtel v solzah ob teh besedah globoke nesreče Shakespearovega Othella. Pozabila sem na vse. L. se mi je v tej svoji smešni nemoči, ki jo je razpletal in razgrinjal pred to topoglavo publiko sredi noči, zasmilil v dno srca. Stopila sem po stopnicah in ženske, ki so razmrščene stale pri vratih in ob ograji, so me gledale z velikim pomilovanjem.

»Reva boga, glejte, kri ji teče. Ti surovina, zverina . . .« so zakričale dol na mojega ubogega L.-ja, ki je bil pravzaprav docela nedolžen. Zgoditi se mu je moralo nekaj hudega. Ženske pa so kar naprej negodovala in pričele celo vpiti na svoje može, poglej, takšni ste vi dedci. L. pa je klečal spodaj kar naprej, a zdaj je obupano in izčrpano molčal ter sklanjal glavo na prsi.

Bila sem razburjena in jezna nanj kljub temu, da sem vedela, kako ga je vsa stvar, ki si jo je seveda razlagal po svoji moški kratki pameti na način, ki je bil zanj edino možen; jezna sem bila, ker se mi je zdelo, da je vse to naredil zgolj zaradi občinstva. Vedela sem, da bo vse skupaj že jutri v časopisih. Škandal. Potem bodo vse skupaj željno pograbile filmske revije, ki bodo naredile iz najinega prepira super afero leta. Povsod bodo govorili o tem, kako je zvezdnik L. nesrečen s svojo ničvredno, pokvarjeno ženo, ki da prireja orgije, z desetimi polnokrvnimi moškimi naenkrat, kadar je njen soprog zdoma.

L.-ja sem kolikor mogoče nežno in previdno prišla za ramo. Hotela sem ga nekako spraviti v stanovanje in se pomeniti z njim, da je vse skupaj le trapast nesporazum; L. pa me je surovo odrinil in siknil vame, da sem vlačuga, da naj se ga ne dotikam. Potem je planil pokonci in tik za tem sem slišala, kako se hrup njegovega športnega MG-ja oddaljuje proti mestu.

Ljudje so me še kar naprej pomilovali, a vendar so se mnenja že cepila, ko sem stopala med njimi vsa osramočena. Zdaj sem se jim smilila samo še zaradi strjene krvi na obrazu. Mislim, da so celo vedeli, za kak nesporazum gre, saj so me poznali kot zelo pridno in uglajeno mlado gospo. Pa vendar so zdaj z mano držali samo še moške in starejše ženske; one, ki so bile mlajše ali pa so se vsaj imele za mlade, so me privoščljivo gledale in se mi celo zlobno posmehovale. Meni pa je bilo vseeno. Zdaj me je vse skupaj zanimalo samo še z znanstvenega vidika: kot posebno, vsesplošno psihično stanje.

Zgoraj sem za silo pospravila razmetane kozarce in razbito steklo, potem pa sem šla pod prho. Dolgo sem ostala v kopalnici, morda več kot uro. Medtem se mi je zazdelo, da med šumom vode slišim še neke

šume, ki so prihajali iz neposredne bližine. Mislila sem, da ta šum prihaja iz kopalnice v spodnjem ali zgornjem nadstropju, kjer se pač še kdo ves razburjen hladi z vođo. Ko pa je voda iz kadi že vsa iztekla, da je bilo v moji kopalnici vse tiho, in sem se pričela drgniti z brisačo, so se šumi ponovili; prihajali so iz sprejemnice. Pomislila sem, da se je L. že ohladil in se skesano vrnil. Takšen je bil že velikokrat, samo da je vedno šlo za neprimerno nedolžnejše spore med nama; tedaj je tudi vedno užaljeno zgrabil plašč in odšel, a se je čez uro ali dve najkasneje vrnil z velikim šopom rož in z veselim obrazom. Vedela sem, da to pot ne bo imel niti šopka niti veselega obraza, pač pa bo vsaj toliko ohlajen, da se bova lahko o vsem mirno pomenila; mislila sem celo, kako bo vesel, ko bo izvedel, da sem opravila važno diplomu. Nikoli pa mi tedaj ne bi moglo priti na misel tisto, kar me je za vrati resnično pričakovalo. Nikoli ne bi pomislila, da mi bo L. pripravil takšno slovo, da bo na tak način zaigral vlogo moje usode. Kaj bi še danes dala, ko bi se bila zavestno mogla ogniti prizoru, ki so mi ga nudila na stežaj odprta vrata v sprejemnico . . .

IV

»Glej, ti preslica, glej, kako si bom pred tvojimi brezplodnimi očmi in pred tvojo jalovo pojavo skoval potomstvo, sem poglej, kako si bom ta hip naredil sina . . .« je s pošastnim in nečloveškim glasom hropel L. Skušal me je pogledati čez ramo, a ono ženšče se ga je močno in kot v velikem strahu oklepalo z nogami in rokami, da se ni mogel niti malo premikati izven ritma, ki ga je zahteval trenutek in položaj, v katerem je ogabno in neizrekljivo tičal. »Sem glej,« je hropel, v kožo njegovega širokega hrbta pa so grabili temno rdeče polakirani nohti. Bilo je nagnusno, in niti toliko moči nisem imela spričo silovitega gnusa nad vsem tem svetom in vsem tem prekletim življenjem, da nisem mogla odmakniti pogleda. »Sem poglej,« je sikal L. in skušal tudi z roko, ki mu jo je uspelo za hip utrgati mesenim kleščam, pokazati, kam naj pravzaprav najbolj pozorno gledam: tjakaj v mesnatih mlah dveh teles da naj gledam. »Sem poglej,« je sikal L. in zdelo se mi je, ko da iz njega govori žival, ki jo vidim dva ali tri korake pred sabo. Krčevito sem se skušala iztrgati temu za mene pošastnemu prizorišču, a moči so me dokončno zapustile. Samo tisti: »Sem glej, sem poglej,« sem slišala, videla sem tisti: »Sem poglej« narisan v prostor pred mene s kupom gomazečega mesa, iz katerega se mi je zdelo, da brizgata smrad in pričetek življenja v enem in istem ubijalskem curku meni naravnost v grlo, da dihati nisem mogla . . . Potem sem neki trenutek mislila, da je to samo neki nov, četudi res za moje pojme nekoliko čuden film, v katerem nastopa L., ki ga imam v tej sceni pravkar priložnost slediti v brezhibni, genialni igri; rekla sem si, da bi se v to misel bolj prepričala: »Tudi taki filmi so. To je prehudo, da bi moglo biti resnica . . .«

A vse je bilo preveč kruto, da bi moglo biti ideja, prikazen. Bilo je tako kruto in boleče, da je moglo biti samo resnica. Tista resnica, ki pravijo, da je gola resnica. Tu pred mano je bila gola resnica šestih let mojega življenja. Bilo je pač jasno, da živim in bijem in žijem tu v tem kupu mesa, ki je moje. Ono

meso; meso je meso. Kaj me pravzaprav loči od govejega stegna, ki krvavo visi na ostrem kavlju v mesnici, spričo tega tule? Mar ni meso — meso?

Ali pa je to tisto, kar loči moje meso od onega, ki ga kupiš po kili, da sem brez sape spričo gnetenja tri korake pred mojim nosom, tam v mesnici pa ono meso občudujem, ali ga tehtam ali pa menim, da ga ne vzamem, ker ni dovolj pusto za zrezek.

Prebudilo me je, ko je L. zarjul kot velik razkosan bivol. Mesena kepa se je pretrgala in ena polovica je razkrečeno in brezsravno obtičala, kjer je zdaj ves čas bila, druga polovica pa se je zagnala kvišku in se pred mano izoblikovala v L.-jevo telo. Telo je golo stalo nad mano.

Še vedno sem čutila vztrajnost mesenega utripa v zraku, še vedno. Zdaj se počasi in po trenutkih, ki mrzlo kapljajo name iz tega docela nesmiselnega prostora in še bolj nesmiselnega mojega položaja v njem, osveščam. Zdaj lahko spet počasi skušam uravnano in ubrano misliti in preudarjati:

Sem doma. To je stanovanje. To je stanovanje mojega moža L.-ja in moje. Kupila sva si ga težko, pristradala sva si ga. Včasih je L. tu. Takrat, kadar nima dela. To je zdaj. Rada imam L.-ja. Vse storim zanj. V tej noči. To je zimska noč. Danes je prišel L. L. se je spet vrnil. Več mesecev ga že nisem videla. To je bilo za mene zelo dolgo časa. Zato sem se šla igrat študenta. Bila sem zelo vesten in marljiv študent. Ki opravi svoje izpite. L. pa se je vrnil. Rada ga imam in kako naj mu to povem, ko ga ni nikjer

več. Moj dragi L.: RADA, RADA TE IMAM. Kje si, moj L. Ko te že tako dolgo nisem imela. Videla. **Ponovimo:** zebe me; ležim; tla so hladna; moje telo je golo; to je moje lepo telo; to pa je stanovanje; najino stanovanje; moj najdražji; kje si, moj L.; L. se je vrnil in me je pretepal.

Povedala bom svojemu možu, da me je L. pretepal. Tako ne gre, da bi me preteпали, ko sem že odrasla in imam šestindvajset let. Potem je L. izginil. Kopala sem se in tuširala, iz sobe pa so prihajali neki čudni in skrivnostni šumi. Ogrnila sem se z brišačo in stopila pogledat. Bila sem vesela. L. se je vrnil. Bila sem žalostna, L. ni bil sam. Bila nisem nič več, kajti L. je izumiral tri korake pred mojimi očmi. Izumiral je v objemu. Objem je bil goveje stegno na ostrem kavlju, visečem zadaj za pultom v mesnici. Mesar je bil L. in mi je prodajal pogled na svojo robo. Bila je čudovita roba za golaž. Prodal mi je robo za mojih šest let, ki so denar. En dva tri štiri pet šest. Bila je kepa mesa in kepa je sikala, naj pogledam vanjo. Pogledala sem, a nisem nič videla, zakaj ubijal me je ostri curek smradu in življenja v enem samem stebri. Življenje je smrda. Moj mož je iz kepe nestuda rekel, da sem jalova preslica. Rekel je še, naj gledam, kako dela svojega sina in kako kuje svoje potomstvo, če mu ga že nisem mogla dati. Gledala sem rdeče nohte. Mislila sem, da je film. Rdeči nohti, ki z L.-jem harmonirajo v novo življenje. L. je dobil sina. Tako pišejo filmske revije. Moj dragi L., moj dragi L.

Andrej Hieng

BALTASAR

Tragikomedija v treh dejanjih

Nadaljevanje iz prejšnje številke

Spet isti tloris.

V prvem dejanju smo videli slavnostno dvorano, v drugem nekakšno prismuknjeno skladišče, zdaj pa je pred nami prizorišče skromnega družinskega vegetiranja. Čeravno je prostor ravno tako velik, kot smo ga vajeni, mu razporeditev pohištva daje skoraj tesen videz. Vse sili v polkrog, kakor pri okopu.

Dolga miza s stoli, naslanjač, kakršnega si pač prislužijo priletni družinski očetje, skrinje, na steni površno pripeta geografska karta, na tleh skleda z umazano vodo, nekaj otroških oblekic, ostanki hrane na mizici pri vhodu. Veliki lesteneč je ovit s pokrpano ponjavo, na kandelabrih, kjer so nekoč goreli celi šopi sveč, so zataknjene kvečjemu še po dve, tri lojenke.

Nekje v palači nekdo zabija žeblice v les. Pojavita se Pedro in Pablo. Lahko bi rekli, da sta se zanemarila. Pablo se leno odziblje do stola in sede, Pedro se nasloni na mizo, vzame na pol izpiti kozarec in ga izprazni.

PABLO: Ne pomnim, da bi bilo kakšno leto tako muh!

PEDRO: Zato, ker nihče ne odpelje gnoja izpred hlevov. Hlapci zdehajo in se praskajo po riti. Jaz jim ne bom ukazoval! Naj jih hudič vzame! Sploh je čudno: včasih smo redili konje, zdaj prašiče...

PABLO: In...?

PEDRO: Muhe vlečejo nase. In crkavajo ko za stavo.

PABLO: Pa se tudi hitro zaredijo! — Očitno ne maraš pujsov? Čudno...

PEDRO: Zakaj?

PABLO: Oh, saj nisem nič rekel!...

PEDRO: Razjahaj, prijatelj!

PABLO: Bom! — Tisto staro, lisasto svinjo, ki je lani tako pridno kotila, je podgana pokončala.

PEDRO: Kdo bo to zdaj požrl?!

PABLO: Mi!

PEDRO: Najbrže... Cigani, recimo, imajo radi mrhovino. Sploh nič jim ne škoduje.

PABLO: Saj se navadiš.

PEDRO: Pedro se ozre naokrog.

PEDRO: Vseeno bova morala malo pospraviti...

PABLO: Kahle prazniva, plenice obešava, ženskam jesi pod nos tiščiva... In enkrat naju je nekdo vprašal, če sva konkivistadorja!... Hoho, prijatelj!

PEDRO: Tisti »nekdo« naj kar bo »nekdo« in čim dlje od nas!

PABLO: Pred tremi dnevi je požgal dve posestvi zapored. Hišo, hleve, pristave, polja. Vse. — Koliko časa že pravzaprav divja naokrog?

PEDRO: Pusti to! Molči!

PABLO: Nimaš kaj zgubiti! Edino, kar ti lahko požeje, je slama v slamnjači in slama v glavah... Čujte novice! »Nori don Baltasar je

požgal slamo v glavi komornika gospoda Pedra!« Hoho!

PEDRO: Soparno je. Prekleti svet! Potim se že od jutra. Pod pazduho imam studenec.

PABLO: Voham!

Tišina. Vztrajno udarjanje kladi.

PABLO: Tok! Tok! Tok! Kadar sode zabijajo in kadar človeka v krsto spravljajo, takóle poje...

PEDRO: Ja... Hiša nam je postala prevelika. Ves južni trakt palače bojo zabili, vseh osem sob in hodnik in vse, kar spada zraven. Po dve deski navzkriž čez vrata, pa lepo »tok! tok! tok!«

PABLO: Včasih nisem imel pojma, da se celo gosposdi tako nameri. Videl sem dosti zapuščenih kmečkih hiš, tudi v mestih kakšno kolibo, ki je umirala, za palače nisem vedel... Greš mimo: slepa, visoka, zagrnjena okna, pajčevina na vratih, pa si misliš, da tam zadaj uganjajo kakšno posebno gosposko coprnijo...

PEDRO: Oni pa kar ugašajo...

PABLO: Ja. — In prav nič lepo ni.

PEDRO: Požvižgam se: moja slamnjača, moja žlica, moja skleda — tega se ne bo nihče polakomnil!

PABLO: Ne hvali dneva pred večerom. — Zmeraj najdeš koga, ki ima še manj kot ti.

PEDRO: Ti imaš skrinjo...

PABLO: Pameten človek zmerom misli na starost! A bomo bogate vdove lovili? Kje jo boš pa staknil?! Poglej se v zrcalo, lepo te prosim!

PEDRO: Po vsej hiši so zginila.

PABLO: Zrcalo je past! Tako pravijo...

Od strani se nenadoma pojavi don Felipe. Slišal je zadnje besede.

FELIPE: Kaj vama mar zrcala?!

PABLO: Nič, ekselencia! Po pravici povedano: nič!

FELIPE: Delata?

PEDRO: Pospravljava.

FELIPE: Seveda... Potrebno bo...

(Nenadoma sladko in skoraj ponižno)

Hvala, Pedro! Hvala, Pablo!

Komornika se spogledata. Pospravljata. Felipe se sprehodi po prostoru. Ustavi se ob mizici v ozadju, dregne v ostanke hrane.

FELIPE: Koliko puščajo ti ljudje! Vse na pol pojedeno! Kar malo obgrizljano in odvrženo! Kot bi nam z nebes padalo!

PEDRO: Saj ne gre v nič!

FELIPE: Kaj si rekel?

PEDRO: Ostanke dobijo prašiči v pomijah.

FELIPE: Ti si pristaniški capin in eno figo več. Prašičev menda ne bomo hranili s kolači in z ostanki pečenke! Smešno! Nesramno! Za prašiča je dobro odpadno sadje! A sploh kdo stopi na vrt? Nihče! Nagal vas bom bobirat, da se vam bojo hrbti krivil!

In buče! Kakšno mast delajo buče prašičem! In koruza! Ne vesta, kaj ne?
Ni ljudi!
Ni...?

PABLO: Vsak dan manj... Včasih smo hlapce po desetinah razporejali...

FELIPE: Koliko jih imamo zdaj?
PABLO: Dvanajst za mizo, pri delu nekaj manj. Od teh dvanajstih je eden gluhi, drugi kruljav.

Felipe, ki so mu vsakodnevne težave neznanstvo odveč, zbegano stoji ob mizici, toda zadnja Pablova opomba sproži v njem rešilno verigo misli: hipoma je v drugem svetu, na oblaku motno žareče domišljije; stopi v ospredje, opre se ob naslanjač, strmi kvišku in pripoveduje kakor igralec legend —

FELIPE: Ne zaničujta gluhih, prosim. Ne zaničujta kruljavih! Nič zanesljivega ne vemo! Mogoče se milost božja v njih razodeva lepše in tvornejše kot v vas, v vaju dveh ali v meni! Kaj ni svet poln čudežev?! No?!... Je! — V Saragossi je živel v davnih časih grof Vasquez, zelo čislani človek, ki mu je žena rodila tri sinove. Prišli so tesno zapored. Prvi je bil ko zdravo jabolko, ko hlebec pšeničnega kruha, ko žrebiček, drugi je bil — to se je brž skazalo — gluhi, tretji kruljav. Oče je dal vso ljubezen prvemu, drugi in tretji pa sta mu ležala na duši in mu zastrupljala noči, da se mu je od samega obračanja postelja lomila. Grof je imel veliko vero in je bil prav posebno privržen Devici Mariji. Klečal je pred njenim oltarjem in jo prosil, naj mu pomaga v njegovih stiskah. Nekega večera se je zgodilo, in je zaklical: »Vzemi mi nesrečna otroka, kakor si mi ju dala! — Ozri se je kvišku. V Marijinem srcu je gorela kri z visokim plamenom. Smehljala se je mило, kot se pač Marija smehlja. Slišal je, kako mu šepče: »Vsaka nesreča, moj grof, te potisne za stopničko bližje nebesom in meni. Trpi! Pa celó za življenje se ti bo nesreča v srečo obrnila. Tisti, ki je gluhi, ne bo slišal prišepetavanja tvojih sovražnikov, tisti, ki ima krivo nogo, ne bo mogel bežati od tebe, ko te bojo vsi zapustili...« In res, vidita...

Felipe napravi retorično pavzo.

Udarjanje kladiva.

Nato, nenadejano: oster ženski prepír. Od zunaj slišimo glasova Margerite in Caetane. Besede padajo zelo hitro, vseh nemara niti ne ulovimo.

MARGERITA: (off): Dékle nimajo nič pri tem! Kar sem rekla, bo držalo!

CAETANA: (off): Ne bo! Prepovedujem enkrat za vselej!

CAETANA: (off): Oh!... Oh!... Kakšne besede, in iz kakšnih ust! Smešno! Nihče mi ne bo ukazoval!

MARGERITA: (off): Jaz! In vsaki, ki ima še kaj zdrave pameti!

CAETANA: (off): Hočem, kar sem rekla!

MARGERITA: (off): Ne!

CAETANA: (off): Divjaki! Umazanci! Gnusna svojati! To ste in to boste ostali!

MARGERITA: (off): Kdo je pred t a b o umazan?!

CAETANA: (off): Vsi! Vsi po vrsti! In na gnojišču živite, v razbojniški jami!

MARGERITA: (off): Pojdi v svojo sobo, ženska!

CAETANA: (off): Ne bom šla!

MARGERITA: (off): Rekla sem: pojdi v svojo sobo!!

Zadnji Margeritin krik je izredno oster. Slišimo, kako Caetana plane v nervozen smeh. Smeh se oddaljuje po odmevnem hodniku in ugasne. Vstopi Margerita. Enako temna je, kot smo je vajeni, vendar trša.

FELIPE: Vino...?

MARGERITA: Hotela je pijače, seveda! — Zdaj zahteva celo že žganje.

Trenutek tišine. Nato Felipe, obotavljaje —

FELIPE: Mogoče bi ji morali dati...

MARGERITA: Ne! — Dojit!...

FELIPE: Res... — Kako je otroku?

MARGERITA: Nič posebnega. Ob taki sopari se ženskam mleko še brez pijače zasiri: otroci so grizavi, ko se vreme shladi, pa je spet vse v redu.

FELIPE: Kako da ti to veš?

Pepelnat, dolg pogled.

MARGERITA: Jalovost ni isto kot nevednost, Felipe. — Koliko noči sem ležala v moči, ko ste nas gonili skoz močvirje...? V hribih moji maternici tudi ni bilo prav toplo poslano...

Pedro in Pablo negibno stojita v ozadju. Margerita se posmehne —

MARGERITA: Svetnika!... — Kaj bo dobrega, gospoda?

PEDRO: Počedila sva.

PABLO: (s tenkim smehljajem na obrazu):

...in njegova ekselencia nama je pripovedoval poučno zgodbo o grofu Vasquezu in njegovih treh sinovih; nismo prišli do konca.

MARGERITA: Kdaj drugič bosta slišala še konec!

PABLO: Oh, seveda!

Komornika se poklonita. Odideta. Margerita sede k mizi. Primakne si svečnik. Iz žepa svoje široke obleke potegne pletenje in prične z delom. Pletilke enakomerno ropotajo. Felipe se zabali v naslonjač: nekaj hipov je mlahav, potlej se zdrzne in vzravna ter odpre knjigo, ki je pred njim na pultu. Idila.

Od daleč je še zmerom slišati kladivo.

Nato —

FELIPE: Jobovo knjigo prebiram.

MARGERITA: Ja.

FELIPE: Obljubil sem padreju Suanzi.

MARGERITA: (čez čas):

Imaš dosti luči?

FELIPE: Dosti! — Veš, to je branje bolj za moške.

MARGERITA: Ja.

FELIPE: Zvečer je pravi čas za knjige. Spanec preganjaš. Preveč spanja škodi.

MARGERITA: Sedem ur!

FELIPE: No, osem, recimo!

MARGERITA: Recimo!

FELIPE: Včasih si tudi ti kaj brala...

MARGERITA: Sem! Posebno prvi čas, ko si me naučil. — A bi hotel, da bi še zdaj?

FELIPE: Mogoče bi...

MARGERITA: K d a j naj berem?

FELIPE: Seveda! — To je tisto! — Že razumem, Margerita! Vem!

(Čez čas):

Okregal sem Pedra in Pabla. Kakšno gospodarstvo! Semenj, ne pa gospodarstvo! Rekel sem jima...

MARGERITA: Pusti!

FELIPE: Kaj naj pustim?

MARGERITA: Hude besede! Sploh besede... Nič se ne bo spremenilo. Nič ne more biti drugače.

Tišina. Šklepetanje pletilk. Poslednji udarci kladiva.

FELIPE: Končali so z delom. Hodnik je zabit. Osem sob. Deset...? — Bolj malo prostora nam je ostalo...

MARGERITA: Bolj malo ljudi nam je ostalo — prostora preveč!

FELIPE: Ne marajo delati. Kockajo se. Pijejo.

MARGERITA: Manuel se je včeraj opil. Dal ga boš bičati; kdo bo še ubogal, če on ne bo? Jutri!

- FELIPE: Bom!
- MARGERITA: Trideset udarcev!
- FELIPE: Trideset! — Zjutraj sem z okna gledal vrt: vse zaraščeno. V sadovnjaku gnije sadje.
- MARGERITA: Kdaj si šel zadnjikrat iz hiše?
- FELIPE: Oh! Saj veš...
- Molk.*
- Zelo oddaljeno vekanje dojenčka.*
- FELIPE: Veliko joka...
- MARGERITA: Zmlete telečje kosti bo moral dobiti.
- Felipe se zasuče v naslanjaču. Nenadejano vpraša —*
- FELIPE: Zakaj si preje rekla tisto, kako smo vas gonili skoz močvirje, Margerita?
- MARGERITA: In zakaj si ti preje hlapcem pripovedoval o grofu Vasquezu in njegovih sinovih, Felipe?
- Oba stapka priletita kakor udarca. Tudi vse naslednje replike. —*
- FELIPE: Ali bi ne bil smel?!
- MARGERITA: Ali bi jaz ne bila smela?
- FELIPE: Ne! — Pokopali smo, kar je bilo!
- MARGERITA: O d k o p a l i smo, mili moj!
- FELIPE: Pojasni!
- MARGERITA: Ti sam vse noči odkopuješ!
- FELIPE: Ležim zraven tebe in molim!
- MARGERITA: Nisem slepa! Prosim, zapomni si! Nisem gluha! Prste krčiš pred obrazom, pravi skobec si! Belo v očeh kažeš in peno imaš med zobmi! Od polnoči do jutra. Kri te tišči ko mleko otročnice!
- FELIPE: Molim! — Sploh pa si začela o zgodbi grofa Vasqueza...
- MARGERITA: Sinovi grofa Vasqueza!... Vem, zakaj si to pripovedoval! Tvoj sin še kar koraka todle...
- FELIPE: Pusti!... Nobenega imena nočem slišati! Nimaš pravice!... Kaj sploh hočeš od mene?
- MARGERITA: Nimam pravice, seveda!
- FELIPE: Dal sem ti več, kot sem ti bil dolžan dati! — Kdo zdaj vlada tule?
- MARGERITA: Jaz! — Mrličem. Pijancem. Sencam. Ker ti nikomur več ne moreš. Komu, no, komu vladaš?! Mogoče senci svojega sina, sladkega edinca...
- (Zelo groteskno, tudi nenadoma zelo glasno):*
- Baltasaaaar! Baltasaaaar! Kje si? Baltasaaaar! Baltasarček! Ohoooj! Sinko!
- Felipe vstane. Ob tej kretnji se nam vrne v zavest divji konkvistador. Nepremično gleda v ženo, roke, ki jih je poprej sklepal kakor za molitev, se mu razvežejo, s skrčenimi prsti grebe po obleki. Margerita je odvrгла pletenje. Nagne se čez mizo.*
- MARGERITA: Ne smem ga klicati, kajne?
- FELIPE: Ne!
- MARGERITA: »Prinesi hrano do vrat, dekla, in potihoma spet izgini!«
- FELIPE: Moli z menoj! Do tod sežejo pravice španske žene. Kar ljudje pomnijo, jim je to doščalo. Zdaj si Španka!
- MARGERITA: *(z globokim, tihim sarkazmom):* Sprejel si me, gospod! — Jaz sem kakor omela na hrastu. Hrast ima korenine, omela jih nima. — Od tebe živim. — Ti me varuješ. — Ti si jaz. Jaz pa nisem ti. Sin je ti...
- FELIPE: Rekla si! Jaz nisem!
- MARGERITA: *(z isto prihuljeno zajedljivostjo):* In moja maternica naj kar bo nagnita goba...? Moja maternica je manj od stare zgodbe o grofu Vasquezu? Moj brat, ki je na sulici umrl, je manj od hlapca Manuela? Kaj sem bila nekoč, ni važno? Mojo
- jalovost je vtisnil vame prst božji? Če ne spim, temu niso krive stare, krvave podoobe, temveč prenažrtost? Če ne spim, naj pač molim? Ne smem se spominjati orliča, ki mi ga je oče prinesel k postelji, ko sem bila takšnale punčka...? Črno je frfotal pred žarečim jutrom...
- FELIPE: Kam navsezadnje streljaš? — Ne veš! Fant je nekoč rekel, da me sovražiš. Natančno se spominjam besed in tvoje užajljenosti...
- MARGERITA: Rekel je, da!
- FELIPE: In tako tudi je! — Kaj naj zdaj s tem? — Umoril sem vse tvoje, ampak ti si prišla v mojo posteljo in v njej ostala...
- MARGERITA: Točno! — Prvo leto si se mi zdel ko rdeča zver, če si legel name...
- FELIPE: Nedvomno!
- MARGERITA: Potlej se je v nekem trenutku zgodilo: kakor bi se pretrgala na dvoje. Popustila sem. Vdala sem se. Omela se je oprijela hrasta. In ti si krasno rekel: Jezus bo vsem odpustil, vsi bomo stali na njegovi dlani...
- FELIPE: Še zdaj tako pravim!
- MARGERITA: Felipe, oh Felipe...!
- FELIPE: Morda bi bilo prav, če bi povedala, ali si verjela ali nisi verjela!
- MARGERITA: Sem! — In bila sem tvoja bolj, kot sem bila svoja. Hotela sem tudi roditi za tebe. Ponujala sem se ti vznak in čepe in od strani in na vse načine, odpirala sem se, kolikor sem se mogla, da bi se otrok v meni prijel...
- FELIPE: Čemu takšne besede? Rekel sem in ponavljam: moli z menoj! — Ko sem se vrnil s Suanzo, si se divje borila za to, da bi se zazidali v čim manjši svet. Fant je odšel, ker...
- MARGERITA: Fant je odšel — jaz sem ti ostala. Jaz pa sem malo manj ko nič. Nisem vedela: zmotila sem se... — Na tesnem smo, ampak daleč drug od drugega.
- FELIPE: Kdo te je naučil teh modrosti?
- MARGERITA: Marsičesa si me naučil. Ti, gospod! Dosti let je minilo... Mogoče nisem bila neumna: navadila sem se sestavljati besede. In to je vse!
- FELIPE: To je veliko!
- MARGERITA: Nič ni!
- FELIPE: Gledam te in ne morem razumeti, in sprašujem se, ali se ljudje res kar naprej spreminjajo, kot bi brisali cele kose lastne usode, celo obraze...? Kakšno pa se tebi sploh kaže življenje, ženska?!
- MARGERITA: Naj ti povem?
- FELIPE: Povej!
- MARGERITA: V temno klet smo zaprti. Ne vidimo se. Zadevamo se drug v drugega. Sovražimo se, ker se sploh ne vidimo. Tema bo zmerom bolj gosta, sovraštvo zmerom bolj črno. — Tako!
- V ozadju se pojavi padre Suanza. Margerita spet seže po pletenju. Felipe sede in se nagne nad knjigo.*
- SUANZA: Hvaljen Jezus!
- FELIPE: Na veke, amen!
- Suanza pride k mizi. Margeritine pletilke šklepetajo, kakor so poprej. Znova idila. Besede se trkljajo leno in počasi. Po plamtenju prejšnjega dialoga se nam zdi, kot bi nas zalivala mlačna voda.*
- SUANZA: Tudi pod noč se ne shladi!
- FELIPE: Navzkriž smo odprli vsa okna, pa se zrak komaj malo zgane.
- SUANZA: Zjutraj sem pojedel par oliv in kos kruha, potlej nič več. Kar ne morem! Ne gre! Čisto sem izsušen!
- MARGERITA: Lani ob tem času je bilo boljše.
- SUANZA: Res? Ne spominjam se, že mogoče...

FELIPE: Brez vetra ni življenja.
SUANZA: Če se veter na morju ustavi...
FELIPE: Enkrat smo obtičali petnajst milj od Azorov. Voda se nam je smradila. Niti toliko sape!... Sonce rdeče kakor dinja, smola se je pocejala iz špranj...

SUANZA: Davni časi!
FELIPE: Bogme, dolgo je že...
Premor.

MARGERITA: Jutri vam bojo preoblekli posteljo, padre. Nikar ne zamerite!

SUANZA: Oh, saj ni sile! Rjuhe so še kar čiste.
MARGERITA: Dekle so izgubile ključ od shrambe za perilo, celo uro so norele po hiši in ga iskale. Morali bomo vlomiti vrata. — No, pa bojo lahko kradli — kdor bo pač prišel mimo,

FELIPE: Novo ključavnico na vrata!
MARGERITA: In kdo jo bo napravil?
SUANZA: Res je zdaj težko z ljudmi, ki bi kaj znali. Zginili so. Kot bi jih veter odnesel. — Pedro mi je povedal, da je v mestu dvajset praznih hiš...

FELIPE: To ni več naša skrb!
SUANZA: Ni! — Kaj pletete, dona Margerita?

Margerita vzdigne pletenje.

SUANZA: Za malega?
MARGERITA: Ja. — Prave volne ni dobiti. — Jopica.
SUANZA: Tu pride zima kar čez noč. Znoj se še niti prav ne osuši na človeku, pa se že trese od mraza.

FELIPE: Kar čez noč...

Medli pomenek usahne.

Potem se iz ozadja pojavi Caetana. Nekaj časa stoji v mraku, ne ve, kaj bi; Suanza jo s kretnjo povabi k mizi. Pride, sede. Trezna je, vendar nekako nemirna in se čudaško smehlja. Margerita se ne zmeni zanj, vendar tudi ne kaže očitne sovražnosti.

SUANZA: Je zaspal?
CAETANA: Hvala bogu!
SUANZA: Včasih so za grižavost pri otrocih svetovali nastrgana jabolka.

FELIPE: Tudi jaz se spominjam nečesa takšnega.
MARGERITA: Telečjo kost pošteno osušiš v žerjavici pa v pepelu, in potlej jo stolčeš v prah. Pol hrane, pol tega!

SUANZA: Mogoče res...
FELIPE: Stari nauki — dobri nauki!

Premolk.

FELIPE: Ali bi malo na glas bral, padre?
SUANZA: Če vam oči vzdržijo... Jaz ob sveči ne morem več. Na prižnici — saj ste videli — se krivim ko maček, da ulovim črke.

FELIPE: Jaz sem bil vse življenje na prostem, v zelenju, in to varuje oči.

SUANZA: No, kar berite, don Felipe! Poslušali bomo. Joba?

FELIPE: Mogoče bi v tem trenutku ne bilo primerno...
SUANZA: Psalme?

FELIPE: Lahko!
SUANZA: Oseminšestdeseti...?

FELIPE: Tudi tega lahko!

Felipe obrača liste v bibliji. Bere potihoma, čvrsto, včasih obstane, v njegov molk padajo Caetanine besede kot zveržen in spakljiv odmev —

FELIPE: Reši me, o Bog, zakaj vode so mi prišle do grla! Pogrezam se v globoko blato, ni mesta, kamor bi nogo postavili; zašel sem v globino vodá in valovi me zagrinjajo. Utrudil sem se z vpitjem, hripavo je moje grlo: oči mi pešajo,

ko čakam svojega Boga. Več jih je ko las na moji glavi, ki me sovražijo brez vzroka, bolj so močni ko moje kosti, ki mi krivično nasprotujejo: mar naj vrnem, česar nisem ugrabil

Tišina. V to tišino drobni, čudaški Caetanini vzkliki —

CAETANA: Vsi kradejo! Kdor krade, ta laže! Kdor ne laže, se mu smejejo! Čista resnica!

Brez odziva. Felipe bere naprej —

FELIPE: O Bog, ti več za mojo nespamet in moje pregrehe ti niso prikrite. Naj ne bodo zaradi mene osramočeni, ki upajo vate,

o Gospod, Gospod nad vojskami! Naj ne zarde zaradi mene, ki te iščejo, o Izraelov Bog. Ker zaradi tebe sem prenašal zasramovanje,

je sramota pokrila moje obličje. Tujec sem postal svojim bratom, inozemec sinovom svoje matere. Zakaj gorečnost za tvojo hišo me razjeda, sramotenje tvojih sramotilcev me je zadelo.

CAETANA: Neki Luis iz Pamplone je rekel: »Če ne bom jaz tebe, boš ti mene! Da ne boš ti mene, bom jaz tebe! Vsi vse, in kar lepo poprek! Nihče nima žegnane vode v žilah!«

Senčica smeha se spreleti čez Caetanine tihe besede.

Margeritin pogled.
Suanza strmi v prt. — Felipe mirno bere

FELIPE: S postom sem pokoril svojo dušo, pa se mi je obrnilo v zasramovanje. Nadel sem raševino na obleko...

CAETANA: Kdaj?!

FELIPE: ... pa sem jim bil v zasmeh. Govorijo zoper mene, ki posedajo pri vratih, sramotijo me vinski pivci.

Na tem mestu se Caetana spet zasmije. Prav potihoma se smeje tudi še v naslednje stihle.

FELIPE: Jaz pa molim k tebi, Gospod, ob času milosti, o Bog; usliši me po svoji veliki dobroti, po svoji zvesti pomoči! Potegni me iz blata, da se ne pogreznem, reši me mojih sovražnikov, in iz globin voda!

CAETANA: Suša je! Toliko o tem. — Pivci in pijanci pa tudi niso vsega krivi!

FELIPE: Naj me valovi voda ne zagrnejo, naj me globina ne pogoltne, naj brezno ne zapre svojega žrela nad mano

CAETANA: Meum est propositum in taberna mori. — Kajne?

FELIPE: Usliši me, Gospod, ker je tvoja milost dobrotljiva, po obilnosti svojega usmiljenja se ozri name!

Ne skrivaj svojega obličja pred svojim hlapcem;

hitro me usliši, ker sem v stiski! Približaj se moji duši, odreši jo; zaradi mojih sovražnikov me osvobodi! Ti veš, kako me zasramujejo, sramote, mi jemljejo čast, pred tvojimi očmi so vsi moji zatiralci. Zasramovanje mi je strlo srce, onemogel sem; pričakoval sem sočutja, a ga ni bilo, tolažnikov, a jih nisem našel.

CAETANA: Smem nekaj povedati, prosim?

Tišina.

Caetana kakor ptica obrača glavo od enega do drugega, smehlja se drobno in strupeno, tudi govori tako.

CAETANA: Veste, moj oče je imel hlapca, ki so mu pravili »mokri Juanito«. Bil je širok ko omara in za tri dedce močan, pa so ga drugi hlapci vseeno kar naprej topli. »Pomagaj, gospod!« je zmerom privekal k očetu. Oče, dobričina, mu je rekel ... No, kaj mislite, da mu je rekel?

SUANZA: Ne vemo.

CAETANA: »Delaj in jokaj, Juanito!« mu je rekel. »Kdor na zemlji trpi, v nebesih plačilo dobi. Kogar na svetu tepejo, ga v nebesih zibajo! Delaj in jokaj, Juanito, in nič se ne pritožuj!« — Sodim, da je bilo to tolažilo nadvse krščansko. Kako sodite vi?

Nič. Molk. Strmenje.

Ste bolj za staro zavezo? — Jaz nisem, nikakor! Ne! V stari zavezi so ljudje kar naprej užaljeni in jezni. Evangelijska je ponižnost! Mar ne živimo evangelijsko? — Sediš lepo za mizo, pleteš, klepečeš, popiješ kozarček ali dva, spokojno čakaš na hrano in na spanec ... Tako se vsakdo ...

Nenadoma jo Suanza prekine. Govori z navideznim svetovljanstvom, skoraj lahkotno: skriva kremplje.

SUANZA: A je to iz mačka, dona Caetana?

CAETANA: Kaj pa?

SUANZA: V mačku letijo človeku besede iz ust ko mušice.

CAETANA: Sploh ne! Zoper mačka popiješ pol čaše čistega olja. Mimo tega mi danes niso privoščili niti kaplje.

SUANZA: Zanimivo! ...

CAETANA: Mogoče je zanimivo, toda hkrati kruto. Spominjam se, da ste nekoč pripovedovali, kako je celo sveti Tomaž Akvinski včasih ...

SUANZA: Rekel sem, da je precej tehtal, nič drugega! — In sploh: z besedo »zanimivo« sem hotel izraziti začudenje spričo sloga vaše besedovanja ...

Caetana ga vprašujoče pogleda.

SUANZA: Iz vaših besed slišim dona Baltasarja.

CAETANA: Ah, to mislite! ... No, pokojniki se včasih izražajo skoz naša usta, pravijo.

SUANZA: Don Baltasar je še zelo živ!

CAETANA: Pssst! Pssst! Nikar, padre!

SUANZA: Prosim ...?

CAETANA: Ali nismo sklenili, da je to ime med nami mrtvo?

SUANZA: Nobeno ime ni mrtvo med nami!

Naslednji dvogovor steče s silno naglico in ostrino.

Margerita in Felipe negibna.

CAETANA: Lahko govorim o njem?

SUANZA: Lahko! — Vaš mož je.

CAETANA: Lahko sprašujem?

SUANZA: Lahko!

CAETANA: Kje je?

SUANZA: Včeraj je bil pri Diegu Silvi.

CAETANA: Kaj je počel?

SUANZA: Tisto, kar že večkrat.

CAETANA: Obesil je Silvo v skedenj in skedenj zažgal?

SUANZA: Natanko tako!

CAETANA: Maščuje se?

SUANZA: Da!

CAETANA: Odpadnikom ...?

SUANZA: Odpadnikom! — Tako pravi on.

CAETANA: So v konkvesti veliko ljudi obesili?

SUANZA: Zelo veliko!

CAETANA: Koliko hiš je šlo v pepel?

SUANZA: Nihče ni štel.

CAETANA: So bili tisti ljudje, recimo, odpadniki?

SUANZA: Bili so Indijanci in maroderji. — Bila je vojna.

CAETANA: Hvala! — Kako imenujemo ljudi, kakršnen je zdaj naš Baltasar?

SUANZA: Razbojniki!

CAETANA: Škodo delajo?

SUANZA: Da!

CAETANA: Kdo trpi večjo škodo pri tem početju: njegova neumrljiva duša ali špansko cesarstvo?

SUANZA: Špansko cesarstvo je ogromno.

CAETANA: Človeška duša ni ogromna?

SUANZA: Vsaka duša je neskončno majhen delček neskončno velike božje resničnosti.

CAETANA: In ni v vsaki posamezni duši vsa božja resnica?

SUANZA: Pač ... Smem zdaj jaz vas nekaj vprašati?

CAETANA: Izvolite?

SUANZA: Kaj pravzaprav hočete, dona Caetana?

CAETANA: Govoriti o njem!

SUANZA: Komu na čast razgrebate rane?

CAETANA: Kakšne rane?

SUANZA: Vaše! Očetove. — Celo moje ...

CAETANA: Komu na čast jih razgrebam ...? — Njemu!

SUANZA: Se vam zdi, da je časti vreden?

CAETANA: Razmišljala sem ... Sodim, da je!

SUANZA: Pojasnite!

CAETANA: Bil je cunjast človek; zdaj je edini med nami, ki živi po načelih nekakšne časti.

SUANZA: Osebna čast je spričo terjatev skupnosti nepomembna! Okoli nas in ob nas se rojeva nov svet. Če naj bo katoliški in španski, mora biti urejen po enotni zamisli. Kdor gre sam v pragozd — don Felipe bo iz izkušnje potrdil mojo prisposodobu — kdor gre, pravim, sam v pragozd, bo nekaj časa opletal z mečem, nazadnje pa ga bo goščava zagrnila z vejami in požrla.

CAETANA: Čast torej ni zmerom enaka?

SUANZA: Ne!

Precej dolga tišina, nato —

CAETANA: In umrl bo sam ...?

SUANZA: Nihče ne umre sam, če pokliče Gospoda!

CAETANA: Še eno vprašanje, prosim! — Tole hišo so osamili v »novem svet«. Vse naokrog je gluho. Čemu ste vi ostali tu med nami?

Suanza se nasmehne.

SUANZA: Nisem prav močan, veste ... To je tisto! Kjer je tiho, je varno. Vendarle ...

Caetana s široko odprtimi očmi strmi v Suanzo. Smeh jo stresa, kima, češ — »seveda, zdaj razumem!«

Margerita: pozorna, nič sovražna.

Potlej se iz Felipeja, ki je vse dotlej negibno spremljal dvogovor, utrjajo besede: govori hlavno, mračno, zbegano, za hip banalno, pa spet z nekakšnim mesečarskim patosom.

FELIPE: Kaj sem ti storil hudega, dekle, da me vlačiš po gnoju, da me praskaš, da me begaš, da me ponižuješ — zakaj pljuvaš vame?! Kdo ti daje pravico?! Za hčer sem te sprejel ... Bila si še skoraj punčka, ko si prišla: muhasta, lasata in nežna ... z moje dlani si jedla maline ... Pripovedoval sem ti o Španiji, da bi ne pozabila ... Stal sem zraven tvoje postelje in poslušal tvoje dihanje: če nimaš hudih sanj ... Izučil sem ti lovskega sokola ... Konje sem ti odbiral ... Odganjala si mi muhe, kadar sem zadremal ... S svojim imenom sem pokrival vaše grehe ... Tudi tvojel! Valjali ste se v obilju in iz obilja prileze greh ko črvi iz mesa ... Misliš, da nisem videl?! Oh, koliko sem videl in koliko pokrill! ... Zakaj me zdaj suvaš v srce?! Naravnost tule notri! ... Sovražila si me od nekega tre-

nutka, ampak potem si rekla... potem si rekla, da sem vendarle... da imam prav... ko sem se vrnil... in tistikrat si mi poljubila roko... On je odšel... Kaj je zdaj? Kam smo se spet presukali?! Sprejel sem tudi otroka... Kakšna norost je prišla nadte? Pijača...? Hočeš pijače...? Dobiš! Hočeš nje ga? Njega ni! Njega ni in ga ne bo, in mi smo zaključili to poglavje in bomo pritisnili pečate na preteklost! Njega ni! S posmehovanjem ne boš nikogar priklicala! — Zakaj me drezaš v srce, punčka? Kaj sem ti storil?!

Caetana vstane izza mize, počasi gre do Felipeja, zdrsnje v globoko reverenco, njena nenadna pokornost se lesketa od tihe in globoke zajedljivosti.

CAETANA: Odpusti, stric!

Felipe jo nezaupljivo gleda.

FELIPE: Nova past...?

CAETANA: Oh!

MARGERITA: Veter stresa muho v pajčevini...

Margeritine besede pridejo nenadejano. Felipe se hitro obrne proti njej.

FELIPE: Kako si rekla?!

MARGERITA: Rep bomo zasukali proti glavi! — Ne razburjaj se, prosim, dolgo vrsto noči že nisi spal, lahko ti udari na žolč, in ti veš, da potlej bruhaš brez konca in kraja, Hiša se ne bo sesula, zmerom boš dobil jajčka za zajtrk, zmerom bojo pri mizi tebi prvemu ponudili.

CAETANA: Pazili bomo, da bo tako ostalo!

Na tem mestu se prizor bliskoma prevrne v burko. Komaj imamo čas, da se zavemo, kako se je Margerita vključila v igro svoje sovražnice.

MARGERITA: Jajčka. Smetana. Bravina. Teletina. Dobre juhe.

CAETANA: Zate! Saj vendar veš, stric! Ni razloga za pritožbe, in gospodarstvo si bo opomoglo! Zanesljivo!

MARGERITA: Pobrali bomo sadje na vrtu in skuhalih mezo!

MARGERITA: Nekaj sadja mora v žganje!

CAETANA: Za bolezen in veselje. — Slive so letos odlične.

MARGERITA: Red! Vojaki ne shajate brez reda.

CAETANA: Rože smo zanemarili!

MARGERITA: Rože, res! — Vrtnice dobro prenašajo sušo.

CAETANA: Palača manjša — prijetnost večja! Oprali bomo tudi zavese.

MARGERITA: Hlapci dobijo copate!

CAETANA: Če bo služinčad hodila potihoma, boš laže razmišljal, in znano je, da v tihoti človek tudi zbrano moli. — Otrok ne bo večno jokal.

MARGERITA: Saj sem rekla: zmlete telečje kosti!

CAETANA: Čez eno leto bo že klical »dedek«.

MARGERITA: Dobil bo majhno sulico.

CAETANA: Našli mu bomo prikladen voziček in kozla, da ga bo vozil po vrtu. Pedro, ki je pameten, bo pazil nanj.

MARGERITA: Ti boš razmišljal.

CAETANA: Ne bosta te motila!

MARGERITA: Ne!

CAETANA: Morda bi ukazali zaklati Baltasarjeve peteline... Odkar so brez dela, so še glasnejši.

Smrtni sovražnici si podajata besede gibko in lahkotno. Kakor v sanjah. Domala šepetata. Očitno se tudi Felipeju zdi, da je padel v sanje: ne more dojeti groteskne igre. Suanza nemara malo bolje.

FELIPE: Padre, kaj je to...?

SUANZA: Majhna igra. — Besede.

FELIPE: Razumete?

SUANZA: Skušam...

FELIPE: Pijeta!...

SUANZA: Morda...

FELIPE: O b e pijata!

SUANZA: Ni vsaka pijanost iz pijače!

CAETANA: Pssst, padre!

FELIPE: O b e sta pijani! Ali ne razumete?!

CAETANA: Če ne boste diskretni, padre, vam ne bojo preoblekli postelje!

Felipe plane kvišku. Zamahne proti Caetani, ki se mu ritenski in spakljivo umika. Dijoja ploha besed. Felipejev glas ima še vedno staro moč.

FELIPE: Jajčka mi bosta oponašali, kajne?! In bravino?! In smetano?! In spanje in počivanja?!... Jajčka m e n i, ki sem od lakote lastno kri sesal!... Bravino m e n i, ki sem sto ljudi z enim crknjenim oslom nahranil!... Smetano m e n i, ki sem imel od ležanja na golih tleh boke odrgnjene kakor mlinarjev konj!... Spanje, kajne! Krmežljiv sem bil od prečutih noči! Veke so mi izpadle!...

CAETANA: Stric, mili, dobri!...

FELIPE: Tišina! Niti ene besede več! Niti ene same besede! Kdo vama je dovolil?! M e n i se posmehujeta!... Kar naenkrat! Valjali sta se mi pri nogah — in zdaj...! Kaj je?! Kje sploh smo?! Kakšna bolezen je to?! Ženski! Mulier semper... zmerom hudičevim orodje, zmerom hudiču zapisana, zmerom s hudičem pod isto odejo!

CAETANA: Prosim te, stric!

FELIPE: Tišina! Ukazujem! Še znam ukazovati, brez skrbi!... Sovražita se, da bi druga drugi drob požrli, zdaj pa kar naenkrat v a m e ! Ker je hudič ukazal, kajne?! Ker je hudič namignil?! Ker je hudič svetoval?! Ker je hudič imenitnejši gospod?! Tudi hudiča bomo ugnali! Jaz sem še zmerom to, kar sem bil, in odvrget bom ponižnost! Moram! Za mano so moji predniki! Moji kapitani! Moji mrtvi vojaki! Mrtvi ljudje so zvesti ljudje! Vsaj ti so zvesti! Jaz nisem babja garja! Gospodar sem bil in gospodar bom ostal! Četudi bo šlo vse v norost — ves svet — jaz se bom gnal za pamet! Ne boste me zvilil! Norce v verige! Vaju dve prvi! Osvojil sem to deželo, prosim! Nihče mi tega ne more odreči. Don Felipe Prospero Ortiz! Osvojil! Korakoma! Brez odnehanja! Bil sem meč Kristusove Cerkve in španskega kraljestva! Odprl sem to deželo! Prvi sem stopil na ta tla! Jaz! Kar bo že prišlo: začetno delo je m o j e delo! Niti besede več! Niti ene same besedice!

Felipe upehan umolkne. Globoka tišina. Čez čas —

CAETANA: Nesporazum!

MARGERITA: Hude besede zoper dobre besede...

CAETANA: Nesporazum in krivica!

MARGERITA: Naročila bom, naj skuhamo čaj iz mete in oranžnega cvetja.

CAETANA: Nikjer ne morem odkriti greha! — Čemu, stric...?

MARGERITA: Vreme!

Caetana obližne prst in ga pomoli kvišku. Oddahne si.

CAETANA: Zrak se je vendarle malo zganil. Morda bo bolje... Ko bi vsaj pihnilo od hribov! Molk.

Felipe stoji sredi prostora, kakor bi ga bil kdo treščil po glavi. Čez čas —

FELIPE: Ne razumem...

SUANZA: Celu ovce so včasih nemirne in se popadajo...

- FELIPE: Ne, to ni tisto! ... Nekaj se je zgodilo z nami, nekaj strašnega in nerazumljivega ... Tišči nas v temo ... Kdo nas tišči? Ne vidim ga! Čutim ga! Razbijam si glavo, rad bi odkril razloge za vse, kar se godi med nami ... Če ni nič stalnega na svetu ...
- SUANZA: Stalno je tisto, kar je izven nas!
- FELIPE: Kaj?! Kdo?!
- SUANZA: Prav dobro veste!
- FELIPE: Ne. — Poglejte: tistale ženska tamle, ki je moja žena, je edina preživela pokol pri Guantemocu. Potegnil sem jo izpod sulice. Šla je za mano. Sprejela je vse moje. Besede. Navade. Zelo hitro. — In zdaj? Grize. Ne vem, kdaj je začela. Vem, da grize počasi in vztrajno. Kaj je torej sprejela? Kaj ste vi sprejeli od drugih ljudi?
- SUANZA: Čakajte! — Ležala sva v snegu, na prelazu ... saj menda še veste ... rekli ste mi ...
- SUANZA: Usedite se, don Felipe!
- FELIPE: Rekli ste mi: »Ponižnost! V zavetje! V božje naročje!« Ste rekli tako?
- SUANZA: Sem!
- FELIPE: Odpravil sem se. — In kje sem zdaj?
- SUANZA: Kar recite!
- FELIPE: V zverinjaku? V svinjaku? — Ne! V kleti sem! Sama je rekla to o kleti! Ona! Tamle si jo pogledite in vprašajte jo, padre!
- Felipe patetično steguje roko proti Margeriti.*
Nenadoma se oglasi Caetana —
- CAETANA: Indijanci nimajo kleti pod hišami.
- FELIPE: To so pa drugi zobje, vidite! Druga klet ...
- SUANZA: Mislim, da bo čas obrniti pogovor! — Tisto o čaju iz mete in oranžnega cvetja ni bilo povsem nespametno ...
- FELIPE: Saj se bom morda zbudil ...
- SUANZA: Jutri bo deževalo ...
- CAETANA: Ne bo še!
- FELIPE: Hude sanje so dolge sanje ... Morali bi me uščipniti, padre! Dajte!
- Nekje daleč, bržčas pred palačo, prične otožno zavijati majhen kuža.*
- FELIPE: Celo psos nimamo več pravih!
- CAETANA: Fido ... Priden kužek. Od pomij živi.
- Felipe zakolovratí po prostoru. Ustavi se ob naslonjaču. Groteskno je razkoračen, groteskna je tudi njegova nebogljenost, njegove trepetave noge, patos, citati, vse. Govori iz Jobove knjige —*
- FELIPE: »Naj zgine dan, ob katerem sem se rodil, in noč, ko se je reklo: deček je bil spočet. Tisti dan naj se spremeni v temo, naj ne skrbi zanj Bog od zgoraj, nanj naj ne posije svetloba. Naj se ga polastita tema in smrtna senca, teman oblak se naj nanj pogrezne, naj ga prestrašijo mraki dneva; naj se ne pridruži dnevom leta in naj ne pride med številno mesecev. Tista noč naj bo nerodovitna, vriskanje naj ne pride vanjo.«
- Felipe obtiči.*
Potlej se nenadoma oglasi Margerita —
- MARGERITA: Nekaj se bo zgodilo — nocoj.
- CAETANA: Hudobni Manuel bo vlomil v shrambo za perilo in odnesel rjuhe, s katerimi naj bi preoblekli postelji padreja Suanze in strica. — No, Job najbrž ni imel rjuh, ko je stokal, in bržkone jih tudi Baltasar nima. Nas pa slama še čaka, kar zanesite se na moje besede!
- SUANZA: Šale o mrličih večini ljudi niso zabavne, dona Caetana! — In ne pozabite, da vaš stric toži zavoljo sina.
- CAETANA: Kdo je mrlič? — Ni dolgo tega, kar ste rekli, da je Baltasar zelo živ ...
- SUANZA: Poglejte si svečo, ki je pred vami, prosim! — Potipajte plamen! — Živ plamen, kajne? Vroče ...? Pihnite! Le dajte!
- Caetana pihne, sveča ugasne.*
- SUANZA: Takole se zgodi, vidite! ...
- MARGERITA: Nekaj bo prišlo, čutim ...
- CAETANA: Ukradli bojo rjuhe. — Da le ne bi navrtali sodov!
- SUANZA: Bojim se, da vam ni jasno, kako neznatno so možnosti, da bi preživel norijo, v katero se je spustil. Dve četi zasledujeta njega in tistih nekaj njegovih razbojnikov. Zdi se mi prav, če vam povem ...
- CAETANA: Ali naj si takrat odrežem lase ...?
- MARGERITA: Odprla bom klet, in kar je še ljudi v tem mestu, bojo vriskali! Pili bojo do nezavesti!
- FELIPE: Vem! In potem se boš ponesnažila na moj grob.
- CAETANA: Padre, kako bi to čudovito močno sovražstvo obrnili v nekakšno korist?!
- SUANZA: Nobenih možnosti! — Tudi za njegovo rešitev ne ...
- MARGERITA: Nekaj se bo zgodilo. Naj se!
- CAETANA: Sovražimo se v mnogih kombinacijah.
- SUANZA: Don Baltasar je imel daljnosežne namene in jih je oblikoval celo v razviden načrt, to je zdaj znano: najprej maščevanje nad tistimi, ki jim je rekel izdajalci, nato formiranje močnejše vojaške enote, zavetje Porta Firmina, končno prevzem oblasti v koloniji.
- CAETANA: Vrnil bi se na belem konju in bi vzkliknil: »Očka, milostljivi in dobri, vračam ti, kar to ti krivično vzeli. Postal sem podaljšek tvoje roke! Izvoli!«
- FELIPE: Ničesar nočem! Oddal sem, kar sem imel.
- Caetana pokaže na Margerito.*
- CAETANA: Tudi nje nočeš?
- FELIPE: Nikogar!
- CAETANA: Beata solitudinea! V temi. Nazadnje niti ne tipaš več okrog sebe. Kar te zadene, te pač zadene ...
- MARGERITA: Še nocoj se bo nekaj zgodilo. Končno!
- Molk. Mali kužek pred palačo kar naprej zavija.*
Caetana sede k mizi. Mirno pripoveduje.
Tako bo šel čisto sam na ono stran ... Pa je bil nekoč otroček, kakor tisti njegov črvček tamle zgoraj, imel je mamo, imel je pestunjo, sesal je pri mami, pazili so, da je bil lepo pokrit v zibki, poleti so mu nad vzglavje obešali tančico, da ga ne bi muhe obletavale, igral se je v luži, luža se mu je zdela morje, rasel je, njegovimi mami je rasla bula pod pasom, šel je k prvemu obhajilu, belo oblečen, in tresel se je od razburjenja, lepo so mu počesali kodre, mama je imela solze v očeh, veliko je sanjal, sanjal je o grehu, sanjal je o mami, potem je sanjal o očetu ...
- Na tem mestu izbruhne Felipe v ihtenje, ki ga zaman skuša zakriti z dlanmi. Margerita diže odrine stol in zakriči —*
- MARGERITA: Ne tuli, človek!
- CAETANA: Joj! Joj! Joj! Saj vaju sploh nisem name-ravala izzvati!
- MARGERITA: Ne tuli! Molči!
- Caetana neusmiljeno seka z besedami —*
- CAETANA: Ubogaj, stric! Razumi! Nisem klical tvojih solz! — Tudi ona je imela koga svojih, mar ne? — Kje so zdaj? Koliko jih je bilo?
- MARGERITA: Škripaj z zobmi, kot si včasih!
- CAETANA: Žena naj bo sama z možem, stric!
- MARGERITA: Ničesar ne terjam od tebe, ampak svoje ga mrliča mi ne boš naložil!

CAETANA: Odvlekel si jo v posteljo, povedal si je vse »de civitate Dei«, pa o Španiji, morda si ji celo razložil kakšno mesto iz knjige »Catholicum opus imperiale regiminis mundi«. Velike stvari! In kakšne krasne španščine si jo naučil! — Kaj pa zdaj?

MARGERITA: Molči, mož, če si še mož! — Nič ni res!

CAETANA: Kaj ni res, gospa? — Vroče noči in hladne misli...? Sijajna bodočnost...?

MARGERITA: Tega človeka ne poznam. — Nič ni res! Vse je drugače. Nobenega novega cesarstva ni. Nič.

CAETANA: Zamorci prihajajo na plantaže, Indijanci odhajajo v gore. Oh, kako zmeden svet, kajne?!

MARGERITA: Nikjer ni drugače, vem... — Naj bo, kar je, toda molči, človek, molči! Ne tuli!

Felipe vzdigne obraz iz dlani. Slepo gleda v ženski: — stavec, brez moči, ničesar več ne razume.
Suanza je ledeno miren. Celo nasmehne se nekoliko.

SUANZA: Mislim, dona Margerita, da bi doni Caetani vendarle lahko ponudili kozarec pijače...

CAETANA: Oh, hvala za dobro misel! Zdajle ne bom! Hvala!

SUANZA: Nocoj smo izrekli marsikaj, no, nov dan prinese nove misli, ali pa vsaj spremeni stare.

CAETANA: Bistvene spremembe...?

SUANZA: Neznatne, toda človeku zadoščajo.

Tišina.
Nato koraki.
Naglo se pojavita Pedro in Pablo. Strmita v družbo, iščeta besede.

SUANZA: Kaj je?

PEDRO: Nekaj se je zgodilo...

SUANZA: Zini!

PABLO: Pripeljali so dona Baltasarja...

SUANZA: Mrtev...?

PABLO: Mrtev!

SUANZA: Zaklan...?

PEDRO: Obešen!

SUANZA: Kdo ga je pripeljal?

PABLO: Nekdanji tajnik njegove ekselence.

SUANZA: S spremstvom?

PABLO: Samo dva hlapca...

SUANZA: Kje so?

PEDRO: Ustavili so se na koncu hlevov, zraven tistih indijanskih koč...

PABLO: Ne marajo v hišo.

PEDRO: Leži na ponjavi. Posvetil sem mu z baklo v obraz. Dolga brada mu je zrasla.

SUANZA: Kaj so rekli?

PEDRO: »Oddajte tole...« so rekli.

PABLO: »Po milosti vojvode de Santandra smo dolžni izročiti truplo...«

PEDRO: Zdaj njihovi konji jedo.

PABLO: Prijahali so od Maritane. Dolga pot.

Popolna tišina.
Felipe visi v stolu. Oči ima zaprte. Ženski stojita ob mizi.

SUANZA: Obesili so španskega plemiča: precej hudo znamenje za to deželo! — Počakajte, prosim!

Margerita odseka.

MARGERITA: Ne! Ja z bom uredila, kar je treba!

PEDRO: Indijanci so prevzeli truplo.

SUANZA: Kaj nameravate, dona Margerita?

MARGERITA: Trupla ženskam! so včasih rekli v teh krajih.

(Pokaže na negibnega Felipeja.)

CAETANA: Ostanite pri njem! Moški delajo otroke in mrliče, me jih umivamo.

Caetana stoji tik Margerite. Zdi se nam, kot bi se je hotela dotakniti. Dolg, fihha-

joč pogled. Potem Margerita komaj opazno prikima.

Odideta.

Pedro in Pablo za njima.

Felipe. Suanza stopi k njemu.

SUANZA: Vedeli smo, da se bo zgodilo...

Brez odziva.

Po palači se budijo glasovi. loputanje vrat, posamezni kriki.

Tudi tisti mali kužek še zmerom zavija.

SUANZA: Bodite mirni, kot ste bili...

Felipe končno odpre oči. Mežikaje gleda v Suanzo, govori tiho, infantilno, celo s senco nekakšnega nasmeha na obrazu —

Saj sem miren, prosim...

FELIPE: Dobro!

FELIPE: Lastnih ljudi včasih nismo obešali.

SUANZA: Ne!

FELIPE: Obekli ga bomo v tisto črno, žametno obleko z manšetami iz nizozemskih čipk. Da.

SUANZA: Mrtvaški oder naj bo vrhu stopnišča!

FELIPE: Misli mi moramo na to, da je vroče...

FELIPE: Bi se utegnil usmraditi?

SUANZA: Sami presodite!

FELIPE: Seveda! — Črno žametasto... Med konkvisto sem si zmerom želel, da bi mogel obleči žametasto obleko s čipkami... — Bil je lep otrok, veste...

SUANZA: Hočete vina?

FELIPE: Ne!

SUANZA: Ne morete vstati?

FELIPE: Ne!

SUANZA: Morali boste!

FELIPE: Bom... — Obešanje ni kar tako, to je treba znati!...

SUANZA: Zakaj ste rekli: »mrtvaški oder vrhu stopnišča«...?

FELIPE: Ni prav?

SUANZA: Kapelo imamo in cerkev imamo!

FELIPE: Bil je zelo lep otrok... Vsako jutro me je čakal v konjušnici... V resnici se je konj bal. — Žena ga je vprašala: »Kateri so najimenoitnejši krščanski vitezi?« Odgovoril je: »Sveti Jurij in moj oče!«

SUANZA: Lepo! — Ne pozabite!

Tišina.

Nenadoma Felipe na ves glas zakriči —

FELIPE: Ne bo ležal ne v kapeli ne v cerkvi!

SUANZA: Tako daleč smo že prišli...?!

Besede zletijo mimo Felipeja. Počasi se upogne v pasu, s pestjo se udarja po prsih, s kratkimi, pridušenimi krikami toži —

FELIPE: Jezus, zakaj si me pripeljal do sem?! — Jezus, zakaj je ravno name padlo?! — Jezus, zakaj si ga vzelo?! — Jezus, zakaj smo v temi?! — Jezus, koliko časa še?! — Jezus, zakaj je takšna tema?! — Jezus...

SUANZA: Dosti, don Felipe! Svet, kakršen je, ni ves za vas napravljen. Svet...

Felipe končno vstane. Oprijema se stola. Motne oči, v katerih pa pod površino gori ogenj, zasučé proti Suanzi —

FELIPE: Veste, kaj je svet...?

SUANZA: Vem!

FELIPE: Mogoče res veste, pa sami sebi lažete. — Svet, moj dragi padre, je eno veliko, črno, kužno sranje!

Prav tedaj se na stopnišču in po hodnikih oglasijo bosi koraki. Prihajajo. Zdi se nam, da vse skupaj traja dolgo.

Potlej se pojavijo štirje Indijanci. V umazani ponjavi nosijo truplo. Položijo ga na tla v ozadju prostora. — Še bolj zadaj, pravzaprav že na hodniku, stoji še nekaj

večja skupina Indijancev. Komaj jih razločimo.
Mirovanje. Čez čas —

SUANZA: Prinesli so truplo, don Felipe. — Boste pogledali?

FELIPE: Ne! — Obešenci imajo sprva zaripel obraz in jezik kažejo. Naj bo pokrit!

Felipe je s hrbtom obrnjen proti ozadju. Eden od Indijancev — nemara tisti, ki je moral некоč predstavljati svetega Lovrenca — počepne in za ped odgrne ponjavo. Brez vsakršne posmehljivosti, pa tudi brez omlednosti, prične prav potihoma klicati —

INDIJANEC: Don Baltasaaaar! Don Baltasaaaar! Don Baltasaaaar!

Kot bi čakal na odgovor. Nič. Enako tiho začne kikirikati —

INDIJANEC: Kikiriki! Kikiriki!

Indijanci v ozadju povzamejo. Cela vrsta pridušenih kikirikijev. Novi koraki. Indijanci se odmaknejo in se zgnejejo v gosto gručo, v kakršni smo jih некоč že videli. Prideta Margerita in Caetana. Za njima Pedro in Pablo. Pablo nosi v cunjo zavit predmet. Ženski gresta mimo trupla do mize. Caetana se dotakne steklenice.

MARGERITA: Lahko piješ!

Zdaj se tudi Felipe obrne.

FELIPE: Kaj je? Kaj je tistole?

Pokaže na predmet, ki ga nosi Pablo. Pablo odvrže cunjo. — Sekira.

SUANZA: Kdo?! ...

CAETANA: Gospoda tajnika ni več. Manuel ga bo pokopal pod gnojem.

FELIPE: Ti si...?!

CAETANA: Ona! — In jaz!

Caetana vzdigne kozarec, pije dolgo in požrešno.

SUANZA: Kje sta hlapca?

PEDRO: Tudi v gnoju!

PABLO: Možaka sta odložila odrožje, zato je uspelo... Midva nisva več prav vajena. Opravila sva, kar je bilo potrebno.

SUANZA: Kdo vama je ukazal?!

PEDRO: Nihče. Ekselencia je, kar pomnimo, namesto nas mislil in ukrepal. Enkrat lahko tudi mi...

Margerita sede na čelo mize. Caetana ji natoči in potisne kozarec proti njej.

SUANZA: Pedro, odpravi Indijance!

PEDRO: Nekaj so me prejle vprašali...

SUANZA: No...?

PEDRO: Radi bi dobili peteline...

SUANZA: Kakšne peteline?

PEDRO: Bojne peteline dona Baltasarja.

FELIPE: Lahko jih vzamejo!

PABLO: In kako je z žganjem?

FELIPE: Zavalite jim dvajsetlitrski sod za hleve. Naj ne kričijo, ko bojo pijani!

PEDRO: Bomo pazili!

Ozadje prizorišča se izprazni. Ko so Indijanci že nekje daleč na stopnišču, slišimo odmevno kikirikanje. Caetana gre zdaj k truplu in poklekne. Nemara poje majhno uspavanko. Komaj slišimo.

Suanza gre z mizi. Sede. Nekaj časa molčijo. Potem —

SUANZA: Čemu ste to napravili, dona Margerita?

MARGERITA: Čemu...? — Ker je njegovo zveličanje važnejše od mojega... Mislite, da je nekdo moral...?

SUANZA: Moral! — Zamazala sem si obleko s krvjo.

Felipe sede v svoj stol. Lista po svetem pismu, mirno reče —

FELIPE: Ženska laže, padre! Zveličanje je njej lanski sneg. Ali naj vam preberem, kaj se je obesilo nad nas? Tule piše...

MARGERITA: Beri, Felipe!

FELIPE: »Bose odpravlja svetovalce in za bedake dela sodnike. Pas kraljem odvezuje in jim ledja z vrvjo opasuje. Duhovnike odpravlja bose in mogočneže ruši. Preskušanim odjemlje govor in starcem jemlje uvidenost. Na plemenite razliva zaničevanje in mogotcem rahlja pas. Najbolj skrite reči odkriva iz temine in spravlja kraljestvo mrtvih na svetlo. Velike dela narode in jih ugonablja, narode razširja in jih zapušča, jemlje razum poglavarjem zemlje in jih zmede, da hodijo po pustinji brez pota. V temi tavajo brez svetlobe in jih zmede kakor pijanca...«

SUANZA: To ni vse! Tu ni odgovora!

MARGERITA: In ga tudi ne bo!

Tišina. Caetana s praznim obrazom kleči ob truplu. Od daleč kikirikanje. Potlej pride Pablo.

PABLO: Morali bomo urediti mrtvaški oder...

FELIPE: Čas bo, da! — Kaj še...?

PABLO: Dekle pravijo, da otrok joka. Čas bo za dojenje...

FELIPE: Pojdi dojit, Caetana!

Morda slišimo pesem, ki je odprla igro.

ZASTOR

Jože Snoj

OB KANALU

(Odlomek iz romana: »Negativ Gojka Mrča«)

Zadaj na hlačnicah, gor do podkolen, pa so medtem nezadržno in preprosto nastajali vodenoblatni madeži. Ne priletavali niso ne sušeče se izstopali iz svetlosive tkanine. Tudi ni mogoče trditi, da so pršeli nanjo ali da so se lepili na temnosive kvadratke, razmrežene po ceveh hlačnic in od tam navzgor in navzdol, prav do tja, do koder jih sredi hoje in z nazaj zvito glavo sploh ne moreš več vseh bežno preleteti s pogledom, ne da bi vzbudil pozornost mimooidočih. Kratko malo nastajali so, saj jih z nobenim čutom — ne z očmi ne z ušesi ne s kožo, in s tipom prstov še manj, ni bilo mogoče zalotiti pri brizganju in vsem drugem po tistih nemogočih kvadratnih poljih. Ta so ga nejasno motila že včeraj, ko je v konfekciji omahoval in omahoval in izmed drugih hlač in že ves poten od dvakratnega pomerjanja v kabini navsezadnje izbral kvadrataste samo zaradi še kar pravšnjih mer. Res, samo zaradi mer.

Na, zdaj je pa imel mere. Kot da bi bilo na tej natanko izrisani mreži iz malo temnejših sivih vlaken na svetlejši sivi podlagi, ki pravzaprav ni bila čisto siva ali pa je bila zaradi zelenkastih in rjavkastih odtenkov, recimo, dvomljivo siva, natanko določeno in izmerjeno, kam mora pljuskniti nanjo ob vsakem koraku, dosledno ob vsakem koraku.

Malo je takega na svetu, čemur bi bilo ves potek mogoče tako natanko razumsko določiti, si ga v mislih predstavljati in do zadnje podrobnosti predvideti, kot je takole nastajanje madežev na hlačnicah gor do podkolen, na vsakem koraku, dobesedno na vsakem. Blato mora biti razmazano po tleh, to je gotovo. Prinešeno od kod, če so tla asfaltirana, betonska ali sploh kako drugače trdna, in razmočeno od dežja, ki tako in tako uliva že od sinoči in se mu nočejo potrgati šivi in nočejo. Potem morajo biti čevlji, gotovo da tudi čevlji, zaradi nečesa krivi tega packanja — morda zaradi malce pretirane širine čez prste, mogoče tistih visokih oglatih petá, zaradi katerih jih je včeraj, tudi včeraj, odriaval in odkrival po pultu in nazadnje prav zaradi višine pet, nikakor pa ne zaradi njih oglatosti, kupil. In nazadnje mora biti v tebi samem tako, da se ti ne da in ne da tjakaj. Upira se ti šele niže dol, v želodcu, ne v glavi, nikakor ne v glavi, saj je v njej trdno sklenjeno, da je tjakaj treba. Najbrž se dogaja tako zato, ker je neke v grlu volja že toliko popustila, da se blatna ilovnata brozga s tal doliva vate in, seveda, od preobilja vse te umazanije vse skupaj sili čez rob. Tudi jogurt, ki ga je v mlečni restavraciji prebrozgal z žličko in enostavno zlil vase, da je šlo hitreje. V vsesplošnem blatu se je morda razlezel do tankifi belozelenih nitk in če se ti zazdi, da boš zdaj zdaj

stopil v kaj takega, ko je noga že v zraku, a še ni prepozno, ko loviš in loviš, dobesedno iztiskaš iz prostora centimetre druge smeri, potem, jasno, ploskneš s stopalom še bolj nerodno na tla in madeži zadaj na hlačah se morajo pomnožiti.

To ti je popolnoma razumljivo. Naravnost boleče telesno predstavo nosiš v sebi, kako so se prav zdajle spet, ta hip, ko si pomislil na jogurt, in, kaj, vraga, moraš sploh misliti na jogurt, spet razpršili po hlačah. Ampak vidiš jih ne, da bi brizgnili in se nalepili na kvadratke. Natanko na tiste, ki so zanje že izrisani in povlečeni na tkanini in, čutiš, spleteni nekje globoko v njej, čeprav je še kar tenka: volna in sintetika, je dejala prodajalka v trgovini. Če se ustaviš, kar moraš navsezadnje kako opravičiti ostalim, mimooidočim ali soidočim, s kakim spotikom, z napol izmrmrano kletvico na račun prenavljanja te preklete ceste, ki je očitno postala en sam globok odtočni jarek, zviješ vrat, obrneš glavo in morda še za spoznanje pridvigneš nogo ter pogledaš od podkolen navzdol, novih blatnih peg in pegic še ni. Ko se prestopiš, so pa že. Ampak, kdaj so nastale, nisi mogel ugotoviti, saj nisi kura, da bi se znal prestopati z nazaj obrnjeno glavo.

Tla so bila že tako dovolj spolzka. Človek je moral stopati kar se da pazljivo in potiskati pogled tik pred seboj naprej. Ponekod so bili iz desak zbiti in čez kotanje položeni leseni mostički. Fant je pred kratkim prišel od vojakov, iz zelo blatnih krajev, pa se mu vse skupaj sploh ni zdelo nenavadno. Samo tvegati ni hotel, da bi kar na lepem spodrsnil in si oblatil nove hlače in morda še površnik, ki ga je leto in pol čakal v Ljubljani, v sobici, v omari z ogledalom na vratih, in ki ga bo tudi čimprej treba zamenjati. S čim vsekakor boljšim. S čim boljšim se bo treba srečati, čimprej, in četudi za to spoprijeti se s čim še slabšim, kot je bilo vse to doslej. Srečati, ker dohiteti, o tem je bil fant prepričan, ni mogoče ničesar. Še posebno pri nas ne in v njegovi generaciji.

Kdor je bil pameten, ko je bilo primerno pamet vzeti v roke, je že zdavnaj potegnil naprej, že pred diplomo, in je bil sedaj daleč pred vsemi. Ti kvadratki na hlačah sicer res že vnaprej dobesedno določajo, kje bodo oškropljeni, vendar pa s svojo geometrično lisavostjo zmanjšujejo vtis, da so hlačnice tako zelo obrizgane z blatom. Tisti pametni so s svojo legitimacijo in dobrimi karakteristikami prišli že k vojakom ali pa so se vojaški službi sploh ognili s kakšnimi čez noč nastalimi ulkusi, hrbtencičnimi okvarami, glivičnimi lišaji za ušesi ali med prsti in podobnim. Leto dni življenja in več so si dali takole prebrisano

podariti od zdravniške komisije in zdaj te že lahko sprejemajo v službo ali pa hudičevo odločilno svetu-jejo, kje boš, če sploh kje boš, pristal.

K vojakom je šel z dvema možnostima pred očmi — ali prodati se ali ostati samemu sebi zvest. Tam sta se mu, ti dve možnosti, toliko časa trli med seboj, ko se je metal nanju, zviška in na vsakršna tla, da sta se mu navsezadnje zmečkali, razpustili in se spojili druga z drugo. Ni čudno, saj ju je nosil tako rekoč v žepku na bluzi, tako ves ranljiv in mehak je bil leto in pol. Zdaj ni videl več nobene možnosti, ampak se mu je samo hotelo srečati tisto najboljšo ali vsaj boljše od dosedanjega. Delal se je sam pred seboj, kot da za to ne potrebuje nobenega razmišljanja in razsojanja več. Nobenega razmišljanja in še manj kakega mozganja. Jaz, mu je prišlo, da bi se obrnil k široki izložbi s športnimi potrebščinami, v kateri je, čeprav je bila visoko oškropljena z blatom, zagledal preblisk samega sebe v površniku, ki ga bo treba še to pomlad zamenjati s čim boljšim, jaz sem, ti moj naključni spremljevalec, trenutno družbenopolitični rekonvalescent. Primerno krepka prehrana, lahka in udobna obutev in obleka in ne preveč naporni sprehodi so mi potrebni, pa se bom izlizal. Boš videl, da se bom in da me boš enkrat še pogledal z naslovne strani našega osrednjega republiškega časopisa. In, seveda, za povrh potrebujem še kanec pravega političnega čuta, tako rekoč za smetano, ki jo bom delal iz prihodnosti, posnete enkrat tudi zame, končno enkrat tudi zame. Dovolj je bilo sirotke in če bi fantu kdo tisti hip namignil, da se utegne po velikanskem pol zasutem odtočnem kanalu, ob katerem so si ljudje razcmokali drobno stezico, pretakati taista omladena tekočina njegovih preteklih dni, kislododena in zelenkasta, bi brez pomišljanja verjel, tako silno je čutil, da mora biti vsega tega blata in brozganja, ki ga doživlja, odkar pomni, zanj enkrat konec, četudi bi ga moral goltati izpred sebe. Lahko reče, da ga mežeče zaliva, odkar so mu v tistih prvih povojnih letih, še pravemu otroku, a občutljivemu kot že potročenemu nemočnemu starcu, dejali, da ne more v SKOJ zaradi očeta. On da že ve, čemu, četudi je agilen po vseh bistvenih vprašanjih in tudi po vprašanju učenja.

Popolnoma gotovo, nič manjši ne bi mogel biti tak kanal, kanal s tako funkcijo. Po obodu, ki še gleda iz zbite in sluzave ilovice, na rahlo široko izbočenem kot najbolj trmasto in samozavestno grobo čelo, bi človek lahko sodil, da ga je v premeru za kakih pet, šest metrov. Kolikšen da je, dokazuje že globina, v katero je vkopan, in dejstvo, da so šele na tej ravni izkopa začeli ob njem razpredati tudi druge instalacije. Stezica je tekla tostran še nezasutega velikanskega hrbita, pa tudi onstran. Vsaka v svojo smer in, zdelo se je, v neskončnost. Če bi se hotel obrniti in se vračati, od koder je prišel, kar pa ne bi imelo nobenega smisla, saj je bilo treba tjakaj, bi moral prelesti betonski slop med obema potkama. Ta pa se je svetil od drsljivosti ter bil neprijetno obdan od vrveče, tanko razpotegnjene množice pešcev na obeh straneh. Tudi če bi ga po tej plati srečno preplezal, bi na drugi gotovo zdrsnil komu pred noge ali pa ga spodnesel. In potem bi moral, če bi nazaj grede mogoče le zadel na mesto, kjer se je spustil v izkop, vso stvar spet mučno ponoviti. Kvadratki na desni hlačnici so začeli sumljivo potemnevati tudi še ob

strani, skorajda do višine kolen. To pa zaradi prehittevanja, ki je bilo na teh še kolikor toliko utrjenih stopinjah stezice skrajnje neprimerno in težavno. Kdor te hoče s svojim hitrejšim korakom obiti, ta te, hočeš nočeš, pritisne ob steno kanala in povrh očmogne še po levi strani. Njegov dežnik te mimogrede še oblizne po levi strani obraza kot črn pes, bolje, kot dresiran plahutav netopir, in te pusti za seboj, saj je na svoji zračni poti kljub odurnosti urnejši od tebe.

Za dežnik mu je včeraj v veleblagovnici zmanjkalo denarja. Bili pa so še drugi razlogi, ki so govorili za to, da bi šel mimo oddelka, kjer so se po natakarsko prikrito posmehljivo vsi zlikani in zravnani krivili v stojalih, tudi ko bi od predujma ostalo kaj več, kot je. Posebno še v takem južnaškem mestu, kakršno je tole, človek ne sme delati videza, kot da se je semkaj pricijazil z vlakom. In z dežnikom, pa s klubkom na glavi, pa s potovalko v rokah ga vzbujajo, zagotovo. Tako pa ni nič bolj samo po sebi razumljivega, da si nekje, ali pri hotelu ali v kaki stranski ulici parkiraj, preden si se spustil v ta izkop, očeden in napravljen, seveda za vse kaj drugega kot takole drobno pršenje na valovito zdrasano ilovico, ilovico, ilovico. Potovalka ne moti posebno. Lahka je in voljno se vdaja nogam, ki jo enakomerno obdrsavajo, ko jo predeva iz roke v roko. Da, tudi ko bi ostalo kaj več denarja, bi šel včeraj mimo oddelka z dežniki. Dežnik stori človeka starega ali vsaj obnemoglega in nezmožnega, priklenjenega pod črni obod svojega plahutanja in škrebjanja, ki se premika s teboj in mu ne moreš ubežati, pa če se navsezadnje zgrudiš pod njim.

Prodajalki vendar ni mogel pripovedovati, da gre na pot, na svoje prvo službeno potovanje, in da je komaj dobrih nekaj dni, odkar so ga za dobo dveh mesecev poskusno zaposlili. In še manj, da mu je urednik to sporočil tako rekoč šele pred uro ali dvema. Rekel ji je odločno kratko: Nekaj takega za šport, prosim. A se mu je vseeno zdelo, da ga je mimogrede, ko je od prodajne mizice stopila k stojalu z visečimi oblekami, s pogledom ošinila pod noge. Takrat je seveda na nogah še nosil svoje stare čevlje, od ležanja v vojaškem magazinu povrh vsega še ne čisto zravnane, z zlizanima in znižanima petama, tako da je bila, ko je stopila mimo, se mu je zazdelo, skoraj malo višja od njega.

Kako, za šport? Še zmeraj popolnoma nezainteresirano, pa, hudiča, ravno zato izzivalno, je vprašala čez ramo.

No, mislil sem nekaj športnega, se je rdeč v lica hitro dopolnil in bi ji skoraj začel govoriti nekako tako, kot da ima poklic, ki terja veliko gibanja, premikanja, skratka, hoje. Vendar se je pravočasno spomnil, da je služba, če je taka, slaba služba, saj kakšna pa naj bo zaposlitev, če moraš biti ves dan na nogah. In je požrl besedo in prvo sramočenje v svoji prvi službi.

Kaka takale prodajalka, si je dopovedoval, me pa že ne bo spravila s tira, še kamenček ni, še prah ne more biti na poti mojih načrtov. Potem je vzel iz njenih rok razen kvadratastih še ene zelenkaste in ene svetlosive hlače in stopil proti kabini. Če bi sredi dopoldneva, ko v vsem nadstropju ni nobene gneče in je vsak premik nakupovalcev navadno popolnoma pregleden, zahtevala od njega kako kavcijo, bi ji vse skupaj vrnil in odšel. Pa četudi je vedel, da na po-

tovanje, svojo prvo službeno, ne more v svojih starih hlačah, scefраниh spodaj po robeh, in da nima časa izbirati trgovine.

Ogledalo v kabini človeka spači in poniža — zmanjša ga, kjer ni treba, in zdebeli in razvleče, kjer je pričakoval in je še zmeraj prepričan, da je tak, kot mora biti. Posebno brezobzirno je, ko ti razkrije lastno neugledno perilo. Naenkrat se počutiš bednega in vsega vročičnega. Perilo, prvovrstna tkanina in eleganten kroj, podpira tvojo samozavest nekje od znotraj, iz tistega, s čimer lahko nepričakovano nastopiš in se postaviš in kar je površnim in neosebnim stikom preveč odmaknjeno v tvojo najglobljo vrednost in bistvo, da bi lahko bilo zmeraj in vsakomur na očeh. Ali pa ti, sprano in razvlečeno, tisto najpotrebnejšo samozavest načne in razžre.

Znoj, ki sili iz razburjenih por, še poveča občutek zanemarjenosti, celo umazanosti, čeprav je stopil, brž ko je prišel iz vojske, sprat vojaški zadah v javno kopalnišče. Večkrat ni utegnil in tudi ni hotel. Bilo bi bedno v očeh tistih uslužbenk tam, ko bi, recimo, v enem samem dobrem tednu prišel tjakaj večkrat in se gnetel med ljudmi, ki zadoščajo pod javnimi prhami in v kadeh skrajnemu vrhu teh svojih potreb morda komaj enkrat mesečno. In ne le bedno, bilo bi tudi samoponižujoče. Dokazovalo bi vsakomur, kateremu bi tam padel v oči, in pozornost bi s svojo pogostnostjo vzbudil nedvomno, da ni kak prehodni gost, po naključju potreben te javne usluge, ki bi morala biti po vseh merilih človeškega dostojanstva najdomačnejša in najbolj osebna, temveč človek, ki v svojem stanovanju, svoji podnajemniški sobici pri stari Zdovki, nima najmanjše možnosti, da bi se vsaj enkrat na dan oprhal in osvežil. K hudiču nazor in prepričanje in vse religije, razen tistih, ki zapovedujejo dnevno čedenje in umivanje, če moraš hoditi pod prho v javno kopalnišče z naporom, kot ga terja kak izlet, o katerem tedne in tedne ali mesece kuješ načrte, in s trepetom pred razkrinkanjem kot ob pohanju v javno hišo.

Na srajci, ga je spet spomnil pogled v ogledalo, je že pred dnevi odletel najspodnejši gumb. Pravzaprav ga je zlomil sam, ko je v peni pralnega praška preveč drgnil po umazanih robovih. Zdaj se je od naslednjega, še držečega gumba navzdol odpiral žalostni trikotnik njegove gole kože z redko obraščenim popkom v sredini kot z vhodom v onečedeno, zapuščeno kaverno ob prašni cesti. Zdolaj je trikotnik zamenjal rob spodnjih hlač. Imel je sicer nekaj takih hlačic iz trikoja, majhnih in oprijetih, ki dremavo bujno počivajočemu telesu ne kvarijo oblik in ki se tesno oprimejo mišičnih izboklin zadaj. Te spodnjice, je kradel poglede iz ogledala in s svojo podobo vred iz samega sebe, pa so bile, kot nalašč za slabo počutje, iz že zapranega poplina, z gumbi v pasu in z dolgimi, širokimi hlačnicami. V takih hlačnicah se vsa moškost razgubi in brezdelno in brezbrizno razvleče, na razporku sili iz takih hlamudrač poraščenost kot pri zgubljenem in izžetem starcu, napeta, gladko izbočena pest moške sile se razpusti v mlahavo ponošeno rokavico. S trepetavimi prsti leve roke je vlekel skupaj škrice srajce, kot da bi ga iz ogledala na steni, nad polico, umazano od čevljev, ki so si jih pred njim nekateri gotovo zavezovali na njej, medtem ko je vtikal levo nogo v hlačnico in z desnico pridrževal ta zelenkaste hlače, opazoval kdo porogljivo in ne-

naklonjeno. Noga ni in ni hotela skozi, tako da ga je od malo krepkejšega poskušanja zaneslo in se je moral z desnico vloviti ob lesonitno steno. Rahlo se je izbočila in zunaj se je mrežasto križanje glasov, medtem ko je zaskrbljeno prisluhnil njenemu morebiti glasnemu upogibu, zgostilo in zvišalo. Nove hlače so mu zdrsnile iz roke in zdaj je stal nekje v njih z občutkom, da jih bo opazno zmečkal in morda celo kje natrgal. Seveda, bil je še zmeraj obut, saj je bil svoje stare hlače potegnil kar čez čevlje s sebe. Izkopal je nogo iz kupčka popačenega sukna in si hitel razvezovat vezalke.

Zdaj, bos, se je počutil popolnoma nemočnega pred vrvežem zunaj kabine in je začel trepetati, da bi utegnil kdo, ki ga je to že tako dolgo trajajoče onegavljenje prepričalo, da je prostor prazen, s silo vdreti vanjo. Še enkrat je potipal šibak zaklep na vratih in se tisti hip, a prepozno, domislil, da bi bilo pametno, ko bi imel s seboj v žepu tudi že par novih nogavic, da bi jih ob tej priložnosti preoblekel, preden bi šel pomerjat nove čevlje. Domislica je bila sicer res prepozna, toda ob pomisli na zadrege, ki ga bodo pestile v oddelku za čevlje, je pozabil na težave tega trenutka.

Kot zanalašč pa so mu bile ta zelenkaste hlače občutno predolge, čeprav v pasu ne preširoke. Obstal je pred ogledalom s stopali, domala skritimi v gubah hlačnic, nizek in kobalast, odrevenel od te presenetljivo jasne podobe samega sebe, bebasta prikazen, beraček pred cerkvenimi vrati na semanji dan, s solzami ihte v očeh.

Potegnil se je iz te gnusobe, že je hotel vreči nase svoje stare cunje in pobegniti, kot da po vsej veleblagovnici, po vseh petih nadstropjih zvoni k preplahu zaradi požara ali česarkoli že. Pa se je vzel v roke in se premagal. Ni imel druge izbire. Kjerkoli drugje bi kupoval in kadarkoli, povsod bi se ponovilo isto, do podrobnosti natanko tako, kot se je.

Mere kvadratastih hlač so se mu prilegale. Odločil se je zanje, ne da bi pomeril še ta svetlosive, čeprav ga je spodbudno gizdalinski vzorec hkrati spominjal na mrežo, v katero je zlezal prostovoljno in za izposojeni denar. Vse bo odplačal in za vse bo poplačan, si je prigovarjal. Drugače na svetu preprosto ne more biti. Človek je iz krvi in mesa in diha, zato sme in mora izterjati izplačilo v tem svojem edinem življenju. Tega življenja se zaveda zato, da bi si bil svest plačila. Če ni tako, je njegova zadeva v bistvu zgrešena in izgubljena. Če ni tako, tudi smrt ni njen pravi in edini logični konec. Namreč smrt kot konec, ne kot trenutek kakšne udobno in kapitulantsko zamišljene zadnje razsodbe s posmrtnimi bonitetami ali represalijami.

Te in one so ga naučili prepoznavati in na vsakem koraku so se postavljali in junačili in mu dajali vedeti, da so vse možnosti zanje v njihovih rokah. Kar je v naših, človeških rokah, pa ne more biti še v kakšnih. Posebno še, ker kakšnih drugačnih rok preprosto ne more biti, doslej še niso bile zapažene. Norčujemo se iz pripovedk o himalajskem človeku, pa za te domneve obstajajo vsaj nekakšne sledi v snegu, nekakšne dlake, nekakšni iztrebki. Kako previdno, kako neprepričljivo in poniglavo izzivalno pa se posmihamo tistemu bajanju o božjih rokah, kot da kar mižimo od pričakovanja, kdaj nas bodo udarile. Nobenih stopinj v snegu, nobenih dlak, nobenih

iztrebkov, naš krohot nad vsem tem pa piškav in žalosten, da je kaj. Igranje na dve karti. Klerikalna preračunljivost. Klerikalčki moji črni in rdeči! Bonitete in represalije so od tod in tukaj. Kar je tukaj, pa ne more biti hkrati tudi nekje onkraj. Smrt ni nobena meja med njima. Smrt je samo zadnji dan sreče ali nesreče. Konec možnosti in nič več. Stiskaj in ne popusti, stiskaj in ne popusti.

Fant je med hojo ob kanalu napel mišice na prsih in na trebuhu. Če tako zategneš vzole pod kožo, če se jih na ta način oveš, se ti napno tudi roke od pod pazduhe tja do konca nadlakti. Nič več ne opletajo mlahave ob telesu. Nekoliko ojasto ukrivljene postanejo, hoja pa kljub tej zaobljenosti gibov nekako gorilje oglata. V pasu stisnjene hlače obvisijo na bokih, ohlapno odmaknjene od vzigranih trebušnih mišic. Ves napet in poln veselega pričakovanja se poženeš naprej z malo več truda, malo krčeviteje, pa zato prepričljivo. Koraki niso več mehko pazljivi, napeta stegna ne dopuščajo premišljevanja, kdaj in koliko blata bo trda stopinja odbrizgnila po ceveh hlač, celo po površniku. K hudiču še hlače in blato! Fant je poznal ta edini čas do smrti, pravzaprav le njegov nezaten odblesk, pravi sistemček v primeri s sistemom, ki ga bo zdaj zastavil. Bo ga in bo, pa če vse popoka. V študentskih letih je dvigal uteži in je vedel, da je z naprežanjem mišic in vzdrževanjem volje neogibno povezano štetje.

Štetje je edini čas, ki ga človek s trenirano telesno silo in voljo duha more priznavati. Kriviš se pod železom v rokah in šteješ: enkrat, dvakrat, trikrat, štirikrat, peetkrat, srce ti bo razneslo, neumnost, šestkrat, še in še in še enkrat. Dovolj. Nehal si šteti in prenehal biti. Samo hropeš in te enostavno ni. Železna ročka je zgrmela na tla. Vsi drugi v prostoru, vsak zase zatopljen v podobno opravilo, so te ob odrešujočem, rožljajočem tresku ročke ob tla za utrip veke ošinili z odobravalnim in razumevalnim pogledom. Kot da so se za utrip veke kratko razveselili, da si ta hip onkraj, onkraj tistega, kar si največ zmožel, kot da te z jeklenim jedrcem priznavajoče moške zavisti blagrujejo za to, ker si storil vse, kar si mogel, in te sedaj za tistih nekaj trenutkov hropečega nezavedanja, ko so se, tako človek nekako čuti, od napanjanja telesa izravnale tudi vse možganske gube v potešeno brezmiselno obstojanje, kratko malo ni več. In to ne po kaki tvoji krivdi ali za kazen, temveč po zaslugi, zato ker si opravil svojo dolžnost, ki je v skrajnje napornem dosezanju možnosti. Neobstojanje je nagrada po zasluženju. Neobstojanje ni večnost, ampak izčrpanje zadnje možnosti. Toda to ne pride v poštev, to je šele onkraj smrti. Tostran možnosti nikdar ne more biti konec in z njimi ne konca poplačila. To je večnost, ki jo edino velja priznavati. In če ti pri vedno silnejšem, vedno zahtevnejšem osvajanju možnosti končno počne srce — kaj ni to najbolj razumen in vnaprej z gotovostjo predvidevan sklep vsega tega otepanja, ki se mu reče življenje?

Ne, smrt, ki bi bila kaj takega kot kakšna prelomnica, kot kaj odločilno preobrnjenega, kot tisto, kar hudo kaznuje in dobro plačuje, bi bila najbolj zahrbtnen in nesramen atentat na našo človeško neodvisnost, na samostojnost našega hotenja in ravnanja, bila bi hinavsko strahopetna post festum ocena, kaj je bilo storjenega prav in kaj ne.

Tako, ljubi moji prestrašeni in od strahu podelani smrtniki, se ne bomo šli več, vsaj v moji generaciji ne. Táko! nezmožno razžiranje mišic in volje, taka prekleta prevara, kaj? Ne, ne bo se zgodilo, in če se že bo tudi to še dogajalo v moji generaciji, pri meni in z menoj se ne bo.

Naenkrat se zaveš v sredini vse te godlje, vsa sredstva so ti na voljo, brez navodil, kakopak, kako ravnati z njimi, da bo prav, vse možnosti so ti odprte in zgledi, kako jih doseči, jasni kot dlani, vse bonitete in vse represalije, ki so se zgodile tebi ali drugim, zdaj ali nekdanj, prepoznaviš kot edino mogočo lastno in splošno zgodovino, potem pa iznenada, seveda, kar mislite si, kako salonsko udobno, konča in dokonča smrt in z njo razsodba, kako si kaj storil in s kakšnimi posledicami. Na tem svetu, ki te izziva, da nisi iz piškavega testa in da znaš iz njega potegniti najboljše, bi bila smrt, ki ne pelje v nič, najbolj umazana podlost. Fant je pozabil na to, da bi moral ob kanalu koračiti zlagoma, z vzbujanjem vtisa, kot da ga nekje v bližini hotela čaka lepo zaklenjen, čeprav malo prašen in oblaten avto. Hlastno je začel prehitovati tiste pred seboj, tudi v globlje blato je zdrsil pri tem včasih, saj je bila stezica iz zlizane in pod stopali kar naprej znova in znova nesmiselno oblikujoče se ilovice grebenasta in je že nezaten nagib telesa vstran lahko povzročil, da si z levo nogo zdrsil v globlje in nesteptano blato. Mreža kvadratkov na hlačnicah se je od pokolen navzdol razmočila in razpustila že skoraj do nerazpoznavnosti.

Samo da zdaj na to ni več mislil. Nekaj madežev človeka na začetku, ko šele zagazi v blato, bolj vzemiri kot kasnejši pljuski umazanije do kolen in čez. Tudi vlage, vedno bolj pomešane z znojem čez rame in čez ledja, se je že privadil takoj, da se je je mirno zavedel kot nečesa potrjujočega, da je na pravi poti in da dela prav. Skoraj bi začel šteti tudi korake, zavesljuje rok, globoke izdihe iz pljuč, pa tiste, ki jih je že prehitel. Seveda, izmenoma, zdaj eno zdaj drugo, vseskozi pomešano z neogibnim znojem in njegovim razredčilom, dežjem.

Avto, si je dopovedoval fant, ta trenutek, na tem razponu poti, ko smo vsi v blatni brozgi cestnega izkopa, in to še na robu južnaškega mesteca, priklenjeni ob polzasuto velikansko cev kanala z eno samo smerjo, nerazpoznavni od zgoraj zaradi dokaj pogosto razsejanih dežnikov, čeprav naokoli tako in tako že dolgo več ni hiš, nujno izgubi vsako vrednost. Delati se avtomobilista, ki mora prekoračiti le nekaj deset metrov od avtomobila do cilja svoje poti, z rožljajočimi ključki v roki, da ne bi bilo kakšne pomote o njem, pomanjkljivo lahko oblečenega in zato ter zaradi večne naglice, ki si ga je za krmilom osvojila, nekoliko trepetavo hlastnega v gibih in dihu, bi se tukaj izkazalo brezupno smešno. Bolje je napeti mišice in jih čimveč prehiteti, čimvečkrat, če je treba, koga odriniti proti sveže obpljusani steni betonskih blokov, četudi zmerja, naj zmerja, naj uvidi, da se on za kaj takega še zmeni ne, z mislijo zapičen v svoj službeni opravke.

To ni opravilo kogarsibodi, za take vrste dela so potrebni zanesljivi, preudarni ljudje. Res, nima na čelu zapisano, kam je namenjen, in tudi hoditi ne zna po tej žlobudri tako po mačje, v opankah, da bi ga kot kakšno blatno prihuljeno perutnino kar držalo na površju še tako zdristasto in smetanasto blato in

da si skorajda ne bi metal razvlečene blatne sluzi zadaj po mečah. Tudi nima na sebi sivkastih hlamudrač iz domačega resastega sukna, ki se menda kar same otresejo kot pes, ko so dovolj oškropljene, pa se jim spet nič ne pozna. Zato pa mora biti videti še odločnejši, tudi malo vzvišen, če bi bilo treba koga ostro zavrniti.

Deset, petnajst metrov pred njim, je opazil skozi bolj upočasnjene in zdebelen vrvež, so nekakšni delavci z macolami prebijali teme kanala. Najbrž za kak preduh ali kaj podobnega. Pri teh delavcih nikoli nimaš pristnega občutka, da so res delavci. Oblečeni so, kot vsi okrog njih, in nekaj se prestopajo okrog zadeve in vzbujajo videz, da si tam le za kratek čas in po naključju odpočivajo od brezdelnega počepavanja na petah. Kot da si hočejo samo malo zravnati in razgibati zmrtničene ude. Že je ostro priidal do njih in bil od vsega tistega pršenja in ihtave rose pred očmi res nekoliko oslepljen in zato nepreviden. Okrušek izpod macole ga je zadel v lice, še dobro da le tik pod desno oko. Zaskel ga je s svojim mokrim hladom veliko bolj kot pa z urezom. Nagonsko je odskočil in leva noga mu je obtičala globoko v blatu.

Pazi, človek, je zaslišal skozi lastno užaljeno oglušlost in ni mogel ugotoviti, ali ga nekdo tam od zunaj, iz vesoljnega blata, opominja na stezo ali na drobce razbitega betona, ki so še zmeraj pikali skozi pršenje dežja. Stopala pa prvi hip sploh ni bilo mogoče izvleči iz brozge in začutil je, kako mu nekaj mokrega priteka z vrha v čevljev.

Ker je zdrknil s stezice, je nenadoma z vso težo tičal v zmeraj globlji stopinji, z desno nogo pa si je krčevito prizadeval dotipati se do trdnejših tal, da bi se prestopil in povlekel navzgor. Ne da bi se zavedal, kaj počne, je začel z desnico grabiti v ilovnati bregec ob sebi in ko je bil tako rekoč že po dolgem na tleh, tako da je s klobukom zadel ob nekoga in si ga neprijetno premaknil z venca, kjer ga je bil potno čutil okrog in okrog glave, je, z ročajem potovalke v pesti, udaril ob tla tudi z levico.

Potem je le zmogel odcmokniti nogo iz udrtine in se skobacati nazaj na grebenasto potko. Tak, ga je šele zdaj spreletelo, se tam ne more več prikazati. Za tak posel so potrebni preudarni, zanesljivi ljudje, take vsaj, se zdi, pričakujejo. Njega pa niti pričakujejo ne. On bi moral kar na vrat na nos pasti mednje, si v njihovi prvi zmedenosti, ki jim ne bi dovoljevala kakšnega olepšavanja in prikrivanja, vse ogledati od blizu in potem poročati.

Smešno, kakšno prozorno pretvarjanje pri nalaganju in opravljanju takšne naloge, namreč med uredništvom in njim. Tistim v uredništvu še malo ni mar, kakšen bo učinek njegovega pisanja. Poglavitneje zanje je, da bo članek izšel, ker je že moral kdo namigniti, da bi bilo prav, ko bi. In morda bodo, glede na kočljivost zadeve, malce presodili tudi, kako bo napisan. Pravzaprav pa ob vsem tem obojestranskem slepomišenju ni nobenih nasprotnih si zahtev in pričakovanj. Le-ta so si, fant, kakšno dobro znamenje, za čudo podobna. Tudi njemu je deveta briga, kaj bo z vso zadevo v prihodnje, v kaj se bo vse skupaj izcimilo, čeprav se v tej naši noč in dan odprti menjalnici včerajšnjih vrednot in jutrišnjih napak, ki so samo dve različni vrsti bankovcev iste valute, nikoli potegnjeni iz obtoka, vedno druga drugi pripravljeni

kriti inflacijo, navsezadnje nič izcimiti ne more. Cimi se in cimi, odganja, kot se temu reče, nežno, krhko in bledezeleno, potem pa dolgoraščeno obvisi v brezvetrni prostor in se tu pa tam slejkoprej zagotovo odkrhne. Ni otrdelo v prepihu in ni imelo kam pognati lastnih korenin. Gnalo je iz vedno bolj uvelega krompirja na kletnem betonu. In pri tem niti ni najbolj pomembno, če je bil ali če je to še zmeraj beton nekdanjih samic.

Gre za betonski okvir tako imenovanih vodilnih in nepresegljivih načel, za svetla, in kako nesramežljivo k soncu obrnjen jarem, tako širok in udobno tapeciran, da ga vitki labodji vratovi naših misli in pomislekov na srečo sploh ne čutijo več. Hiša zlata bi se morala v novih litanijah preimenovali v hišo betonsko. Hiša z ognjavarnim safejem v sredini kot z novo skrinjo zaveze. Zato se je treba preriti v menjalnico, skozi sto plenumov in kongresov, če ravnajo hočejo. V menjalnico in za pult.

Moja generacija ne misli minirati temeljev, minirala bo stolčke in pri tem skrbno pazila, ne bojte se, če vam je res kaj za dobro naših načel, naših skupnih načel, nam, zagotavljamo, so neizmerno dragocena, in bo, zagotavljam vam, skrbno pazila, da majhne, boleče, seveda le osebno boleče. družbeno neslišne eksplozije ne bi mogoče poškodovale betona. Imenitno se je obnesel doslej in se bo, upajmo, tudi v prihodnje. Vsaj dokler bom jaz pri življenju. Fant se je čas navadil šteti in si je v mozganjih neštetokrat preštel tudi svojo nadaljnjo življenjsko usodo.

S predpostavko, je računal, da ne bo kake večje svet pretresajoče vojne katastrofe, in računi zatrjujejo, da je ne more biti, ker nikomur v nobenem primeru ne bi bila v prid, se bo tale naša ljuba stvarnost vrtela in razkazovala bolj ali manj na mestu v svoji prebrisanosti, z nekakšnim razvojem spogledujoči se pirueti naprej in naprej. Smešno, z nekakšnim razvojem. Deset, dvajset, trideset let mogoče. Kot da je vzdrževanje oblasti, zamenjavanje oblasti, pa celih slojev in razredov in družb za človeka samega in prepuščenega lastni iznajdljivosti, kakšen razvoj. Zato se velja vrniti kamorkoli čimgloblje, to se pravi biti čimviše in biti demokratičen. To je danes pravo geslo. Ne za vsako ceno, ampak kot cena sama. V demokratizaciji, v čimdoslednejšem osvobajanju človeka vsega utesnujočega, je naša prihodnost.

Ampak jaz temu verjamem. Meni, meni osebno in kar jih je še, hvala bogu da redkih, meni podobnih, to povsem zadostuje, se je fant sam v sebi raztogotil na delavci z macolami. Brezbrizno in počasi so si dajali opravka okrog navznoter hreščee, vedno večje odprtine v temenu kanalskega betonskega slopa. Zanj, ki je za njihovimi slepimi gibi postal, begal s pogledom po sebi in niti še ni pričel premišljati, kaj mu je v tem položaju ukreniti, se niso zmenili. In bili so krivi njegove nesreče, čeprav popolnoma nenamenoma, zato pač, ker so bili, ker so stali okrog tiste odprtine, ker so, pa naj bom — si je rekel — surovo dosleden, obstajali zaradi nje. Zame, je siknila v njem misel proti željve neobčutljivi gruči, to o osvobajanju človeka ni nobena fraza. Napisana mi je kakor na čelo. Sem za kar največ možnosti, za vse možnosti. Vseh možnosti pa, boste že oprostili, ne more biti in ne bo za vse. Moja demokracija bo taka, da me boste opazili, da se boste zmenili zame. In še kako. Ker mi na misel ne pride,

da bi vam bil kdaj enak, vam, že prav, zapomnite si, že prav, zdajle, ko se tudi jaz sam ne vidim več iz blata.

Naše možnosti so poštene do vseh — pridi, zlezi do nas, kdor moreš. Kaj sem res kriv, če se z režimom čisto zares strinjam v najbolj bistvenih pogledih, tako sem spraševal že na fakulteti. Metod, ta vzvišeni leporečnež in babjek, pa mi je ob eni takih priložnosti odvrnil samo »eh, ti...«. Kar zavzdihnil je, od samega usmiljenega pomilovanja se je kar razzvonil nad mano s svojo ozko oblizano glavo. Na čevljih sem imel obdrsane pete, zato je nenadoma lahko tako zrasel nad mano, ampak obtočene in zlizane je imel tudi on. In jih najbrž še ima in jih bo imel.

Še pred diplomo se mu je bilo zalomilo in se je oženil in bo, kaže, vse življenje ostal med korektorji, faliranci. Poslal me bom razglednico, s plavajočimi mlini in ribjo restavracijo. S pozdravi in pomenljivim pripisom: Tihožitje s tokom. Čeprav razlitim in počasnim, da že skoraj stoji. Ampak tako rekoč vsi smo že v njem in pomembno je, kako napisati članek, ne pa, kaj napisati. Ves kaj je čisto skrit v tem kako. Vsa moja drobna zasluga bo čisto skrita v zaslugi vsega uredništva. Ampak dovolj velika bo, za začetek, da odprem z njo žiro račun za svojo zanesljivost, za svoj tako imenovani politični posluh. Naložba se bo debelila, debelila prav v najglobljem središču njihove vsesplošne veljavnosti in upoštevanosti, saj se ujemamo drug z drugim, jaz in uredništvo, odkritosrčno si lahko to priznamo drug drugemu, pošteno sem zastavil z njimi.

Kot drobna ikra bo najprej, potem bo kot bula, ki jo je mogoče že otipati, še malo, pa bo velika kot prožno napet mehur in navsezadnje bo moja zasluga znotraj njihove tolikšna kot njihova. Še malo, pa bo še za spoznanje večja in njihova se bo morala razpočiti — ob takih trenutkih pride novo imenovanje.

In ko bom urednik, recimo odgovorni, bom takole čez nekaj tednov, mesec ali dva, dal poklicati Metoda k sebi v pisarno. Naj sede h klubski mizici, ga bom povabil in naročil dvoje vinjakov tajnici. Potem ga bom vprašal naravnost: Se še spominjaš tiste razglednice, bilo je pred leti, dvema, tremi, ni še tako dolgo. Poslal sem ti plavajoče mlince z ribjo restavracijo, ni res? Gotovo — enaki razglednici bom poslal tudi Romanci in Neveni, saj drugih v hotelski recepciji ni mogoče dobiti in še tiste mlince z ribjo restavracijo iz prejšnje sezone je menda dotlej že odnesla spomladanska poplava. Balkanski turizem. Pa veš, Metod, kje sem stal, ko sem začutil v sebi nezmagljivo željo, da bi mi zavidali in me občudovali? Sredi cestnega izkopa, ob polzasuti velikanski cevi betonskega kanala, blaten do oči, ne, pardon, pod desnim očesom samo rahlo ščegetljivo krvav. Imaš voljo, Metod, ga bom še pobaral takole mimogrede, lotiti se česa bolj odgovornega, tvojim možnostim primernejšega, kot je tole tvoje večno in dolgočasno korektorstvo? Toda to bom izustil zares samo iz vljudnosti, saj je človek z Metodovim razpoloženjem do vsega skupaj in neprilagodljivostjo pravzaprav že načelno nezmožen za kakšno samostojnejše delovanje. Bistvo najinega pogovora bo že zdavnaj mimo.

Fant je bil blaten tudi po površniku, saj se mu je bil povlekel po tleh, ko je tako rekoč štirinožno lezel nazaj na stezico. Z rdečkasto ilovico sta bila obrobjena audi oba rokava plašča. Z desnim je celo zajel in obrobek razmazal še po suknjiču. Tisti, ki so se zdaj nenehno rinili mimo njega in hiteli naprej, so ga brez zlega namena, pač zato, ker je obstal in še zmeraj pogledoval po sebi in po gruči delavcev, škropili naprej z nerodnimi zdrsljaji, ki so se navadno končali s ploskim spustom celega stopala v brozgo in z brizgom na vse strani.

Zaskalelo ga je pod očesom in ne da bi pomislil, je s prsti desnice segel proti ranici. Pod prstnimi blazinicami mu je škrtnil droben razmočen pesek. Zaskominalo ga je, naglo je odmaknil roko z lica in se zastrmel v prste. Bili so blatni in krvavi. Vse blato, kar ga je izkusil danes, se mu je v nenadni skrbi, da se je pravkar okužil, znova razmazalo po spominu, gladkem in čistem kot šipica pod mikroskopom.

To blato sploh ni bilo več kaka brezlična in brezosebna gmota. Bilo je posebna, na vsakem delčku svojega ploščatega telesa goltajoča in gledajoča in prisluškujoča in plodeča se živalska vrsta, brezbrežna armada čisto različnih različnih posameznikov. Vsi organi v enem, vsi posamezniki v skupnem, torej tudi vsa znamenja življenja v enem samem, imenovanem goltanju. Prežanje pogleda, naprezanje sluha, prikrito ponujanje drsljivega otipavanja, razprt gobec vdiranja, v njem vedno na robu grla pripravljen cmokot — vse to v enem samem početju, v goltanju. Pred njegovimi očmi, za katerimi je begalo, kot da si jih je zatisnil in se po vsej sili hoče pomiriti in samo čaka, kdaj se bo vsa prestana napetost v živčevju odvrtela in razblinila, ni bilo več splošnega, nezanimivega blata.

Bila so blata, blata kot brat ob bratu, z lastnim licem in lastno osebnostjo. Bilo je tako zelenkasto, vzvalovljeno v zaporednih gladkih gubah, kot da se je čezenj s prsmi ledolomilca dvigal in spuščal veter, obtežen z leskovim cvetnim prahom. Ta mu je govoril o ploščatih, širokoustih praživalih z ametistastimi očmi, ki se lahko zalezejo pod kožo, ploske kot so, in povzročijo kako pomladansko prabolezen z vrtoglavicami donebnih praprotnic in velikansko reptilsko mrzlico in trebuchom, nezanosno napihnjenim zaradi najrazličnejših predpotopnih plinov. V tem zelenkastem blatu bi si lahko predstavljal tudi mladoletnega utopljenca kateregakoli spola in narodnosti, pravzaprav le še njegovo roko, levo ali desno, vsekakor pa visoko kužno in bledo.

Zraven so rasli komajda še zmočeni kraterji rdečkastih blatnih izbruhov, posuti po robih z nekakšno beloposušeno soljo. Sestavljena je očitno bila iz umazanije, nevidne s prostim očesom. Posušeni izbljuvki in prhljaj desetletja starih ustrojnih ovčjih kožuhov so se kot kristaliziran znoj svetlikali okrog teh strašansko povečanih kožnih por, neodmehčanih in strdelih. Če te skorje s slino golih, nezavarovanih ustnic ali s krvjo iz pravkar orošene ranice ne bi razmočili, si je dopovedoval fant, bi bila popolnoma neškodljiva. Ampak verjetno se je zmehčala. Ranica pod očesom je še čisto sveža. Zdaj, ko sem zanesel nanjo blato s prstov, bo dobila bel prašen rob kot ti strdeli požiralniki blata. Tudi krvni strdek, premešan z ilovico, bo njihove opečnate barve. Pod njim pa bo začelo nekaj brbotaje kljuvati, kot da tli. In izbočil se

bo rumenkast mehurček, kajti vse to je živo, vse pod to površino se razkrajajo in gnoji in tiplje, kje bi predrlo skorjo. A se ne bo pri tisti priči razpočil. Kje pa! Vedno tanjši, vedno bolj vodeno gnojen, vedno svetleje rumen se bo tresel ob sosednjih mehurčkih in vsak tresljaj bo želatina neke nedoločljive bolečine.

Nobenih živčnih končičev ni v tem blatu, vse blato je eno samo polnilo enega samega živca, strašansko občutljiva živa zmes. Koder zadaneš obenj, je vse ena sama povrhnjica čez en sam velikanski črvasto mehak živec. To rumeno blato naredi človeku kožo popolnoma kužno. Na stopnji, ko se bo začela predirati in izcejati vodena sluz. Ta je pa med vsemi temi primerki blata najnagnusnejši. Nastane lahko samo s pomočjo civilizacije. Zanj je namreč potrebna trdna asfaltna ali betonska podlaga. Nanjo ga nanašajo opanke in gumijasti škornji Borovo. Komaj za nekaj milimetrov je te prevleke po površini, toda razmazana je po njej tako dosledno, da bi jo našel tudi pod zatisnjenimi vekami, če bi tla posul s samimi enako drobnimi, zatisnjenimi očmi čistega, na soncu presušenega rečnega prodca. S kože bo prišla ta sluz tudi na oči, pa naj še tako krčevito mižim. Okužil sem se, na, zdaj še to, zagotovo sem se, ne more biti drugače. Toliškega navala najrazličnejših kužnosti se ne more ubraniti nobena še tako zdrava srednjeevropska kri.

Fantovega od tesnobe zdrevenelega mišičja ni več pokrivala koža. Ohlapno, do skelečega občutka popolne odprtosti ga je zagrinjalo blato. Iz rumenega, z brbotajočimi mehurčki, se je precejalo v vodenoslu-zastega, saj zdaj ga je v valovih močil znoj. Tudi domisljica o razglednicah ni več učinkovala. Tudi težavna in še kakšno priložnost ponujajoča službena naloga se mu je umaknila iz zavesti. Blato ga je goltalo. In prepričan je bil, da je neozdravljivo zastrupljen. Vohalo ga je, strmelo vanj čisto od blizu, ker so se mu pred očmi začela majavo dvigati tla pod nogami, že ga je pogoltno oblizovalo in obtipavalo z mehкими šobami zaudarjajočega gobca. Zamajal se je.

Gruča delavcev je prenehala obdelovati odprtino sredi kanala. V krogu so se zgrnili okrog nje, globoko sklanjajoč se nadnjo. Eden izmed njih se je, kdo ve, zakaj, z nogami naprej previdno vtaknil vanjo in se jel spuščati. Najprej stegnjenih, na rob oprtih, težaško potrepetavajočih rok. Toliko časa jih je spuščal, dvigaje komolce, da je končno obvisel nad betonskim žrelom, zagozden v njem s krilato razširjenima pod pazduhama. Z obrazom je bil obrnjen proti fantu in zdaj ga je zagledal mimo prestopajočih se nog svojih tovarišev.

Poglejte, človek! je zaklical s presenečenjem v glasu, ki fantu ni bilo razložljivo. Tudi hip za tem ne, ko se je zavedel, da velja njegov klic njemu. In onim drugim, zbranim okrog betonske odprtine, je bilo očitno še manj do tega, da bi nestrpnemu glasu iznaš betonskega oboka hitro sledili z razvozljavanjem njegovega pomena. Bili so videti zasopli in veseli svojega delovnega uspeha.

Klic se je ponovil. To pot že skorajda kot krik na pomoč ali razburjen poziv na kakšno drugo neodložljivo in hitro ukrepanje. Ker oni v odprtini ni mogel z roko pokazati, kam meri s svojim opozorilom, saj je, na rokah razpet, neobgljeno lebdel nad betonom in omahoval nad temnim osrčjem kanala, po katerem je prtajeno zadonelo celo do fanta in najbrž še veliko

dlje v obe smeri, mogoče čisto do konca naprej in nazaj, če bi si lahko zamišljal, kje se velikanska naveljava začena in kje izteka, je začel namigovati z očmi, streljati nanj s pogledi in namigovati v njegovo smer s krčevitim suvanjem brade.

To je počenjal tako, da je krivil glavo vznak v več zmeraj silovitejših poskusih in pri tem okrogli očmi, da je bil končno njegov pogled že čisto izbuljen. Tudi zaripel je v lice in je navsezadnje že posineval, kolikor je to bilo mogoče razločiti na njegovi rumenorjavi koži, porasli z redkim, več dni starim strniščem kocin.

Kazno je bilo, da bližnji teh znamenj delavčevega vidnega popuščanja moči sploh ne opažajo, kot si tudi fanta niso vzeli za mar. Eden med njimi je bil celo toliko neroden ali prikrito privoščljiv ali top ali kdo ve kaj, da je med svojim štorljanjem stopil na izprožene, široko razprte in površino oprijema nagonsko povečujoče prste ene od tovariševih plosko na betonu ležečih rok. Onemu v odprtini se je iz ust pokadilo čudno zamolklo hropenje, sunkovito je povlekel roko k sebi, kolikor mu je dopuščal položaj. Ta pa mu je dovoljeval le toliko giba, da je veliko večino vse svoje telesne teže prenesel na drugo roko. Zgubil je doslej vzdrževano ravnotežje, nenadoma je bil sredi luknje čisto postrani in pod skrčeno, k telesu povlečeno roko se je pokazala odprtina, dovolj široka, da ga pogoltne, če popusti v ramenih. Preobtežena nasprotna roka je vedno bolj lezla k vratu in vrat k njej. Ko sta se že čisto tiščala skupaj, so mu na nasprotni strani vratu nabrekli trtasto vozlate žile na brajdi pobledele napete kite. Iz oči mu je kanilo od napora. Tudi z nogama je moral potresavati in opletati znotraj kanala, kar ga je še bolj razmajalo in zanihalo.

Pomagajte mu vendar, zdaj zdaj bo zdrknil noter, se ni mogel več vzdržati fant. Usta brez sline so mu mlela neme besede, tako da se mu je zdelo, kot da prihaja iz njih v sunkih samo prašen puh. Na vso moč se je vlilo in dež se je glasno razgovoril čez ves cestni izkop. Prašne besede so bile v hipu mokre kroglice in vetrovni piš velikanska šušteča metla. Delavci okrog preduha so ostali neobčutljivi za vsakršen razumen stik s svojo okolico. Videti je bilo, da jo tako do potankosti poznajo, da so tako zraščeni z njo, da obstaja zanje samo toliko, kolikor se je kje telesno dotaknejo. Da tudi samega sebe ne izvzemajo iz te samoobstojnosti, saj so se tudi med seboj po vsem videzu sporazumevali samo z nemim, skoraj nakičnim obreganjem ob komolce, ob hrbtišča, ob ramena. Pogledovati so začeli pod nebo in fant je zledenel ob spoznanju, da priteguje ta hip njihovo pozornost samo vedno gostejši naliv.

Najbrž ga sploh niso pričakovali, čeprav je bilo dovolj možnosti, da se iz dopoldanskega pršenja počasi izcedi trajnejše in sitnejše deževje. Vendar so jim stvari tod okrog za čudo naklonjene, če lahko to skladnost mokrote, blata in neobčutljivosti tako poimenuješ, se je zamislil fant. Videl je, kako sta dva možaka odcmokala k steni izkopa, kjer je sredi šare nekakšnih lesenih podstavkov in toporišč raznega orodja ležala kopičasta stvar, ki se je, brž ko sta jo povlekla k sebi, izkazala kot velika ponjava. Še malo sta pobrkjala naokrog, tako kot ptič brska po tleh za hrano, pridvignila neko desko, odmaknila nekakšen lesen okvir in privlekla na dan drugo za drugo

eno, dve, tri letve. Zmetala sta jih proti kanalu in tam jih je nekaj rok lovilo, kot da jim na koncu prstov poganjajo oči, pamet pa ukrepa nekje v zapetju ali celo samo v ploskih žuljastih dlaneh.

Po dvoje in dvoje nog v škornjih Borovo in opankah se je potegnilo čez obod kanala, neka roka se je, kot da je prej pozabila, pa se ta hip nenadoma spomnila, stegnila nazaj in se dotipala do najbližje ležeče macole. Dvignila jo je ter enkrat, dvakrat zamahnila po vrhu lepo in razumno, pravokotno v blato onstran kanala zapičene letve. In potem je padla še po drugi, prav tako v primerni pametni razdalji iz tal štrleči letvi. Ker je bila ta druga letev nekoliko daljša od prve, je macola štirikrat hušknila nadnjo. Potem je štrlela približno natančno tako visoko iz tal kot prva. Tostran kanala, blizu mesta, kjer je fanta močil dež, tako da mu je nekaj kostanjevih las že polizal čez čelo, je našla svoje mesto v ilovici tretja letev. Bila je malo krajša kot oni dve onstran betonskega oboka.

Četrte letve v šari ob steni izkopa ni bilo. Očitno niso bile pripravljene za to, da bi nosile ponjavo. Bile so pač tam zato, ker so bile, in bile so take, kot so bile, zato ker so bile same po sebi tako pripravne. Ležalo jih je vzdolž izkopa ravno prav, to se pravi brez števila. In ker je ves izkop pokrivalo blatno dno, voljno, čeprav v isti ravnini, kajti izkop sam ni bil kaka brezlična praznina, temveč je imel svoje robove in trdne meje, je bilo samo po sebi vseeno, kolikšne so. Nihče tudi ne bi mogel pričakovati, da se bodo tisti, ki jih bodo zabijali v tla zato, da jim bodo nosile ponjavo, pri določanju višine ravnali po najmanjši. Kdo pa bi namreč mogel z gotovostjo vedeti, katera izmed letev v tem kilometre dolgem izkopu je najmanjša. Ravnali so tedaj tako, kot je bilo v vsem tem položaju edino prav — brez pomišljanja in pretehtavanja. In dvoje nog je odperušilo po blatu malo vstran. In hrbet, ki se je ubočil proti gruči ob odprtini, ko se je človek sklonil, da bi pobral še četrto potrebno letev, se je vsem, ki so morda gledali za njim, skozi napenjajoče se hlamudrače, žalostno zgubane samo zdolaj v razkoraku, veselo nakremžil, češ sedaj je vse v najlepšem redu.

Možak v odprtini je bil vzdržljivejši, kot si je fant mislil. Ko ga je osvežil naliv, se je ponovno umiril, znova porazdelil težo svojega telesa na obe podpaduhi in ga, res je, čisto zagotovo je res, znova poiskal z očmi. Fant jih ni umaknil in tako sta se gledala, kot da čakata, da se ostali z dežjem do konca pogovore. Vse skupaj — naliv, možak v odprtini, postave ob njej in z blatom popackani fant, ni imelo med seboj nobene zveze. Samo to, da se je vse skupaj godilo ob izkopu, je ta dogajanja neprijetno tiščalo drugo ob drugo.

Ko so vlekli ponjavo prek betona in jo napenjali na letve tako, da so nekateri hodili pod njo in jo podpirali tudi po sredi z dvignjenimi rokami, je fant možaka v odprtini za čas izgubil izpred oči. Bal se je tudi, da bi utegnil kdo stopiti nanj, ker je bila luknja v kanalu skoraj natanko v diagonalnem presečišču med letvami. In ker ponjava ni bila pravokotna, zakaj bi tudi bila, saj jo je bilo moč kljub temu lepo nataktniti čez vse štiri količe, je en škric nepremočljivega zamaščenega platna zdrknil prav do tal in zakril glavo nad betonom.

Potem so ponjavo spet odcukali na nasprotno stran, saj je tudi tja lahko popolnoma nemoteno visela globlje, in glava se mu je spet prikazala. Fant bi lahko stavil, da se mu je celo nasmehnila pod svetlorjavo in zelenkasto senco strehe. Že se je razveselil obetajočega se sporazumevanja, ki mu je bilo tako potrebno. Marsikaj bi želel vprašati človeka v odprtini, saj je le-ta edini pokazal zanimanje zanj, odkar mu preti, da bo zdaj zdaj zdrknil v globino, napolnjeno z kdo ve čim. Vprašal bi, recimo, to, kako daleč je še do tjakaj. In če se bo res moral vračati po isti poti nazaj, samo da po drugi strani kanala. Pa tudi o tem bi se rad podrobneje prepričal, čemu mu je tako padel v oči, da je dvakrat kriknil prav zaradi njega.

Njegov mučni položaj mi prihaja prav, ga je preblisnilo. In ne smem se oddaljiti, preden ga ne izrabim. Moj poklic je, da izrabljam mučne položaje. Prav nobene razčustvovanosti si ne želim nakopati v tem prekletem izkopu. Zadostoval bo neogibni prehlad. Mogoče bom zaradi njega moral ostati nekaj dni v hotelu, še raje pa se mi bo prikazal nazaj grede na vlaku.

Delavci so drug za drugim zlezli pod ponjavo, škrebetajočo pod sikanjem dežja, pri priči upognjeno od odtekajoče nebesne vode. Drug ob drugega so počepnili na pete okrog odprtine in naenkrat jih je bilo pod streho toliko, da se je kolobar podvojil in potrojil in da je nekdo na vso dušo preklel mater dežju in onemu iz sredine gruče, ki je vstal in pridvignil trebušasto napeto platno, da se je kapnica v curku izlila čez najbližji rob po nekom, čepečem pod nenadoma povzročnim kapom. Ta je bil tisti, ki je z živo gorečnostjo, prvo, ki jo je med njimi opazil fant, preklel mater neprevidežu in dežju, kot da jima je kaj od nekdanj skupno, morda od tistega dne, ko se je kopno pokazalo iz vode in je na bregu občepel na petah prvi geološko nedokazljivi sanjač. Vsekakor stiki že malo kadečih se hrbtov z nalivom niso bili ne redki ne mladi. Bili so nenadoma nenehni in prastari. Ljudje pod streho so se še bolj zbili proti središču suhega zatočišča in prastari vonj prvega razkranja, ki ga telo doživi že, ko je še toplo pod milim nebom, se je potuhnjeno razvlekel po izkopu.

Fant si je pomel oči, saj so mu obrvi popustile pod nalivom s čela, pa tudi prizor, ki ga je bil priča, je bil med šibanjem zraka preveč megleno premaknjen, da bi učinkoval kot resničen. Luknja je bila zdaj namreč domala zasuta od čepečih teles in onemu sredi nje je kdo ve koliko parov razmočenih kolen rinilo med oči, v prsi, v zatilje, pod ušesa in morda še globoko po lopatici. Izrabil je vsesavajočo odprtino, obkroženo od topih zob kolen in migetalk rok, jeguljasto trznil in že ga je začelo goltati navzgor, dokler ni ob vsesplošnem skupnem ugrizu kolen, ki nikakor ni mogel biti naključen, tako v en mah je poprijel telo v odprtini, že lahko z rokama dosegel dvoje brčkone zelo močnih in vzdržljivih vratov. Hip nato je že sedel na robu odprtine in njegovim še zmeraj v globino kanala visečim nogam se je pridružilo še celo krdelce sosednih nog. Rinile so se v luknjo s čisto vlažnimi, črnkasto svetlikajočimi se smrčki gumijastih stopal in pri tem morda iztiskale iz sebe pritajeno rezek cvilež, podganji ali tak, kot ga povzroča trenje mokrih gumiranih ploskev.

Komaj so se preostali posedli okrog rešenca ali kdo ve kakšnega preskuševalca po kdo ve kateri delovni metodi, že ga je fant zgrešil v mozaiku k njemu obrnjenih lic. Njuna pogleda pa sta se pretrgala

in izgubila že prej. Tedaj, ko se je mož sredi odprtine z jeguljastim zvijanjem začel porojevati iz kanala navzgor, pod ponjavo, motno rumenkasto zeleno in spet čedalje bolj brejo od natekajoče se deževnice.

Mate Dolenc

LIGHT SHOW

V velikem stenskem ogledalu, ki je segalo od tal do stropa, je stal nag človek. Bil je visok in suh. Gležnji, kolena, kolki, rebra in ključnice so mu silili iz kože, kot da jo hočejo predreti. Kostni rok in nog so bile spotegnjene v neskončno dolžino, čeprav niso bile rahitične. Obraz je bil suh kot telo, a ne star, saj na njem ni bilo nobenih kožnih gub, in oči, ki so mrzlo modre gledale iz njega, so bile mladeniške. Koža je bila gladko in enakomerno napeta čez telo, brez dlak, samo tu in tam je iz nje cvetelo materino znamenje ali droben mozoljček. Kar je bilo na tem telesu suho, je bilo ogrodje, ki je dolgo in tanko ožilo mladeničevo postavo od gležnjev do temena. Oči so gledale iz ogledala v postavo pred njim, kot da ne opazujejo ničesar, vendar so opazovale svojega lastnika, ker so svetle modre zenice počasi potovale po očesni belini gor in dol; gor do vrha razmršenih dolgih las, in dol do izbočenih kolen in zvrnjenih stopal.

Nekaj časa je mirno stal, da je bil podoben sliki, ki visi na steni. Potem je začel delati počasne kretnje z rokami in se nekoliko nagnil na stran, vendar ne toliko, da bi bilo videti, kot da se podira. Dolgi spolni ud mu je zamahedral med bedri sem in tja. Lase, ki so segali do ramen in čez, je vrgel vznak in za hip odkril čelo z velikim materinim znamenjem na sredi. Tedaj je premikanje telesa spremenilo zorni kot luči, ki ga je osvetljevala, in na gladkih, ploskih prsih se mu je zasvetil obesek na zlati verižici. Zanihal je v nasprotni smeri kot spolni ud. Lasje so se vsuli nazaj čez čelo in pokrili materino znamenje in štrleča ušesa. Zdaj se je premikal ves fant, sklepi so se upogibali in tanke mišice so vlekly dolge kosti sem in tja kot krake žerjava. Pri tem je njegov obraz miroval, kot bi bil iz trdne snovi, nos, usta in ličnice so bili negibni, utripale so le oči, da so se čistile prašnih zračnih delcev.

Fant se je sklonil in dvignil spodnjice s tal. Z obeh rokama si jih je podržal pred sabo v višini glavicke uda in stopil vanje najprej z eno, potem še z drugo nogo. Pri tem ni odmaknil pogleda od ogledala. Povlekel je spodnjice navzgor do kolkov, in ko je prišel njihov zgornji rob do pasu, jih je spustil. Beli trikotnik je prekril ud.

Potem se je obrnil v pasu, ne da bi premaknil noge, in vzel s postelje, ki je bila tik za njim, srajco z rožastim vzorcem. Ker niso bili vsi gumbi odpeti, jo je dvignil nad glavo, zlezal z rokami v rokave in se zvil vanjo. Zapel je preostale gube, razen zgor-njega, in se sklonil k tlom, kjer so ležale nogavice. Obul je eno za drugo, tako da je stal vsakič na eni nogi, ne da bi se zamajal. Nato se je spet zvil v pasu, ampak v nasprotno smer kot prej, in vzel s postelje rdeče zametne hlače. Ponesel si jih je predse in stopil vanje. Ko jih je potegnil nase, se je izkazalo, da so zelo ozke in se na njih jasno riše relief spolnega uda.

Širok usnjen pas je imel zaponko iz kosti v podobi orientalske maske.

Šele tedaj je fant stopil iz ogledala. V njem je ostala samo postelja in del bližnje stene, preplepljene s slikami iz modnih in pop revij. Ogledalo je ostalo prazno, napolnil pa se je drugi del sobe, kjer se je zdaj premikal mladenič. Če je stal kjerkoli izven ogledala, je bila soba majhna kot jetniška celica, le če se je postavil pred ogledalo, je bila videti večja, ker se je podvojila z lažno ogledalno prostornino.

Z mize je vzel več nizov obeskov in verižic. Imel je niz jabolčnih pešk, niz majhnih školjk, niz koščeni-h podobice in niz živalskih zob (pasjih in govejih). Potem je imel verižico iz pozlačene kovine, eno iz bronastih ploščic in kito iz morske trave. Vrnil se je pred ogledalo in si obešal nize in verižice po vrsti okrog vratu. Sem in tja je katero spet snel, da si jih je ogledal v drugi kombinaciji; vendar je nazad-nje pustil vse na sebi. Nato je vzel iz žepa glavnik z redkimi zobmi in si ga pri temenu zasadil v lase ter ga vlekel skozi glavo do lasnih končičev nekje pod rameni. Od tam ga je vrnil na teme, ga ponovno zasadil v lase in vlekel do lasnih končičev. To je po-navljal, dokler niso bili lasje razvozlan, gladki in so dobili nekoliko leska. Tedaj si jih je nad čelom pod-česal, natopiral, tako da je bilo čelo skrito pod njimi skoraj do obrvi.

Oblekel je črn dopetni plašč. Nekaj verižic je ostalo znotraj, druge je potegnil izpod ovratnika in jih spustil čez plašč, ki mu je tudi nekoliko privihal ovratnik. Večkrat je stresel z glavo, da je osvobodil lase, ki so ostali pod njim.

Po lesenih stopnicah se je spustil iz hiše do ploč-nika in zakorakal po njem, ne da bi gledal okrog sebe. Nekoliko nagnjena postava se je prikazovala v temnejših izložbenih oknih in se utrinjala v zidove med njimi. Zadnji rob plašča ga je tolkel po nogah, ki so ga odbijale, da je zaplahutal v zrak. In spet pad-el na noge. Noge so ga spet vrgle v zrak, zrak ga je zvrtničil in položil nazaj na noge. Noge so strigle korake.

Na koncu ene od ulic, po katerih je šel fant, je stal drug človek drugega spola. Obrnjena je bila s stranjo proti njemu, z obrazom k cesti, ki je šla tik mimo njenih stopal. Roke je držala v žepih in na tisti, ki je bila obrnjena proti fantovemu prihajanju, ji je visela torbica v obliki kovčka. Plašč je bil iz rjavega usnja, prav tako škornji, vmes pa vidni del črnih mrežastih nogavic. Lasje, iste barve kot usnje, so se spuščali daleč čez rame in skrivali profil, pa tudi od spredaj so puščali zunaj samo malo obraza. Tik za ušesi je izpod njih prihajal rdeč trak, pravza-prav umetna, tanka kita, ki je šla čez sredo čela na drugo stran nad drugim ušesom. Pod spodnjo če-ljustjo je sililo izpod plašča nekaj verižic in rdeča

ruta, ki je bila zrahljana naprej navzven in vidna od strani.

Nenadoma se je obrnila proti prihodu fanta, ki je bil že čisto blizu in je še vedno prihajal. Zagledala ga je sredi objektivna. Njen obraz je bil lep in strogo oster, poudarjen na očeh, ki so jih zgoraj obrobljale dolge umetne trepalnice in spodaj črn tuš. Nos je bil koničast, ustnice tanke, puder na koži bleđ. Fant se je približal do srečanja.

»Zamudil si,« je rekla. Fant je skomignil z rameni in jo prijel pod komolcem ter spravil oba v gibanje v smeri, ki jo je takoj določil.

»K Blažu greva, ker sem mu nesel tvoje blago,« je rekel med hojo.

»Prav,« je odgovorila.

Do Blaža je bilo le nekaj korakov in nekaj ovinov. Ustavila sta se pred zelenimi lesenimi vrati, v katera je bilo vdeleno okno iz motnega stekla z napisom **BLAŽ — MODNI KROJAČ**. Vrata so bila priprta in fant jih je odrinil in šel noter, dekcle za njim. Iz lesenih, neravnih tal je rasel stol, iz stola telo, iz telesa glava, v glavi je bil Blaž, hrom in skoraj slep. Okrog glave je imel robec, ki mu je zakrival eno oko, ker mu je iz njega tekkel gnoj. Veliko, debelo telo je bilo poveznjeno čez stol in kratke, neuporabne noge so kot tuji predmeti ležale položene čez zaboj z žagovino.

Blaž se je obrnil, kolikor mu je dopuščal zamaščeni vrat, in je razširil prosto in uporabno, ampak vseeno rdeče oko.

»Vidva sta!« je rekel.

»Prišla sva, da mi vzamete mere in da povem, kako naredite,« je rekla dekcle.

»Seveda. Kje je meter . . . tu. Odložite plašč. Kakšno je danes vreme? Nikoli nimam pojma o vremenu, ker ne morem ven. Nobenih pripomočkov za hojo nimam. No, če pada dež, že vem, da je dež, ker ga slišim. Ampak ali je sonce, ali so oblaki? Velik revček sem, predstavljati si ne moreta, kako velik.«

Dekcle si je odpela plašč. Razprl se je in odkril pod sabo kratko rdeče krilce, polno majhnih, ampak okroglih bokov in stegen; belo čipkasto srajco, ovešeno z verižicami in fetišem v obliki hudobne bakrene glave. Zlezla je iz plašča in ga spustila na stol, poln krojaške ropotije. Poveznil se je na stare cunje, zakrpane kose blaga, odtrgane rokave in stare počene gumbe kot gosposki usnjen ptič. Blaž je stegnil debelo roko, v kateri je držal metrski trak.

»Potem bom imel za vaju eno prošnjo,« je rekel, »ampak šele potem. Vesta, vajin stari Blaž je velik revček. Cukreno bolezen imam, oko me boli in hodil nisem že . . . že dvaintrideset let! No, doktorji so rekli, da bom mogoče še kdaj hodil, če grem na zdravljenje. Rekli so, da me bodo pozdravili s trapijo ali teparijo . . . ali terapijo, saj ne vem, kako se pravi. Ampak to bo trajalo mesece. Vidva nimata skrbi za zdravjem, ali ne? Mlada sta, kaj hočemo. Hvala bogu! Zame je tako že prepozno. Če mi pozdravijo cukreno bolezen, bom zadovoljen. Ali se reče cukrena bolezen, če je preveč sladkorja v telesu? No, cukrena, crkvena, crknjena bolezen, saj je vseeno. S srcem je tudi slabo. Zdravniki so rekli, da imam široko srce, v očesu pa pesek. Zato mi srce peša, ker je preširoko, in iz očesa teče gnoj, ker so mi metali pesek v oči, ha, ha!« Medtem je ovijal metrski trak okrog bokov in približal debelo oko številki, ki jo

je trak pokazal. »Stopi malo bliže,« je rekel in dvignil roki do njenih prsi. Dekle jih je napela k Blaževi glavi. Njegove stare roke so plezale okrog njih in vlekla za sabo trak kot dva stara, onemogla planinca po mladi gori.

»Majhno, ampak luštno,« se je zahehetal Blaž z očesom proti fantu. Fant se je prestopil in naredil z roko kretnjo, ki ni ničesar pomenila, njegov obraz pa je ostal brez besede.

»Iz svile napravite tuniko, iz teksona pa obleko,« je rekla dekcle, ko so se krojačeve roke vrnile v svojo ravnino, »napravite visok okrogel ovratnik, zadaj za drgo, krilo petindvajset centimetrov nad koleni, torej čisto kratko. Kdaj naj pridem pomerit?«

»Pridita čez pet dni. No, če bom mogel, bom napravil prej. Recimo čez tri dni? Zdaj pa imam tisto prošnjo. Bi šla zame po dva deci florjana v sosednji bife? Dam vama stekleničko in denar. Nista huda? Se vama mudi? Saj je takoj tu zraven.«

Dekcle je vzela stekleničko in denar iz Blaževih rok.

»Saj vam vedno prineseva, ali ne?« je rekla.

»Seveda, vedno. Ko bi imel vedno zraven sebe tako zlato punčko! Jaz pa sem v glavnem sam v življenju. No, včasih pride kak prijatelj ali prijateljica, ampak to so same stare babe in stari dedci. Ne kot vi!«

Potegnila je plašč z ropotije in ovila svoje majhno in okroglo v debelo usnje. Pogledala je fanta in mu pomignila z glavo, naj gre z njo. Šla sta iz delavnice, drug za drugim, do bližnjega bifeja. Stala sta vstric pred blagajno in gledala Blažev drobiž, ki ga je požrla železna škatla. Nesla sta blok natakariči za točilno mizo in dobila florjan v stekleničko, ki je ni pred tem nihče umil. Vrnila sta se k Blažu in dekcle je postavila stekleničko predenj. Medtem ko je govoril in se zahvaljeval, so njune štiri oči gledale svetlikanje preostalih kovancev na mizi.

»Najlepša hvala. Nisem vedel, ali bo moj prijatelj Lojze nocoj prišel, zato sem vaju prosil za uslugo. Pravijo, da florjan ne škodi cukreni bolezni. Moja nečakinja Mara, ki skrbi zame, pride pozno in ne more več v bife, ker ga ob osmih zaprejo. Blaž, Blaž, zdraviti se bo treba! V bolnišnico bomo šli. To bo pa stalo, le kdo bo plačal? Pa delati ne bom mogel. Za vaju bom seveda naredil že prej. Če enkrat začnem šivati, naredim do konca v eni sapi.«

»Na svidenje,« je rekel fant.

»Čez tri dni,« je rekla dekcle. Odšla sta iz delavnice in pustila vrata priprta, kot so bila ob prihodu. Fant je naredil tri korake in se ozrl v zelena vrata. Brž se je odvrtil iz obrata in zakoračil naprej. Tudi punca je pogledala nazaj v razpoko med zelenim okvirom vrat in vratnim krilom. Pogled je bil tako kratek, da sta napis **BLAŽ — MODNI KROJAČ** in okrogla medeninasta kljuka skočila drug v drugega in se zmešala med sabo v črke in medeninaste bunke. Toda to je bil le hip njenega pogleda. Takoj ko je vrnila glavo v svojo smer, sta napis in kljuka skočila vsaksebi. Razpoka priprtih vrat pa je spuščala iz sebe vonj in mrak krojačeve delavnice.

»Kam greva zdaj?« je vprašal fant.

»Lahko k meni domov. Mojih ni,« je odgovorila punca.

»Prav.« Namesto po isti ulici naprej, sta zavila vstran. Potem po dolgi prometni vpadnici, polni avto-

mobilov. Od tam v miren predel mesta, med vrtove z vilami, na neasfaltirane predmestne ulice, mimo drogov z zakotnimi cestnimi svetilkami in ob ograjah, izza katerih so lajali psi, po visečih, podrtih pločnikih, čez kanale in čez železniško progo. Obstala sta pred vrati velike vile. Dekle je odklenila, stopila sta skozi, šla čez del vrta do hiše, tam je spet odklenila vrata in jih odprla za vstop. Fant jo je prijel z dolgimi prsti za tilnik in jo vodil pred sabo po znanih hodnikih in stopnicah.

»Zagotovo nihče ne pride?« je rekel fant na koncu poti, pred vrati, ki so se odpirala pod njeno roko.

»Seveda. Odpeljali so se.«

»Kam?«

»Ne vem. Nekam na deželo. Najbrž tja, kjer je oče partizani. Neprestano sili vso družino, da hodi z njim tja. Jaz seveda ne.«

»Imaš cigarete?«

Pokimala je in mu dala zavojček. Fant ga je takoj odprl, dal cigareto v usta in prižgal. Pol dima je požrl, pol spustil v sobo. Hkrati je lezel iz dolgega plašča in ga polagal na neko naslonjalo. Dekle je bilo v tem že pred njim, že v srajci z obeski, v krilcu, polnem majhnega in okroglega. Fant je sedel na posteljo, ne da bi enkrat samkrat dal cigareto iz ust, in pepel je kmalu padel na tla. Zbral je obeske in verižice v prijem roke in jih potegnil z ramen na omarico. Eden je celo padel na tla, a ga ni sklenil obrati. Zdaj si je tudi ona prižgala cigareto in vlekla dim iz tobaka, a vmes odpenjala bluzo in snemala svoje verižice.

»Res ne bo nihče prišel?« je ponovil fant.

»Če rečem, da ne. In kaj potem? Nihče ne gleda v mojo sobo. Oni životarijo spodaj.«

»Prav.« Lupil je ozke hlače s telesa in jih polagal na preprogo ob postelji. Na drugi strani je padlo krilo. Iz sredine pod posteljo bi bilo videti oboje v isti višini in različni smeri gledanja.

Fant je legel v spodnjih hlačah od vzglavja do vnožja postelje, z glavo blizu roba, s stopali skoraj čez spodnji rob. Ležal je na hrbtu in počival, vmes pa vlekkel tobak, ki ga je otresal na tla, da se ne bi z njim spekel po prsih. Dekle se je pridružilo ležanju, golo, toplo, mehko. Njemu je tobak prej dogorel, ker je prej prižgal, zato jo je nekaj časa gledal, sloneč z glavo na roki, dokler ni tudi iz njene cigarete odšel zadnji dim. Tedaj se je potegnil proti dekletu in šel z desno roko čez, levo pa je potegnil spod. Tako je storil tudi z desno nogo, levo pa je pustil na isti strani. Dekle je zbrala njegove spodnje hlače v roko in jih potegnila s kolkov do višine kolen, naprej pa jih je on sam s trzljaji nog spustil do gležnjev in jih sunil na odejo. Začelo je gibanje, ki se mu je šele čez nekaj trenutkov pridružila dekle, ko je prenesel svoje valovanje nanjo in ju združil. Obraza sta bila drug ob drugem, eden je s svojimi očmi videl tkanino blazine, drugi vzorec na stropu in kos lestenca. Tudi sliko, kadar je glava trznila vstran, in omarico ali rob vrat in okno. Soba je zgubila nepremičnost, zanihala je in se zibala s stenami okrog njiju in nad njima ter ju spremenila v mirujoče središče; onadva sta le ležala drug na drugem. Skoraj do konca; tedaj se je gibanje sobe vrnilo na telesi, ju ponovno poglavo v valovanje, samo pa se utrdilo v mirovanje sten, stropa, gradbenega materiala, nadstropij, temeljev. Vendarle sta se premikala onadva in ne soba,

zato sta potem sopihala in si takoj začela sušiti grlo s tobakom. Fant je znal spuščati kolobarčke in je to delal, ampak dekle jim ni sledila z očmi. Ležala je na hrbtu s poveznjenimi prsmi in dihala dim. Tedaj je rekel fant:

»BELE MASKE imajo nocoj koncert.«

Nekaj minut je bilo vse tiho. Potem je dekle odgovorila:

»Prav.«

Najprej je vstala ona. S počasnimi gibi si je vračala obleko nase, ne da bi spustila cigareto iz ust. Fant se je stegnil s postelje z vsemi svojimi dolgimi udi in porabil nekaj časa, da je našel spodnje hlače, ki so se stisnile v vdolbino med jogijem in postelnim robom. Potehnil si jih je na telo in nekoliko osušil dolgi, malo mokri ud ob njih. Dekle je medtem že vlekla nase črn puli, ki ga je vzela iz omare, polne modnega nereda, in obešala verižice okrog vratu. Fant ji je sledil s svojimi verižicami in trakovi. Tedaj je iz zunanosti prodril v sobo ropot avtomobilskega motorja in pogovor ljudi.

»Naši so. Pohiti,« je rekla dekle.

Fant je komaj za spoznanje hitreje premaknil ude. Končno so bili prevlečeni s tekstilom. Postavil se je pred ogledalo in vlekkel glavnik skozi lase. Iz dekletove torbice si je vzel tubo s tekočim pudrom in si z njim premazal nekoliko zardeli obraz. Po tem je postal zelo blede in zelo nepremičen. Niti z ustnicami ni trznil, niti nosnic ni napel, le oči so se s samogibnim tripanjem čistile prašnih delcev.

Oblekla sta plašča in se spustila iz nadstropja.

»Otroka moja,« je rekla gospa in se za nekaj sekund obesila na dekle.

»Bili smo v krajih, kjer sem se boril,« je rekel gošpod, zelo rdečeličen in smrdeč po vinu.

»Očka je obiskal svoje prijatelje. Malo smo se ga napili,« je rekla gospa.

»Kaj pa sta vidva počela ves dan?« je rekla mama sestra.

»Bila sva malo naokrog,« je rekla dekle, »in zdaj greva v kino.«

»Pustita no kino pri miru,« je rekla mama, »raje ostanita vsaj enkrat z nami doma. Gledali bomo televizijo.«

»Ne, midva greva. Imava že vstopnice za kino,« je rekla dekle in se umikala proti vratom. Fant je šel počasi za njo. Dekle je naredila utrujen in prazen zamah z roko: »Zdravo, mama.« Fant se je rahlo sklonil, hoteč s tem nakazati pozdrav. Lasje so mu padli na obraz in ga vsega prekrili. Močno je sunil z glavo vznak in lasje so se prelili nazaj čez rame, njemu pa je posijala v obraz neonska luč stopnišča, da je postal bel kot maska iz mavca. Obrnila sta telesi od hiše, obšla veliki črni avto, ki je stal na stezi, in zbežala iz hiše s počasnimi, lenimi koraki.

Ujel ju je mrak in veter jima je nategoval lase in dvigal robove plaščev, da sta bila podobna dvema racajočima pingvinoma. Šla sta čez mesto na grič, kjer je bila velika plesna dvorana. Pred slepečim neonskim vhodom je trzala črna lisa, ki se je razpotegnila, ko sta prišla bliže, in se raztrgala v množico ljudi.

»Jaz nimam denarja,« je rekel fant. Dekle ni odgovorila, ampak se je postavila v vrsto pred blagajno. Fant je stal zraven nje z rokami, togo napetimi ob telesu, in dihal skozi cigareto. Vrsta je lezla,

se trgala, vijugala, se dopolnjevala z vrinki, se zibala in pomikala naprej počasi in cvileče. Piskajoči pubertetniški glasovi so hropili vsevprek.

Dekle je dosegla blagajniško okence in dobila vstopnici. »Drage so,« je rekla, fant pa ji je gledal čez ramo v smeri vhoda v dvorano. Prijel jo je s prsti okoli komolcev in jo potiskal pred sabo naprej skozi mozoljaste, krakajoče obraze. Vstopila sta v razbijačo temo, ki jo je na skrajnem koncu prebijala hitra, v kvadratu utripajoča, vsebarvna, mehurčasta svetloba. Pozneje, ko so se oči navadile, so iz svetlobne projekcije izstopili dolgi suhi ljudje s kitarami, polito s svetlobo kot s tekočimi barvami. Hrumenje se je izoblikovalo v ritem in pesem. Na široki ploščadi pod osebami, od katerih se je širila glasba, je nihala nerazločna mračna živa gmota, ki jo je tu in tam obrizgnil curek barvne projekcije. Pesem je bila po vsej dvorani; vsa dvorana je bila zvok. Skozi zvok se je previjal moder cigaretni dim, tu in tam, in rdeče koničke so svetile različno vsaksebi kot majhni kresni ognjički. Pod barvnim platnom je del množice posnemal pesem z gibi teles, oblek, različno dolgih las.

Fant je komaj zaznavno trznil z nosnicami. Dekle je naredila hiter pogled proti njemu, nenadoma oživel, dinamičen pogled, ki ga je zadel naravnost v oči. Nadaljevala sta pot skozi tovariše v predel, kjer so predelovali ritem v kretnje, in se vključila. Fant je držal roke od sebe in obračal dlani zdaj gor, zdaj dol; upogibal se je v pasu na stran in mehčal kolena v spiralno vrtenje. Dekle je razgibala obraz; sunkovito je menjala smer pogleda, naslonila bradico zdaj na desno, zdaj na levo ramo, vrgla lase nazaj, si jih spustila na stran, jih s sunkom glave razpršila v zrak. Roki je sklenila pred seboj in jih usmerjala v nasprotno stran kot telo. Bila sta pod odsevom projekcije, pegasta, kockasta, lisasta, progasta, zdrazasta, karirasta, pikčasta, prepolovljena, zatemnjena, bela, krvava, zelena, mokra, tekoča. Projekcija je prenehala, onadva sta izginila.

Pozneje sta šla sedet na najvišjo stopnico tribune. Vse je bilo pod njima, zoženo v dolg hodnik, na koncu katerega je v belem bleščočem kvadratu poskakovalo šest Ostržkov, dolgih, nesimetričnih, prepognjenih od različnih kotov luči, ki je bliskala zdaj z enega, zdaj z drugega konca nanje in jih lomila v pretegnjene polovice, v dvanajst plešočih marionet.

Čez nekaj časa sta odšla. Grom je odtekel iz ušes kot voda, ki zbrbota v odprt odtok. Zaplavala sta v tišino mestnih glasov, drug zraven drugega, tako da šta se dotikala le tu in tam z materialom oblačil. Nekaj časa sta šla molče, potem je rekel fant:

»Zdaj greva k meni domov.«

»Prav,« je rekla ona.

»Boš lahko ostala čez noč?«

»Zakaj sprašuješ? Seveda.«

Vzpela sta se po lesenih stopnicah daleč navzgor, skozi hodnik, ki je bil ozek kot rudniški jašek in razsvetljen le z lučmi od zunaj, s ceste. Lesene deske so škripale tarnajoče stare glasove betežne hiše. Fant je odprl vrata in vžgal mlečno luč v ozko sobo, potem sta stopila korak naprej in sta bila v sredini. Prestopila sta v veliko ogledalo in se gledala iz njega, kako se gibljeta, kako se slačita, kako postajata naga. Legla sta na spodnji rob ogledala in se nekoliko vdrla vanj, tako da sta videla po dolgem prerezana sama

sebe. Prižgala sta cigareti in gledala, kako je dim napolnil ozadje ogledala in zavil v oblačke nekatere molčeče obraze na steni. Natančno pred očmi Jean Shrimpton se je naredil kolobarček in ji počasi legel na prsi, potem je zdrsnil do pasu in pod rob slike, kjer je za hip naredil svetniški sij okrog glave Paula McCartneya in se razblinil. Fant ga je zasledoval s pogledom celo pot, in ko je bilo konec, se je zdrznil in izskočil iz ogledala. Natančno pod sabo je imel pravo, mehko, otipljivo žensko kožo. Začel jo je razpirati, čeprav je dekle ostala v ogledalu; kljub nemirnemu premikanju, ki ga je začel fant, je strmela iz ogledala vase in naprej, v ozadje sobe. Nekaj je našla v tem; ves čas je gledala tja.

Roki je imel položeni na mizo. V ravni črti od njegovega obraza naprej je utripal neonski napis RAB INČILTEVC, kar je s sprednje strani pomenilo CVETLIČNI BAR. Svetlobo v njem je dajala samo mlačna modra luč, ki je potisnila v temo vse temnejše barve in pustila svetlobo le na obrazih in drugih prostih delih kože. Fant je bil izredno suh; robovi obraza so imeli vzdolž sebe sence, ki so ga spreminjale v mračno, modro skico. Med rokama pred sabo je imel kozarec sadnega soka, ki ga je od časa do časa ponesel do glave in izlil vanjo požirek, dva, tri požirke. Ob blelih stenah so bile prislonjene sence deških in dekliških glav, od katerih so se širili zvoki, pokriti z dušecim žametnim ogrinjalom. Fant je izmenično požiral sok in dim in negibno strmел v svetlo vhodno odprtino. V njej so se neprestano menjale postave; vstopale, izstopale, se razgledovale, se nastavliale, oplazile druga drugo, postajale, odhajale. Za vrati je bila oranžna, dišeča cvetličarna. Od časa do časa je objesten vzklik ali oster smeh raztrgal pri-tajenost glasov, ali pa je vstopila skupina mladoletnikov, ki so se glasno pogovarjali, se zaletavali v mize, naredili gnečo med vrati, si metali opazke in čez nekaj časa nepotešeni odšli skozi oranžno cvetličarno drugam. Njihova hrupna prisotnost je ugasnila, vrnil se je modri mrak in mehki mir.

Fant je večkrat pogledal na uro. Potem je vzel iz žepa kupček drobiža in ga preštel. Nekaj od tega je pustil na mizi, neznatno vrednost je spustil nazaj v žep. Natararica je pobrala drobiž in oprijela prazen kozarec; fant je ni pogledal. Čakala je novo naročilo. Ko ga ni bilo, je zbrala v pljuča zrak za opomin, ki ga je bila vajena izgovarjati gostom, ker so pogosto sedeli ure in ure ob prazni mizi, toda ta fant je bil vendarle videti nekoliko starejši, zato je spustila pripravljeno sapo mimo glasilk, skrčila obraz v nejevoljo in odšla v oranžni izhod. V njem jo je zamenjala druga ženska postava. Mladenci ni zganil obraza, je pa premaknil roko toliko navzgor in navzven, da jo je dekle opazila in naredila enega, dva tri korake proti njemu, štiri pet in še malo ter sedla zraven fanta.

»Zdravo,« je rekla. Fant je odgovoril isto. »Danes je tri, štiri dni, odkar sva bila pri Blažu. Zdaj greva k njemu.«

»Ničesar ni naredil,« je rekel fant.

»Kako veš?« je vprašala dekle.

»Ne vem, ampak mislim tako. Poznaš ga. Veš, kako nateguje.«

»Nekaj je najbrž naredil.«

»Sicer me pa ne briga. Nimam denarja niti za pijačo.«

»Kaj morem jaz pri tem?« je rekla dekle in pogledala daleč stran. Natararica se je pojavila med vrati in naredila s pogledom krožno potovanje od stene do stene. Zadel je ob dekletovo dvignjeno roko. »Kaj boš ti?« je vprašala dekle.

»Jaz? Nič,« je rekel fant.

»Oranžni sok s smetano zame,« je naročila. Na nasprotni strani je sedela skupina mladoletnic, ki so imele ob sebi knjige in zvezke, prevezane z jermenčki, in so pile konjak in maraskino. Z njimi je bil mož z dolgo brado in s pipo v ustih, ki je govoril z globokim glasom in se sklanjal zdaj k eni, zdaj k drugi, tako da se jih je skoraj dotikal z brado. Vmes se je vrinila natararica z oranžnim sokom. Postavila je kozarec na mizo, pa ne pred dekle, ampak nekam daleč na drugi rob, tako da se je morala dekle dvigniti, da ga je dosegla z roko in si ga približala. Medtem ko je prislanjala ustnice ob rob kozarca in srkala iz njega smetano, je fant nosil cigareto v usta in iz ust, opazoval majhno packo na mizi, preskočil na mušico, dokler ni odletela, strmel v napako v lesu, potem na tla, v nogo stola, na katerem je sedel bradati mož in govoril: »Nima smisla, nima smisla...« radovednim in vernim mladoletnicam, pogledal je nazaj v packo, še enkrat v nogo stola in nazadnje v samega bradatega moža, tedaj je zaslišal: »Jaz grem k Blažu.«

Dekle je vstala in stala nekaj trenutkov tik ob fantu, tako da se je površina njenega plašča skoraj dotikala njegovega nosu in oddajala vanj topli, usnjen vonj. Fant se je odločil in vstal. Rasel je ob dekletu navzgor, dohitel njeno višino in jo prehitel ter ustavil glavo visoko nad njenimi lasmi. Ona je naredila prve korake, on pa je šel za njo, najprej z očmi, potem s koraki. Pred sabo je imel okrušeno sivo steno hiše z druge strani ulice, ki mu je prihajala nasproti vzporedno s koraki, ki jih je delal proti njej. Izluščila se je iz izložbenega stekla in dobila svojo pravo nefiltrirano barvo. Hiša se je obračala v nasprotno stran in odhajala nazaj. Šel je z dekletom vstric in za pol koraka zadaj. V en svoj korak je spravil dva njena. Plašč ga je bil po zadnji strani nog.

Približala sta se okrušenim zelenim vratom. Dekle je ovila prste okrog medeninaste bunke in potisnila vrata noter. Najprej se je razširila razpoka med okvirom in ploskvijo in spustila iz sebe vonj po prašnih cunjah. Potem je dekle prestavila roko z medeninaste bunke na steklo in z razkrečnimi prsti, polnimi prstanov, prekrila ime, ki je bilo zapisano na tistem mestu; najrazličnejše oblike obročkov so pokrile črke BLAŽ in jih napravile skoraj nerazbralne. Vstopila sta v mrak in obstala za Blaževim stolom, tako da ju sprva ni mogel videti zaradi otrplega vratu. Dekle se ga je usmilila in stopila toliko na stran, da jo je lahko videl. »Dober večer,« je rekla.

»Aja, vidva sta,« je rekel krojač, »vidva! To je zelo lepo. Kako sta kaj? S krojačkom Blažem je zelo slabo. Zelo slabo.« Še vedno je imel robec čez eno oko, toda tudi drugo se je pomanjšalo, pordečilo in začelo točiti gnojne solze. Noge je imel povite v cunje, razporek hlač si je kdo ve kdaj že pozabil zapreti in mu je iz njega gledal kos rumenih, posvalj-

kanih spodnjic. V roki je držal kozarec s tekočino, ki je komaj pokrivala dno.

»Ste naredili?« je reklo dekle.

»Z menoj je težko. Ja, nekaj sem naredil. Kroj sem naredil. Težko delam, ker me bolezen združuje. Ampak brez skrbi, naredil bom. Ko bi vedela, koliko mladih ljudi sem oblekel! Zmerom sem delal obleke za mlade. Znal sem se prilagoditi novi modi. Ampak zdravje, zdravje. Če se ne pozdravim, bosta vidva mogoče moji zadnji stranki. Zadnji stranki modnega krojača Blaža.«

Fant je skozi naraščajočo temo strmel v krojačevo ropotijo, ki je bila raztresena povsod po delavnici, po mizi, po stoli, po šivalnem stroju, po policah, po nekakšnem zaboju, iz katerega so gledale stare cunje, in po tleh. Nekaj časa je strmel v krojaški meter, ki je ležal pod stolom zvit kot tenka kačica.

»Naredil bom, brez skrbi. Kadar začnem, je hitro narejeno. Samo začeti moram, pa je urejeno. Ampak slabo vidim, to je problem. In ko se zmračí, ne morem do stikala za luč in sem v temi, dokler kdo ne pride in jo prižge. Ponavadi pa zvečer nihče ne pride, razen nečakinje Mare, ki me spravi v posteljo. Če ne bi bilo nje, bi kar sedel tu in se utopil v lastnem dreku. Včasih pa sem bil znan krojač, čeprav nisem hodil. Oblačil sem same mlade ljudi.«

»Kdaj naj spet pridem,« je vprašala dekle.

»Ja — drug teden bo. Potem moram pa v bolnico, saj sem vama pravil. Jetra, cukrena bolezen, trapija, kaj vem, kaj vse bodo počeli z mano. Zdaj imam pa prošnjo za vaju.«

»Da greva po florjan?« je rekla dekle.

»To, to! Revček sem, sam ne morem do bifeja. Odvisen sem od prijaznih ljudi.«

Dekle je dvignila pogled v fantove oči. V delavnici je bilo že tako mračno, da je komaj prodrla do njih. Pogleda pa se nista srečala; fant je strmel v scefrano vrvi, ki je ležala na kupu starih, umazanih oblek. Dekle je sledila njegovemu pogledu in se zastrmela v isto stvar. Nato se je obrnila in šla iz delavnice. Fant ji je sledil in šel nekaj metrov za njo. Pri blagajni sta se postavila vstric in dekle je naročila florjan za krojača Blaža. Gledala sta plešoče kovance, srebrne in rjave, ki so potovali čez polico z blagajno, poleteli skozi zrak, se izmenjali z manjšimi in manjvrednimi in poniknili v blagajniški predal, ki se je z zvenom zvončka zaprl za njimi. Fant se je stopil z njimi v kovinsko-krvno kepo, dokler ni bil denarno-blagovni obred končan. Dekle je nosila stekleničko, vrnila sta se k Blažu. Medtem se je skoraj popolnoma stemnilo in premikala sta se po delavnici kot majhen in velik črn škrt. Na stolu pred šivalnim strojem je sedela debela mesna masa, bolezen, gniloba, smrad, črvi, virusi, razpadki. Fant je stegnil roko in stresel iz nje ostanek drobiža pred Blaža, dekle pa je postavila stekleničko predenj. Blaž je odprl predal v mizi šivalnega stroja in s prsti pometal kovance vanj. Fant je videl svetlikajoče kroge, ki so za hip prisijali iz predala, in temne zvitke, prevezane s trakovi.

»Ali bi bil eden od vaju tako prijazen in bi prižgal luč?« je rekel Blaž. Fant je bil bliže stikalu, a se ni premaknil; dekle je bila na drugi strani in bi morala obiti fanta, če bi hotela priti do stikala. Ne eden ne drugi se nista zganila.

»Nič več ne vidim,« je rekel Blaž, »še ust ne morem zadeti s stekleničko. Kje pa sploh je, steklenička?«

Prosim, če eden od vaju stopi do stikala. Napravita mi luč, napravita luč ubogemu staremu Blažu.»

Fant je pogledal v smeri, kjer je prej videl vrv. Med njim in tistim prostorom je stala dekle in moral bi jo odriniti ali pa jo obiti, da bi vrv videl, kolikor bi jo bilo v temi sploh mogoče opaziti, ne da bi stopil bliže in jo poiskal s prijemom. Zato je obrnil glavo proti stikalu in skozi priprte očesne reže preiskoval temno steno, da bi v njej našel črno piko. Tedaj je začutil, da se je nekaj dotaknilo njegovega lica. Vrv je bila v zraku, premikala se je, se potresavala in zvijala kot kača, pred njegovim obrazom, ob njegovih očeh, v njegovem pogledu. Stegnil je roko k njej in jo ujel. S prsti si jo stisnil ob dlan, medtem pa se je dekletova roka vračala iz višine nazaj k telesu. Prijel jo je z vsako roko na enem koncu in jo navil okoli prstov obeh rok. Stal je tik za krojačem, tako da se je s plaščem dotikal njegovega tilnika, dekle pa malo vstran, ob njegovih levi roki.

Krojač je poskušal obrniti glavo, da bi videl, kje sta mlada prijatelja in zakaj ne prižgeta luči. Toda tisti dan je bil njegov vrat bolj otrpel kot druge dni. Čutil ga je, kot da ima v njem cel hlood, kot da je okovan, kot da raste v kamen. Robec, ki ga je imel okoli glave, tako da mu je zakrival eno oko, mu je zdrsnil navzdol proti spodnjemu obrazu in mu zakril še drugo oko. Fant je dvignil roki z vrvjo nad njegovo glavo in ju spustil na drugi strani v višino vratu, ne da bi se dotaknil krojačeve površine. Blaž ni videl vrví, ni videl rok, ni videl šivalnega stroja, ni videl stene, ki je bila pred njim dvaintrideset let. Kam je izginila stena? Kam je izginila njena luskinasta površina? Kam je šla svetloba, ki se je dvaintrideset let odbijala od nje v krojačeve oči? Kje so oči?

Rekel je:

»Prosim vaju, napravita mi luč.«

Fant je skrčil komolce. Vrv se je vdrla v kožo in sila rok je pritisnila krojačevo glavo k fantovemu trebuhu. Krojač je zakrilil z rokami, skušal prijeti trup šivalnega stroja, iskal s slepimi prsti nekaj na mizi, dokler ni vtaknil roke pod iglo; tresljaj je podrl ravnotežje pogonskega nihala, ki je spustilo iglo skozi roko in jo pustilo pribito ob mizo. Vrv je prerezala zrak v grlu in Blaž je odšel iz telesa. Prazno je omahnilo nad šivalni stroj.

Fant si je obrisal roko, na katero je kanilo nekaj očesnega gnoja, in odprl predal, v katerem je pričakoval denar. Zgrabil je dva zavitka, ki pa sta bila samo s trakovi prevezane krpe. Nastrgal je kovance z dna in jih spustil v žep svojega dopetnega plašča. Odprl je še druge predale, a v vseh so bile samo šivanke, cunje, gumbi, sukanec.

Obrnil se je k dekletu in ji pogledal v obraz. Moral se je skloniti čisto k njej, ker se je medtem tema zgostila in postala skoraj neprozorna. Stvari v delavnici so ali izginile ali pa spremenile nedolžne dnevne oblike v povečane, grobe, gibljive sence. Dekle je zmignila z rameni, se obrnila k izhodu, odrinila vrata toliko, da je lahko šla skozi, in šla skozi. Fant je zakoračil za njo in zaprl vrata za seboj. Vstopila sta v svetlobo cestnih luči in zvoke živega mesta. Šla sta v smeri njenega doma. Še nedaleč od hiše, v kateri je živel Blaž, sta morala prečkati most, ki je preskakoval hladno, zeleno mestno reko, in tam sta se za trenutek ustavila in se sklonila čez ograjo. Fant je vtaknil roko v žep in potegnil iz njega pest kovanec nezatne vrednosti in vrv. Ponesel je vse skupaj čez ograjo in z rahlim zamahom sunil od sebe. Majhna količina stvari je letela k vodi in utonila v srebrnem svetlikanju. Fant je položil dekletu roko čez rame in šla sta naprej.

Drago Jančar

VRNITEV

Iz zunanjega kroga teme, iz temnečega polkroga neba, s temo prenaseljenega prostora, so sprva prihajali le glasovi. Tipaje in previdno so se plazili v notranjost, ko je v gozdovih in gajih že zdavnaj zavladal mrak, ko so se praznile samotne poti in ulice, ko je bilo vse, kar je belemu dnevu prijaznega, nenadoma tuje in sovražno; tipaje in previdno so se glasovi pritihtapili v prostor.

Nemara so bili prav ti glasovi tisto, kar me je opozorilo na nekaj svetlega tam na obzorju. Kajti ko sem se ozrl skozi okno, je prišla tudi svetloba.

Ta trenutek je težko reči, kako je bilo s tisto lučjo, s tisto svetlobo, upanje in rešitev oznanjujočo. Res je, da se je morda tam daleč v grozeči, temni, črni temi premikala nekakšna lučka, izvor izvorček svetlobe svetlobice. Sprva se je premikala sem ter tja, na neki način je nihala, na nekaj je bila obešena, veter jo je premikal ali pa jo je ovohaval pes, poganjal človek ali se je dogajalo karkoli drugega podobnega. Če jo je premikal veter, ovohaval pes, poganjal človek ali kaj, je nihala zmerom hitreje, zmerom v večjih lokih, nihanje je postajalo močnejše in silovitejše, bolj zagnano, bolj vneto, celo bolj sunkovito, dokler se ni sprevrglo v kroženje. Ne nanagloma ali iznenada, kar tako lepo smotrno, vnaprej pripravljeno, vedno siloviteje in više se je premikala svetloba, upanje in rešitev oznanjujoča, dokler ni prišla do vrha, čisto do vrha, dasiravno ni bilo povsem jasno, ali je še na tej ali je že na drugi strani. Izvor izvorček svetlobe svetlobice je na vrhu lahko vztrepetal, kakor bi hotel omahniti, kakor bi se obotavljal spustiti na drugo stran; koj za tem pa je silovito planil navzdol, počasi splezal navzgor, se ponovno spustil in takonaprejvednohitrejevednohitreje. Od tega trenutka naprej je bilo, kakor vselej, nesmiselno spraševati se po Začetku, ugibati o tem, kaj poganja zadevo v kroženje, kaj jo je pripravilo k nihanju, k silovitemu nihanju, ki se je pozneje sprevrglo v kroženje. Neizpodbitno dejstvo je bilo, da je zadeva v teku, da se je vpeljala in da je po vsej verjetnosti nekdo s tem zadovoljen. Z mesta, kjer sem živel, kjer je bilo moje bedno, prebedno bivališče (v tistem trenutku pozabljeno in zame na srečo za trenutek pozabljeno in izginulo), je bilo mogoče določiti razdaljo od lučke od njene osi, od izvora svetlobe do točke, kjer je bila pritrjena, mogoče si je bilo misliti, v predstavo in zavest si priklicati, kje je os. A zaman je bilo vsako prizadevanje, vnaprej je bil obsojen na neuspeh vsak poskus, ugotoviti razdaljo od mene do svetlobe, od mojega bivališča, od mojega okna, z rešetkami prepredenega, do svetlobe, do sijoče luči. Vsaka smotrnost, premišljeno dejanje, morda celo zvitost ali prebrisanost, je bila odveč, prostora ni bilo mogoče izmeriti. Lučka, ki jo je bilo mogoče sprva

zaznavati na njeni poti po krožnici kot vrsto posameznih točk, ki jo je bilo mogoče razpoznati kot posebno svetlobo, premikajočo se v krogu, je zlagoma, verjetno zaradi večje hitrosti, postala ena sama črta, spojena in združena v veličasten, svetleč se krog. Toda kaj pomeni to veličastje, to razkošje za oko in dušo, proti tistemu, kar je prihajalo. Krog je postajal vse debelejši, vse širši, sled, ki jo je puščala svetloba za seboj, se je začela širiti navznoter, vendar popolnoma v skladu s širino krožnice. Nikakor, da bi svetloba silila proti notranjosti kroga ponekod bolj zagnano, ponekod manj, nikakor, da bi dogajanje potekalo neorganizirano in neurejeno. Nasprotnonasprotnonasprotno. Mogočna svetloba, zmagovalka teme, moja rešiteljica, moj up in moja sreča, je postajala iz trenutka v trenutek silnejša, zoževala je krog teme in ga potiskala navznoter, tlačila ga je proti osi, proti točki poganjanja. V trenutku, ko je svetleča se okrogla ploskev postala ploskev, ali morda trenutek pred tem, se je zasvetilo vse do mojega okna, kljub temu, da ni bilo slišati poka ali eksplozije ali česarkoli takega, kar bi pomenilo, kar bi mi dokazovalo, da se je končal, ali začel nekakšen proces ali kaj podobnega. Nič takega se ni zgodilo, le zasvetilo se je in svetloba je izginila. To pa je tudi vse, kar imam povedati o tem veličastnem doživetju, kajti poslej so moja pozornost pritegovali le še glasovi pod oknom. Kajti, glasovi pod oknom so nekaj vzpostavljali, nekaj so v tem mojem brlogu razkrajali, gradili, dopuščali so možnost predstave, možnost vstopa novih oblik, kretenj, pogledov, nasmehov. Saj ni pomembno, kaj te rešuje klavnega ždenja, pogostne zmede ali nedoumljenih nedoumljivih resnic, svetloba ali glasovi ali pograd ali vedro ali karkoli drugega, važno se je ubraniti strahu pred poizvedovanjem, pred tenkočutnostjo, pred hlepenjem po nekakšni namišljeni svobodi in takšnih rečeh. Glasovi izprožajo vrsto podob in situacij nekega drugega, novega sveta. To ni bila nemara kakšna uteha, blažitev trpljenja, sladka omama, bilo je trpljenje samo, vendar v neki drugi, smešno prečiščeni obliki. Konec koncev se je kazalo kot lagodnost, zadovoljnost, sluzava prilagodljivost. Zavoljo nenehnega strahu, ki mi je ves čas sledil in se tihotapil vame, zavoljo strahu, da bi utegnilo to stanje postati stanje ogroženosti, da bi ga kaj utegnilo spodbiti, mu spodmakniti tla izpod nog, mi spodmakniti tla izpod nog, sem ušesa in glavo divje pritiskal k rešetkam. Da bi slišal, da bi slišal in ujel glasove pod oknom. Hladno železo, ki sem ga čutil na obrazu, človeku, ki živi zadovoljno in dobro in srečno, tuje in sovražno železo, tuj in oster in osovražen občutek, ki ga zapušča na koži; ta kovina mi je pomagala vzpostavljati predstave hitreje in lahkotneje. Zasramovanemu in ponižanemu mi je nudila

neko vrsto ugodja, domačnosti; skladalo se je s prostorom, ki sem ga čutil v sebi in okrog sebe. Glavo sem seveda najpoprej pritiskal k rešetkam zavoljo tega, da bi ujel besedico ali stavek, mlaskanje z jezikom, pljuvanje ali pogrkovanje, tlesk roke ali šum obleke, drsanje čevljev po pesku ali težke in močne korake, ki bi prišli in odšli. Najsi sem pričakoval presenečenje ali kaj svežega, nenavadnega, vselej sem vedel, da se je treba vpeljati zlagoma, počasi in hladnokrvno; sicer bi bila nenehno prisotna nevarnost, da se bom zalotil, kako sam pred seboj hinavčim, kako si dokazujem, da so predstave, da so oblike, ki jih kličem in ustvarjam s pomočjo zvokov, bržkone zgolj nekakšen »nadomestek«. Kako klavrno, klavrno sem se počutil, kadar sem se zalotil pri misli, da se obnašam, kakor bi se vedel slehernik, ki bi se znašel v podobnem položaju. Slehernik, ki bi svoje življenje in svoja dejanja uravnaval, kakor sem jih jaz, preden sem prišel sem, ki bi se trudil bojzljivo utešiti bolečino, se umikati v stanje ravnodušnosti, lagodne naravnosti.

Če so se mi nekega dne začele stvari in dogodki okrog mene dozdevati nedostopni in tuji, če se nisem mogel vanje vključevati s takšno mero pripravljenosti na sodelovanje, kakor bi bilo potrebno, to še ne more biti vzrok, da sem se znašel nenadoma tukaj, kjer se vse, kar je okrog mene in kar je v meni, kaže drugače kakor poprej. Morda je res, da si sam želim takšnega stanja, da si ga velikokrat celo umetno priključim, preden bruhnem v zameglene in neumne spomine.

Če mi je nekega dne začela presedati gospa, ki rodi vsak večer svojega cucka ali cuckico, ali karkoli je že, na večerno scanje, če sem zatulil na sprevednika, če sem nekega dne zaklel in zarjovel, če sem si rekel, da bo spomladi drevje kljub vsemu ozelelo in da bodo nedeljski popoldnevi še kar naprej tako neumno praznični in nedeljski, če sem potem pomislil, da je za to stvar mogoče uporabiti besedo smotrnost ali smotrna pravičnost ali celo smotrna pravična urejenost tega sveta; ni bilo čudno, da je nekoč v meni dozorel sklep o prekinitvi, o nasilni razrušitvi tega bolestnega koprnenja, medlenja in podobnih stvari, za katere uporabljamo takšne nepriemerne besede.

Glasovi tukaj pod oknom, zliti v mrmranje, v nekakšno utripanje, v temno gmoto, med katero se za hipec pokažejo svetle reže, so mi resnično veliko pomenili. Lahko bi rekel, da so pomenjali začetek spoznanja o nečem... O nečem, kar je daleč, daleč od vseh usedlin v obliki nagnenj, strasti, kar je daleč od značilnosti vsakršnih hrepenenj, želja in podobne navlake.

Smešno, a takrat v tistih časih, polnih gorja in trpljenja, sem si umišljal, da ti glasovi nosijo s seboj ne samo željo po preobrazbi, ne samo to. Tudi že kar preobrazbo in tiho srečo in zadovoljstvo in mir in pokoj in lagodnost in pesem in smeh in podobne reči. Res, nudili so mi ravno zavoljo tega neke vrste užitek, do nadrobnosti jasno zadovoljstvo, pomenili so začetek spoznanja, toda daleč ne takšnega, kakršnega sem pričakoval in v katerega sem na tistem upal. Saj si pravzaprav nisem bil na jasnem, kaj naj bi bilo, kakšne naj bi bile njegove razsežnosti, kakšno uteho bi mi nudilo — vedel sem le, da bi me utegnilo rešiti trpljenja.

Kdaj drugič sem stegnil roke predse, zlagoma in nalahno sem jih položil na kolena, ubogljive roke, ki se mi nikoli niso uprle, ki so vselej počele vse, kar sem od njih zahteval. Položil sem jih na noge in laskalo mi je, ker so bile tako prikladne, tako uporabne, prav nič željne sprememb ali nasilnih dejanj. Sama vljudna ustrežljivost in dognanost jih je bila. Počivale so mi na kolenih in do utrujenosti sem se lahko naslajal nad oblastjo, ki jo imam nad njimi, neskončno dolgo sem mogel iz njih črpati samoljubno zadovoljstvo, ki je bilo daleč od vsakega nemogočega občutja neučakanosti in nestrpnosti. Pomagale so mi obvladovati zatajeno željo po razmišljanju in ponovnem pretehtavanju storjenega. Skoraj prepričevale so mi, da bi se v meni obudila tista neumna želja po sanjarjenju o »srečnejšem« in »boljšem« in »pristnejšem« življenju.

Nudile so mi tolažbo, bile so moj tolažnik in bratitelj, moj zaveznik in rešitelj.

Moja zaznamovana, ožigosana, neizbežna, nena-domestljiva, nepopravljiva, neuničljiva preteklost je bila zažrta v ti dve dlani, pa sta bili vendar tako spravljeni, da sem jo mogel pozabiti, zakriti, skriti, potlačiti na dno srca.

V teh trenutkih sta bili tako prepričljivi, da sta mi naravnost nalagali neko novo odgovornost. O spoznanju. Spravljeni in lahkotni, kakršni sta bili, sta včasih silili vame, grozili sta mi, neodložno zahtevali, naj vse raziščem na novo, naj z drugačnimi in globljimi očmi (pač v skladu z mojim tedanjim položajem) pregledam, pretehtam in na novo določim, kar je bilo za menoj. Omamno me je vleklo v razmišljanje in spominjanje, pa sem se trudil, da se to ne bi zgodilo, z vsemi močmi sem se upiral tej omami, tej pohoti, ki me je grozila znova zamamiti v bolečine in strasti. Nemoč, ki se me je polotila v takih trenutkih, je bila tako silna, tako vseobsegajoča, da sem čez čas vselej moral vstati in z rokami prijeti za rešetke, premakniti stol, popraviti odejo, pljuniti ali početi karkoli drugega. V strahu pred trpljenjem sem se moral gibati, zaposliti... na novo vzpostaviti svet glasov in videnj in predmetov in občutkov. Morda je bilo strahopetno in ponižujoče, morda je bilo bojzljivo bežati in umikati se pred preteklostjo, toda kaj naj bi tedaj storil? Kaj... kaj?

Potem so prišle črte.

Temne, tanke črte, ki se vlečejo od tal proti stropu, ki steno krasijo s svojo brezhibnostjo in dognanostjo, se začuda tik pred koncem, torej tik pod stropom komaj zaznavno zožujejo, dokler tam pod vrhom scela ne izginejo. Morda sem pričakoval, da se bodo tam, kjer jih je konec, kjer se tudi konča moja pozornost, ki jim je veljala doslej, dokler sem jih s pogledom spremljal, združile s črtami na stropu, pa se to po dolgih dnevih pričakovanja ni zgodilo. Ostale so takšne, kakršne so bile, ko sem jih prvič zapazil, dasi se mi je velikokrat zazdelo, da se spreminjajo, da so širše in celo bolj nabrekle, premaknjene v levo ali v desno. Podobno se je dogajalo tudi s tistimi na stropu, ki pa so bile seveda popolnoma različne od teh na steni. Ne bi mogel reči, ali so bile ožje ali širše, ali če so bile temnejše ali svetlejšje, bile so skratka drugačne.

Sprva se nisem mogel sprijazniti z resnico, da so črte na steni »svet zase«, ravno tako kot tiste na stropu, da se ne bodo nikoli združile, da ne bodo nikoli

potekale, kakor bi hotel ali pričakoval, namreč od tal proti stropu, neprekinjeno dalje po stropu in po drugi steni navzdol. Tedaj me niso nič več zanimale barva, širina, debelost in kar je drugih lastnosti, ki jih imajo takšne črte, tedaj bi se moja pozornost usmerila drugam, mogel bi spoznavati in ugotavljati druge stvari. Hotel sem še več. Želel sem si, da bi bile črte ravne, da bi razdeljevale ploskve, ki bi bile med njimi, v enake dele, v enako izrazite in močne in svojo disciplino, urejenost, red, natančnost označujoče. Tedaj bi me utegnile privlačiti stvari matematične ali geometrične narave. Možnosti bi bile prav zagotovo neizmerne.

Morda mi je za trenutek uspelo, da so, kakršne so bile, izginile, da so se spremenile, da mi ni bilo več potrebno gledati takšnih, kakršne naj bi ne bile, da so postale takšne, kakršnih sem si želel. Toda kaj kmalu so se začele izkrivljati, vedno hitreje so spreminjale svojo navidezno podobo, svojo navidezno resničnost, dokler niso postale takšne, kakršne so bile v resnici. Ne vem, kako sem zmožel, toda na trenutke sem doživljal in videl sočasno več oblik, več stvari, več dogodkov. Moje divje srce, moja čustva, moj zanos, moje hrepenenje in kakor se pač reče tem stvarim, so me izdajala. Pehala so me v brezup, ki mu ni bilo videti ne začetka, ne konca. Mogel sem videti črte, kakršne so bile, mogel sem v istem trenutku videti črte, kakršne sem si želel, in kar je najhujše, sočasno so se izprožale podobe iz tistega prejšnjega sveta, iz sveta, od katerega sem se za večno ločil in poslovil. Moje srce, ki je nenadoma začelo razbijati, me je izdalo, solze, ki so mi začele teči po licih, ne da bi vedel zakaj in kako, so me izdale. Res je, da so bile morda črte, te uboge, nepomembne in vendar zame tako važne in odrešujoče črte, v zvezi s čim, s čimerkoli..., toda jaz nisem vedel, kje in zakaj in kako. Tiha in nesrečna, bolna in obnemogla, mirna in težka je moja tišina. Nekaj daljnega in tuje, nekaj neznanega in izgubljenega, morda pozabljenega, je v njej. Takšne misli so se mi tedaj podile po glavi, takšne podobe sem imel pred očmi. Zdaj težke in okorne, zdaj razpršene in lahkotne, slučajno skupaj nametane.

Neizmeren je bil moj brezup, poniglavo, a hvaležno moje kratkočasje.

Včasih so minila leta, preden so se odprla vrata tega zatohlega prostora, na katerega in v katerega sem bil obsojen. Včasih so se vrata nenehno odpirala in loputala, tako pogosto, da bi skoraj lahko ugotavljal, kako so vrata v resnici odprta. Kadar pa se vrata neskončno dolgo niso odprla, preprosto pomeni, da razmerje med menoj in prostostjo sploh ni bilo prisotno. Nedoumljena, a pomirjujoča nevednost jih je zbrisala, domislila, odpisala. Vrat ni. Tako je bolje. Hladna in čute varajoča temna ploskev se je razprostirala na vzhodni, vhodni steni, črna površina, ki odseva v prostor svojo brezimnost. Tako je bolje.

Čudno, a predstave je bilo mogoče izoblikovati tako nazorno in tako pristno, da sem sleherni hipec mogel pričakovati, da bo kdo potrkal na vrata, da bom vstal, mu šel odpret in morda za minuto, dve z neznanecem poklepetal. Seveda pa je imelo klicanje takšnih predstav tudi svoje slabe strani ali svoje posledice, kakor bi temu danes rekli. Sleherni trenutek sem namreč mogel pričakovati, da se bo namesto prijaznega, dobrodušnega klepetalca med vrati pojavil

moj mučitelj, meni dobro znani slednik, stražnik in preganjalec. Tedaj je stal krvoses med vrati, medtem ko sem jaz sedel v namišljenem, a zame nemara resničnem naslonjaču, oblazinjenem in mehkem naslonjaču, in kadil cigaro, prebiral časopis ali počel kar koli drugega podobnega, ugodnega, prijetnega, domačnega.

Mučitelj je stal med vrati in rjovel name, medtem ko sem bil drugje, tulil je in kričal, kar je bilo vse-kakor nedoumljivo, zlasti pa nelagodno. Takšno ravnanje me je nenehno iz brezčasa, iz lagodne naravnosti nekam pehalo, nemara v moj dejanski položaj, v tedanji trenutek. Ob takih prilikah seveda ni minilo veliko časa, preden sem se ovedel svojega pravega, ponižujočega položaja. Takrat so vselej začela vrata loputati in se vse pogosteje odpirati. Vedno pogosteje sem moral gledati kosmati obraz svojega slednika in zvodnika. Stal je na vseh štirih, kosmato telo in dolg rep, rdeče oči in zabuhli obraz, stal je na vseh štirih in tulil name, zvodnik in slednik. Visel je na podboju vrat, orel mogočni, s kremplji in perjem, s smradom živalskim, odvrten in tuj, visel je na vratih ter molče odpiral in zapiral usta, zabuhel obraz, poraščena lica in krvave oči. Vdiral je skozi vrata, prelomil jih je na dvoje, s hrupom in ropotom je vstopal, treske so se razletele, železo se je upognilo, steklo zdrobilo. Skakal je skozi vrata, včasih zaprta, včasih odprta, krvoses, ter me suval. Plazil se je kot kača v moj prostor in me ruval, rabelj mogočni. Hrano mi je metal pod noge, žalil me je in teptal, hodil po meni, mi stopal na tilnik ali trebuh, sedal je name, hrano mi je tlačil v usta in me silil, da sem gotal ogabne zalogaje, pital me je kot piščanca, odpiral mi je usta in vlival vanje gnusno brozgo. Podil me je pod posteljami in televizorjem, po stenah in oknih, silil me je, da sem se obehal na lestenece kakor netopir, na zaveso kot mačka. Moral sem hoditi kakor ženska, pozibavajoč z boki in puščajoč za seboj omamne vonjave. Ponoči mi je svetil v oči, metal me je iz postelje, odejo in rjuho je vlekel z mene, prevračal posteljo, mi poveznil vedro na glavo, svetil mi je v oči in mi pripovedoval smešne, primitivne zgodbe. Rekel mi je, da sem srčkan kot ribica v akvariju, da sem res lepa ribica, le da ribica lahko vidi skozi stene, jaz pa ne. Kiklop enooki me je trpinčil do brezuma, ob trudni nočni uri me je mučil. Prostaško je preklinjal in me pretepal, brazgotinasti gorjan.

Kadar je moj hranitelj in branitelj, moj dobrotnik in ječar potrkal na vrata, kadar mi je potisnil hrano skozi linico ter se mi nasmehnil ali se kakorkoli drugače nakremžil, sem ga vselej povprašal tudi po počutju, včasih pa sem tudi poizvedel, kaj se godi tam zunaj, na drugi strani teh zidov, zunaj teh sten. Ni bil kaj prida zgovoren, a mi je, dobro vedoč, kako potrebujem prijazno besedo ali nasmeh, v kratkih in okornih stavkih orisal, kako je z gospodovim zdravjem, kako je s cenami, včasih pa je spregovoril še besedo, dve o športnih dogodkih. Ko je s svojim skromnim poročilec končal, pa je običajno dejal: Kaj hočeš, svet se pač vrti naprej. Nobeno najino srečanje ni minilo brez tega odurnega stavka, nikoli se nisva razšla, da bi grdi obiskovalec ne izrekel teh besed, da bi ne končal svoje pripovedovanje s temi ostudnimi besedami.

Pa se res vrtil? Pa je res mogoče skleniti roke pred seboj in reči: Kaj hočeš, svet se pač vrtil naprej. Pa se res vrtil, vrtil? Magellan pluje ta hipec po daljnjih morjih in komaj odkriva, da je zemlja okrogla. Tale odvrtni možakar pa ti uporabi takole frazo: Kaj hočeš, svet se pač vrtil naprej. Iz opustošenih in obubožanih pokrajin se dviguje vonj po nehanju, ostudno zaudarja in polni nozdrvi, smrad prekleti, tukaj pa ti strašilo neumno sklene roke pred seboj, pa pravi: Kaj hočeš, svet se pač vrtil naprej. Sredi mrtvih in praznih ulic ležijo kupi mrtvih ljudi in živali in ptic, z večno lučjo obsijanih, globoko v noč bežijo sence, groza in stud vladata zunaj teh sten, to klavrno bitje med vrati pa pravi: Kaj hočeš, svet se pač vrtil naprej. Glasovi in podobe se bližajo in oddaljujejo, večajo se in manjšajo, velike modre žile v očeh oznanjajo gnus, stud, odvrtnost, redki lasje na lobanji se pozibavajo v strašnem pišu, mumije v egiptovskih piramidah vstajajo in iščejo izhoda, tisoči poklanih na hekatombah tavajo v mrzlih nočeh naokrog in iščejo pokoja, tukaj pa ti pride nekdo, zaničevanja in posmeha vreden stopi med vrata, pogumno se razkorači, roke nasloni na boke in domišljavo reče: Kaj hočeš, svet se pač vrtil naprej. Cvetje brsti, korenine razganjajo zemljo, reke se razlivajo čez bregove, smrt plahuta okrog teh sten, med vrati pa sedi on, ki se ima za mojega dobrotnika in hranitelja, noge ima prekrižane, glavo naduto nagnjeno nazaj in meni pozabljenemu in izgubljenemu razglaša, svečano oznanja: Kaj hočeš, svet se pač vrtil naprej. Kaj hočeš, svet se pač vrtil naprejkajhočešsvetsepačvrtinaprejkajhočešsvetseprapačvrtisepačnasvetkajkdokamzakajvrtisvetrhočeš.

Osupljiva je bila različnost čutenj in videnj v tem prostoru. Vrata so se običajno nalahno odprla, kakor bi se obotavljala planiti naprej, kakor da bi se bala razkrojiti celovitost prostora z zevajočo odprtino, skozi katero bi moglo vdreti kaj nejasnega in neznanega, daljnega in čudnega, komaj slutenega in zaznanega. Majhen trikotnik svetlobe se je pokazal med vrati in steno, tedaj ko se je prostor nalahno razprl, ko se je temna ploskev odlepila od stene in se izkazala kot vrata. Majhen trikotnik svetlobe je bilo mogoče opaziti na tleh, navzlic temu pa je bilo vprašanje, ali bi mogli temu, kar sem videl, resnično reči svetloba. Pramen je bil namreč le za spoznanje svetlejši, kadar pa govorimo o svetlobi, imamo vselej v mislih nekaj, kar slepi, kar je živahno, kar zapira nove svetove in nove možnosti. Ko so se torej vrata zlagoma odpirala, se je svetla površina na tleh večala, vendar ne, kakor bi bilo pričakovati, zgolj ploskovno, tudi v globino je postajala globlja, tudi širila se je, bohotila se je po prostoru, rasla je in se razpenjala. Ko je tako dokončno razčlenila in razbila enotnost območja, se je skozi odprtino, skozi pramen svetlobe pokazala noga, okovana v čevelj, trden in samozavesten, kar v tla vkopan. Noga je vsej svoji gotovosti in samozaverozanosti navkljub okorno in tipaje preiskovala tla, po katerih se je premikala, kakor bi prihajala v neznan prostor, kakor bi hodila po neraziskanih tleh, ki obetajo obilico nevarnosti. Ko se je tako nekajkrat prestopila, je za njo vselej v grozljivo urejenem zaporedju prišla še roka. Prsti so se premikali in širili, segali so v notranjost in iskali kljuko. Oprezujoče so se gibali po notranji steni in otipavali hrapavo površino. Kakor bi ne vedeli, kje

morajo prijeti in kaj morajo začutiti pod seboj, so se komaj opazno premikali navzgor in navzdol, dokler se niso slednjič dokopali do kljuke. Zavetje, ki ga je iskala mirujoča roka in premikajoči se prsti, je bilo pravo pravcato praznično pričakovanje. Prsti so slutili zavetje, bohotno so se razpirali, dokler niso na vršičkih začutili hladne kovine in se prav tako zlagoma in z nenadno gotovostjo sklenili okrog nje. Valujoča tkanina na hlačah in suknjiču se je pomikala skupaj s telesom navznoter in navzdol. Morda je tudi telo slutilo to valovanje, morda so noge podhrtevale. Po nenadnem in zagnanem umiku, ki je sledil in ki je dokazoval, da je šlo v resnici zgolj za nenadejano oprezovanje, je bilo pričakovati vstop.

Tedaj so se vrata na široko odprla, svetloba je planila v prostor in v odprtini, ki je zazevala, se je prikazal Odpiralec vrat in Prinašalec hrane. Obraz je bil poraščen z gosto dlako, vendar je bilo mogoče opaziti in razločiti vsako kocino posebej. Vsaka zase je predirala površino kože in silila navzven. Ko je brez bolečin in trpljenja razgrizla kožo in začela rasti in rasti, se je običajno skodrala in se prepletla z eno izmed sosednjih dlak, tako da bi jih bilo po vsej verjetnosti težko ločiti ali razčesati. Prinašalca hrane bi mogel rešiti le odločen poseg z britvico ali nožem. Seveda pa so vse okoliščine kazale na to, da si tega ne želi, kajti čisto mogoče je, da si je umišljal, kako mu poraščen obraz pristaja in mu nemara daje tudi večjo veljavo. Ustnice je bilo komaj opaziti. Rdeče in sluzave so se razpirale tam med dlako, ko je Prinašalec hrane govoril. Če sem bil zelo pozoren, sem mogel opaziti na ustnah drobne razpoke, včasih pa tudi nekakšno belo navlako, ki se je nabirala brčkone zavoljo nerednega umivanja zob ali česa drugega. Oči so gledale topo in strmo. Nos je bil velik. Kretnje okorne.

Rdeče in sluzave ustnice so se razpirale in kazale zanemarjene zobe, ko je govoril. Dlaka nad ustnicami se je pregibala, gub, ki so se zarezale na obeh straneh nosu, ni bilo videti, ker je bil tudi obraz poraščen. Medtem ko je govoril, se je premikal skozi prostor, noge je previdno postavljaj, zdaj sem, zdaj tja, kakor bi se bal, da bo kaj prevrgel, da bo na kaj stopil ali se nemara spotaknil. Stopal je po prostoru in me včasih pogledal, slavnostno se je kremžil v nasmeh, zadovoljen je bil, kakor da bi kaj vselega sporočal predvsem sebi. Sedel je na stol in si mel dlani, molčal je in si ogledoval umazane nohte, sluzasto je pogledoval izpod obrvi, nekaj časa molčal, kakor bi se pripravljaj na svečano sporočilo.

Sončen in svetel dan te čaka.

Vsi dnevi so sončni in svetli.

Vrata se bodo na široko odprla, lahko boš tekel.

Je to svetloba, zmagovalka teme, je to morda rešiteljica, up in srečo oznanjujoča?

Nesmiselne in odvrtnne so bile svečane, okrogle kretnje njegovih rok. Premikale so se ob telesu in stolu, težile so k telesu, prižeti so se hotele obenj, morda pa tudi na kak način podkrepiti na pamet naučene stavke. Glava je pokimala in še potem nekaj časa nihala na belem, debelem vratu. Koža se je napejala in sproščala, pač skladno s kretnjami in premikanjem telesa. Razlezel se je po stolu, skoroda preveč vsiljivo in zlovešče. Kakor bi zaslutil, da bo tako porušil ravnovesje, ki ga je tisočletja vzpostav-

ljal, se je pričel presedati in z očmi pobliskavati proti vratom, ki so bila narahlo odprta.

Lahko boš hodil po ulicah, zavil v toplo kavarnico, če boš hotel.

Se razgrinja tančica skrivnostnosti, se razpira svet?

Šel boš domov.

Temneči polkrog neba se bo vse bolj ožil.

Drug človek boš, srečen in močan.

Vračal se bom.

Pravočasno si pretrpel, odslej boš lahko globoko zajemal zrak.

Za tiste, ki živijo v temi, pozabljeni in izgubljeni, bom živel odslej.

Oživljal bom, a hlinil bom gluhost in slepoto.

Našel boš stvari in ljudi, za katere boš hotel in želel živeti.

Poiskal bom daljne obale in peščene griče, opustošene in razgaljene pokrajine si bom klical v zavest.

Lahko se boš sprehajal po travi, gledal lepa dekleta ali šel v kino.

Najbrž je čas naperjen v smrt.

Imel boš pijače in ženski.

Vračal se bom v neznane kraje in med neznane ljudi.

Svoboden boš.

To je čas med pozabljenjem in oživljanjem.

Šel boš, kamor te bo volja.

Ob rdečem soju jutra se bodo prižigale luči.

Itđ.

V čudni zamaknenosti je stopal pred menoj, kazal mi je pot k svobodi in odrešenju, tisočletni mučitelj. Tkanina na hrbtu in zadnjici je valovala ter se npenjala, kakor se je premikalo okorno in težko, nič kaj ponosno in samozadovoljno telo. Koraki so odmevali med temi zidovi, njihov zvok se je odbijal od sten in še za trenutek zvenel v praznem prostoru. Rdeči nakodrani lasje so mirovali, kakor bi bili iz neke druge, trdnjše snovi, vendar ne zavoljo tega, ker ni pihal vetrič, ker so bile na levi in desni stene, neskončni hodniki, ki vendarle nekam vodijo. Zabuhel in klobasast tilnik je bil lepo ostrižen, kar je bilo zlasti presenetljivo, saj je bil moj vodnik, kakor sem se ga spominjal, po obrazu poraščen, trde kocine so mu štrlele na vse strani in se prepletale med seboj. Začuda se glava ni premikala prav nič skladno z gibi telesa, s premikanjem rok in nog, z valovanjem tkanine na hrbtu in zadnjici. Trdno je bila nasajena na debel vrat, rahlo nagnjena proti tlom je mirovala, medtem ko so jo kratke noge in obilno telo nosile naprej. Stopal sem tik za njim, tako, da je bilo mogoče razločiti vsako pego na njegovem vratu, trdo za njim sem se pomikal, nič več izgubljen in pozabljen, skoraj dotikal sem se ga, hodeč za njim — dovolj dobro sem se zavedal, da me bo povedel v prostost, daleč od teh zidov in vlažnih prostorov. Včasih je komaj zaznavno zastal, noge so pričele delati manjše korake, kakor bi se obotavljale izpustiti me, kakor bi ga kakšna, njemu samemu neznana sila ali čustvo ali karkoli že, ustavljala in mu branila početi kaj tako nenaravnega, kakor je vodenje mene nevrednega po hodniku in skozi druge hodnike v prostost. Zastal je, vendar ne tako, da bi se mogel v njega zaleteti ali kaj, pač pa neopazno, nalahno, a njegove prikrite želje me niso mogle premamiti. Spokojno sem stopal za njim, dobro vedoč, da je ni

sile, ki bi me mogla vrniti, ki bi mogla zaustaviti najin pohod. Mirno sem sprejemal njegove zastoje; kakor bi se nič ne zgodilo, sem stopal krepko za njim, pogumnejši in večji.

Ko so se vrata poslednjič odprla, je še nekaj trenutkov stal med njimi, kakor bi hotel zavleči kruto resničnost, kakor bi se hotele oči poslednjič sprehoditi po svojem kraljestvu; poslednjič so dajale slutiti svoje veličastje predmetom in tlačanu. Roke so drsele po kljuki, po hladni kovini, okrog katere so se prsti tolikokrat ponosno in zadovoljno skleпали, bodisi da so vrata odpirali ali zapirali. Noge so gomezale naokrog, čutiti so hotele tla, po katerih so se nekoč oblastno in ošabno sprehajale. Trepetajoča misel je bežno poletela v preteklost, iz pogleda je bilo slutiti, kako je ljubkovala podobe in dogodke, se nasilno trgala od njih in se vračala k dejanskemu stanju. Razširjene zenice so pričale o tem, da v krvo-sesu še vedno živi upanje. Da še vedno upa v nenaden preobrat, ki bi mu znova vrnil gotovost in vero vase. Vse kretneje in pogledi so govorili o tem, da skuša prikriti to svojo željo, ki se je potihem, vendar neustavljivo razraščala in bohotila. Dobro je skrival, volkodlak, svojo boleost, uspešno jo je tlačil vase, toda meni ni mogel uiti niti najbežnejši drget, niti ena sama negotova in splašena kretnja. Iz tega ali onega razloga je spoznal, da bo takšno ždenje med vrati slej ko prej pripeljalo do popolnega poraza, zato se je, upajoč, da bo ohranil vsaj nekaj dostojanstva in nekdanje premoči, premaknil in mi odprl prehod. Še najmanj mu nisem storil veselja, da bi pohitel ali celo planil skozi odprtino, ki je zavezala. Zlagoma in s hinavskim nasmehom na ustih sem se še nekaj časa premikal po prostoru, kakor bi imel kak opravek ali kaj. Šele čez čas, ko sem opazil, da postaja moj mučitelj hudo nestrpen, spoznavajoč svojo bedo in nemoč, sem se napotil proti vratom in nič kaj slovesno prestopil prag. Sedaj so bila vrata, ki so me ločila od njegove moči in mojega ponižujočega bivanja v tem prostoru, za menoj. Tega dejstva ni bilo mogoče izbrisati. Ni si ga bilo mogoče zatajiti ali celo čisto enostavno odmisлити. Vse silnejše in mogočnejše je postajalo, ko sem stopil za njim, ko sem stopal za njim, tik za njegovim hrbtom in ostriženo glavo. Novo stanje je narekovalo novo spoznanje in nova razmerja. Vsak naslednji korak je bila izraziteje pričujoča, vsaka naslednja razdalja je pomenila preobrazbo. Če so bili koraki mojega vladarja in mučitelja še tako trdni, če je glava še tako mirovala, negibna in na videz neprizadeta, če so roke še tako odločno zamahovale v ritmu hoje — vrnitve ni bilo. Krog se je razpiral in ožil obenem. Glava pred menoj na debelem tilniku je bila sklonjena. Hodnik ni bil ozek in utesnjujoč, širil se je na vse strani, neskončno daleč, tja k obzorju so se pomikale stene. Če bi stopil na levo ali na desno, ne bi naletel ob steno, pogreznil bi se v betonski zid, ki je bil odslej le navidezen, prav nič trden in visok. Prav nič betonski ali nezlomljiv. Skozenj se je bilo mogoče zazreti in videti ulice in hiše in ljudi in živali. Utripal je na obeh straneh, zgoraj in spodaj, razblinjal se je in izginjal. Zvoki korakov niso nič več odmevali in puščali svoje odmeve viseti v zraku, izgubljali so se med topotanjem človeških korakov na uličnih prehodih, med hupanjem avtomobilov in tuljenjem ladijskih siren.

Vodnik ni zmožel več skrivati, da mu koraki zastajajo. Nemara se je v njem nekaj zlomilo, morda pa se je čisto enostavno ovedel. Kljub morebitnemu naporu in trudu so mu koraki zastajali, hoja je postajala bodisi hitrejša, bodisi počasnejša, nekajkrat sem se skoroda z nosom zabodel v njegov gnusni ostrženi klobasasti vrat. Takšna hoja ni mogla dolgo trajati. Takšnega napora ne bi nobeden od naju dolgo prenašal, kljub temu, da sva bila dovolj dobro vajena tihega in vztrajnega sovraštva.

Ustavil se je sunkovito.

Sprva je obstal v položaju, kakor bi hotel napraviti še naslednji korak; noga malo naprej, telo nagnjeno, roke mahedrave, oči zagotovo strmo navzdol. Počasi se je sklonil, kakor bi si hotel zavezati čevlji ali kaj. Ko se je sklonil še bolj, se je tudi obrnil. Morda je mislil, da me bo presenetil, da bo na mojem obrazu zasledil nasmešek, v mojih vedno begajočih in umikajočih se očeh senco posmeha, v koncih prstov drgetanje, v nogah željo po begu. Obraz je imel čudno napet, ko je dvigal glavo in se z izmučenim pogledom sprehajal po mojem telesu, morebiti

sem hlinil brezbržnost, nemara me je njegovo dejanje zmedlo, morda sem tudi sam začutil praznino, ki ga je ta trenutek polnila... Ohromil me je, sovrag neusmiljeni, prikoval k tlom, poslednjič vzpostavil vajeno in brezimno ravnovesje, zatekel se je še poslednjič v zavetje svoje usihajoče moči, pojemajoče grobe sile, ki je toliko časa naravnavala in določala odnose in razmerja med nama. Zgornji del telesa mu je zanihal na kratkih nogah, v kdaj poprej strah vzbujajočem ritmu se je premikalo okorno telo naprej in nazaj, na levo in desno. Glava je krožila skupno s telesom, roke so se počasi in krčevito dvigovala navzgor, prsti skrivljeni, roke drgetajoče, telo je nihalo, oči silile navzven, prsti skrivljeni, ustnice drhteče, lasje začuda nenadoma razmršeni, noge so se opotekale, kakor bi iskale oporo, medtem ko je telo nihalo zdaj sem, zdaj tja. Umiril se je, pomaknil nekam navzdol in vase, ne da bi me za en sam samcat trenutek spustil izpred oči. Ni mu uspelo več vzpostaviti zidu med nama. Vrata so daleč zadaj, prag sem zdavnaj prestopil, tukaj so drugi kraji in druge navade.

Tomaž Šalamun

5 PESMI

BIRIČ, BIRIČ

parklji, óblate nosorogov
maske rumenega žita, staje dervišev
seme livad, parke lloyd triestino
lev se giblje tiho pod stopnicami

kruh je rdeč, šalamun je rdeč
v stepi, v lističih papirja
strašna svetloba hlebnikova hlebnikov
ko se te dotaknem, ko hodim po tvojih sledih

ko dogori sveča, ko pade venera v os premissljevanja
ko se ponudi sin, delavci, starodavni hrti
polži, bele late snega
barvo določa pomlad, mrak otrok

HLAD

itaka, v rutah zavito ljudstvo
črna musaka, na cestah prah
zlati križi, torte pri krstu pravoslavnih
vlažna briljantina, barva fig
potomci v filmih, sinje perutnice peres
pasti za popotnike, kočja in jeklo
vozički z ogromnimi kolesi, zelene bakrene skrinje
ramadan in puščavniki, posadka in post
kreda v ustih, trudne škrlatne ladje
obrnjen denar, seks na robovih lakti
vkopana zrcala, sonce v morju apna
hodim te po grčiji, domovini blaga
pijač, pare, beline belih kotov
den begriffen mensch und menschlichkeit, med gabri
zarjaveli blatniki, pesmi ljubih gospá
slastnega krvoskrunstva, zbeganih mačét plebejcev
kast, krinolin, luči in dvora
barva lešnikov, mitične permutacije
seme vojakov padlih za posvečene dni
méd poliranih nagrobnikov, parni kotli udov
lenih zamrznjenih rek, hlad daril
kaj vam govorim, oljčne vejice z ringelšpila
sramoto krščanstva, kožo krito s slamo
o vrt, vrt

GETSEMANI

ti si lupina, bog, škržat
mrtev kamen moja barva
plast vremena

tebe krije, draga rosa
črni rob plemena
tiha usta

pridi požar, obrni zemljo
pada davna roža
brat

gladko dete, sinji temelji
hladnokrvni business
strast

PATMOS

datelj, trami
gladko krvoskrunstvo
menjala sva rože in denar

kača klopotača v travi
temni kerub
mah na robu šelestenja

datum križa
moč za srne
plamen prve pesmi, kroženje plasti

belo jadro
stolpi sonca
maram kruh, faraon

EFETA!

strast, dež, plin
mah sinjine, temne pesmi orlov
steza smrti, bele jate kril
gore poletja, mama

bober, gluhi, bič
mrzla usta polžev, mrož mornarjev
strašno branje, barva strupa
strašni sneg lahti

tiha daritev, belo kopno
poliester, plavi visoki grmi
meč, per, blišč
pila kače, nepotešeni

Dimitrij Rupel

SLUŽBENO PRI ODGOVORU

B

I.

Jan in Patricija sta sedla za belo polakirano cvetlično mizo. Jan je nosil široke hlače, ki so spominjale na šerifa iz Texasa. Prihitej je natakak. — Dva, je pokazal Jan, — dva jabolčna soka. — Takoj, gospod, klanjam se, je rekel natakak in odhrvel po peščeni potki, ki je vodila v notranjost hotela, ki je bil sicer glavni prostor zdravilišča. — Jaz bi se šla malo sprehajati, je rekla Patricija, — malo razgibat kolena, saj samo sediš v tisti svoji pisarni nad strehami mesta. S strehe hotela se je zakotalikalo zrno in padlo poleg Patricije na tla. — Seme, je menila. Nad hribom so se zbirali oblaki. — Tukaj se je zdravil Kohn, je rekel on. Natakak je prinesel naročeno. Nato se je ozrl v nebo. — To je tako zanimivo, je rekla Patricija, čisto se mi zdi, da sem že nekoč bila tukaj. Toda bil nisi ti, ampak je bil nekdo drug... — Kdo? — Ne poznaš ga, nima smisla... Jan je plačal. — Hej, je na pol zadušenega grla zašumela ona. Nato se je odkašljala in natakak se je ustavil na polovici belega pasu. Veter mu je vrtnčil nekaj črnih las. Marko jo je lopnil po hrbtu. — Se en kozarec navadne vode, je rekla natančno, glava me boli. — Takoj, gospa, je odzdravil natakak. — Uh, kako me boli glava, — morala bi sedeti v senci. — Saj ni nobenega sonca, je pokazal na oblake Jan. — Jaz ga čutim, je odgovorila. Nato je spustila v vodo tableto aspirina. Aspirin se je začel topiti in razkrajati v drobne snežinke, ki so snežile proti gladini. Nenadoma je voda postala bela. Patricija jo je nagnila in popila. Na koncu je ostalo še nekaj bele usedline, ki jo je posnela s prstom. — Greva?

Stopila sta na pot, nato sta stopila v gozd, ki je bil iglast in vlažen. — Zadnjič, je pomislila in si ogledovala Jana, — zadnjič sem pomislila... Jan si jo je ogledoval. — Poslušam. Imela je vitke noge, čisto nič kegljaste, črni lasje so ji prizezovali obraz v ovalen oder, kamor so vstopale vitke breze, razčlenjene korenine hrastov in trnje, da je bilo videti kot dvojna projekcija, obraz, poln modrih sledov, ki so bežali v notranjost, žile, ki jih mlade žene dobijo od nosečnosti, stala je tam in drevje je prenikalo skozi njo, da je bila kot koprena čez ves gozd... celo bitje in pretakanje je bilo slišati... čisto pri vrhu se je preparala streha in okrog njiju se je nabralo sonca... Bila je utrujena, sedla je in Janu se je zdelo, da drčita. Šumelo je od vetra, listje se je dvigalo z običajnih ležišč in odkrivalo vedno večje črne, vlažne otoke... slišal je bitje njenega srca, naslonil

se je nanjo in jo srkal, potisnil je stran naramnice in se pritpal do prsi, nato je počasi odmikal ves zgornji del obleke, da so se izluščile blede, nežno premrežene z modrikastimi žilami, otrdele, ko se jih je dotaknil in jih začel ljubkovati, nato spet svilene in je spravil vanje svoj obraz, z nosom je drsel po njej, po komaj prehodni dolini.

Vstala sta. Bilo je nekaj deset metrov od hotela in Jan je pomislil na Kohna, na svojega nesrečnega brata, ki je umiral leto dni.

— Kohn je umiral tukaj, je rekla Patricija. — Bil je človek podzemlja, je dodal Jan, — samo ostal je tam, kjer je bil že prej. Nekateri so ljudje podzemeljskih, nekateri nadzemeljskih stvari. Šla sta po poti, ki se je komaj opazno dvigala, se zraščala z gozdnimi tlemi, da je postajala neizrazita, skoraj nevidna. — Morala bi najti kaj gob, zdaj je čas. Patricija je pogledala vstran in se oprijela Jana. — Poglej! Pristopila sta k truplu, ki je ležalo med šopi trave pokrito z mahom, preloženo z grmi in vejevjem, pa je žival odgnila umetno, prehitro skovano zaveso. Imelo je pojedene oči, nos, ušesa, dlani obgrizene do zapestja. Patricija je kričala in jokala.

— To je Marko, je ugotovil Arhitekt, ki so ga poklicali iz hotela.

— To je Marko, sto procentno, nismo ga mogli odkriti več tednov.

— Nekateri so rekli, da je odšel v tujino, toda vedel sem, da to ni res, bil je tukaj, vse te tedne je ležal vsem na očeh. Gnusno!

— Tovariš Jankovič, naredili bomo prijavo, kot je to v navadi pri civiliziranih ljudeh, nato bomo videli...

— Lahko me kličete Jan, krajše je, bolj funkcionalno.

— Prav, naj bo po vašem, tovariš Jan, Kohn je bil Vaš polbrat?

— Da, pravzaprav nisem vedel zanj, dokler ni umrl, starši so mi ga prikrivali, na pogrebu se je nekako pojasnilo... Škoda ga je.

— Škoda je Marka, bil je izvrsten človek, delal je za našo stvar, zelo zanesljiv.

Patricija je sedela ob kaloriferju ogrnjena z Arhitektovim podloženim sukničem. Prste je držala pri ustih. Jan in Arhitekt sta narekovala dežurnemu policaju. — Hvala za vse, je rekel Arhitekt, odkril Patricijo, ki je bila skoraj izginila pod njegovim plaščem in pospremil oba do avtomobila. — Srečno, je pomahal in bil je lopatasto zanesljiv z dvignjeno roko,

velikanski, stal je sam sredi popolnoma praznega parkirnega prostora. — Grozno, je vzdihnila Patricia, ko je motor stekel po ravni cesti, — grozno, kaj doživiš, nikjer nisi več varen, vse nas bodo pobili. Črni obup... do vratu, je rekla. — Strašno je, vendar ne smeš obupavati, navsezadnje se nas to ne tiče. — Ali morda veš, kdo pobija... nedolžne povrhu? — Kako veš, da je bil nedolžen, jaz bi pustil, da razračunajo med seboj. — Ti bi me ubil.

Jan je zaustavil avtomobil čisto na robu jarka. Ugasnil je motor.

— Kaj ti je? — Ubil te bom... — Jan, si znorel? Jan se ji je približal v soju zelene signalne lučice na armaturni plošči. Iztegnil je prste. — Jan! Ne šali se! — Ti si rekla, da bi te ubil. — Blazen si, blazen, oči se ti svetijo... — Oči se mi svetijo... Jan je posegal po njenem vratu, roke, ki so mu prihajale nasproti, ga niso ovirale, bile so kot pajčje nožice. — Dekle, tega ne bi bila smela reči. Odmaknil se je in prižgal motor. — Čisto sem prestrašena, za trenutek sem res pomislila, da bi me ubil. — Kdo ve, če te ne bi. — To so vse te slike po časopisih, ki me spravljajo v strah, vsi tisti obrazi. Bilo je nekega dne, ko se je pojavila prva. Bil je neki afriški poveljnik. Potem jih je bilo vedno več. Čez kakšen teden sta se pojavila dva črna obraza, eden od njiju je imel pokvarjeno oko. Potem ni minil dan, da ne bi zjutraj pogledal vame kakšen pošasten obraz. Postala sem boječa, spraševala sem ljudi, če se jim ne zdi čudno, pa sploh niso opazili, da je kaj drugače. Prej so bili angleški ministri, gentlemani, taki, s klobuki, s kravatami; zdaj pa odpeti, neobriti, nepočesani, zlobni črnci in azijati, gverilci, komandosi, vietnamski propagandisti, polzgorele ženske, pohabljeni verski blazneži, enooki vojaki in ljudožrski predsedniki, kruti indonezijski valpti, bolivijski revolucionarji, pobegli kaznjenci, avanturisti, morilci in tatovi, impotentni starci z izbuljenimi očmi, samaritani z vdrtimi lici, lokavi najemniški generali, ki z navdušenjem mučijo deklice in otroke, pošiljujejo ženske in skaplajo moške, streljajo talce, režejo živa telesa in brcajo v trebuh, drogirani slikarji in rakasti stvorji brez organov, konjski hlapci in satanski rumenokožci z britvami... — Poljubi me. — Poljubila te bom, če obljubiš, da me ne boš več strašil.

II.

Arhitekt je zbral svoje obveščevalce v oranžeriji. Bil je to šesterokoten prostor s stolpičkom, nekoliko hladen v tem času, saj je vreme rumenelo in rjavelo, postajalo je vse bolj vlažno in se je zajedlo v kamnite kvadre, ki so sestavljali oranžerijo. Steklena streha ni več grela, samo pihalo je skoznjo, teman veter z gora je počasi lezel med zborovalce. — Naša organizacija je pred odločilno nalogo. Začeti bo treba sejati negotovost, upor, mrzli strah, jedko bolečino, razdirati domove in ponosne družine, intrigrirati zoper srečne ljubimce in uspešne managerje. Vi, Grobelnik, boste ubijali na jugu, vaše žrtve naj bojo humanisti, intelektualci, ljudje, ki nam na noben način ne morejo koristiti, skratka neodločni, samorazjedajoči se ljudje. Vi, Jankovič, boste likvidirali na vzhodu, prodrli boste v zaupne kroge in brez razloga, brez posebnih znakov streljali dobrodušne, širokosrčne, vam

vdane in ljubeznive gospode... Vi, Nande, boste zapeljevali mladoletne osebe in jih drogirali, da bojo poniknile v močvirjih, skakale z visokih hiš, z drvečega vlaka, da se bojo obešale v nedeljskih popoldnevih, prepričane, da življenje nima smisla, morali boste delovati v gledaliških dvoranah, v zabaviščih, med športnimi prireditvami, na drsališču, na elitnih plesih v maskah... Vi, Sibila, ste moj najvdanejši agent, vi prevzemite likvidacije na zahodu, verjamem, da boste s svojimi čari zlahka popeljali v smrt najvišje znanstvenike in politike, direktorje atomskih inštitutov in dekane tehničnih fakultet. Sibila, v pomoč vam dajem teh zapeljivih deklet, kolikor jih hočete, vaše žrtve lahko pripeljete tudi sem, v glavni štab, v to oranžerijo, pomagali vam bojo naši tehniki, naši montažerji, ki vam bojo namestili vse naprave, ki jih boste potrebovali. Zdaj še pregled našega preteklega dela. Ubili smo Kohna, zapeljali njegovo ženo, to je bila velika zasluga tovariša Marka, toda tudi njega smo morali likvidirati, kajti začel je verjeti v to, kar je počel, začel je misliti, da je vsemogočen in da nastopa z božjimi pooblastili, naša organizacija pa je demokratična in čisto zemeljska. Marko je bil hkrati podzemeljski in nadzemeljski, nekakšen partikularist in unitarist obenem, dvojna duša, ni imel perspektive. V tej naši samokritičnosti je naša največja moč, sposobni smo sprevideti lastne napake... Marko je bil napaka... Toda naše delo teče brez zastoja ravno zato, ker naše žrtve nimajo nobenega pravega, očitnega greha, samo mi vemo za njihove grehe, samo nam so očitni, saj so naše sposobnosti rentgenske, samo mi lahko presodimo... Primer Romane, na primer. Romana je primer, kako se uspešno prepriča moškega v srednjih letih, kot je Marko. S tem, da ga je spravila v posteljo, je bil že mehak. Zvijajača z lužo je bila naravnost genialna. Vendar Romana ne more živeti. Postati mora žrtev Julije, znane vohunke, ki deluje s svojimi čudovitimi, kegljastimi nogami. No, tudi časopisna akcija uspeva. Imena in slike, ki jih tiskamo na naslovnih straneh časopisov, so zbudila občutek breztemeljnosti... tu vam dajem še nekaj grozljivih slik z bojišč Afrike in Azije, preparana telesa, iztrgana srca in iztaknjena očesa, tudi imena sem pripravil, pišite: KUBWU, SUKRARI, DZUWABA, MURGHABI, GRAAL, MHADŽ, ZBRAMWE...

Oglasil se je zvon iz gorske vasi. Kmetje so molzli svoje živali. Blato je brizgalo spod nog, ko je hodila četa v noč. Molili so, na čelu je hodil Arhitekt in glasno pel:

Joie, fureur de joie, soleil qui illumine tout ce qui est et sera joie divine de créer! I n'y a de joie que de créer. Il n'y a d'être que ceux qui créent. Tous les autres sont des ombres, qui flottent sur la terre, étrangers à la vie. Toutes les joies de la vie sont des joies de créer: amour, génie, action — flambées de force sorties de l'unique brasier. Ceux mêmes qui ne peuvent trouver place autour de grand foyer: ambitieux, égoïstes et debauchés stériles — tâchent de se réchauffer à ses reflets décolorés.

Arh jih je spremil do križišča, kjer se je začenjala strma pot, ki je vodila k njegovemu prebivališču. Vsakemu je stisnil roko, molče so se razbežali v štiri smeri neba. Nastopil je klanec. Ko je prišel do vrha, je nastopila tišina. Niti kamenček se ni skotrljal. Bela hiša brez oken je bila kot skrivnostna električna centrala. Vstopil je v oglu, sestopil v širok prostor brez dna, prižgal luč. Nasproti mu je prišla Patricija. Bil je usnjen in težak. Priletela je obenj kot milni mehurček. — Si jih odposlal? Je kaj sumil? Kam bo šel? — Si pripravljena, danes greva še daleč, če hočeš, seveda. — Kamor boš šel ti, bom šla tudi jaz. Želim si svobode, končno, svobode... Razpirala je nosnice, kot da je z Arhovim prihodom prineslo v prostor cvetlični tok gostega zraka.

Arh je zanesljivo sedel za volanom velikega avtomobila. — To so reaktorji, livarne, jeklarne, je kazal na krožnike, ki so se svetili v mesečini. — Zadaž na sedežu je nekoliko posušene antilope, je pomignil in nežno odrinil njeno telo, ki je pritiskalo ob desnico. — Ne morem šofirati, če visiš na meni. Vozila sta skoz mesto. Na glavnem trgu je bilo vse pisano od luči. Zaslila sta bobnanje. Na robu trga, pod arkadami so sedeli goli črnci in tolkli nerazumljiv ritem. Po trgu so med spomeniki in parkiranimi avtomobili plesali nočni sprehajalci, pijanci, pozni pari, ki nimajo doma, razživelji so se in skakali od tal. Nekoliko stran, ko sta morala počakati v koloni vozil, se je vršila javna eksekucija nekega belca.

— Dekle, Arh se je nagnil nanjo kot plaz. Kolona je čakala. — Dekle, tvoj fant ne bi bil zadovoljen s teboj, če bi vedel. Odvezal si je srajco, da je ovrtnik dobil kosmat rob, nekaj kocin je pogledalo tudi pri gumbih, bile so nekoliko osmojene od sive zrelosti, nakodrane, kot bi čakale na dotik. — Obožuješ moč, kaj? Popadel jo je z desnico. Prevrnil je njen sedež. — Kaj delaš, Arh? — Nič posebnega, čisto vsakdanje. Poljubila ga je in pozabila. — Tudi z Markom si ga varala, kaj? Pokimala je, čisto nemo, kot cvetlica v vetru, ko se je zajedel v njen vrat, je samo še enakomerno dihala. Nekdo je zatrobil. — Madona, je rekel Arh in se zravnal. Lasje so mu štrleli in se dotikali strehe. — Tudi z Markom? Jezno si je pokimal. Ta pes! Pa sem mu rekel. No, zdaj smo se ga znebili. Patricija se je pilepila ob svoja vrata. — Ti si ga? — Nisem ga jaz, če to misliš. — Jan ga je. — Jan? — Tvoj Janči, tvoj enkratni, lepi Janči je morilec. Pa ne samo Marka. Naredil je dosti več. — Ti si za vsem tem zadaž. — Pazi, ostro se je nagnil in z njim avtomobil. Zdrknila sta čez dve jami v vejnato votlino. Arh je ugasnil stroj in slišati je bilo samo brenčanje žuželk, ki so se s cvetov zapodile na topli pokrov in na šipo. Patricija se je bala, ker je gomazelo pred njenimi očmi in Arh jih je moral zakriti s celo postavo. — To je športni avto, zato bo nekoliko težje. — Saj je še kar širok, je rekla, — ima udobne sedeže. — Kaj si delal s Sibilo, ali je bila res nedolžna, preden jo je dobil Marko? — Marko je v tem primeru igral neke vrste svečeniško vlogo, bil je namestnik boga. — In bog si ti? — Ne še, ne še. — Pazi, raztrgal boš nogavice. — Nogavic... je... še... toliko... Arh je bil pravi medved. — To noč morava doseči morje. Žuželke so šumele kot električna. — Koga si še imela. — Zakaj to sprašuješ? — Potrebujem podatke.

Voznja je minevala in se izgubljala. V Patricijini glavi je padal mrak. Pogrezala se je v temnomodro klet, posejano z majhnimi mesečki, z drobnimi jagodami. Morala je ves čas dihati v roke, da se je ogrela. Postala je izsušena, žejna, koža v grlu se ji je skrčila in mogoče razpokala. Padala je, ko se je pod njo odprl parket, padala v spodnji prostor, v ječo, skoz letne čase je padala, skoz pokrajine, skoz objeme Markove, skoz poljube Janove, skoz oklepe Arhove.

Ustavila sta pri majhnem motelu. Patricija je začutila žejo, neugasljivo sesanje notranje kože. Vrnila si je roko, ki ji je zaspala pod Arhovim hrbtom. Naravnala si je vsak prst posebej. Imela je dolge, mehke prste in lahko jih je zvijala, kolikor je hotela, nič je ni bolelo. — Nič me ne boli, je rekla. — Ne sme boleti. Izstopila sta. Arh je bil še vedno ves vojaški, strumen, topel. — Velik si, je rekla, — ti si ves velik. Vstopila sta v pomito sobo, kjer je dišalo po kislem. Sedela sta brez besed in gledala skoz sivkasto mrežo prahu in ledu v redke belordeče lupine, ki so topile meglo v sladke prikazni, dolgočasno in pribito drseče po ukaznem tiru.

Po kavi je Arh stopil h glasbenemu avtomatu. Zavesnila se je rožnata zvezda, zavozila je plošča. Arh je tlačil železo, žoknil je zdrgnjeni okvir, da se je zamajala soba. — Hočem glasneje! Natakarica je prihitela, pozabila je odložiti rjavo raševino, s katero je brisala po šanku, in naravnala neko bradavico na avtomatovem zadku. — Pridi, je zaklical in Patricija je vstala kot v vodi, približala se mu je, se upognila, da jo je imel čisto v svojem želvinem oboku, njene rokice, njeno belo čelo, rame ji je vbil v trup, jo pogljal v tek in vendar držal v vonju podpazduhe, da je zapirala oči in se zaganjala v resničnost z belim, vedno več las je bilo v plesu, hkrati pa se je stapljala in lepila, da je postajala vse bolj vdrtta. — Glasneje, je šepetal, — glasneje, glasneje, glasneje!!! Napel se je, nabrekli in se staral. Hrbtišče roke je bilo rume-no kot pergament, pegasto in stanovitno bijoče čas; čim hitrejša je bila strupenjača, tem počasneje in nižje je hropla žila. Gube so se ožale, vendar so se raztegovale, tako da je postajal vse debelejši, vse širši v bokih in ramenih, gonjač matere zemlje.

Nato sta se sesedla za mizo. Patricija je skoraj ležala na ultrapasu, Arh pa se je oziral, važno in napeto, kadil in srkal zrak. Pred megleno ploščo je ustavljal majhen avtomobil, v njem je sedel par. Neokretno sta se držala za usta in se nista izpustila nekaj minut. Arhitek je gledal iz utrujenosti. — Patricija! — Reci mi... Pat, je krajše! — Poglej ju! Kako se žreta. Zasmejala se je, nato je utihnila. Avtomat je bil brez dela in je samo brenčal.

Proti jutru sta prispela na morje. Arh je moral za gram, ko sta ustavila na razmajani poti ob ribiških vabah. Vas je spala, ribiške mreže so se zibale v rumenem jutranjem pišu. — Katera je tvoja hiša? — Hiša šesterokotna, hiša na rtu, hiša vladarka. — Mislila sem, da boš padel skupaj, zdaj vidim, da si še kar sposoben možki. — Tukaj notri imam tisto, kar me napihuje in ravna, je pokazal na srce, Patricija pa je videla siv madež na beli srajci in se je ustrašila.

— Kdo naju čaka? Čakata naju Tonka in Alenka, obveščevalki, moji nimfi stražarki, cela vas je zaljubljena vanju, vsi pastirji in ribiči ju želijo imeti, drhtijo ob pogledu nanju.

— Ljubim idejo tvoje organizacije, Arh. Ljubim vse ideje okrog tebe, Arh. — Že prav, je odgovoril Arh, — že prav. — Mislim, da bi se razblinila, če ne bi ljubila ideje tega, kar počneš, mislim, da je človek toliko močan, kolikor je močna njegova ideja. In ti, Arh, si najmočnejši, ker imaš za seboj tako velikansko idejo. — V bistvu ne maram žensk, ki preveč podarjajo ideološke reči, ženska in moški sta tekmeča edinole v objemu, tako mislim. Ne prenesem žensk, ki filozofirajo. To so ženske, ki ne zmorejo enega samega sproščene pogleda, enega trenutka predanosti, ki je kakor sončni žarek; ena sama jezikavost in prisiljena duhovitost, pritrjena in okorna, zadržana, en sam sum in dvom, stalna napetost, živčnost, tresenje rok, histerija, previsok glas, nobenega zadovoljstva, nekoliko nagnjenosti k alkoholu, pa tudi tiranija, tista posebna sitna tiranija, predrznost in hudobija, ritasta hoja in bedni strah, v nekem trenutku nekaj nežensko opolzkega, kakor da se vse dogaja na odru.

— Hej, je zaklical Arh. Nazaj je prihajal porcelanast odmev. — Hej, hej! je še zaklical. — Najbrž ni nikogar, je rekla Patricija in vstajala s pomečkane krila. Ogladala si je siv madež na Arhovi srajci in zdelo se ji je, da ga je ravnokar zapustila žival, ki je pila življenjski sok. Blato je bilo rdeče in v njem je bilo vpečatenih vse polno sledov. — Morali sta imeti kakšen obisk. Potem se jima je izza hrbta prikazal mož v beli srajci, ki je vodil psa, ki je rinil za stopinjami. Mož je moral biti krepko nagnjen nazaj, da je zadrževal psa. — Ste kaj videli naši dve prijateljici? je vprašal Arh. — Anarh, si je mislila Patricija in se zabavala z robčkom, ki je dišal po minuli noči. — An-arh! — Poglejte, če nista slučajno kje na skalah, tam spodaj. Patricija je pogledala k morju. Bilo je razkuštrano grmovje, nekaj zlomljenih veja, morska trava in katranasti kamni. — Grem jaz pogledat, Anarh, je rekla in se zasmejala. — An... Arh jo je čudno pogledal. Medtem je Patricija že krenila proti obali, Arh je obstal s pogledom, nato je pobrskal po avtu, če najde hrano za psa. Vrgel mu je nekaj antilopinega bedra. Pes ga je v hipu pogoltnil, vendar je miroval z repom in s priostrenimi ušesi.

Potem je zaslišal krik. Pes je porinil. Arh se je prilepil ob avto. Grmovje je zanihalo, divje in neprostoovoljno. Prikazala se je Patricija in pokimala Arhu. Arh je skočil. Vdiral se je v rdeče blato. Pot je bila zamotana in grmovje polno trnov, ki so razdirali oblacilo. — Kdo je? je vprašal. Patricija je odprla usta. Arh je slišal sopenje psa.

Na kamnih, ves umazan od črnega lepila in zelenkast od algovja, posvaljkan in prebit, občrt in nekoliko plesniv je ležal Grobelnik.

Pes mu je skočil na prsi in ga mendral, renčal je in ovohaval vsak centimeter posebej. — Dovolj! je zavpil gospodar v beli srajci. — Ste kaj videli ali slišali? — Zdaj je jutro, je rekel oni in pokazal v nebo, v svilnato rumenkasto prihajanje toplote. — Včeraj je bil večer, poln petja in veselja, mnogo ljudi, mnogo tujcev... — In kje sta ženski? Moji ženski? — Tiho, je ukazal psu, — tiho! Pes pa je rinil v truplo in ga celo zajahal. Arh je prevrnil Grobelnika. Na hrbtu je imel ožgan krog. Krogla je predrila suknjič in srajco, obstati pa je morala tik pred sprednjo steno. — Morda, je počasi rekel oni s psom,

— morda ga je zadelo slučajno. Kot veste, je nedaleč odtod vojašnica in morda se je komu sprožila puška, saj ste že slišali za izgubljeni strel, krogla, ki je zšla... — Ti si v redu, je rekel Arh in opazoval psa, ki je položil ušesa na vrh lobanje, legel v rdeče blato in tiho zajavkal. Zasižalo je sonce. — Saj ne boš umrl, je rekel mož v beli srajci, kajne da ne boš umrl? Arh je potegnil Patricijo v grmovje. — Čisto tiho mi bodi, je zagrozil, nato jo je prijel v klešče in jo vodil proti šesterokotni hiši na nekoliko dvignjenem prostoru. Vrata so bila odklenjena. Vse je bilo pospravljeno, nikjer sledu o posteljnini ali kuhi, vse je stalo na svojem mestu, le tu in tam kakšna nemška ali francoska revija, nekaj kemičnih svinčnikov... Nobenih stopinj, nobene smeti. Zanesla sta jih šele Arh in Patricija in ko sta odhajala, je bilo za njima vse polno rdečih podplatov. Na streho avtomobila je narahlo udarilo »pik-pik«, na šipo se je nabralo vse polno drobnih kapljic in se pomešalo z mrčesom, ki sta ga zdrobila med vožnjo.

— Sta bili onidve? Arh se je samo nasmehnil. — Anarh, ti bom že dal, Anarh! — Ti si to! Deževalo je vse močnejše in jutro se je vrnilo v noč. Prispela sta do luksuznega hotela. — Ta trenutek, je rekla Patricija, najbrž zalezujejo tudi Jana, najbrž hočejo umoriti tudi njega, njegovi zavezniki, prijatelji ga hočejo umoriti. Ta trenutek, ko se midva vzpenjava po marmornatih stopnicah v ta luksuzni hotel z bazenom in zimskim vrtom, moj Jan pešači z nahrbtnikom po blatnih poteh, obiskuje terence in jih prepričuje v tvojo korist. Nato se bo zgrudil na blatno pot, zgrudil se bo in ves bo zelen kot Grobelnik, preboden od slučajne krogle iz bližnje vojašnice. — Ti si moralistka, ne maram žensk, ki moralizirajo, hočem žensko, ki vidi ves svet, pa vztraja v domači točki. — Moj Jan... — Čigav je? — Edino z njim mi je bilo lepo. — Ti si ena tistih žensk, ki pomagajo starčkom čez cesto. — Ti pa si eden tistih ljudi, ki pretepajo slepce, čebele in dojenčke.

Nastanila sta se v čedni sobi zbledorjavimi tapetami, z razgledom na prazen parkirni prostor. Ko je Arh zaspal, je Patricija stopila v kopalnico, odprla vročo vodo in si z britvico, ki jo je našla med Arhovim priborom, prerežala žile. Če to storiš v vroči vodi, sploh ne čutiš.

C

V istem času in obema hkrati se jima je nakopičilo. Opraviti morata delo v zbranosti, v belih sobah, kjer komaj preseka kakšen žužnjavec, kjer komaj zacvrči ob okno ali kaj piči v parketni strukturi. V dvorcu, ki jima ga je ponudil Arh, je dovolj udobja in miru, ki ga potrebujeta za tisto blazno pisanje.

Ker je sproti zmanjkovalo dneva, sta sklenila odpotovati šele zvečer. Albert je preveril vse naprave v vozilu, prtljago izoblikoval v ličen kvader, jo namestil na zadnji sedež, da ne drsi.

Zvečer je bila uvertura v potop. Šumelo je in prasketalo iz zidov in drevov in knjigarn, izza hrbta, nisi ga videl, nisi se ga ubranil. Sklepal si lahko po elipsi, ki je migotala okrog novih mestnih luči, blazini sikajoče dežne sape. Jeklena stebila so se odpovedala vidljivosti na račun svetilnih gobcev, ki so nevarno šepetali magnetne stavke v steklenem klinopisu.

Jan je moral prej opraviti s svojo žensko, nakar mu je Albert priznal, da tudi ne bo utegnil dokončati

svojih državniških zadev pred večerom in da se ji torej zlahka posveti do polne mere. Nevihta je ostajala na mestu, medtem ko sta opravljala svoje reči. Albert je moral napisati neko poročilo, eno tistih za Arhitekta in za Stvar. O njem ni Janu ničesar razložil, ta bi ga žrl, da je prodanec in malograđanin.

Jan sploh misli, ta površni brkati wildovec, da je Albert malograđanin, takšen se mu namreč zdi že zaradi njegovega viteškega, prav turnirskega odnosa do vijolične pianistke Vanese, ki ga je med drugim že predstavila vsem sorodnikom in ki ga vabi na čajanke v vili za hribom. Vanesa ima vilo kot keks, z velikim vrtom, kjer se pasejo železne živali, z veliko hrupnozeleno travo in majhnim potokom, ki se mu družinsko reče Rio Packo in kamor gospodu Psu, gospodu Djilasu, ni priporočeno prepogosto skakati in brcati notri od užitka, kajti parket in visokodlačne preproge snovi iz Packa-Ria enostavno ne dopuščajo. Družina enostavno preferira železne živali, razen gospodične Vanese, ki ima v srcu polno skritih gubic in poličk za čista, naravna, človeško topla čustva. Vanesa, ki opozarja na to, da bo od grobosti tega sveta, morda že čez dva meseca, leto dni, dokončno ovenela in bojo jokali za njo, morda celo umirali. Vanesa je bila nekoč internacionalna kapaciteta, živel na zračni črti Milano—Ženeva—Zagreb, imela v Grebenu vzorno vilo, kot keks, kjer je stanovala relativno sama. Potem jo je zamikala familiarnost. Preselila se je v Ž., posnela arhitekturo in navade iz Grebena, razen nekaj odstopov zaradi kolektivne sreče in grupnega osveščevanja. V Grebenu so konec koncev sorodniki prav tako bdeli nad njo, pripeljali so se z majhnimi vzhodnimi avtomobili in naselili piškotni mir z dolgimi pogovori o prometnih nezgodah in umrlih v zadnjem tednu. Ah, Greben, tista divja samota, šuštenje spominov, odhodi in prihodi v nočeh, ljubimci z gladkimi frizurami, amanti brez porekla, mladinci iz delovne akcije . . . Zdaj uživa tu, v Ž. pravo, resnično Gemeinschaft, kar je redko. Tudi gospoda Djilasa, Vanesinega psa so vključili.

Jan očita Albertu urejeno življenje, način, kako kvadrasto zamota prtjago, kako hodi oblečen, očita mu poročila, ki romajo v štab Stvari in vse, kar počne znanstvenega in tehničnega za nad-svoje, nadalbertovske interese. Človek Uživa, meni Jan, to je Vse. Človek mora biti nekoliko ciničen do Stvari, čimveč naj zajame vase, zgrabi, kolikor more dobiti, nič naj se preveč ne razdaja, distanca, čimveč distance.

Dež ni minil kljub mrazu, ki je vstopil s temo. Z Janom sta se sestala pred stekleno kletko, kjer je bilo mnogo rumenorjavih deklet v kratkih krilih, z dolgimi maksimalnimi površniki, ki so jih držale komaj opazno narejeno razpete, da so se videle rumenorjave kegljaste noge; ki bi jih Jan »podrl, pogazil in skakal po njih, dokler jih ne bi čisto uničil, potem pa bi jih perverzno jemal, eno za drugo«. Pozornost so zbujale skoz steklo, kar je bilo nekoliko mitično in oddaljeno (»oddaljenost« je bila Janova večna težava, o njej je izvajal filozofske zaključke), blesteče in izredno grešno, slastno grešno, kot če »delaš tiste stvari na odprtem travniku in te vsi gledajo, noben pa si ne upa zraven«. Kakorkoli, Jan je opravil pri svoji ženski in bo dala vsaj teden dni mir, takšne da so ženske in da se je treba s tem kratkomalo sprijazniti, potemga bo seveda prevarala z možem, kar

je huda reč in ob tem se Jan zamisli. Potem je predlagal, da preden dokončno zapustita Ž., gresta še v kino. Albert se je bil poslovil od vseh znancev in prijateljev, razlagal jim je bil o pisanju v miru dvorca; pomislil je, ali ne bi bilo takšno zavlačevanje, posebno še, če bi koga srečal tako pozno, nekoliko izdajalsko. — Ž. je gnezdo, je hotel opozoriti, vendar se je končno strinjal, še posebej, ker ga je mikala glavna igralka, ki je bila navidezno hladna, res pa je v svoji notranjosti tiščala divjaški ogenj upepelilnik in je morala biti prav okrutno razvratna in opolzka.

V kinu je Jan skoraj zaspal. Bil je smrdljivo len in tudi ko sta še vedno v dežju, ki se je mešal s snegom, vstopila v avtomobil, je rekel, naj Albert vozi kar lepo sam, on pa da namerava spati do cilja.

Snežilo je prepričljivo, cesta je bila prazna in uperjena nekam v brezdalj, nekakšen nebeški drevo-red s pipkanjem razcufanih delcev božje sperme.

Albert se je v tej belini počutil vedno bolj predan onstranskim kretnjam, avtomobil ga je vedno bolj zapuščal in zdelo se mu je, da jaha v počasnem drncu na plavajočem konju.

Drugi dan prebivanja v dvorcu se je končal kot šala. Ko sta opoldne kupovala hrano, sta zaupljivo dovolila prodajalki, da jima je podtaknila še dve steklenici belega vina za po kosilu; požirki so se zavlekli v dolge ure, dokler nista zvečer ostala praznih rok in praznih steklenic in sta sklenila, da se bosta brezdelju dokončno maščevala s popolno degradacijo ponosa in časti, in da bosta obiskala bar v malem kraju blizu dvorca. Vožnja je bila komaj opazna, ob jezeru sta švigala s precejšnjo naglico in ni ju oviral niti led niti sneg, niti druga vozila, ki so morala odskakovati v drevesa in v jezero.

Zapustila sta bele sobe, kjer sta se nameravala posvetiti svojim rečem: Albert Stvari, Jan pa pisanju o domišljajskih prikaznih, ki so ga, če jih ni občasno izlival na papir ali v notes, mučile cele noči in mu vključile v glavo nerazložljivo brnenje, ki mu je temnilo vid in jemalo občutke za okolico.

V baru je bilo vse polno. Napovedovalec, ki je napovedoval v treh jezikih, je predstavil vsebino večera. — To noč, dragi gosti, bomo izbrali lepoticco naše pokrajine. Zdaj, je poudaril, in njegova zlata obleka se je zaiskrila, vino v kozarcih pa je izločilo blesteče cinke, — zdaj bomo izbrali komisijo, ki bo izbrala najlepše dekletke, nato bomo izbrali mladenke, ki si bojo izbrale soplesalce in naš orkester bo izbral izbrane skladbice. In zdaj . . . je spet zaplaval v višino, da so se vsi zdrznili, — zdaj vas bosta zabavala signor Carlos in signor John! Tuššššš!!!

Priplesala sta dva srebrno oblečena moška in si podala roke, nato se je eden prekopicnil, drugi pa se je smejal, dokler mu ni prvi spodbil nog in se je prvi smejal. Prvi je imel ozka očala in je govoril skoz nos, drugi pa je bil zelo normalen, lepo počesan in skoraj dolgočasnega obnašanja. John, to je bil prvi, je začel boksati Carlosa v trebuh in v mednožje. Carlos je zavjaval, vendar se je skušal smejati. Nato je John izprožil tri prste v Carlosov vrat in rekel: — No, Carlos, nzdaj bonmo vindeli, če si nkaj prinda! Porinil jih je globoko v meso in Carlos je zakašljajal. Nato ga je John brnil v piščal in mu potisnil palec v desno oko, da so nekateri v dvorani protestirali. — Je kdo kaj rekel! se je grozeče približal John prvi mizi

ob odru. Mož, ki je prej imel pripombe, se je potuhnil, pač pa je nekdo za njim glasno rekel, da ga sadijem ne zabava in da naj neha. — Haha, je besno šinil John, — zdaj boš pa moraliziral, kaj, ti unš! Pritisnil je pripobarja v uho in zdrobil njegov kozarec. Orkester je igral nekaj glasnega. John je skočil nazaj na oder k presenečenemu Carlosu, ki se je nekoliko spočil in mirno opazoval dogajanje, ga brnil v trebuh in lopnil z robom dlani po vratu, da je takoj padel in se zvil. — Unši je treba pokončati, je zatrobil in si popravil ozka očala, ki so mu zlezla na nos. Krepko je skočil na ležečega Carlosa, nato se mu je s prsti zagrebel v obraz. Ko je nehal šariti po njem, ker je bil ves krvav, je izvlekel lepilni trak in ga začel lepiti na Carlosove lase. Ko je končal, je razvil trak do srede odra, nato pa potegnil. Ko mu je izruval nekaj šopov las, se je Carlos zbudil in zatulil. Šopki las so se nabirali na traku in počasi potovali proti Johnu. Medtem je John še enkrat skočil Carlosu na trebuh in zavrtel peto na popku. Ko ga je še nekajkrat pobrcal v mednožje, se je priklonil in rekel:

— John e sempre lo stesso, ma Carlos e sempre un altro!

Nato je pustil čas za ploskanje in tuš. Ko je bilo mimo, je rekel počasi po mikrofону: — Priporoča se katoliška potovalna agencija HOMO! — In zdaj, je zabučal napovedovalec, — nastopa papež Pavel VI. Prinesli so papeža z značilno ozko glavo in suhotnimi kretnjami zagrizenega sedemdesetletnega starčka. Sedel je v rdečem stolu na nekakšnem baržunastem odru, ki ga je nosilo osem belih gardistov.

— Vidiš, je rekel Jan, — škoda bi bilo, če bi zamudila.

— Upam, je rekel napovedovalec, — da so naša dekleta pripravljena. Za komisijo predlagam tega gospoda tukaj, je pokazal na prvo mizo ob odru, na pripobarja, ki jih ni skupil, — signorja Johna in sebe.

Ko so sedli za mizo na odru in jim je natakakar prinesel pijače, ki so jo očitno srebali na stroške firme, se je začel ples. Vsaka plesalka je imela številko. — In zdaj, je spet zahrumel napovedovalec, — nastopi mati s skodelico kave! Ples je utihnil, luči so se pogasile. Iz ozadja bara je prišla izzivalna ženska srednjih let. Skozi vrata, odkoder je prišla, je sijal poševen pramen reflektorja, naravnost materij v oči; večje so bile in čistejše, vsa nebeška luč je odsevala iz njih, vsa nebeška blagost in ljubezen. Ustnice so se smehljale kakor otroku, ki prinaša vesel dar. Sla je k napovedovalcu in mu ponudila skodelico kave. Ta jo je popil, nato je zgrabil žensko za pas in jo začel pritiskati k sebi. Moralo ji je biti prijetno, kajti stokala je od užitka. Grabil jo je in ji odpenjal obleko. Potem pa je nenadoma nagubančil čelo, prijel se je za mikrofón in rekel: — Mati, to je bil pa strup! — Ja, kaj pa, sinko! Zdaj je ona njemu odpela srajco in ga začela božati po trebuhu. Napovedovalec je počasi drsel k tlam. Ona se je sklonila nadenj in ga ugriznila v uho: — Ti nehvaležni mulec! Nato se je režala kakor čarovnica, pospravila skodelico brez kave in odšla z odra. Orkester je igral in ples se je nadaljeval.

Albert je začutil na svojem ramenu težko dlan. Bil je Arhitekt sam. — Vi, gospod Arh... — Psst, je ukazal oni. Iskal sem vaju v dvorcu. Važna stvar. Na

morje bosta šla. V šesterokotno hišo, kjer je baza. Poiščita obveščevalki Tonko in Alenko, prikažita jima položaj, onidve poskrbita za vaju. Bliža se poslednji udarec. Zdaj je zelo važno, da ubogate in se mi podredite. Potem ko bo Stvar pri koncu, boste nagrajeni stokratno. Seveda je odhod takoj. Vaša naloga je vzbuditi zanimanje za Stvar med ribiči in kmeti. Tonka in Alenka tega nista dobro opravili, upam, da ju niso zaprli, ko sta tako nerodni, pravi pokveki na tako pomembnem mestu!

Jan in Albert sta se po poti sporekla. Vpričo Arhitekta se Jan ni upal govoriti, zdaj pa je izbruhnil: — In kaj imam od tega, če sem zraven? Ali mi bojo dobro plačali ali je samo tako — idealizem?

— Delal boš zastonj, ampak zato, ker moraš, ker ti tako veleva državljanska dolžnost. — Saj poznam te govore, je odvrnil Jan. — Zelo dobro. Vsi skupaj ste navadno govno.

— Arhitekt bo na koncu vse zamoril, to je jasno, je priznal Albert. Vendar ga zagrizenost ni spustila. — Toda zdaj ne delam za Arhitekta, ampak za Stvar. Sneg je ležal v zdrizastih, sladkorjastih krpah. — Jaz bom spal, ti pa kar vozi na morje, je rekel Jan, — mene osebno se ta stvar ne tiče več. Jaz sem prišel v dvorec pisat. Če je dvorec Arhitektov, v redu, ampak da naju zlorablja zaradi te bedasto nepomembne usluge... Neumen si, da se pustiš... Sto hiš lahko dobiva, ne pa tale klinično speglani dvorec.

Tudi Alberta je od časa do časa spekle v očeh, da bi se zleknil. — Pazi, stari, si je govoril, — pazi, da ne zdrkneš, potem je vsega konec, naložili so ti nekaj, zdaj nisi več sam, zdaj si oplojen, zdaj moraš skrbeti za sporočilo, da ga oddaš, zdaj imaš cilj, zdaj veš, za kaj živiš.

Noč je drvela v luči, luči so prebadale vasi, vasi so spale, polegale so v travo in pšenico, cesta je mirno tekla, s sivim kolesom v dalj, s pisanim trakom svetlobe v kilometre zemlje, v sebi je ponašala Albertovo skrivnost.

Šesterokotno hišo je bilo težko najti. Tonka in Alenka sta morali zabrisati vse sledove zaradi sovražnikov, tako kaže. Rinila sta po blatu gor in dol, mimo ograj, kjer so stali napisi POZOR HUD PES in podobni. — Mora biti čisto blizu morja, je rekel Jan. — Kakšni pa sta — Tonka in Alenka? Ali sta dobri babnici? — Tonka je precej prsata, izredno telo, Alenke pa še nisem videl v normalni obleki, vedno je v kakšnih skafandrih... vendar je simpatična, ozke ustnice in oči za potapljanje, glas globok, imeniten način tipanja, preiskovanja zapestja.

— Hej, kaj pa tisto! Jan je opazil stolpič, ki je spominjal na turški šotor. — To bo, pazi zdaj! Odhitela sta po blatu navzgor. Vrata so bila odprta. — Hej, je zatulil Albert z glasom, ki je postajal samozavesten, sproščen, saj je dosegel cilj. Arhitekt ga je osebno poiskal, osebno mu je naložil, da poseže v ranjeno meso Stvari. Jan se je histerično zasmel. Sedel je na stopničkah, ki so vodile v spalnico. — Kaj je? — Glej, je pokazal na koledar, kjer že najmanj mesec dni ni počivala človeška roka. Albert je sedel poleg njega.

— Edina prava ljubezen je moška ljubezen, je filozofiral Jan in omahnil na Albertovih ramenih, — ženske te vržejo na finto, potem pa imaš. Preostanejo moški. — Politika in revolucija je stvar moških, je soglasno izjavil Albert. Pa vendar bi rad izvedel,

kaj je z onima. Raziskoval je naprej. Posteljina je bila nedotaknjena, nikjer prtljage, nikjer drobtin, kuhinja kot laboratorij, šele onadva sta vnašala vanjo debele rdeče stopinje. Albert se je odsprehodil k morju.

Nenadoma je zašumelo za njim. Albert se je vrgel na tla. Morje je pivkalo kot nasičena ženska. Slišal je škljocniti. Vreme je bilo za ob štirih zjutraj prav nenavadno toplo, blago, prijazno dihajoče. Oni se je plazil. To je vedel, ker se je kamenje drsajoče pomikalo. Nato ga je nekdo zgrabil iz nepričakovane smeri.

— Fant, kje si hodil? Bil je Grobelnik, ki ga je Albert spoznal iz časopisa. — Kje imaš Jankoviča? — V hiši spi, je odgovoril pomirjen. — Kje sta Tonka in Alenka? je vprašal Grobelnika. — Fant, zdi se mi, da je vprašanje ravno pravo. Tudi jaz raziskujem to stvar. Menda ju niso vrgli morskim psom! Nekam osamljeni sta bili, pa sta se najbrž pridružili kakšnim brezvestnim moškim, ti pa tukaj ženske spravijo v greh po kratkem postopku, zaklenejo jih in čakajo, da rodijo otroke, potem pa spet navali narode.

Naredilo se je jutro. Grobelnik, Jan in Albert so zajtrkovali jajca v šesterokotni hiši. — Predlagam vama, da prestopita k meni, zapustita vendar tega bahavega fašista, saj menda vesta, da pobija vse agente, ki preveč zvedo?!

— Gremo v našo vas Visoko, gremo in se povešimo, krasne babnice imamo, kegljaste, rumenorjave, pravi užitek. Mi imamo družbo brez represije, brez poroke, družinskega življenja in česa takega... pridita v mojo vas Visoko, odlično žganje in slastne ženske, podreš, pohodiš, potem jemlješ počasi in fino, eno za drugo. — Ah, jaz se to ne grem, pravi Jan, — jaz se za to ne zanimam, jaz moram pisati... — Tam dobiš mamila, vse, kar hočeš. Grobelnik je pripravil še troje jajc. Delal je spretno, kot da celo življenje cvre hrano v tujih kuhinjah. — Uprita se temu hudiču, on je vendar glavni morilec, če še ne vesta. — Albert, predlagam ti, da postaneš moj tajnik. Drugi človek v organizaciji. Jan bo minister brez listnice, svobodni književnik, če hočeš. — Ne vem, je skomignil Albert. Grobelnik je odložil vilice. Skočil je in zgrabil Jana in Alberta za roki in vlekkel na prosto. Potegnil ju je okrog hiše. — No, zdaj bo sta videla!

Morje je prijazno mlaskalo. Sivi požirek jutra.

Na skalah sta ležali Tonka in Alenka s prebodenima vratovoma.

— Vstopim, je rekel Albert, — če je res, kar praviš. Je res Arhitekt za vsem tem? — On, kdo pa! Poslal vaju je, da umreta pod streli mojih obveščevalcev. Lepo bi vaju zvelkel poleg onih dveh in čakal na plimo. — In zakaj? — Fant, si naiven. Kdor jih več pobije, jih bo imel manj za vladati, preprost račun. — To razumem, je rekel Jan, — to je moj jezik. Udaril je Grobelnika po glavi s steklenico, ki jo je bil zatipal za stolom. Nato ga je dokončal z lopato. Zanesla sta ga k ženskama. — Kakšna čedna ženska, je rekel Albert in se sklonil k Alenki, — nikdar je nisem videl takole gole, vedno samo v skafandru. — Ta druga je pa res prsata, je pripomnil Jan, — samo nekoliko zelena.

— Zdaj morava nujno na Visoko, tako bi razmišljal Arhitekt, vem njegov račun. Albert je potisnil Jana v avtomobil.

— Visoko, ti si daleč, je pel Albert, — Visoko, ti si upanje, Visoko, to je kraj, kjer so pravi ljudje! — Kaj ti je, si čisto nor? Saj naju pobijejo. — Prineseva jim žalostno vest, to je res, vendar pred smrtjo me je Grobelnik določil za svojega tajnika, to si pač pozabil. Zdaj sva edina, ki bova lahko dokončala maščevanje nad Arhitektom.

Na Visokem so izobesili črne zastave. Popoldne je bilo zborovanje.

— Razbili bomo bele sobe, te razvratne elitne kabinete, razbili bomo vile, klavirje, razbili Arhitektov dvorec in vse, kar si je nakopičil ta tiran v svojih grozodejstvih. Arhitekt je umoril Grobelnika, naj plača za to! Narod je vzklikal in mladinci so pripravili spreved žalosti. Kmetje so vihteli vile in blagrovali Albertove oči, ki so poslednje videle Grobelnika, Visoškega svetnika. — Morala sva jim pobegniti pod točo krogel. Nobenega izgovora več, nobene slučajne krogle ni, vse, kar pada na nas, je Arhitektova municija. Treba mu je končno razbiti gobec!

— Hura, hura, hura, Albert, Albert, Albert! so kričali.

— Razbijmo Vanesino hišo v Ž., je zatulil Jan, — razbijmo vse luksuzne vile in avtomobile, frižiderje in pralne stroje, telefone in magnetofone, vse stereo naprave in mikserje, hidroelektrarne in kavarne!!!

— Bravo! je tulil Albert. — Kdo gre zraven?

— Hura, hura, hura, Albert nas vodi v dolino, v Ž.! so brlizgali. — Prasec, je rekel Albert polglasno Janu. — Razbijmo vse cerkve in teološke fakultete, tovarne bonbonov, zlatarne in slaščičarne! je tulil Jan. — Vse to kvari ljudi, potrošniki so postali, slepi in gluhi za duhovne vrednote, sami predmeti jim rojijo po glavah, možgani so jim postali kvadratasti, roke železne, ustnice iz duraluminija. Center reakcije ni Arhitektov štab, center reakcije je Greben in Ž., tam se je nabralo bogastvo brezdelnežev!

Zvečer je krenila v gozd tajna misija. Bila je udarna četa z Visokega, ki sta jo vodila Jan in Albert. Prva hiša, ki je zagorela, je bila hiša Arhitektove sestre Olive B., druga hiša, ki je zagorela, je bila hiša Vanese, Albertove zaročenke, tretja hiša, ki je zagorela, je bila hiša Janove matere. In tako naprej.

Zjutraj so prikorakali v Arhitektov dvorec. Arhitekt jih je sprejel s kakaom. Jan in Albert sta bila kosmata od gverile. — Moj agent Grobelnik, je začel Arhitekt, — je moral likvidirati onidve, situacija je bila nevzdržna, kurbali sta se z vsemi ribiči, jasno, da nista mogli imeti avtoritete. Potem so ribiči iz maščevanja upihnil Grobelnika. Vse skupaj je odneslo morje. Morje široko. Arhitektov pogled je bil uprt v dolino. — Alberta in Jana imenujem za svoja tajnika, je povedal gostom pri dolgi mizi. — To sta si krvavo prislužila. — Sibila vaju čaka s toplim naročjem, je dejal Arh. — zgoraj je, v svoji sobi, Albert ima prednost, ker je prej po abecedi, Jan, ti se boš pa še malo poveselel z vinom.

Ko je Albert prišel k Sibili, je morje naraščalo. Bil je potop v dolini. — Tu smo varni, je mehko rekla Sibila, — ali si žalosten zaradi Vanese? Ona je bila vendar proti nam. — Saj res, je brez barve rekel Albert. Modro je prihajalo vse bliže, zelenosivo je pljusvalo ob okna. — Ljubi, ljubi, ljubi, je dihala

Sibila, — zdaj si tajnik, tajni tajni... Pridi pridi pridi! Tajno me oblezi in zasezi, objemi in verjemi! Za vrati se je premaknila težka postava. Taj-nik! Nekdo je odpiral zapahe, voda je vdiralala. — Ce pride voda tako visoko, potem bo tako ali tako vsega ko-

nec. Saj smo vendar v oblakih! Saj je to dvorec v oblakih! — Mhm, je šepnila, — zasezi, prisezi... To, kar vidiš, so tako ali tako samo oblaki. Zdaj se dvigamo, pademo nikoli. Rabelj se je še enkrat nerodno zganil v vratih.

Izšla je knjiga proze
Dimitrija Rupla

BELE SOBE

Založba Obzorja, Maribor

V ZBIRKI

ZNAMENJA PRI ZALOŽBI OBZORJA

JE IZŠLO:

Primož Kozak:

LEGENDA O SVETEM CHE

Vladimir Arzenšek:

**FENOMENOLOGIJA
IN MARKSIZEM**

Marjan Rožanc:

DEMON IVA DANEUA

